

Beş ülkeden

Anneler anlatıyor Anne Çocuk Eğitim Programı

Sevda Bekman & Aylin Atmaca Koçak

**Beş Ülkeden
Anneler Anlatıyor
Anne Çocuk Eğitim Programı**
Sevda Bekman & Aylin Atmaca Koçak

Yayına hazırlayan
Stil Tasarım

1. Basım: Aralık 2009
ISBN: 978-975-8085-19-4

Baskı ve Cilt: Kansu Matbaacılık
Tel: (0212) 452 85 89

AÇEV ANNE ÇOCUK EĞİTİM VAKFI
YAYINLARI
Büyükdere Cad. Stad Han No:85 Kat:2
Mecidiyeköy 34387 İstanbul
Tel: (0212) 213 42 20 Fax: (0212) 213 36 60
E-mail: acev@acev.org www.acev.org

İÇİNDEKİLER

7 SUNUŞ

11 BÖYLE BİR ARAŞTIRMA FİKRİ NASIL DOĞDU VE GELİŞTİ?

19 GİRİŞ

Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Teorik ve Uygulama Temelleri

Destek Programlarının Etkileri

Anne-Çocuk Eğitim Programı

- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Türkiye'de Uygulandığı Ortam
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Tarihsel Gelişimi
  - Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Kurulmadan Önce
  - Anne-Çocuk Eğitim Vakfı Kurulduktan Sonra
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın İçeriği
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Uygulanması
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirme Araştırmaları
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Türkiye'deki Yaygınlaşma Yapısı
- Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın Yurt Dışı Uygulamaları

41 ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Yöntem

- Örneklem
- Örneklemin tanımı
- Ölçek
- Süreç
- Analiz

Sonuçlar

- Anne-Çocuk Eğitim Programı'na kimler katılıyor?
  - Katılma Nedenleri
    - Çocuğunu daha iyi yetiştirmek için
    - Daha donanımlı olmak için
    - İş imkanı elde edebilmek için
    - Aile meraklı olduğu için
  - Program'a başlamadan alınan geribildirimler
    - Çevreden alınan olumsuz geribildirimler
    - Eşten alınan olumsuz geribildirimler
    - Annenin olumsuz geribildirimlerle ilgili düşünceleri
    - Çevreden alınan olumlu geribildirimler
    - Eşten alınan olumlu geribildirimler
    - Annenin olumlu geribildirimlerle ilgili düşünceleri
- Etkiler
  - Doğrudan etkiler
    - Çocuktaki değişiklikler
      - Bilişsel gelişimindeki değişiklik*
      - Sosyal duygusal gelişimindeki değişiklik*
      - Fiziksel gelişimindeki değişiklik*
    - Annedeki değişiklikler
      - Çocuğa olan davranışlarındaki değişiklik*
      - Anne-Çocuk ilişkisindeki değişiklik*
      - Annenin kendisi ile ilgili bakış açısındaki değişiklik*
      - Annenin kendisi ile ilgili davranışlarındaki değişiklik*

- Dolaylı etkiler
  - Annedeki değişiklikler
    - Annenin eşine davranışındaki değişiklik*
    - Annenin eşiyile olan ilişkisindeki değişiklik*
    - Annenin Program'a katılmayan çocuca davranışındaki değişiklik*
    - Annenin çevreye olan davranışındaki değişiklik*
  - Babadaki değişiklik
    - Babanın Program'daki çocuca davranışındaki değişiklik*
    - Babanın Program'daki çocukla ilişkisindeki değişiklik*
    - Babanın Program'a katılmayan çocuca davranışındaki değişiklik*
    - Babanın eşine (anneye) davranışındaki değişiklik*
- Program değişikliğe neden ve nasıl yol açıyor?
  - Grup süreci değişime nasıl katkıda bulunuyor?
  - Öğretmen değişime nasıl katkıda bulunuyor?
  - ZEP uygulaması değişime nasıl katkıda bulunuyor?
  - İçerik ve uygulamalar değişime nasıl katkıda bulunuyor?
  - Yetiştirilme tutumlarının karşılaştırılmasının değişime yansımaları
  - Annenin Program sırasında aldığı geribildirimler ve desteğin değişime katkısı
    - Eşten alınan olumlu geribildirimler
    - Çevreden alınan olumlu geribildirimler
    - Çocuktan alınan olumlu geribildirimler
    - Annenin olumlu geribildirimler ile ilgili düşünceleri
    - Eşten alınan olumsuz geribildirimler
    - Çevreden alınan olumsuz geribildirimler
    - Çocuktan alınan olumsuz geribildirimler
    - Annenin olumsuz geribildirimler ile ilgili düşünceleri
    - Annenin aldığı destek
- Program'ın yurt dışında uygulanmasının getirdikleri
- Tartışma

186 KAYNAKÇA

196 EK

Kısaltmalar

AÇEV	Anne-Çocuk Eğitim Vakfı	AÇEP	Anne-Çocuk Eğitim Programı
ZEP	Zihinsel Eğitim Programı	ADP	Anne Destek Programı
EÇE	Erken Çocukluk Eğitimi	Tür	Türkiye
İsv	İsviçre	Bel	Belçika
Bah	Bahreyn	Sar	Suudi Arabistan

SUNUŞ

Anne Çocuk Eğitim Programı'nın (AÇEP) temelleri Boğaziçi Üniversitesi'nde 1982 yılında bilimsel bir araştırma projesi çerçevesinde atıldı. Amaç, Türkiye için aileyi hedef alan yeni bir okul öncesi eğitim programı geliştirmek ve mevcut kurum merkezli okul öncesi eğitim sistemini değerlendirmektir. Bilimsel amaçlarla başlayan bu proje şu anda ilk başlangıç hedeflerini çok aşmış durumda. AÇEP'le ilgili süreci özetlemek istiyoruz. Aksi durumda bu araştırmanın nedenini anlatmak zor olacak. 1982'den bu güne kadar geçen süreci "Bilimsel çalışmalar" ve "Toplum kalkınmasına dönük çalışmalar" olarak ikiye ayırmak mümkün.

1982'de başlayan bilimsel çalışmalar çerçevesinde geliştirilen Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın ilk uygulamasından sonra farklı araştırmalarla etkinlik değerlendirmeleri yapıldı. Kısa vadedeki ilk değerlendirme sonuçları 1986'da alındı. Yedi yıl sonra aynı örnekleme 1993 yılında ulaşılarak ilk uzun vadeli değerlendirme araştırması gerçekleştirildi. 2005'te de ikinci uzun vadeli araştırma için aynı örnekleme ulaşıldı. Son araştırma ile Anne Çocuk Eğitim Programı'nın değerlendirme araştırması, Türkiye'de hiç olmayan ve dünyada ise sayısı çok az olan, hatta üçü geçmeyen müdahale programlarının uzun vadeli araştırmaları arasına girdi. Ayrıca, aile eğitimi de hedefleyen "müdahale programlarının" değerlendirme araştırmaları içinde, uzun vadeli araştırma olarak bir ilkti. Dolayısı ile ayrıntılarını, sonuçlarını ve ilgili kişilerin isimlerini kitapta bulacağınız bu bilimsel yolculukta, Anne Çocuk Eğitim Programı Türkiye ve dünya literatüründe önemli bir yer edindi.

"Bilim sadece bilim için değildir, topluma da dönmelidir, o zaman daha da önemli olur" anlayışı ile Anne-Çocuk Eğitim Programı ile toplum kalkınmasına dönük çalışmalar Programı'nın ilk uygulamasından hemen sonra başladı. İlk çalışmalar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)-UNICEF işbirliği içinde küçük çaplı projelerdi. İlk önemli toplum kalkınması çalışmaları Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın kurulması ile başladı. Program, MEB Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü işbirliği ile Türkiye'nin genelinde uygulanmaya başlandı. Program'ın yaygın uygulamasının da değerlendirilmesi bir araştırma ile yapıldı. 1996 yılında Program'ın kullanım hakkı da MEB Çıracılık ve Yaygın

Eğitim Genel M¼d¼rl¼đ¼'ne verildi ve genel m¼d¼rl¼đ¼n programı olarak uygulanmaya devam etti. alışmalar o zamanlar T¼rkiye'de ¼niversite-Devlet ve STK işbirliğinin ilk ¼rneđi idi. Bilimsel alanda ilklerin içine giren Anne-ocuk Eğitim Programı toplum kalkınmasında da ¼nemli bir ilki başlatıyordu. Bu t¼r işbirliklerinin farklı ¼rnekleri daha sonra T¼rkiye'de çok g¼r¼ld¼.

MEB ıracılık ve Yaygın Eğitim Genel M¼d¼rl¼đ¼ ile 2009 yılına kadar devam eden bu çalışmalar sonucunda "aile eğitimi" artık devletin politikası içine girdi. MEB tarafından Anne ocuk Eğitim Programı'nın da ¼nemli bir katkısı ile "Ulusal Aile Eğitim Programı" geliştirildi. Dolayısı ile "bilimsel" nedenlerle başlayan Anne ocuk Eğitim Programı T¼rkiye'de yeni eğitim politikalarına da ¼rnek oldu ve yol verdi.

T¼rkiye'de Anne-ocuk Eğitim Programı ile ilgili bu çalışmalar s¼rerken Program T¼rkiye dışına da taşındı. İlk yurt dışı uygulamaları Hollanda'da başladı. Bu uygulamaları Belçika, Almanya, Fransa, İsviçre takip etti. Orta Doğu ve Arap ¼lkelerinde de Bahreyn, ¼rd¼n ve Suudi Arabistan. Çok yakında da L¼bnan.

Niceliksel araştırmalarla d¼nya literat¼r¼nde yerini alan Anne-ocuk Eğitim Programı'nın ne kapsamlı niteliksel bir çalışması, ne de yurt dışı uygulamaları ile ilgili bir değerlendirme araştırması vardı. Niceliksel araştırmalar "rakamsal" sonuçları ile sağlam veriler oluştururlar. Ancak, toplum kalkınmasında ¼nemli bir boyut olan kişilerin deneyimleri ve s¼ylemleri niceliksel araştırmalarda yer almaz. İşte bu niteliksel araştırma hem T¼rkiye, hem de yurt dışı uygulamalarını değerlendirme, katılımcıların deneyimlerini g¼ndeme getirme ve Anne ocuk Eğitim Programı'nın uygulama s¼recini açıklama amacı ile yapıldı.

Araştırma s¼recinde her ¼lkeden AEP'e katılmış bir annenin yaşam hikayesi de alındı. Kitapta bu hikayeler de var. Her iki çalışmada da annelerin kimlikleri saklı tutuldu. Araştırma çalışmasında annelerin s¼ylemleri ¼lke adı belirtilerek ancak isimleri yerine numara verilerek aktarıldı. Yaşam hikayelerinde kullanılan isimler ise tamamen takma isimlerdir.

Araştırmanın yapılmasında çok kişinin desteği ve emeği var. Bu araştırmanın veri toplama ve analiz aşamalarında maddi desteği Anne ocuk Eğitim Vakfı karşıladı. Araştırmada en az iki saatlerini vererek bize zaman ayıran anneler olmasa idi bu araştırma ortaya çıkmazdı. Onlar bu araştırmanın temel kişileridir. Veri toplamayı ve deşifreleri gerçekleştiren çok sevgili ¼đrencilerim Suna Han ¼z, S¼meyra B¼řra S¼zbilir, ¼znur İlk'in bu araştırmaya çok ¼nemli katkıları vardır. Suudi Arabistan'da verilerin toplanmasına katkı yapan ve AEP'in farklı uygulamalarında 21 yıl alışan Canan Erman'a ayrı

bir teşekkür de borçluyuz. Canan Erman'ın sadece veri toplama aşamasına değil yurt dışı ilişkilerinin kurulmasında da önemli katkıları oldu. Bahreyn'de toplanan verileri tercüme ve deşifre eden Yasmin Yahya Arapça bilgisi ile bu çalışmaya büyük katkı yaptı. Ayrıca Bahreyn'de veri toplayan Wafa İsa'ya da teşekkür ederiz.

Farklı ülkelerde bize destek olan kişiler de vardı; Belçika'da Belçika Türk Kadınlar Derneği, öğretmenler Dehan Kadıoğlu ve Mürvet Çeçen, İsviçre'deki AÇEP öğretmenleri İtir Gündoğar, Sultan Örtten ve Nazmiye Işcan, Bahreyn'de Julie Hadeed. Suudi Arabistan'da o zamanki Türk sefinesi Canan Kuru ve o zamanki Milli Eğitim Ateşesi Metin Güçlü olmasa idi bu araştırmanın Suudi Arabistan ayağı gerçekleşmezdi. Veri toplama sürecinde bu ülkede bizi hiç yalnız bırakmayan Raziye Eren'in katkıları da çok önemli idi.

Araştırmanın koordinasyonu bütçesi ve takibinde ilk başlarda katkısı olan Ceren Lordoğlu Tüz'e ve daha sonra Nur Sucuka Çorapçı'ya çok teşekkür ediyoruz. Kitabın hazırlık ve basım aşamasında her zamanki farklı tarzı ile Elif Alişoğlu da destek verdi. İş bitiren yaklaşımı ile Filiz Öztürk basım aşamasının kilit ismi idi. Onlar olmasa idi bu kitap olmazdı. Araştırmada eski öğrencim ve kitabın ikinci yazarı Aylin Atmaca Koçak'ın bu süreçte benimle birlikte olması bana büyük destek oldu. Onun desteğini alacağımdan emin olmasam belki de bu çalışmaya başlamazdım.

AÇEV'in her türlü çalışmasına "örnek tarzı" ile yol açan Ayşen Özyeğin'e bu araştırmanın yapılmasının ve kitabın basımının yolunu tereddütsüz açtığı için çok teşekkür ediyoruz. Onun hem bilimselliğe, hem de toplum kalkınmasına eşit önem vermesi sonucu bu araştırma oluştu ve elinizde tuttuğunuz kitap gerçekleşti.

Bu çalışmanın Türkiye'de daha bir çok farklı müdahale programlarına yol açması dileği ile...

Sevdâ Bekman

Aylin Atmaca Koçak

Aralık 2009

BÖYLE BİR ARAŞTIRMA FİKRİ NASIL DOĞDU VE GELİŞTİ?

Araştırmanın bilimsel anlatımına girmeden sizlere araştırmacıların hazırlık ve özellikle veri toplama aşamasında yaşadıklarını, “kulis”te yaşananların her ürünü etkilediği ve ona farklı bir tat kattığı için, aktarmak istedik. Bilimsellikten uzak aynen yaşadığımız gibi...

Çok fazla “niteliksel araştırma”ya sıcak bakmamama rağmen iki yıl önce Boğaziçi Üniversitesi’ne Hindistan’dan misafir öğretim üyesi olarak gelen Prof. Dr. T.S. Saraswathi ile yaptığımız farklı sohbetlerin birinde “Sevda, neden AÇEP’teki annelerin seslerini duyuracak bir anlatı yapmıyorsun?” dediğinde “Neden olmasın?” dedim. Bu anlatıyı bilimsel bir çerçeveye koymak gerekiyordu tabii. Bu da ancak bir araştırma ile olabilirdi. Böylece, 5 ülkede gerçekleşen ve AÇEP’e katılan annelerin programla ilgili deneyimlerini ve programın etkisi, içeriği ve uygulaması ile ilgili düşüncelerini öğrenmeyi hedefleyen “Beş ülkeden anneler anlatıyor: Anne Çocuk Eğitim Programı” başlıklı bu kitapta anlatılan niteliksel bir araştırmanın temelleri atılmış oldu.

Bu öneri ile araştırmaya başlanması arasında oldukça zaman geçti. Prof. Dr. Saraswathi bu fikri ortaya attığında üstünde çalıştığım iki kitap vardı. Onların bitmesinden sonra, araştırma ekibini oluşturduk. Özellikle analizlerde destek olması için eski öğrencim, şu andaki meslektaşım Aylin Atmaca Koçak ekibe ilk katılan kişi oldu. Kendisi her zaman “ne mutlu bana böyle bir öğrencim” oldu dedirten ender kişilerden bir tanesidir. Kendisini o kadar uzun zamandır tanıyorum ki, iyi ki de tanımışım diyorum. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesi Okulöncesi Öğretmenliği ve Rehberlik Psikolojik Danışmanlık Programları arasında çift anadal yapan sevgili öğrencilerim Sümeyra Büşra Sözbilir, Suna Hanöz ve Özlem İlk ekibe katıldı. En son olarak da Marmara Üniversitesi Okulöncesi Öğretmenliği lisans programı 3. sınıf öğrencisi Yasmin Yahya.

Öznur ve Suna Brüksel ve İsviçre’de, Büşra İstanbul’da, Yasmin ise Bahreyn ve Suudi Arabistan’da veri toplamaktan sorumlu olacaklardı. 2008 yılının Mayıs ayında yoğun bir mülakatçı eğitimi ve mülakatlar için pilot uygulamalar yapıldı. Haziran 2008’in ikinci haftasında Avrupa ve İstanbul’daki verilerin toplanması planlanmıştı. Veri toplama süreci planlandığı gibi başladı.

Veri toplarken

Brüksel

Doğrusunu isterseniz bu araştırmada veri toplamanın tam olarak ne olduğunu 9 Haziran 2008 Pazartesi günü Brüksel’de veri toplayacağımız annelerle yaptığımız toplantı ve sonrasında anladım. Biraz zor bir işe girmiştik. Bu zor süreçte neler yaşadığımızı sizinle paylaşmak istiyorum. 8 Haziran 2008 Pazar günü Belçika ve İsviçre’de mülakatları yapacak olan son sınıf öğrencilerimden Suna Hanöz ve Öznur İlk ile birlikte Brüksel’e indiğimizde, Brüksel güzel bir yaz günü havasında idi.. Güneşli ancak çok sıcak olmayan bir hava. Havaalanındaki taksi şoförüne otel adresimizi gösterdiğimizde “10 yıllık şoförüm, ilk defa böyle bir otel adı duyuyorum” dediğinde bu sakin Pazar gününde bizi bazı zorlukların beklediğini sezmedim değil. Ancak, bu şoförün “ukalalığı” da olabilir düşüncesi ile hızla otelimizin olduğu semte doğru ilerlemeye başladık. Biraz sonra trafiğin tamamen durma noktasına geldiği Afrikalı, Türk, Faslı ve diğer yabancı uyruklu kişilerin caddeyi ve kaldırımları doldurduğu ve açık dükkanların çoğunda Türkçe isimler olduğu bir caddeye geldik. Bir türlü ilerlemeyen trafikte bu caddenin ortasında sıkışıp kaldık. Tabii trafik akmayınca şoförle, özellikle de benim gayretimle, bir sohbet başladı. Çoğu zaman yaptığım gibi gereksiz bir soru sordum. Tabii gereksiz bir cevap aldım “Ne kadar dolu, neden bu insanlar yollara taşmışlar?” soruma “Neden? Aynı Türkiye’deki gibi değil mi?” diye bir cevap geldi. Cevap vermeye gerek görmedik. Bu insan ve araba trafiğinin içinde sıkışmış kalmışken şoföre “Otele daha çok var mı?” dediğimde “Yo, beş yüz metre kaldı” dedi. Sevineyim mi yoksa üzüleyim mi bilemedim. Otele yaklaştıkça gösterişli arabaların içinde gençler en yüksek sesle dinledikleri Türkçe şarkılarla caddede Pazar gezisine çıkmışlardı. En sonunda “Wellness Hotel”in önünde durduk. Şoför bizi en kısa zamanda oraya atıp dönme telaşı içinde idi. Bunu da yaptı. Otelin içine girdiğimde oradan en kısa zamanda çıkmamız gerektiği fikri kuvvetle beynimin içine düştü. Burada iki genç öğrencimi bir hafta bırakamazdım. Zaten resepsiyondaki iki kişi, ki birinin Türk olduğunu daha sonra anlayacaktık, bize sanki “uzaydan” gelmiş gibi bakıyorlardı. Otel, bir jimnastik salonunu içinde barındırıyordu ve bu jimnastik salonu o yöre için önemli idi herhalde. Dolayısı ile arada bir de gayet yapılı kişiler otelin en önemli yerini kapsayan jimnastik salonundan dışarıya çıkıyorlardı. Bütün bu kargaşa içinde diğer müşterilerin hayret dolu bakışları altında, yeni otel arayışı içine girdik. Suna’nın bilgisayarını ve resepsiyondaki Türk gencin arayışları ile en sonunda Plaza Otel diye bir otel bulduk. İşin en güzel tarafı belki de kültürümüzü en güzel yansıtan olay resepsiyondaki Türk gencinin kendi otelini beğenmeyen bu şaşkın üç Türk’e otel araması idi. Arada bir de “Yok bu otel olmaz” deyip bizim adımıza otelleri reddediyordu. En sonunda çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Pazar gezi konvoyunu aşmış uzun bir süre sonra bizi almaya gelen taksiye kendimizi atıp, Türk gencine de hararetli bir biçimde el sallayarak “Wellness Otel”den ayrıldık. Yeni otelimiz Plaza Otel bir araştırma çerçevesinde kalınmaması gerektiği

kadar lükstü. Ancak, son dakikada bir otel arayışı ve Brüksel'in Avrupa'daki konumu her şeyi iki misli fiyata çıkarmıştı. Başka çaremiz yoktu. O akşam Brüksel'in en bilinen midye ve patates kızartması yemeği ile zor günümüzü bitirdik. Ertesi gün veri toplama çalışmamızın ilk günü idi. İşte o gün Pazar günkü otelle ilgili yaşadıklarımızın bir zorluktan ziyade hoş bir anı olacağını asıl zorluğu yaşayınca anladık.

Brüksel'de AÇEP, Belçika Türk Kadınlar Derneği ile işbirliği içinde yapılıyordu. Dolayısı ile o derneğin toplantı odasında öğretmenler Dehan Kadioğlu, Mürvet Çeçen ve onların programı uyguladığı annelerle toplantı yaptık. Beklenilenden çok az anne gelmişti. Yirmi anne beklerken mülakata katılmaya istekli on anne bile yoktu. Gelen annelere araştırmanın amacını anlattıktan sonra evde mülakatlar yapabilmek için, randevular alınmaya başlandı. Ziyaretin hangi gün saat kaçta olacağı kadar adresleri doğru alıp evi bulmak da önemli idi. Bazı anneler evde, özellikle de eşlerine anlatmakta zorlanacakları için mülakatı, derneğin ofisinde yapmayı tercih ettiler. Toplantıdan sonra gelmeyen annelerle telefonlarla yoğun bir temas kuruldu. Salı-Cumartesi günlerinde Suna ve Öznur sadece mülakat yapmadılar. Her akşam bir sonraki günkü mülakatları teyid etmek ve randevu verilmesine rağmen, son dakikada iptal eden annelerin yerine başka anneler bulmak onlar için önemli bir etkinlikti. Elimizde AÇEV tarafından verilen cep telefonu ile "Alo ben AÇEP Programı için arıyorum, telefonunuzu..." diye başlayan konuşmalar her akşamın vazgeçilmez bir parçası idi. Yirmi sayısına, 14 Haziran 2008 Cumartesi günü İsviçre'ye yola çıkılacak olan Pazar gününden bir önceki gün ulaşıldı. Yaşanan zorluklar ve bu zorluklar içinde artan tansiyonu artık anlatmıyorum...

İsviçre (Wintertur, Schaffesen, Bern)

15 Haziran Pazar günü Öznur ve Suna trenle Brüksel'den Zürih'e gelirken ben de İstanbul'dan uçakla Zürih'e gittim. Otelimiz Zürih'e trenle 15 dakika uzaklıktaki Wintertur'da idi. Zürih civarındaki anneler yoğunlukta olduğu için o yöreyi seçmiştik. Zaten Wintertur, Schaffesen ve Bern veri toplayacağımız üç yöre idi. Amacımız Wintertur'daki annelerle 20'ye ulaşmak ve diğer bölgelere gitmemekti. Ama tabii bu mümkün olamadı. Zürih'te veri toplamak için daha uzun bir zaman ayrılmıştı. Onun için Suna ve Öznur, Zürih ve civarını biraz olsun görebildiler. 15 Haziran Pazar günü ben makul bir saatte Wintertur'a ulaştım. Brüksel'deki otelle ilgili yaşadıklarımızdan sonra AÇEV'de bu Proje'nin organizasyonuna o zaman destek veren Ceren Lordoğlu Tüz'le sürekli haberleşerek, Wintertur'daki otelin durumunu kontrol ettik. Her şey düzgün gözüküyordu, hakikaten de öyle oldu. İsviçre'deki tren sistemi ve saate uymadaki titizlik hepimizin yaşamını Brüksel'de olduğundan daha kolaylaştırdı. Özellikle kurallı yaşam ve zamanla ilgili titizlik annelere de yansımıştı. Brüksel'deki gibi "son dakika" iptalleri çok azdı. Ulaşımındaki kolaylık tansiyonu yükseltmedi. Ayrıca, Suna ve Öznur'un Brüksel'de de deneyim kazanmaları İsviçre'deki veri toplamalarına olumlu yansımıştı. İlk toplantımıza Wintertur'daki Migros'un kafeteryasında kahvaltı ile başla-

dık. Bu toplantı İtir Gündoğar'ın grubu ile yapıldı. Biz bu toplantı için bir hoşluk olsun diye Migros Kafeteryası'nın seçilmiş olduğunu düşünürken tüm AÇEP toplantılarının burada yapılmış olduğunu duyunca şaşırmadık desem yalan olur. Brüksel'deki toplantıda da olduğu gibi, bütün anneler geldiğinde ilk olarak Divan Pastahanesi'nin İstanbul'dan taşıdığımız "Fıstıklı lokumu" ve bir hoş geldiniz konuşması ile toplantıya başlıyorduk. Daha sonra araştırmanın amacı ve onlardan beklentilerimizden bahsediyorduk. Galiba en zor cümle "Sizlerin bize en az iki saatinizi ayırmanızı bekliyoruz" cümlesi idi. Bunu söyledikten sonraki tepkiler farklı idi. Sadece bunu istemiyorduk tabii. Mülakat sırasında çocuk, büyükler ve komşuların da evde olmamasını istiyorduk. Bütün bunların olduğu bir zamanı bulmak tabii ki zor idi. Öyle de oldu. Burada annelerin çoğu istekli idi. Öznur ve Suna Brüksel deneyimi ile annelerin adresleri ve randevuları ilgili tüm bilgilerini hemen topladılar. Tabii zamanı iyi kullanmak adına toplantıdan hemen sonra da iki mülakat için randevu alındı. İkinci toplantı 17 Haziran Salı günü Schaffhausen'de Sultan Örtün'ün grubu ile yapıldı. Wintertur-Schaffhausen arası 20 dakika gibi bir zamandı. Yeşillikler, besili hayvanlar, tek tek evler ve sessizlik... Trenin camından gördüklerimiz bunlardı. İkinci toplantı Türk Derneği'nde yapıldı, Best FM müziği eşliğinde hepimiz kendimizi evimizde hissettik. O da bir kahvaltı toplantısı idi. Her toplantıda yaşadığımız aynı süreci burada da yaşadık. Daha sonra amaçlanan anne sayısına ulaşmak için Suna ve Öznur Bern grubunun öğretmeni Nazmiye İşcan'la konuşup, Bern'deki annelerle de mülakatlar yaptılar. Ben Zürih'ten Boğaziçi Üniversitesi'ndeki rektörlük seçiminden dolayı erken ayrıldım. Schaffhausen'den 13:13'deki hava alanı trenine binip havaalanındaki THY bankosunun önüne kadar hiç bir zorluk çekmeden gelince ve "acaba?" sorusunu aklıma getirdiğim her an hemen o sorunun cevabını sanki biri beni duymuşcasına panolarda ya da işaretlerde bulunca kendimi tutamadım ve sevgili arkadaşım Ayhan Aksu Koç'u aradım. Aramızda ODTÜ günlerinden kalma bir espriyi ona hatırlattım. "Ayhan bu İsviçreli'lerin ölmeye hakkı yok" dedim. Her şey o denli planlı ve düşünülmüştü ki; Özellikle İstanbul'un kargaşasına alışmış bir kişi olarak bu inanılmaz bir rahatlıktı. Daha sonra yıllar önce THY'nın dergilerinden birinde zamanın Sandoz İlaç Fabrikası yönetim kurulu başkanı Mr. Poffet ile yapılmış bir mülakat aklıma geldi. Kendisine bir İsviçreli olarak neden İstanbul'da yaşadığı soruluyordu. Kendisi de "İsviçre'de ölmek şans, İstanbul'da yaşamak şans. Ben bunu seçtim" diyordu. Herşeye rağmen haklı idi. Öznur ve Suna 25 Haziran 2008'de İsviçre'den İstanbul'a döndüler; yıllarca unutamayacakları anı ve deneyimlerle...

Bahreyn

Bahreyn'de mülakatların Arapça yapılması gerekiyordu. Biz de Marmara Üniversitesi'nde Erken Çocukluk Eğitimi dalında lisans öğrencisi olan Irak uyruklu Yasmin'in, uygun kişi olduğunu düşünmüş ve mülakatçı ekibine almıştık. Araştırma programına göre plan, 22 Haziran 2008 Pazar günü Bahreyn'deki mülakatları yapacak Yasmin Yahya ile birlikte Bahreyn'e uçmaktı. Ancak, hiç beklenmedik bir engel çıktı. Bahreyn,

Yasmin'e vize vermedi. Bir buçuk aylık eğitimden sonra bu durumu kabul etmemiz biraz zor oldu. Çözüm olarak AÇEP'i Bahreyn'de uygulayan kuruluşun koordinatörü Wafa İsa mülakatçılık görevini üstlendi. Ben planlanmış olduğu gibi, 22 Haziran 2008'de Bahreyn'e gittim. Kendisi benim tarafımdan İngilizce eğitildikten sonra tüm pilot mülakatları Yasmin'e yolladı. Onun Arapça geribildirimleri ile kendisi bizim öngördüğümüz düzeye geldikten sonra "asıl" verileri toplamaya başladı. Tabii Bahreyn-İstanbul arası gidip gelen koliler aracılığı ile yapılan bu eğitim süreci oldukça zahmetli idi. Yasmin'e özellikle Arap ülkelerinin vatandaşı olan tek kadınların "mahrem" olarak görüldüğü için vize verilmediğini duyunca, üç tek kadın olarak Suudi Arabistan'a veri toplamak için nasıl gideceğimiz ile ilgili ciddi kaygılarımın başladığını söylememe gerek yoktur sanırım... Bahreyn'deki yaşamla ilgili gözlemlerim bana çok şey öğretti...

Suudi Arabistan

17 Ekim 2008 Cuma akşamı Suudi Arabistan'ın Riyad şehrine gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldık. Suudi Arabistan'a üç tek kadın olarak vize alıp girmemiz çok kolay değildi. Ülkeye girebilmemiz o zamanın Türk Sefiresi Canan Kuru ve Eğitim Ateşesi Metin Güçlü'nün destekleri ile oldu. Onların yardımları olmasa idi, veriler toplanamazdı. Suudi Arabistan'a Anne Çocuk Eğitim Programı'nın ilk eğiticilerinden, şu anda da AÇEV'in EÇE Birimi'nde eğitim sorumlusu olarak görev alan Canan Erman ve Türkiye'deki verileri toplayan öğrencim Sümeyra Büşra Sözbilir ile gittik. Yolculuk çok güzel başladı. Canan Hanım'la havaalanında AÇEP'in ilk günlerindeki anılarımızı anarak uçağa bindik. Aslında Suudi Arabistan'a gidiyor olmaktan dolayı bir tedirginlik içinde olduğumu söylemeden edemeyeceğim. Ancak, daha önce bu ülkeye gitmiş olan Canan Hanım'la birlikte gitmek beni rahatlatıyordu. Bu duygular içinde Suudi Arabistan'a inmeye az bir zaman kala Canan Erman uçakta hostesler dahil hepimizi çok korkutan bir rahatsızlık geçirdi. Sonra konulan teşhis mide rahatsızlığına bağlı beyne oksijen gidişinin azalması idi. Ancak, havada ve ehil olmayan bir hostes grubu ile bu rahatsızlığı yaşamış olmak, hepimizi çok heyecanlandırdı ve tedirgin etti. İner inmez karşılaştığımız Tük Sefaret yetkilileri ve Eğitim Ateşeliği'nin inanılmaz ev sahipliği ile kısa sürede bu tedirginliği üstümüzden attık. Canan Hanım orada ayrıntılı bir doktor muayenesinden geçtikten sonra artık bu olay anılarımızın bir parçası oldu. Riyad'da Ramada Otel'de kaldık. "Tek kadın"ların kalabileceği ender otellerden bir tanesi idi. Tabii Suudi Arabistan'a iner inmez bize verilen abayalarımızı giydik. Başımız açıktı. Oradaki ilk günümüzde Türk okulunda annelerle bir toplantı yaptık. Mülakatlar için randevular aldık. Ancak, Riyad'daki yirmi anneye ulaşamıyorduk. Az sayıda da olsa diğer annelerden verileri Medine'den topladık. Toplu taşımacılık ve taksi sistemi olmadığı ve de her şeyden en önemlisi bir kadın yanında erkek olmadan (eş, şoför) bir yere gidemediği için Riyad'da sürekli bir kişiye bağımlı kaldık. Bu Sefaret'in ya da Ateşelik'in şoförlerinden biri, AÇEP'in uygulanmasında koordinasyonu sağlayan Raziye Eren'in şoförü oldu. Annelerin mülakatlarının planlanmasına verilen emek kadar şoför-

lerin koordinasyonuna da, ayrı bir emek verildi. Diğer kişilere bağımlılığa rağmen veri toplama işlemi, tüm AÇEP dostları, Sefaret ve Eğitim Ateşeliği sayesinde en zahmetsiz olanı oldu. Mülakatlar evde olacağından doğrusu bu ulaşımda yaşanacak zorluklar beni gitmeden çok düşündürüyordu. Düşündüğüm gibi olmadı.

Ben üç gün sonra, üniversitedeki derslerimden dolayı, Türkiye'ye döndüm. Canan Hanım ve Büşra Riyad Medine'deki mülakatları tamamlayıp, 26 Ekim 2008'de döndüler; Medine'de yarı umre yaparak.

Riyad'da yaşam farklı idi. Ancak, benim görebildiklerim içinde en dikkatimi çeken yönü kadının, özellikle ulaşımda, hep bir erkeğe (eş, şoför, hizmetli) bağımlı olarak yaşamını sürdürmesi idi. İnsanların yaşamında alış veriş merkezlerinin nasıl "en önemli" yeri alabildiğini de gördüm. Tabii bir de yasaklı bir dünyada yaşayanların bu yasakları delmek için ne denli yaratıcı olabildiklerini de.

Türkiye

Türkiye'de veriler, İstanbul'un iki semtinde öğrencim Sümeyra Büşra Sözbilir tarafından toplandı. Kendisi yaz okulunda ders aldığı için o dönemde Türkiye'de kalmayı tercih etti. Ancak, daha sonra, o da Suudi Arabistan'a gitti. Türkiye'deki veri toplama süreci ile ilgili yaşananları Sümeyra Büşra'nın sözleri ile aktarıyorum.

"Türkiye'deki mülakatlara kişisel bir tercihle önce Anadolu yakasından başladım. 9 Haziran'da Maltepe'deki anneleri arayıp randevu almaya başladım. Elimdeki listeyi arıncaya fark ettim ki bir grup anne Maltepe'de, diğer bir grup anne ise Maltepe'nin Başbüyük mahallesinde oturuyorlardı. O dönemde okullar da kapanıp aileler memleketlerine gitmeye başladıkları için yeterli sayıda anneye ulaşıp randevu almakta biraz zorlandım. İlk Maltepe'nin içindeki anneleri aramış olduğumdan mülakatlara oradaki annelerle 10 Haziran'da başladım. Pilot çalışmaları da İstanbul'da yaptığımız için, benim için çok yeni değildi, İstanbul'da tanımadığım bir eve gidip mülakat yapmak. Ama tabii ki her semt, her ev ve her anne kendi başına bir yenilikti, farklılık. Tabii ben de her anne için farklıydım. Evlerine kimin geleceğini çok merak ediyorlardı, bazen telefonla beni geri arıyorlar, bazen de AÇEV'den öğretmenlerini arayıp benim kim olduğumu soruyorlardı. İstanbul gibi bir yerde güvenmek kolay olmuyordu tabii ki, fakat evlerden ayrılırken annelerden aldığım tepkiler genelde "Daha yaşlı birini bekliyordum, böyle iyi oldu rahat rahat konuştuk" şeklinde oluyordu ve birbirimizi yıllardır tanıyormuşuz gibi sıkı sıkı sarılıp ayrılıyorduk.

Mülakatları yaptığım günlerde aynı zamanda yaz okuluna gittiğimden, İstanbul'un malum trafik sorunundan ve uzak mesafelerden dolayı haftada 3- 4 mülakat yapabiliyordum. Yazın sıcaklığı, her geçen gün artmaktaydı ve çoğu zaman toplu taşıma araçları evlerin çok uzağında beni bırakıyorlardı ve elimde annelerden aldığım ev adresleri, dakikalarca evleri bulana kadar yürüyordum. Fakat evleri bulduktan sonra annelerin bir

bardak sıcak çaylarını içip, onlar ile sohbet etmek, sonra mülakat yapmak bütün yorgunluğımı unutturuyordu. Mülakatların sonrasında annelerle yaptığımız sohbetleri, beni otobüs durağına kadar geçirmeleri ya da yola çıkarken hava sıcak, yolum uzun diye yanıma su ve yolluk vermeleri gibi beni kabul ettiklerini hissettiren bir sürü sıcak tavır ve davranışı unutmam mümkün değil.

Bir günde arka arkaya annelerden randevu aldığımdan arada bazı aksilikler de oluyordu. Bir mülakat günü yaşıadığım Şaşkınlığı herhalde ömrümün sonuna kadar unutamam. Elimde adresin yazılı olduğu kağıt, sokak sokak Mehtap Hanım'ın oturduğu apartmanı arayıp bulduktan sonra daireyi bulamadım ve kapısının önünde ocuk ayakkabısı olan kapının zilini aldım. YaŐlıca bir bayan ve yanında beş yaşlarında bir ocuk kapıyı açtılar. Ben bayanı, mülakat yapacağım kadının annesi olduğunu düşünerek, "Merhabalar, ben Melek Hanım'ı aramıŐtım" dedim. (Bir nceki gün Melek adlı bir anne ile de randevulaŐtıęımızdan aklım ona gitmişti sanırım). Yaşlı bayanın yüzünde bir anda bir ŐaŐkınlık ve üzüntü belirdi ve özgün bir ses tonuyla "Evladım Melek Hanım öldü" dedi. Bir anda Şok oldum. Ardından "Biz iki ay önce onun yerine taŐındık" deyince ben (sanırım sevinçten) bir anda gülmeye başladım. Tabii yaşlı bayan ben gülünce Şaşkın gözlerle bana baktı. Gülmekten ve utancımdan lafı nasıl toparlayacağımı bilemedim, sadece "ok özür dilerim, ben Mehtap Hanım'ı aramıŐtım aslında" diyebildim. Bu yanlıŐlıklar sadece benim değil, bazen annemin de yüreğine indirecek türden olabiliyordu. Mesela ben sabah erkenden kalkıp İstanbul'un öbür ucundaki mülakata gitmiŐken, kendisine o gün gideceğimi zanneden bir başka annenin ğlenden sonra evimi arayıp anneme "Hala gelmedi" deyince annemin dizlerinin bağının üzülmesi gibi...

Her türlü güzellik ve aksilikleriyle 20 Haziran 2008'de BaŐıbüyük'teki mülakatları tamamlayıp 23 Haziran 2008'de de Bahçelievler'deki annelerle mülakatlara başladım. En son mlakatlarımı, Küçükbakkalköy'de tamamlamayı düşünüyordum fakat annelerin çoğu memleketlerine gittiklerinden o gruptan sadece iki anneye mülakat yapabildim. İstenen sayıya Bahçelievler'deki annelerle mülakat yaparak ulaştım ve 28 Temmuz 2008'de İstanbul'daki mülakatları tamamladım."

ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI'NIN TEORİK VE UYGULAMA TEMELLERİ

Anne Çocuk Eğitim Programı da, diğer pek çok müdahale programı gibi, olumsuz çevresel koşullar nedeniyle gelişimleri örselenebilir çocukların bilişsel ve sosyo-duygusal gelişmelerini erken yaşlarda desteklemeyi amaçlar. Olumsuz koşulların yarattığı etkilere sonradan müdahalelerle çare bulmaya çalışılmıyorsa, çevre koşullarının yaratabileceği olumsuz etkileri erken destek programlarıyla önlemek çok daha olumlu ve ekonomik bir yöntemdir (Carneiro ve Heckman, 2004; Shonkoff ve Meisel, 1990).

Müdahale programlarının gelişmesinde çocukların erken yaşlarda karşılaştıkları eşitsizlikler önemlidir. Bu tür programların erken yaşlarda başlaması etkili olması için önemli bir unsurdur (Reynolds, 1998; Weaver ve diğerleri, 2004). Carneiro ve Heckman (2004) erken yaşlardaki müdahale programlarının kazanımlarının daha çok ve daha uzun süreli olduğunu, dolayısı ile de yapılan yatırımın ekonomik girdisinin daha çok olduğunu göstermektedirler. Aslında, erken çocukluk eğitime yatırımın ekonomik boyutu ile ilgili tartışmalar ileri yaşlardaki yatırımı önlemeyi amaçlamaz. Ancak yaşamın farklı gelişim dönemlerinde yatırım yapmanın gelişimin üstündeki etkileşimsel tamamlayıcı rolüne dikkat çeker (Cunha, Heckman, Lochner ve Masterov, 2006).

Müdahale programlarının temel amacı çocukların gelişimlerini risk altına sokan etkenleri azaltmak ve destekleyici etkenleri çoğaltmaktır. Bu gerçekleştiğinde örselenmekten dayanırlılığa doğru bir geçiş yaratılabilir (Werner ve Johnson, 1999). Eğer çocuğun gelişimi desteklenecekse çocuğun içinde bulunduğu ve gelişimin gerçekleştiği bağlam önemlidir. Aile de bu bağlamın önemli bir unsuru olarak müdahale programlarında etkili bir yer tutar. Çocuğun çevresinin, onun gelişimi üstündeki etkisinin farkındalığı sonucu, erken çocukluk eğitimi müdahale programlarında yalnızca çocuk merkezli bir yaklaşımdan ekolojik bir yaklaşıma doğru geçiş gözlenmiştir (Bronfenbrenner, 1979).

Çocuk, ailesi ve onlar için mevcut olan sosyal destek arasındaki ilişkilerin önemini vurgulayan yaklaşımın pek çok programda somut olarak yer aldığı görülmektedir (Reynolds, 1999). Programlar ister çocuğa, isterse anne babaya odaklanıyor olsun, anne ve babalar destek programlarının etkin birer üyesi olarak görülmeye başlanmıştır.

Guralnick'in (1997) müdahale programları için ortaya koyduğu çerçeve ailenin önemini çocuğun gelişiminde etkili olan üç temel "unsur" ile belirler. Bunlar ebevyn çocuk etkileşimindeki kalite, ailenin hazırladığı, çocuk için deneyimlerle yaratılan destekleyici ortam ve aile tarafından çocuğa sağlanan sağlık ve emniyettir. Bu unsurların çocuğun gelişiminde önemini vurgularken ailelerin bunları yerine getirmekte zaman zaman zorlandıklarını ve stres yaşadıklarını belirtir. Yaşadıkları streslerin kaynağı olarak duydukları bilgi ve kaynak eksikliği, zaman zaman güvenlerinin sarsılması ve aile içinde yaşanan zorlukları gösterir. Stres faktörlerini ortadan kaldırmakta da erken müdahale programlarının etkili olduğunu vurgular. Müdahale programları aile unsurlarını optimize ederek ortamdaki destekleyici faktörleri çoğaltacak ve gelişimi olumlu etkileyecektir. Müdahale programlarının da kaynak, bilgi, hizmet ve sosyal destek sağlayarak bunu gerçekleştirebileceğini vurgular.

Vygotsky'nin zihinsel süreçlerin sosyal süreçlerden kaynaklandığı temel önermesine dayanan sosyo-kültürel yaklaşımı (Vygotsky, 1962, 1978) Anne Çocuk Eğitim Programı'nın teorik dayanaklarından bir diğeridir. Yakın çevrenin (aile) önemi, o çevrenin, Vygotsky'nin terimiyle ne kadar çocuğun "potansiyel gelişim alanı"nın içinde işlevini sürdürdüğüne bağlıdır (Garbarino, 1990). Vygotsky'e göre "potansiyel gelişim alanı" gelişimin gerçekleşen düzeyiyle potansiyel düzeyi arasındaki ayrımı belirler. Potansiyel düzey, çocuğun kendi başına sergilediği beceri düzeyinin üzerindedir ve ancak çocuğu yönlendiren yetişkinle etkileşim sonucunda ulaşılabilir. Potansiyel düzey çocuğun içinde bulunduğu gelişimsel durum ve zihinsel olanaklarla sabitlenmişse de, yönlendirme, büyümeyi en üst düzeye çıkarmak üzere yapılandırılabilir (Aksu-Koç, Örüng ve Cesur, 1999).

Yukarıda söz edilen bilgi ve bulgulara dayanarak Anne Çocuk Eğitim Programı hem çocuğu, hem de çocuğun yakın çevresinden anneyi hedefleyen bir programdır. Amaç çocuğun bilişsel gelişimini anne yolu ile yapılandırılmış bir programla hedeflemek; aynı zamanda annenin "ebevynlik becerileri"ni destekleyerek çocuğun gelişimine katkı yapan bir çevre yaratmaktır.

Ebevynlik becerilerinin desteklenmesi ile hedef ebevyn-çocuk etkileşimindeki kalitenin artmasıdır. Annelerin çocukların ihtiyaçlarının daha farkında olmaları, duygusal duyarlılığa sahip olmaları, sert ve baskıcı tutum yerine karşılıklı iletişime dayalı bir tutuma girmeleri ve sorun çözmede daha ehil olmaları amaçlanmaktadır. Aynı zamanda anneler, çocuklarının sağlık ve emniyetini de sağlamaları için desteklenmektedir. Babaların da bu süreçte etkin olmaları hedeflerden biridir.

Gerek ebevynlik becerilerinin desteklenmesinde, gerekse çocuğun bilişsel gelişimi için

kullanılan yapılandırılmış programda çocuklar için destekleyen bir çevre, kaliteli bir bakım ve sosyal yaşam hedefidir. Bu amaçla, çocuğun "potansiyel gelişim alanı" içinde işlevini sürdürmesinde anneye yönlendirici bir rol verilmektedir. Program çocuklara okula başlamadan bir yıl önce ulaşmayı hedeflediği için bilişsel gelişimdeki temel hedef, onu okula hazırlamaktır.

Erken müdahale programları, okulda başarı sağlanabilmesi için dil yetkinliğine ve çocukları okuryazarlık ve matematik öğrenmeye hazırlamaya odaklanır. Kitap okuma ve hikâye anlatma faaliyetleriyle, fonolojik bilince yönelik alıştırmalarla, tekerlemeler, oyunlar ve şarkılarla çocukların kelime haznesinin, basım harfleriyle aşinalığının, dinleyip anlama ve anlatabilme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenir (Aksu-Koç ve Kuşçul, 1994; Aksu-Koç, Örüng ve Cesur, 1999; Dickinson ve Tabors, 2001).

Anne-babanın eğitimi, ebeveyn-çocuk etkileşiminin türü, okuma-yazmayla ilgili malzemelerin olup olmaması ve okuma-yazmayla ilgili faaliyetlerin sıklığı konularında, ev ortamlarındaki farklar, çocukların dil yetkinliği ve konuşma becerileriyle ilintilidir. Düşük gelirli, eğitim düzeyi düşük ve okuma-yazmaya ilişkin faaliyetler için olanakların kısıtlı olduğu ailelerden gelen çocuklar bu konularda özellikle dezavantajlı durumdadırlar (Aksu-Koç, 2005; Aksu-Koç ve Kuşçul, 1994; Baydar, Brooks-Gunn ve Furstenberg, 1993; Campbell ve Ramey, 1994; Hart ve Risley, 1995; Payne, Whitehurst ve Angell, 1994; Raz ve Bryant, 1990; Snow, 1993; Snow ve Tabors, 1996).

Elverişsiz ortamlardan gelen çocukların hem evde, hem de sınıfta dil desteği aldıkları bir araştırma, kitap okumayla, çocukla gözü önünde gerçekleşmeyen olaylar hakkında konuşmanın ileri yaşlardaki dil yetkinliğinin bir göstergesi olduğunu, bunun kelime hazinesinin zenginliği, dinleme-anlama becerileri ve anlatım üretimi bağlamında ölçülebildiğini ortaya koymuştur (Dickinson ve Tabors, 2001). Bir yetişkinle birlikte resimli kitap okuma sıklığıyla okul öncesi çocuğun dil yetenekleri arasında ilişki olduğunu destekleyen bulguların sayısı giderek çoğalmaktadır (Crane-Thoreson ve Dale, 1992; Rowe, 1991). Erken yaşlarda resimli kitaplar ve okuma materyaliyle yürütülen etkinliklerdeki anne-çocuk etkileşiminin "destekleyici diyaloglar"dan oluştuğu, çocuğun kendi başına yapamayacaklarını annesinin yardımıyla yaptığı bir "potansiyel gelişim alanı" yaratmaya çalıştığı öne sürülmektedir (Pellegrini, Perlmutter, Galda ve Brody, 1990).

Bu bakımdan, çocuğun edinmiş olduğu okulöncesi sözel ve sayısal beceriler ve evdeki okuma yazma ortamı çocuğu okula hazırlayacak önemli etkenlerdir (Campbell ve Ramey, 1994; Payne ve diğerleri, 1994). Türkiye'de çocuğun okuma yazma becerileri üzerinde ev ortamının etkisini inceleyen bir çalışmada, Aksu-Koç ve Kuşçul (1994) değişik ev ortamlarının çocuğun okuma yazma düzeyi ve bilişsel yeteneği üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermiştir.

Whitehurst, Epstein, Angell, Payne, Crone ve Fischel (1994) ortaya çıkan okuma yazma deneyimiyle okuma yazmanın gelişimi arasındaki ilişkileri tanımlayan etkin bir model sunmaktadır. Bu modelde, okul öncesi okuma yazma etkinliklerinin (yetişkinle birlikte

okuma, ses ve harfleri tanıma) okuma yazma becerileriyle (dil, yazma, dilsel farkındalık ve resim kavramları), bunların da okumayla (kod çözme ve kavrama) bir ilişkisi olması beklenir. Araştırmacılar, bu ilişkileri inceleyen çalışmalarının sonuçlarını tartışırken, yetişkinle birlikte okuma ile ses ve harf temellerini oluşturma gibi etkinliklerin var olan okuma yazma becerileri üzerindeki etkilerini ve evdeki okuma yazma etkinliklerinin dil becerileri üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Ek olarak, Lonigan'ın (1993) bir çalışmasında ev merkezli desteğin dil becerileri üzerindeki etkisinin kurum merkezli ya da bileşik desteklerin (kurum merkezli ve ev merkezli birlikte olarak) etkisinden daha fazla olduğu bulunmuştur.

Anne Çocuk Eğitim Programı da çocukların bilişsel gelişimini desteklerken ağırlıklı olarak okulöncesi sözel ve sayısal becerilere ağırlık vermiş ve çocuğun yakın çevresinin bu becerileri destekleyici özelliklerini yaratmaya özen göstermiştir.

Sayısal beceriler de erken öğrenme alanında desteklenmesi gereken bir diğer önemli unsurdur (van Tuijl, Leseman ve Rispens, 2001). Çocukların matematiği nasıl kurguladıkları, matematikle ilgili ne gibi deneyimler yaşadıklarıyla çok yakından ilintilidir. Küçük çocukların matematiksel deneyimlerini desteklemenin gerekli olduğu inancının altında, çok güçlü kuramsal dayanaklar bulunur. Hem Piaget (1952), hem de Vygotsky (1994) çocukların erken yaştaki matematik kapasitelerine ve bu kapasitenin geliştirilmesinde çevrenin oynadığı role dikkat çekerler. Matematiği kavrama sürecinde Piaget (1970) nesnelerin, sosyal dünyanın ve özellikle de akranların oynadığı rolün altını çizerken, Vygotsky (1978) daha yetkin kişilerle etkileşimde bulunmanın önemini vurgular. Bu da hem evi, hem de anaokulunu matematiksel bilgilerin edinilmesini kolaylaştıracak ortamın yaratılması açısından önemli kılar.

Çocukların matematik konulu deneyimler edinme ve matematiğe hazır olma derecelerinde sınıfsal farkların olduğunu gösteren bazı araştırmalar vardır. Starkey ve Klein (2000), Starkey ve diğerleri (1999) ve Saxe, Guberman ve Gearhart (1987), orta-sınıftan anne-babaların işçi sınıfından anne-babalara oranla matematikle ilgili daha fazla faaliyet sağladıklarını ifade ederler. Evdeki matematiksel deneyimlere ilişkin sınıfsal farkları destekleyen fazla kanıt olmamasına rağmen, ekonomik açıdan elverişsiz ortamlarda yetişen çoğu çocuğun okula başladığında, okula daha az hazır olduğu dile getirilmektedir (Ginsburg, Klein ve Starkey, 1998; Ginsburg ve Russell, 1981). Dahası, düşük gelirli ailelerden gelen çocukların anne-babalarının, matematik konusunda bilgilendirme görevinin ebeveynlere değil, anaokulu öğretmenine ait olduğunu inandıkları ifade edilmektedir (Holloway, Rambaud ve Fuller, 1995; Starkey ve Klein, 2000; Starkey, Klein ve Wakeley, 2004). Ayrıca, çalışmalar, 3 ve 4 yaşındaki çocukların kendilerinden daha bilgili biri onlara yardım ettiğinde, matematik sorularını yanıtlarken kayda değer bir bilgi edindiklerini ve istikrarlı cevaplar verdiklerini göstermektedir (Ewers-Rogers ve Cowan, 1996).

Bütün bu araştırmalar, anne-babaları sürece katmanın, kurumun hedeflerinin

sürekliliğini sağladığı, bilişsel, sosyal ve duygusal alanlarda olumlu gelişmelere yol açtığı, programın uzun vadede etkilerinin sürmesini daha olası kıldığı, ebeveyn-çocuk etkileşiminin yanı sıra okula uyumu ve bağlılığı güçlendirdiği ve hem okul başarısının, hem de sınıf geçmenin iyi bir göstergesi olduğu görüşünde hemfikirdir (Campbell ve Ramey, 1995; Reynolds ve Bezruczko, 1993; Reynolds, Mavrogenes, Bezruczko ve Hagemann, 1996; Reynolds, Chang ve Temple, 1998).

DESTEK PROGRAMLARININ ETKİLERİ

Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi programları olumsuz koşullarda yaşayan çocuk sayısının daha fazla olduğu ülkelerde giderek önem kazanmaya başlamıştır.

İlk müdahale programları hizmeti çocuğa doğrudan kurumlarda sağlayan bir modelle ortaya çıkmıştır. Bu hizmetlerin başlangıcı 1960'larda Amerika'da başlayan yoksullukla mücadele çalışmaları dönemine kadar gitmektedir. Ne yazık ki, kitlesel "Head Start Programı" pek üzerinde durulmadan başarısızlık olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Westinghouse raporu (Cicirelli, Evans ve Schiller, 1969) ve Smilansky'nin yazıları (1979) bu yargıda etkili olmuştur.

Ancak daha sonraki çalışmaların sonuçları daha olumludur. Risk altındaki çocuklar için erken müdahale, okulda başarılı olma olasılığını artırmada, özellikle de okulda en son bitirilen sınıf düzeyinin yükseltilmesinde etkili bir yöntem olarak bulunmaktadır (Barnett ve Boocock, 1998; Bekman, 2003; Campbell ve Ramey, 1994; Guralnick, 1997; Hadeed, 2004; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001; Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman, Baydar ve Cemalcılar, 2009; Lazar ve Darlington, 1982; Ramey ve Ramey, 1998; Reynolds ve diğerleri, 1998; Schweinhart, Barnes, Weikart, Barnett ve Epstein, 1994; Yoshikawa, 1994; Zigler ve Styfco, 1994; Zigler, Taussig ve Black, 1992).

Son yıllarda erken müdahalenin uzun vadeli artılarına dair ve özellikle de risk altındaki çocukların okulda daha başarılı olduğu ve topluma uyum sağlayabildiği yolunda genel bir fikir birliği oluşmuştur. High Scope (Schweinhart ve diğerleri, 2005), Chicago Boylamsal Araştırması (Reynolds ve Ou, 2004) ve Abecedarian Projesi (Campbell, Ramey, Pungello, Sparling ve Miller-Johnson, 2002) gibi programların son dönemde gerçekleştirilen değerlendirmeleri, erken müdahalenin sosyal-duygusal gelişim için daha az olsa da (Blok, Fukink, Gebhart ve Leseman, 2005) okul başarısı ve okula uyumla ilgili beceriler çerçevesindeki verimliliğinin bir kez daha altını çizmektedir.

Etnik azınlıkların çocuklarına yönelik tasarlanmış müdahale programlarının değerlendirme araştırmaları, farklı etnik gruplar açısından farklı sonuçları ortaya koymaktadır. Program başarısının, programı uygulayan erişkinlerin eğitim düzeyine ve yetkinliğine bağlı olduğu bulunmuştur (van Tuijl ve Leseman, 2004; van Tuijl ve diğerleri, 2001).

Erken müdahalede başarıyla bağdaştırılan belli bir erken çocukluk eğitimi müfredatı yoktur. Son dönemde yapılan araştırmalar, başarının, eğitim modelinin ortama (ev

merkezli veya kurum merkezli) uygunluğu, başlangıç yaşı (3-4 gibi küçük bir yaş veya anasınıfı), programın süresi (bir yıl veya daha uzun), müfredatın yoğunluğu (yarı yapılandırılmış, çocuk odaklı veya öğretmen odaklı) ve çocukların daha sonra gittikleri okulun kalitesi gibi pek çok unsura bağlı olduğuna işaret etmektedir (Lee ve Loeb, 1995; Reynolds ve diğerleri, 1998; van Tuijl ve diğerleri, 2001).

Kurum merkezli, ev merkezli (ebeveynlere anne-babalık konusunda farklı stratejilerin sunulduğu) veya kurum ile ev merkezli eğitimin karışımı (çocuklar ev dışında bir kuruma devam ederken aileye ulaşma çalışmalarının da yürütüldüğü) farklı müdahale modelleri, bir dizi sosyo-kültürel ve ekonomik unsur göz önünde bulundurularak farklı ortamlarda denenmiştir. On dokuz araştırmanın meta-analizini gerçekleştiren Blok ve diğerleri (2005), kurum merkezli, ev merkezli ve kurum ve ev merkezli eğitimin birleşimi modellerinin etkinliğini karşılaştırmış ve bilişsel alanda, kurum merkezli ve birleştirilmiş modellerin, ev merkezli programlara oranla daha üstün sonuçlar sağladığını bulmuştur. Bir başka meta analiz çalışmasında Camilli ve arkadaşları (2010), 123 erken müdahale programı araştırmasının analizini yapmışlardır. Sonuçlar, okula başlamadan okulöncesi eğitim alan çocukların almayanlarla kıyaslandığında farklı olduğunu göstermektedir. En büyük etkinin bilişsel becerilerde bulunmasına rağmen okulöncesi eğitimin sosyal becerileri ve okuldaki ilerlemeyi de olumlu etkilediği görülmektedir.

Son on yılda yürütülen değerlendirme araştırmalarının sonuçları, hem anne-babaları, hem de çocuğu destekleyen programların olumlu sonuçlarını ortaya koymaktadır (Eccles ve Harold, 1993; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2009; Korenman, Miller ve Sjaastad, 1995; Lee ve Croninger, 1994; Masten ve Coatsworth, 1998; McLoyd, 1998; Yoshikawa, 1994; Zigler ve diğerleri, 1992; Haaded, 2004).

ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Türkiye'de Uygulandığı Ortam

Ülkenin bazı özelliklerinin bilinmesi, Anne Çocuk Eğitim Programı'nın geliştirilme nedenlerini ve bu ortamda oynadığı olası rollerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. 31 Aralık 2008 rakamlarına göre Türkiye nüfusu yaklaşık 71.517.100 (TÜİK/ADNKS, 2008)'dir ve 2007 rakamlarına göre kişi başına 8.020 \$ (Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF, 2009) milli gelir düşmektedir. 2008 dönemi boyunca, hükümet bütçenin %5'ini sağlığa, %10.5'i eğitime ve %6.1'i savunmaya ayırmıştır (ANKA Haber Ajansı). 2009'da ise bütçenin %4.9'u sağlığa, %10.8'i eğitime, %5.6'sı savunmaya ayrılmıştır (ANKA Haber Ajansı).

2008 rakamlarına göre Türkiye nüfusunun %90'ı okuryazardır. Erkek (%95) ve kadın (%84) okuryazarlık oranları birbirinden farklıdır (TÜİK/ADNKS, 2008). Erkek ve kadın nüfusu ayrı ayrı ele alındığında, erkek nüfusunun ilköğretim okullaşma oranı %96.99,

kadınların oranı ise %95.97'dir (MEB, 2008-2009). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Strateji Geliştirme Başkanlığı 2006 rakamlarına göre 2004-2005 yılında temel eğitimin ilk sekiz sınıfında okuyan öğrenci sayısı 1.159.509'dur, öğrenci kaybı toplamda %14.78'dir (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2006). 2009 rakamlarına göre ilkokula kaydolanlar arasında okuldan mezun olanların oranı %90.13'tür. Ortaöğretim'de okullaşma oranı erkeklerde %60.63, kadınlarda %56.30'dur. 71.517.100 kişilik nüfusun 5.998.258'i beş yaşın altındadır (TÜİK/ADNKS, 2008).

2007 rakamlarına göre her yıl 1.381.000 bebek dünyaya gelmektedir. 2007 yılında beş yaşın altındakilerin ölüm oranı binde 23 'tür. Bu oran; 2004'de binde 32, 1990'da binde 82; 1970'te binde 201'di. Beş yaşın altı nüfusta ölüm oranı sıralamasında Türkiye 104. sıradadır (Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF, 2006 ve 2009). 1990'da bebek ölüm oranı her 1000 bebekte 67 iken, bu rakam 2004'de 28, 2007'de 21'e düşmüştür (Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF, 2006 ve 2009).

0-6 yaş arası nüfusa bakıldığında 3-6 yaştakilerin (36-72 ay) %23'ü, 4-6 yaştakilerin (48-72 ay) %33'ü ve 5-6 yaşındakilerin (60-72 ay) %51'i erken çocukluk eğitimi almaktadır. Hedef kitlenin tümü (0-6 yaş) göz önüne alındığında bu oran %23'e düşmektedir (MEB, 2008-2009). Öbür tarafta 3-6 yaş grubunun dünyadaki okullulaşma oranına baktığımızda bu yaş nüfusun %41'inin erken çocukluk eğitimi hizmeti aldığını görüyoruz. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 79, gelişmekte olan ülkelerde ise % 36'dır (EFA Küresel İzleme Raporu, UNESCO, 2008).

Milli Eğitim Bakanlığı'na ait olan devlet kurumları daha çok ilköğretim okullarına bağlı 4-6 ya da 5-6 yaşlarına hizmet veren anaokulları ya da anasınıfları ya da bağımsız anaokullarıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetiminde olan şahıslara ait kurumlar çoğunlukla anaokulları ya da özel ilkokulların ana sınıflarıdır. Öte yandan Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün (SHÇEK) denetimi altında olan Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüpleri 0-6 yaş arasındaki çocuklara hizmet vermektedir. Ayrıca, Kamu Kurum ve Kuruluşları bünyesinde devlet memurlarının 0-6 yaş grubu çocuklarına yönelik açılan Çocuk Bakımevleri ise, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na dayanılarak Devlet Personel Başkanlığı ve Maliye Bakanlığı'nca hazırlanarak yürürlüğe giren yönetmelik hükümleri doğrultusunda açılmakta ve hizmet vermektedirler. Tablo 1 erken çocukluk eğitimi hizmetleri ile ilgili son bilgileri vermektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı 2009 yılında 5 yaş grubunda okul öncesi eğitimin zorunlu olması için karar almış ve bir planlama yapmıştır. Planlamaya göre okulöncesi eğitimini 5 yaş grubu için zorunlu yapma çalışmaları 2009-2010 eğitim ve öğretim yılında otuziki ilde başlayacak ve beş yılda, 2013-2014 eğitim öğretim yılının sonunda, okullulaşma oranı %100'e ulaşacaktır (ANKA Haber Ajansı).

Tablo 1'den de görüldüğü gibi mevcut sistemin sayısal durumu çağ nüfusunun ihtiyacını karşılamamaktadır. Ancak, bu yaygınlaşma planı ile sistem biraz olsun ihtiyaca cevap verebilecektir.

Tablo 1*Türkiye'deki Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Dağılımı*

Eğitim Kademesi	Yaş Dönemi	Okul/Kurum Sayısı	Toplam Çocuk Sayısı
Milli Eğitim Bakanlığı - MEB			
Resmi Anasınıfları	60-72 ay	19.545	601.416
Resmi Anaokulları	36-72 ay	1.024	117.153
Özel Anasınıfları	60-72 ay	583	17.110
Özel Anaokulları	36-72 ay	674	24.239
Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları			
657 Sayılı Kan. 191. mad. göre açılan kurumlar		322	15.206
SHÇEK		1.505	29.641
TOPLAM		23.653	804.765

(Milli Eğitim İstatistikleri, 2008-2009)

Sistemin nitelik ve verimliliği ele alındığında devletin yaygınlaşmada kurum merkezli bir eğitim modelini tercih ettiği görülmektedir. Hizmetler ağırlıklı olarak hem kurum merkezlidir, hem de büyük şehirlerdedir. Ayrıca, hizmetlerin ulaşması için çok dar bir hedef kitle belirlenmiştir. Bu ağırlıklı olarak 5-6 yaş (60-72 ay) grubudur. Bu dar tanım ve tek bir erken çocukluk eğitim ve gelişim modeli ulaşılan çocuk oranının her zaman yetersiz olması sonucunu doğurmaktadır.

Sistemin yaygınlaşmasında devlet sayıları arttırmaya ağırlık verirken içinde buldukları çevre şartlarından dolayı gelişimleri örselenebilir kesimlere öncelik tanımamaktadır. Var olan hizmetlerin çoğu (anaokulu, çocuk evi) özel olup, ücretlidir. Ayrıca, devlete ait hizmetlerden, yerel yönetim tarafından belirlenen aylık ücret alınmaktadır. Bu uygulamalar az uyaranlı çevrelerde yaşayan çocukları olumsuz etkilemektedir. İhtiyaçları açısından öncelikli olarak tanımlanabilecek çocuklar bu hizmetlerden faydalanamamaktadır.

Devlet okulöncesi eğitimi yaygınlaştırma politikasında sayısal artışa verdiği önemi, hizmetlerin kalitesine vermemektedir. Hizmetlerin kalitesi ile ilgili uyulması gereken belirli kısıtlar olmadığı gibi, hizmetlerin kalitesi de takip edilmemektedir. Bu da kalite açısından farklılıklara neden olmaktadır. Bu farklılık çocukların gelişimine de yansımaktadır. Eğitim amaçlı kurumlara giden çocukların gelişimleri bakım amaçlı kurumlara giden çocuklara kıyasla farklıdır. Bu farklılık eğitim amaçlı okullara giden çocukların gelişimlerinin daha iyi olduğu yönündedir (Bekman, 1993, 2002; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001).

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Tarihsel Gelişimi

Anne Çocuk Eğitim Programı'nın gelişimi iki bölümde düşünülebilir: Anne Çocuk Eğitim Vakfı kurulmadan önce ve sonra.

▪ Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) Kurulmadan Önce

Anne Çocuk Eğitim Programı ile ilgili ilk çalışmalar 1982 yılında Erken Destek Projesi (Bekman, 1991, 1997; Kağıtçıbaşı, 1990, 1995, 1998; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2009) çerçevesinde başlamıştır. Proje çocuğun okul öncesi yaşlardaki tüm gelişiminde hem kurum merkezli hem de ev merkezli eğitimin etkisini irdelemeyi amaçlayan dört yıllık uzun süreli bir çalışma idi. Kurum merkezli eğitimin işlerliği sistemde mevcut olan eğitim ve bakım veren kurumların etkisi araştırılarak incelendi. Ev merkezli eğitimin işlerliği ise proje ekibinin geliştirdiği bir destek programı olan Evde Destek Programı'nın etkileri araştırılarak gerçekleştirildi. O dönemde destek programının başlıca iki unsuru vardı: Çocuğun sosyal ve kişilik gelişimini destekleyen "Anne Eğitimi Programı" ve çocuğun bilişsel gelişimini destekleyen "Bilişsel Gelişimi Destekleme Programı". Araştırma grubu tarafından geliştirilen ve "Anne Eğitimi Programı" (Kağıtçıbaşı, Bekman ve Sunar, 1991) olarak adlandırılan ilk unsur anneyi çocuğun sosyal, duygusal ve kişilik gelişimi ile ilgili bilgilendirmeyi ve bu konularda anneye destek vermeyi amaçlıyordu. Bu nedenle, farklı konular annelerle grup toplantısı ortamında tartışıldı. Çocuğun bilişsel gelişmesini amaçlayan program Avima Lombard (1994) tarafından geliştirilen Okul Öncesi Çocuklar İçin Evde Öğretim Programı'nın (HIPPPY) Türkçe'ye çevrilmiş ve uyarlanmış bir şekli idi. Program dört ve beş yaşındaki çocuklar için 30'ar haftalık, iki yıllık bir programdı. Program grup toplantıları ve ev ziyaretleri şeklinde uygulanıyordu.

Evde Destek Projesi dört yıl sürdü (1982-1986). Dördüncü yıldaki ölçümler programın kısa dönemli etkilerini araştırıyordu. Programın kısa vadedeki sonuçları eğitim ve bakım amaçlı kurumlara gidenler ve anne eğitimine katılan ve katılmayan gruplar arasında önemli farkların olduğunu göstermiştir. Eğitim amaçlı kurumlara giden çocukların, bakım veren kurum ve hiç bir kuruma gitmeyip evde bakılan çocuklarla karşılaştırıldığında bilişsel, sosyal ve duygusal gelişme ve okul başarısıyla ilgili tüm göstergelerde daha üstün oldukları görülmüştür. Aynı eğilim, destek programına katılan çocuklar için de geçerli idi. Tüm bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim ölçümlerinde Program'a katılmış olan gruptaki çocukların katılmayan gruptaki çocuklardan daha iyi durumda oldukları görülmüyordu (Bekman, 1991, 1997; Kağıtçıbaşı, 1990, 1995, 1998; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001).

Anne Eğitimi Programı'nın anneler üzerindeki sonuçları da etkileyici idi. Programın esas farklılığı anne çocuk ilişkisi alanında gözlemlendi. Program'a katılmış annelerin, çocuklarının gelişim ihtiyaçlarına daha duyarlı oldukları, çocukları ile daha çok sözel olarak ilişki kurdukları ve çocuklarının başarısıyla ilgili daha yüksek arzuları ve beklentileri oldukları bulunmuştur. Programın anneler üzerindeki doğrudan etkileri ise kadının aile içinde daha iyi bir statüye ve geleceğe dair daha iyimser bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Asıl çalışmanın bitiminden altı sene sonra (yani projenin başlamasından on sene sonra)

projenin uzun dönemli etkilerini ölçmek için 1991-1992'de bir takip çalışması yapıldı. Takip araştırmasının sonuçları annesi eğitilmiş grupta olan çocukların bilişsel açıdan daha iyi olduklarını, okul notlarının daha yüksek olduğunu, okula karşı daha olumlu tutumlar içinde olduğunu ve okula devam etmekte olanların sayısının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Bekman, 1991, 1997; Kağıtçıbaşı, 1990, 1995, 1998; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001).

Anneler üzerindeki uzun dönemdeki sonuçlar Anne Eğitimi Programı'nın anne çocuk ilişkisi ve annelerin kendileri üzerinde etkileri olduğunu belirtmektedir. Annelerin çocuklarıyla daha yakın ilişkiler kurdukları ve onlara daha fazla uyarıcı ortamlar sağladıkları gözlenmiştir. Ayrıca, bu annelerin evde alınan kararlarda son söze sahip oldukları da görülmüştür (Bekman, 1997; Kağıtçıbaşı, 1998; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001).

Programın ikinci takip araştırması 19 yıl sonra araştırmanın 2003-2004 yılları arasında artık yetişkin olan, çocuklarla yapıldı. Program'a katılmış ya da eğitim amaçlı bir kuruma gitmiş çocukların daha uzun okudukları, daha yüksek seviyeli işlerde çalıştıkları, daha çok bilgisayar ve kredi kartı kullandıkları bulundu (Kağıtçıbaşı, Sunar, Bekman ve Cemalciler, 2005; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2009). Bu sonuçlar her okulöncesi eğitim programının değil kaliteli olanın etkili olduğunu da yansıtmaktadır.

Anne Destek Projesi'nin topluma dönük uygulamaları projenin bitiminden daha önce başladı. Anne Eğitimi Programı'ndan onbir bölümlük bir televizyon dizisi hazırlandı. Programın sınırlı biçimde uygulamaları okul-aile birlikleri, kadın grupları ve özel sektör dahil olmak üzere çeşitli gruplarla sürdürüldü. Anne Destek Programı'nın kısmi ve tam uygulamaları sosyal bir hizmet olarak başlıca İstanbul'da yürütüldü. Programın yaygın biçimde uygulanması için esas gelişmeler UNICEF ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği çerçevesinde başladı. Bu işbirliği çerçevesinde programın Anne Eğitimi Programı unsuru Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetişkin eğitimi programları içinde yer alan Eğitici Anne Programı'ndaki çocuk bakıcılarını eğitmek amacıyla kullanıldı.

Evde Destek Projesi'nin 1983'teki uygulamasından bu yana, Program değiştirilmiş ve genişletilmiştir. En önemli değişiklik programın süresinde yapılmıştır. Program'ın süresi 60 haftadan 25 haftaya indirilmiştir. Ayrıca, program çocuklara örgün eğitime başlamadan önceki sene ulaşmayı amaçladığı için artık 4 ve 5 yaşındakileri değil, sadece okula başlamadan bir önceki yılda, 5 yaşındakileri hedef almaktadır. Bu değişikliklere bağlı olarak proje grubu tarafından yeni bir bilişsel eğitim programı geliştirilmiştir. Amaç bu bilişsel eğitim programını Okul Öncesi Çocuklar İçin Evde Öğretim Programı'nın (HIPPY) (Lombard, 1994) yerine kullanmaktır. Yeni bilişsel eğitim programının ismi "Zihinsel Eğitim Programı" olmuştur (Kağıtçıbaşı, Bekman, Özkök ve Kuşçul, 1991). Aynı zamanda Anne Eğitimi Programı'nın konularının da içeriği genişletilmiş ve değiştirilmiştir. (Kağıtçıbaşı, Bekman ve Sunar, 1991). Program'a yeni bir öge olarak Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı eklenmiştir. Program artık asıl çalışmada olduğu gibi ev ziyaretleri ve grup toplantıları yerine sadece haftalık grup toplantıları

şeklinde uygulanmaktadır. Tüm Program'a bundan sonra Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP) adı verilmiştir.

Programın küçük çapta uygulanması yerine yaygın bir program olmaya başlaması bu esas değişimlerden sonra olmuştur. 1991 yılında özel bir bankanın vakfı olan Finans Vakfı Program'ın telif haklarını aldı ve finansal destek sağlamaya başladı. 1991-1993 yılları boyunca AÇEP İstanbul'da yedi halk eğitimi merkezinde Finans Vakfı ve Mili Eğitim Bakanlığı'nın işbirliği ile uygulandı ve 716 anne ve 1432 anne çocuk ikilisine ulaşıldı.

1993'ün Ağustos ayında Finans Vakfı'nın teşviki ve desteğiyle Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) kuruldu. Anne Çocuk Eğitim Vakfı özel sermayeli, kar amaçsız bir organizasyondur ve amaçlarından biri Anne Çocuk Eğitim Programı'nın çok yönlü faydalarını Türkiye'de anne ve çocuklara sağlamaktır. Vakfın açıklanan amacı, "modern Türkiye'nin gelişmesine eğitimsel, sosyal, ekonomik ve finansal faaliyetlerle katkıda bulunmayı sağlamaktır".

■ Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) Kurulduktan Sonra

1993'ten günümüze kadar Anne Çocuk Eğitim Vakfı Anne Çocuk Eğitim Programı'nı uygulanmasında başlıca Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ile işbirliğinde çalışmalarını yürütmüştür. Programın uygulandığı bölge sayısı, eğitimde görev alan öğretmenlerin sayısı ve Program'a katılanların sayısı Tablo 2'de gösterilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yanı sıra, Anne Çocuk Eğitim Vakfı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile de işbirliği yapmıştır. Bu işbirliği ile ulaşılanların sayısı Milli Eğitim Bakanlığı işbirliği ile ulaşılanların sayısından daha az olmasına rağmen, Programın daha da geniş çapta uygulanmasına olanak vermiştir. Sayılar Tablo 2'de gösterilmiştir.

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın (AÇEP) İçeriği

Anne Çocuk Eğitim Programı'nın bütünsel bir yaklaşımı vardır. Yalnızca çocuğa ulaşmaktansa, hem çocuğu hem de çocuğun yakın çevresini hedefler.

Çocukta bilişsel zenginleşme sağlayarak okula hazır olma düzeyini artırmayı, optimal psikososyal gelişmeyi ve daha iyi sağlık ve beslenmeyi destekleyecek bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Bu, çocuğun bilişsel, sosyal ve duygusal gelişmesinde ana-babanın rolünü arttırmayı gerekli kılmaktadır. Çocuğa yönelik davranışın ve iletişimin tutarlılığı, annenin kendini duygusal olarak güvende hissetmesi ve öz saygısı, aile planlaması ve üreme sağlığı da Program'ın hedefleri arasındadır. Bu Program hem bir yetişkin eğitimi, hem de bir çocuk gelişimi programı örneğidir. Anne Çocuk Eğitim Programı çocuklar ve ana-babalara, çocuk örgün eğitime başlamadan hemen önce ulaşmaktadır. Burdaki anlayış bu dönem sırasında annelerin yeni bilgilere daha açık olacakları yolundadır.

Tablo 2

AÇEP'in MEB ve SHÇEK işbirlikleri ile ulaştığı anne ve kurs sayıları

ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI-MEB			ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI-SHÇEK		
Yıllar	Kurs Sayısı	Anne Sayısı	Yıllar	Kurs Sayısı	Anne Sayısı
1993	10	455	1994	3	55
1994	60	1.146	1995	17	306
1995	83	1.760	1996	10	215
1996	184	3.598	1997	10	242
1997	284	5.490	1998	9	265
1998	366	7.462	1999	6	211
1999	441	9.484	2000	8	187
2000	388	8.350	2001	8	350
2001	406	8.595	2002	13	352
2002	396	8.549	2003	13	343
2003	465	9.776	2004	22	486
2004	477	10.799	2005	17	504
2005	567	12.143	2006	28	573
2006	552	12.684	2007	28	713
2007	679	13.571	2008	20	496
2008	640	13.386	2009	19	490
2009	640	13.002	Toplam	231	5.788
Toplam	6.638	140.250			

Program'ın üç ana unsuru vardır: Çocuğun bilişsel gelişimini destekleyecek "Zihinsel Eğitim Programı", anneleri çocuğun tüm gelişimine duyarlılaştıracak "Anne Destek Programı" ve anneleri üreme sağlığı ve aile planlaması konularında duyarlılaştıracak "Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı". Bu program 25 hafta sürer ve çevresel koşullarından dolayı "risk altında" olan çocukları hedefler.

Zihinsel Eğitim Programı

Zihinsel Eğitim Programı 1991 yılında bir ekip tarafından geliştirildi (Kağıtçıbaşı, Bekman, Özkök ve Kuşçul, 1991) ve 1995'te yeniden gözden geçirilip düzeltildi (Kağıtçıbaşı, Bekman, Kuşçul, Özkök ve Sucuka, 1995). Programın en son düzeltilmesi 2005 yılında yapıldı (Sucuka- Çorapçı, Algan ve Bekman, 2005).

Program'ın bu unsurunun temel amacı, çocuğun okulöncesi sözel ve sayısal becerilerini harekete geçirerek onu okula hazırlamaktır. Zihinsel Eğitim Programı'nda 25 çalışma formu vardır. Her haftanın çalışma formu anneler tarafından çocuklarıyla birlikte her gün yapılacak çeşitli alıştırmalar içerir ve genellikle bunları tamamlamak her gün aşağı yukarı 15 ila 20 dakika alır. Tipik bir haftalık çalışma kitabı 20-25 sayfalık alıştırmalar içerir. Haftanın her gününe ayrılmış olan sayfalar annelerin farklı günlerin etkinliklerini birbiri ardından izleyebilmelerine yardımcı olmak üzere her sayfada belirtilmiştir (Birinci gün, ikinci gün gibi). Çalışma formlarının sayıları ilerledikçe alıştırmalar zorlaşır. Alıştırmalar çoğunlukla el-

göz koordinasyonu, duyuşsal ayırım yeteneği, okulöncesi sözel (harflerin tanınması, harflerin seslerinin tanınması) ve sayısal (rakamların tanınması, toplama ve çıkarma) beceriler, dil gelişimi, sınıflandırma, sıralama, kavram oluşumu (yön, boyut, mekan), renk ve biçimlerin öğrenilmesi, problem çözme becerileri ve genel yetenek gibi alanlara yöneliktir. Her haftanın çalışma formu yukarıda belirtilen farklı alanlarda alıştırmalar içerir.

Bilişsel Eğitim Programı için aracılı bir öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir. Çocuğun bilişsel gelişimini en üst düzeye çıkarmak amaçlanmaktadır. Özellikle programda okul öncesi sözel, sayısal ve okuma yazma becerilerine ilişkin belli alıştırmaları yaparken annelerin çocuklarını desteklemeleri beklenmektedir. Bu alıştırmalar sırasında anneler sorular sorarak, önerilerde bulunarak, yol göstererek ve sorulara yanıt vererek, çocukların "potansiyel gelişim" alanı içinde işlev görmeleri için elverişli koşulları yaratırlar.

Program'da çalışma formlarına ek olarak 8 resimli hikaye kitabı (Alpöge, 1995), dinleyerek anlama, sözel ifade, kelime hazinesi, soru-cevap etkinlikleri ve muhakeme becerilerini geliştirmek için kullanılmaktadır. Kitap okuma ve okuma ile ilgili diğer etkinlikler sırasında anne çocuk etkileşiminin okuma yazma becerisinin gelişmesine katkısının olduğu bulunmuştur. Bu etkileşimler destekleyici diyaloglar olma özelliğindedir. Yetişkinle birlikte kitap okumanın sıklığı, çocuğun dili ve sonraki okuma becerisi arasındaki ilişki sıklıkla gözlemlenmiştir (Crane-Thoreson ve Dale, 1992; Dickinson ve Tabors, 2001; Rowe,1991).

Anne Destek Programı

Anne Destek Programı ilk kez 1982'de geliştirildi ve ilk basımı 1991 yılında gerçekleşti (Kağıtçıbaşı, Bekman ve Sunar 1991). AÇEV'in kurulması aşamasında program tekrar gözden geçirildi ve düzeltilti (Kağıtçıbaşı, Bekman, Özkök ve Kuşçul, 1995). Anne Destek Programı'nın en son değişikliği 2002'de yapıldı (Sucuka, Özdemir, Kizir, Erman ve Bekman, 2002).

Bu program annenin çocuğun bilişsel, sosyal ve duyuşsal gelişimine duyarlılığını artırmayı ve anneye çocuğun gelişimini destekleyici bir ev ortamı hazırlama konusunda yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca ana-babayı tutarlı ve olumlu bir anne çocuk etkileşimi yaratma konusunda desteklemeyi de hedefler. Program'ın konuları arasında çocuk sağlığı, beslenme, bilişsel, sosyal ve fiziksel gelişim alanlarındaki özellikler, yaratıcı oyun etkinlikleri ve oyunun önemi yer alır. Disiplin, olumsuz davranışları değiştirme yöntemleri ve anne çocuk etkileşimi ve iletişim gibi konular da vurgulanmaktadır. Ayrıca, duyguları ifade etme ve dinleme ve çocuğun kabul edilmesi üzerinde de odaklanmaktadır. Sonrasında eşle olan ilişkiyi de içeren diğer insan ilişkilerine de genellemeler yapılmaktadır. Bazı toplantılarsa annelerin bir kadın ve bir anne olmaya ilişkin duygularına ayrılmaktadır.

Program boyunca anneler olumlu bir benlik kavramı geliştirmeleri için cesaretlendirilmektedirler. Grup tartışmaları anneleri yeterlilik, yararlılık ve öz güven duyguları geliştirmek konusunda desteklemeye yöneliktir.

2004 yılında Anne Destek Programı'nın bazı konuları seçilerek, 13 haftalık ayrı bir program yapılmış ve bu Program'a da Anne Destek Programı adı verilmiştir (Sucuka, Özdemir, Kizir, Erman ve Bekman, 2004). Anne-Destek Programı 2008 yılında 3-6 ve 7-11 yaşlarını hedefleyecek biçimde tekrar gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir (Sucuka-Çorapçı ve diğerleri, 2008).

Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı

Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı'nın geliştirilmesi için bu alanda etkin olan kurumlarla işbirliği yapıldı. Yürürlüğe konulan ilk program 1993'te geliştirilmişti (Balkan, 1993). Sonradan programın genişletilmesine gerek duyuldu; böylece yeni bir program hazırlandı (Coşkun, Kızılkaya, Yıldız ve Hotun, 1996). Bu program 23 ayrı konuyu içermektedir. İlk bölüm üreme sağlığının önemini ve onu etkileyen faktörleri tartışmayı amaçlayan on dört konuyu kapsamaktadır. Bu bölüm anneleri temelde kendi üreme sistemlerine karşı ve üreme sisteminin basit hastalıklarının nasıl önlenebileceği konusunda duyarlı kılar ve sağlıklı gebeliği ve güvenli anneliği tanımlar. İkinci bölüm temelde dokuz ayrı toplantıda ele alınan aile planlamasının değişik yöntemlerini tartışır. Program'ın en son gözden geçirilmesi 2000 yılında yapıldı (Coşkun, Kızılkaya, Yıldız ve Hotun, 2000).

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Uygulanması

Programda, anneler 25 hafta boyunca Halk Eğitim Merkezleri'ndeki grup toplantılarına haftada bir kez katılırlar. Toplantılar Anne Çocuk Eğitim Vakfı personeli tarafından programla ilgili eğitilmiş olan Çıracık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün öğretmenlerince yürütülür. Her toplantının ilk bölümünde bir buçuk saat boyunca Anne Destek Programı'nın o günkü konusu tartışılır. Her haftanın konuları belirlenmiştir. Böylece, öğretmenler her hafta anneler ile hangi konunun tartışılacağını bilirler. Grup toplantılarına anneler etkin olarak katılır, sorular sorar, fikirlerini ifade eder, düşünce ve deneyimlerini paylaşırlar. Bütün grup toplantılarında, grup tartışmalarından sonra evde hayata geçirilecek bazı grup kararları alınır. Bunu izleyen toplantıda kararın sonuçları yeniden değerlendirilir ve muhtemelen yeni bir karar alınır. Böylece, grup dinamiği teknikleri annelerin çocuklarına sağlıklı gelişim konusunda daha büyük ölçüde destek olabilmelerine olanak vermek üzere kullanılmaktadır.

Toplantının ikinci bölümü Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Programı'nın tartışılmasına ayrılmıştır ve onbeş dakika sürer. Burada temel amaç bir grup ortamında bilgi aktarımını sağlamaktır. Bu, annelerin deneyimlerini paylaşmalarına ve aile planlaması ve üreme sağlığı konularında diğer annelerin deneyimlerini de öğrenmelerine olanak tanır.

Toplantının son bölümünde annelerin Zihinsel Eğitim Programı'nın alıştırmalarını "rol yapma" yoluyla öğrenmek için beş ya da altı kişilik gruplar oluşturmaları istenir. Her grupta programın doğru olarak yürütülmesinden sorumlu olan bir yardımcı (annelerden biri) vardır. Gruplardaki anneler daha sonra çocuklarıyla birlikte yürütecekleri etkin-

likleri sırayla “rol yaparak” öğrenirler. Her anneye, hem anne hem de çocuk rollerine girmesi için olanak verilir. Evdeki uygulamanın etkili olabilmesi için annelere o haftanın çalışma formunu doğru bir biçimde öğretmek amacıyla da ek bir çaba harcanır. Toplantının tamamı yaklaşık üç saat sürer ve her grup 20-25 anneden oluşur.

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Değerlendirme Araştırmaları

Program değiştikten ve Milli Eğitim Bakanlığı ile ortaklaşa yaygın biçimde uygulanmaya başladıktan sonra değerlendirme araştırması yapıldı. Değerlendirmeler Program'ın hemen bitiminde ve bir sene sonra çocuklar ilköğretim okulunun birinci sınıfını bitirdikten sonra gerçekleşti (Bekman, 1998). Program'a katılan ve katılmayan çocuklar karşılaştırıldığında Program'ın çocukların bilişsel gelişimini, özellikle okuma yazma öncesi sözel ve sayısal becerilerini geliştirerek etkilediği bulundu. Program'a katılan çocuklar bu becerilerde katılmayanlardan daha iyi idiler. Bu fark çocuklar birinci sınıfın sonunda iken de bulundu. Bu dönemde de ilkokulda kullanılan sözel ve sayısal becerilerde Program'a katılmayan arkadaşlarından daha iyi idiler. Ayrıca okumaya daha erken başlamışlardı ve sınıf geçme notları daha yüksekti.

Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarında da değişiklik bulunmuştur. Program'a katılan ve katılmayan anneler karşılaştırıldığında Program'a katılan annelerin baskıcı tutum davranışlarını bıraktıkları, çocuklarıyla daha demokratik yöntemleri uyguladıkları görülmüştür. Bu değişikliğin çocuklar birinci sınıfın sonuna geldiklerinde de devam ettiği görülmüştür.

Programın küçük çaplı tek niteliksel araştırması ise 1999-2000 yılları arasında İstanbul'daki bir grupla yapıldı. Bu araştırmada annelerin Program'a katılması ile yaşadıkları deneyimler ve değişiklikler araştırıldı. Annelerin söylemleri Program'ın kendi davranışları, çocukları ve eşleri ile ilişkileri ve çocuklarında önemli olumlu katkıları olduğunu yansıttı (Koçak ve Bekman, 2004).

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Türkiye'deki Yaygınlaşma Yapısı

Program'ı yürüten MEB personeli olan öğretmenler, il koordinatörleri ve gözlem ekibi vardır. Öğretmenler Program'ın gruplar içinde yürütülmesinden ve evlerde Program'ın denetlenmesinden sorumludurlar. Böylece, öğretmenler bir yandan grup toplantılarını sürdürürken, diğer yandan ev ziyaretleri de yaparak anneyi çocuğuyla birlikte çalışırken gözlerler. Ev ziyaretlerinin amacı Program'ın çocukla birlikte doğru bir biçimde yürütüldüğünden emin olmaktır. Öğretmenler, Vakfın uzmanları tarafından yürütülen onar günlük iki kademe eğitim seminerlerine katılırlar. Eğitim seminerleri sırasında öğretmenlerin Program'ın yürütülmesine ilişkin temel ilkeleri öğrendiklerinden ve “rol yapma” yoluyla grup toplantısı sürecini yaşadıklarından emin olunur. Eğitim sırasında öğretmenlerden Program'ın üç ayrı unsurunu grup toplantılarındaki gibi yürütmeleri istenir.

Burada amaç yalnızca bilgi aktarmak değil mümkün olduğunca fazla ölçüde grup süreci yaşama olanağının sağlanmasıdır.

2007 yılına kadar İl Koordinatörleri her ilde Program'ın yürütülmesinden sorumlu idiler. Kendi illerinden en fazla 8 öğretmenle birlikte çalışırlardı. Grup toplantılarını gözlemlmeleri ve her öğretmeni takip etmeleri beklenirdi. İl Koordinatörleri Vakfın uzmanları tarafından yürütülen beş haftalık eğitim seminerlerine katılırlar ve bu seminerler boyunca il koordinatörlerine Program'ın içeriği ve yürütülüşü hakkında bilgi verilir. Ek olarak, "rol yapma" yoluyla eğitilirler ve program yürütülürken yaşayacakları durumlar canlandırılarak koordinatör olarak rollerini sürdürmeleri istenirdi. Program'ı gözlemlmeleri için de ayrıca bir hafta ayrılırdı. İl Koordinatörlerinin öğretmen eğitiminin son haftasında öğretmenlere katılmaları da istenirdi. Bu hafta boyunca koordinatörler, daha sonra beraber çalışacakları öğretmenlerle birlikte yaptıkları çalışmalarda koordinatör rolünü üstlenerek tecrübe kazanırlardı.

2007 yılında il koordinatörlüğü sisteminin kalkmasından sonra tüm takip ve danışmanlık sistemi Bakanlık'da kurulan "gözlem ekibi" tarafından yapılmaktadır. Gözlem Ekibi, 2001-2007 yılları arasında sorumlu oldukları illere birer kere ziyaret yaparak takiplerini sürdürdüler. 2007 yılından itibaren ise takiplerini elektronik yolla yapmaya başladılar. Bu ekip de Vakıf uzmanları tarafından eğitildi.

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Yurt Dışı Uygulamaları

AÇEV'in ilk yurt dışı uygulamaları Avrupa'daki Türk göçmen aileleri ile başladı. Yurt dışındaki uygulamaların Türk göçmenleri ile başlamasının birçok nedeni vardı; yurt dışında belirli çevresel şartlardan dolayı gelişimleri olumsuz etkilenebilecek göçmen çocuklarına destek olmak ve AÇEV'i yurt dışına açmaktı. Tabii ki ilk neden bir STK olarak AÇEV için daha önemli idi. Ayrıca, yurtdışında bazı kuruluşlar göçmen ailelere ve çocuklara destek götürme çalışmaları içinde idi. Avrupa'da da Türk göçmen sayısı yüksek olduğu için bu desteğin götürülmesi düşünülen grupların başında Türkler geldi. AÇEV'in hazır ve etkileri ispatlanmış bir okulöncesi eğitim programı olması da bu çalışmalarda talebi arttırdı.

Yurt dışında yaşayan Türk göçmen sayısına baktığımızda aşağı yukarı 4 milyon kişinin Avrupa Birliği ülkelerinde, 200.000'inin Orta Doğu ülkelerinde, 300.000'inin Kuzey Avrupa'da ve 150.000'inin de Avustralya'da yaşadığı belirtiliyor (http://ec.europa.eu/education/news/news490_en.htm). Bulgular, Avrupa Birliği ülkelerine ilk giden neslin lisan bilmediği, eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve kapalı bir biçimde kendi çevrelerinde yaşamayı tercih ettikleri ve kendilerini toplumdan soyutladıkları doğrultusundadır. Bu ailelerin yaşayış biçimi ve eğitim düzeyleri çocuklarının da eğitimlerini ve topluma uyumunu olumsuz etkilemektedir. Göç ettikleri ülkeler de gerekli politikalarla göçmenleri desteklemediği için ülkeye uyumda olumsuzluklar yaşamaktadırlar.

Hele de ikinci ve üçüncü kuşağın hem ana dillerinde eğitimden yoksun olmaları, hem Türkçelerinin zayıf olması, hem de yaşadıkları ülkenin dilini iyi kullanamamaları onların aile içinde ve okulda iletişimsizlik yaşamalarına yol açmaktadır.

Bu şartlarda çocuklar okullarda başarılı olamamakta ve daha çok "özel eğitim sınıflarına" yönlendirilmektedirler (Arayıcı, 2003). Annelerin çoğu evde oturduğu için çocuklarını okul öncesi kurumlarına göndermemekte, bu da çocukların ilkökula başladıklarında zorlanmalarına yol açmaktadır. Aileler uyumun sağlanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.

Özellikle kadınlar toplumdan soyutlanarak yaşadıklarından onları topluma sokmak için birçok faaliyetin yapılması gereğinin altı çizilmektedir. Yaşanan sorunlara aileden kaynaklanan önemli bir etken de kız ve erkek çocuklar için aynı eğitim ve yaşam beklentileri içinde olunmamasıdır. Bu aileler, çocuklarının ergenlik döneminde kendi kültür ve dillerinden daha da uzaklaştıkları için aileler ile çatışmalar daha da büyümektedir. Aile birliğinin önemi ailelelerde birçok davranışı etkileyebilmektedir (Arayıcı, 2003; Crepeau, 2004).

Göç etmiş ailelerin çocuklarının eğitiminde ve uyumunda ailelerin önemli bir yer tuttuğu bulgusu birçok araştırma ile desteklenmektedir. Ebeveynliğin, ebeveynlikte kullanılan yöntemlerin ve aile içi ilişkilerin göçmen çocuklarının eğitimi ve uyumunda önemi belirtilmektedir (Birman ve Taylor-Ritzler, 2007; Moon, Kang ve An, 2009; Roopnarine, Krishnakumar, Metindoğan ve Evans, 2006). Calzada, Brotman, Huang, Bat-Chava ve Kingston (2009), tarafından ailelerin yeni kültüre sağladıkları uyumun çocukların davranışlarında etkili olduğu rapor edilmektedir. Bunun da müdahale programlarının kapsamı için önemli olduğunun altını çizmektedirler. Ayrıca bu çocukların okul sorunlarının o ülkenin çocuklarından farklı olduğu da araştırmalarla ortaya konmuştur (Wells, 2000).

Yukarıda belirtilen temel sorunları önlemeye erken yaşlarda yatırım yapmak ve aileyi de etkili kılmak için AÇEV, Anne Çocuk Eğitim Programı ile yurt dışında bu çalışmalara başladı. Bu çalışmanın birçok amacı vardı. Okul öncesi yaşlardaki çocuklara ana dillerinde bir programla onların ana dilini kuvvetlendirmek, okul öncesi bir kuruma giden çocukların okulda öğrendiklerini anadillerinde pekiştirmek, okul öncesi bir kuruma gitmeyenlere ise anadillerinde okuma yazma öncesi becerileri öğretmek. Bunun yanısıra annelerin her hafta evden çıkarak sosyal çevrelerini genişletmelerine destek olmak ve çocuklarının gelişimlerine katkı yapabilmeleri için onları desteklemek. Daha da önemlisi, her yaştaki çocuklar ile olumlu iletişim sağlayabilmek, aralarındaki olası çatışmaları azaltabilmek ve çözüme götürebilmek için kullanılabilir becerileri öğretmek.

Batı Avrupa'nın dışında Suudi Arabistan'daki uygulamalar bunların yanında daha farklı amaçlara da hizmet verdi. Buradaki hedef kitle zaten çocuklarını MEB'in okullarına yollayan ya da yollayacak olan ailerdi. Anadilde eğitim alabiliyorlardı. Burada AÇEV okul öncesi bilişsel becerilerin pekişmesine ve annelerin çocuklarının gelişimine destek olmaları için beceriler edinmesine katkı yapmayı amaçlıyordu.

Tablo 3*Yurt Dışı Uygulamaları*

YURT DIŞI ADP-ZEP			
Yıllar	Ülke	Anne Sayısı	Program
1998	Belçika (Gent-Brüksel)	57	AÇEP
1999	Belçika (Gent-Brüksel)	49	AÇEP
2000	Belçika (Gent-Brüksel)	92	AÇEP
2000	Fransa (Accort)	6	AÇEP
2001	Belçika (Gent-Brüksel)	158	AÇEP
2001	Fransa (Accort)	15	AÇEP
2002	Belçika (Brüksel)	63	AÇEP
2003	Belçika (Brüksel)	28	AÇEP
2003	Bahreyn	94	AÇEP (Arapça)
2004	Bahreyn	105	AÇEP (Arapça)
2004	Belçika (Brüksel)	38	AÇEP
2004	Ürdün	45	ZEP (Arapça)
2005	Bahreyn	112	AÇEP (Arapça)
2005	Belçika (Brüksel)	40	AÇEP
2005	Ürdün	40	ZEP (Arapça)
2006	Bahreyn	153	AÇEP (Arapça)
2006	Belçika (Brüksel)	40	AÇEP
2006	Suudi Arabistan (Al Qassem)	20	AÇEP (Arapça)
2007	Bahreyn	172	AÇEP (Arapça)
2007	Belçika (Brüksel)	10	AÇEP
2007	İsviçre	25	AÇEP
2007	Suudi Arabistan	28	AÇEP
2007	Suudi Arabistan (Al Qassem)	36	AÇEP (Arapça)
2008	Bahreyn	184	AÇEP (Arapça)
2008	Belçika (Brüksel)	5	AÇEP
2008	İsviçre	1	AÇEP
2008	Suudi Arabistan	25	AÇEP
2009	Bahreyn	130	AÇEP (Arapça)
2009	Belçika (Brüksel)	8	AÇEP
2009	İsviçre	25	AÇEP
2009	Suudi Arabistan (Riyad, Cidde, Dammam, Medine)	40	AÇEP
2009	Suudi Arabistan (Al Nahda)	47	AÇEP (Arapça)
Toplam		1.891	

YURT DIŞI ADP

Yıllar	Ülke	Anne Sayısı	Program
2000	Almanya	144	ADP
2001	Fransa (Elele)	16	ADP
2002	Belçika (Gent)	72	ADP
2002	Fransa	40	ADP
2003	Almanya	76	ADP
2003	Belçika (Gent)	56	ADP
2003	Fransa	20	ADP
2004	Almanya	95	ADP
2004	Belçika (Gent)	60	ADP
2004	Fransa	20	ADP
2005	Almanya	125	ADP
2005	Belçika (Gent)	55	ADP
2006	Almanya	110	ADP
2006	Belçika (Gent)	55	ADP
2006	Fransa	12	ADP
2007	Almanya	140	ADP
2007	Belçika (Gent-Brüksel)	67	ADP
2007	Fransa	12	ADP
2007	İsviçre	103	ADP
2007	Suudi Arabistan	69	ADP
2008	Almanya	110	ADP
2008	Belçika (Gent-Brüksel)	54	ADP
2008	Fransa	14	ADP
2008	İsviçre	41	ADP
2008	Kıbrıs	13	ADP (7-11)
2008	Suudi Arabistan	76	ADP
2009	Almanya	101	ADP
2009	Belçika (Gent-Brüksel)	67	ADP
2009	Fransa	5	ADP
2009	İsviçre	4	ADP
2009	Kıbrıs	220	ADP (7-11)
2009	Suudi Arabistan (Riyad, Cidde, Medine)	35	ADP
Toplam		2.097	

Buradaki anneler için de program sosyal açıdan önemli idi. Bahreyn'deki anneler için ise bu kendi dillerinde bir Anne Çocuk Eğitim Programı'nın uygulanması idi.

Anne Çocuk Eğitim Programı'nın yurt dışı uygulamaları iki farklı biçimde; Anne Çocuk Eğitim Programı (ZEP ve Anne Destek Programı) ve sadece Anne Destek Programı (ADP) olarak devam etmektedir. Aile Planlaması bölümü sadece iki konu ile Anne Çocuk Eğitim Programı'nın içinde işlenmektedir. Türkiye'deki gibi ayrı işlenmemektedir.

Belçika'daki ilk Anne-Çocuk Eğitim Programı uygulamaları Gent'de 1998-1999 eğitim yılında Gent Türk Kadınlar Birliği ile başladı. Bu uygulamalar 2002 yılına kadar devam etti. 2002 yılından itibaren Gent'de yalnızca Anne Destek Programı uygulanmaya başladı. Anne Destek Programı Flamanca'ya tercüme edilmesine rağmen bu dilde yaygın olarak kullanılmamaktadır. 2004 yılından itibaren işbirliği yapılan kurum Gent Uyum Merkezi'dir. Gent'de toplam yedi eğitici ve bir eğitici eğitimcisi yetiştirilmiştir.

Belçika'daki ikinci Anne Çocuk Eğitim Programı uygulaması Brüksel'de Belçika Türk Kadınlar Birliği işbirliği ile gene 1998-1999 eğitim yıllarında başlamıştır. Brüksel'de de bazı gruplarla Anne Destek Programı da uygulanmaktadır.

İsviçre'deki uygulamalar 2009 yılında Cenevre Başkonsolosluğu'nun ilgisi sonucunda başlamıştır. Uygulama Wintertur, Schaffhausen, Bern ve Lozan bölgelerinde yapılmıştır. Uygulamalar sayıları azalarak devam etmektedir. İsviçre'de Anne Çocuk Eğitim Programı uygulanmaktadır.

Almanya'da 2000-2001 eğitim yılından itibaren sadece Anne Destek Programı Bremen'de uygulanmaktadır. İlk işbirliği Migrantinnenrat ile başlamıştır. 2003'den itibaren ise işbirliği Kızıl Haç Kurumu ile devam etmektedir.

Bahreyn'de 2002'de, Bahreyn Çocuk Topluluğu ile işbirliğinde Anne Çocuk Eğitim Programı Arapça'ya çevrilerek Bahreyn'li annelere Arapça olarak uygulanmıştır. Bu ülkede program 2003 yılından itibaren Kızılay kurumu çatısı altında yürütülmektedir.

Ürdün'de ise, Ürdün UNICEF ve National Council for Family Affairs işbirliğinde eğitimciler yetiştirilmiş ve "Better Parenting Initiative" kapsamında 2004 ve 2005 yıllarında yalnızca ZEP uygulanmıştır.

Anne Çocuk Eğitim Programı Lübnan'da, ARC-Arab Resource Collective işbirliğinde 2010 yılının Ocak ayında ilk defa başlayacaktır.

Suudi Arabistan'da Program 2006 -2007 eğitim yılında Riyad Büyük Elçiliği Eğitim Müşavirliği'nin ilgisi üzerine başlamıştır. Burada da hem Anne Çocuk Eğitim Programı, hem de Anne Destek Programı Türkçe uygulanmaktadır. Programlar Riyad, Damman, Cidde ve Medine olmak üzere dört farklı şehirde Türk ailelerle uygulanmaktadır. Bu illerde MEB'e bağlı Türk okullarının olması bu illerin seçimlerinde etkili olmuştur.

Suudi Arabistan'da Anne Çocuk Eğitim Programı, Bahreyn'de işbirliği yapılan kuruluşun

sorumluluğu altında Al Qassem’da 2006-2008 eğitim yıllarında, Al Nahda’da 2008-2009 eğitim yılında Arapça olarak uygulanmıştır.

Fransa’da ilk Anne Çocuk Eğitim Programı uygulaması 2000-2001 yılında L’Accort Derneği ile gerçekleşmiştir. Daha sonra Elele Migrations Et Cultures De Turquie Derneği ile işbirliğine girilmiştir ve bu dernekle aralıklı olarak Anne-Destek Programı uygulanmaktadır. Kıbrıs’daki uygulamalar çok yeni olup 2009 yılında Kıbrıs Üniversitesi ve KKTC-MEB işbirliği içinde başlamıştır. Sadece Anne Destek Programı uygulanmaktadır.

Yurt dışında araştırmaya sadece Anne Çocuk Eğitim Programı’na katılan anneler dahil edilmiştir. Anne Çocuk Eğitim Programı’nın yurt dışı uygulamaları ile ilgili sayılar Tablo 3’de bulunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı Anne Çocuk Eğitim Programı'na katılmış annelerin bu programla ilgili deneyimlerini kendi bakış açılarından öğrenmekti. AEP'in ilk ve daha sonra değişmiş biçiminin kısa vadeli ve boylamsal niceliksel değerlendirme araştırmaları vardı (Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2001; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2009; Bekman, 1998). Tek niteliksel araştırması da İstanbul'daki uygulamalardan seçilen bir grupta yapılmıőtı (Koçak ve Bekman, 2004). Dolayısı ile "sonuca" odaklanmıő birden fazla araştırma vardı. Sürece odaklanan bir araştırma ihtiyacı bu çalışmaya yol açtı. Ayrıca AEP 1998'den itibaren yurt dışında da uygulanmakta idi. Yurt dışı uygulamaları ile ilgili değerlendirmeler de önemli idi.

Araştırmanın amacı üç temel soruya annelerin söylemleri ile cevap bulmaktı.

Program kimler için etkili oluyor?

Program nasıl ve neden etkili oluyor?

Program'ın etkileri nelerdir?

Farklı ülkelerdeki uygulamalar bu üç temel soruda farklılık gösteriyor muydu?

Program'a kimler katılıyor? sorusuna cevap ararken "Anne bu Program'a neden katılıyor?", "Program öncesinde çevresi ve ailesinden nasıl geribildirimler aldı ve bunlara nasıl tepki verdi?" sorularına yođunlaőıldı. Ayrıca, annelerin Program öncesi Program'la ilgili düşünce ve deneyimleri kimlerin katıldığı bilgisine dahil edildi. Programın anne ve çocuk üzerindeki etkileri "doğrudan" ve "dolaylı" etkiler olarak ikiye ayrıldı.

Program nasıl ve neden etkili oluyor sorusuna cevapta ilk olarak annenin Program'a katılım sürecindeki deneyimlerine yer verildi. Grup sürecinde yaşadıkları, öğretmenle ve ZEP uygulamaları ile ilgili deneyimleri bize süreçte annenin yaşadıklarını ve ona olan etkisini gösterecekti. Ayrıca, uygulama sürecinde annenin içeriği uygularkenki dene-

yimleri, duyguları, Program'da tartışılanların kendi yetiştirilme tutumları ile benzerliği ve farklılığı, Program'ı uygularken çevre ve ailesinden aldığı geribildirimler ve destek, Program'ın etkili olmasında payı olan etkenler olarak ele alındı.

YÖNTEM

■ Örneklem

Türkiye, Suudi Arabistan, İsviçre, Belçika ve Bahreyn'den toplam 100 anne gönüllü olarak örnekleme katıldı. Türkiye ve Bahreyn'deki anneler kendi ülkelerinde yaşayan annelerdi. Belçika, İsviçre ve Suudi Arabistan'daki anneler göç ettikleri bir ülkede idiler.

Anneler, Türkiye'de İstanbul'un iki ilçesinde Bahçelievler ve Maltepe'de; Belçika'da Brüksel-Schaarbeek mahallesinde, İsviçre'de Wintertur, Schauffesen ve Bern'de, Suudi Arabistan'da da Riyad ve Medine'de, Bahreyn'de ise bir çok farklı ilde yaşamaktaydı.

Örnekleme dahil olmak için tek kriter son iki sene içinde AÇEP'e katılmaktı. Belçika'da istenilen örneklem sayısına bu kritere bağlı kalarak ulaşılamadığından, daha önceki yıllarda da Program'a katılan anneler örnekleme dahil edilmiştir. Her yörede gerekli kıstaslara sahip annelerle toplantılar yapıldı. Bu toplantılarda araştırmanın amacı ve onlardan beklentiler açıklandı. Katılmak isteyen anneler isimlerini yazdırarak örnekleme oluşturdu. İlk toplantıda istenilen sayıya ulaşılmadığından ise annelerle bire bir ilişki kurularak örnekleme dahil edildiler. Bazı ülkelerde örnekleme dahil olma kriterine sahip tüm anneler, farklı nedenlerden dolayı o ülkedeki örneklemin tümünü oluşturdu.

■ Örneklemin Tanımı

Genel

Yaş, çalışma ve eğitim durumu

Annelerin yaşları 22 ile 48 arasında değişiyordu ve ortalama yaş 33'tü. Annelerin çoğunluğu (% 44) lise mezunu idi (Bkz Tablo 4).

Tablo 4

Annelerin Eğitim Durumunun Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Okuma yazma biliyor	2	2.0
İlkokul	33	33.0
Ortaokul	15	15.0
Lise	44	44.0
Üniversite	6	6.0
TOPLAM	100	100.0

Annelerin % 21'i şu an çalışmaktaydı, % 27'si ise önceden bir işte çalışmış olup şu an

çalışmıyorlardı. Şu anda çalışan annelerin %57'si vasıflı, % 42'si de vasıfsız işçi olarak çalışmaktaydı. Araştırma esnasında çalışan annelerin eğitim durumlarına göre çalışma statüleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5

Eğitim Durumlarına Göre Şu Anda Çalışan Annelerin İş Dağılımı

	Vasıflı		Vasıfsız	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma yazma biliyor	0	0.0	1	11.1
İlkokul	2	16.7	1	11.1
Ortaokul	0	0.0	2	22.2
Lise	7	58.3	5	55.6
Üniversite	3	25.0	0	0
TOPLAM	12	100.0	9	100

Yaş aralığı 28 ile 52 arasında değişen babaların ortalama yaşı 38'di. Babaların çoğunluğu (%47) lise mezunu idi (Bkz. Tablo 6). Babaların %82'si çalışmakta olup, çalışanların %72'si vasıflı, % 18'i vasıfsız işçi olarak hayatını kazanmaktaydı. Çalışan babaların %10 ise iş sahibi idi. Eğitim durumlarına göre babaların iş statüleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 6

Babaların Eğitim Durumunun Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Okuma yazma biliyor	1	1.0
İlkokul	26	26.0
Ortaokul	10	10.0
Lise	47	47.0
Üniversite	9	9.0
Bilinmiyor	7	7.0
TOPLAM	100	100.0

Tablo 7

Eğitim Durumlarına Göre Baba İş Dağılımı

	İşsiz		Vasıfsız		Vasıflı		İş Sahibi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okuma yazma biliyor	0	0.0	0	0.0	1	1.7	0	0.0
İlkokul	1	14.3	7	46.7	16	27.1	2	25.0
Ortaokul	2	28.6	2	13.3	5	8.5	1	12.5
Lise	4	57.1	5	33.3	30	50.8	4	50.0
Üniversite	0	0.0	1	6.7	7	11.9	1	12.5
TOPLAM	7	100.0	15	100.0	59	100.0	8	100

Ailelerden sadece ikisi boşanmış ailelerdi. Araştırmaya katılan annelerin büyük bir çoğunluğu (%91) ilk defa AÇEP'e katılıyordu. %9'u ise daha önceki yıllarda büyük çocukları için aynı Program'a devam etmişti. Örnekleimde bulunan annelerin Program'a birlikte katıldığı çocuklarının anaokuluna gidip gitmediği araştırıldığında %72'sinin en az bir yıl anaokuluna gitmiş olduğu, %7'sinin ise anaokulu çağından önce bir oyun grubuna katılmış olduğu görüldü. Örnekleimdeki annelerin Program'a katılan çocuklarının 45'i kız, 55'i erkekti.

Örnekleimde ülkeler arası farklılıklar

Annelerin eğitim durumları ülkelere göre karşılaştırıldığında Bahreyn (%65) ve Türkiye'de (%60) annelerin büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu görülürken, Suudi Arabistan'da annelerin büyük çoğunluğunun (%60) ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. İsviçre ve Belçika'da ise annelerin çoğunluğu ya ilkokul ya da lise mezunudur (Bkz Tablo 8) .

Tablo 8

Ülkelere Göre Annelerin Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Okuma Yazma Biliyor		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Belçika	1	5.0	9	45.0	3	15.0	7	35.0	0	0.0	20
İsviçre	0	0.0	7	35.0	3	15.0	8	40.0	2	10.0	20
Bahreyn	0	0.0	0	0.0	4	20.0	13	65.0	3	15.0	20
Türkiye	0	0.0	5	25.0	2	10.0	12	60.0	1	5.0	20
Suudi Arabistan	1	5.0	12	60.0	3	15.0	4	20.0	0	0.0	20

Örnekleimde babaların eğitim durumları ülkelere göre karşılaştırıldığında annelerinkine yakın bir tablo görülmektedir. Yine Suudi Arabistan'da babaların büyük çoğunluğu (%80) ilkokul mezunu iken Türkiye'de %50'si, Bahreyn'de %83.3'ü, İsviçre'de %63'ü ve Belçika'da %56.2'si lise mezunudur (Bkz Tablo 9).

Tablo 9

Ülkelere Göre Babaların Eğitim Durumlarının Dağılımı

	Okuma Yazma Biliyor		İlkokul		Ortaokul		Lise		Üniversite		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Belçika	0	0	4	25.0	3	18.7	9	56.3	0	0	16
İsviçre	0	0	1	5.3	2	10.5	12	63.2	4	21.0	19
Bahreyn	0	0	0	0	1	5.6	15	83.3	2	11.1	18
Türkiye	0	0	5	25.0	2	10.0	10	50.0	3	15.0	20
Suudi Arabistan	1	5.0	16	80.0	2	10.0	1	5.0	0	0	20

İsviçre, Belçika ve Bahreyn’ de annelerin büyük çoğunluğu (%55) şu an çalışıyor ya da daha önceden çalışmış iken, Türkiye ve Suudi Arabistan’da annelerin büyük çoğunluğunun (%65) hiçbir iş tecrübesi yoktu. En fazla şu anda çalışan anne İsviçre (%40) ve Bahreyn’de (%30) bulunmaktadır. Diğer ülkelerde %10 oranında çalışan anne vardır. Belçika’daki çalışan annelerin %66’sı vasıfsız işçi olarak çalışırken İsviçre’deki çalışan annelerin %62’si vasıflı işçi olarak çalışmaktadır. Bahreyn ve Türkiye’de ise vasıflı ve vasıfsız olarak çalışan annelerin oranı yarı yarıyadır. Suudi Arabistan’da ise şu an çalışan annelerin tümü vasıfsız işçi olarak çalışmaktadır.

Ülkelere göre annelerin çalışmaya başlama zamanları da farklı idi. Belçika’da anneler evlendikten sonra, Bahreyn’de ise evlenmeden önce çalışmaya başlamışlardı. Yüzdelerle baktığımızda Belçika’da daha önceden çalışmış ya da şu an çalışan annelerden %77.7’si çalışmaya evlendikten sonra başlamışken, Bahreyn’deki daha önceden çalışmış ya da şu an çalışan annelerin %72.2’si işe evlenmeden önce başlamışlardı. İsviçre, Türkiye ve Suudi Arabistan’da ise evlendikten sonra veya evlenmeden önce işe başlayan annelerin sayıları arasında bir fark görülmemektedir (Bkz Tablo 10).

Tablo 10

Ülkelere Göre Annelerin İş Başlangıcının Dağılımı

	Evlenmeden Önce		Evlendikten Sonra		
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Toplam
Belçika	2	22.2	7	77.8	9
İsviçre	4	44.4	5	55.6	9
Bahreyn	8	72.7	3	27.3	11
Türkiye	3	50.0	3	50.0	6
Suudi Arabistan	3	60.0	2	40.0	5

Belçika’da babaların %44.4’ü, Bahreyn’de %53.3’ü, Türkiye’de %60’ı, Suudi Arabistan’da %70’i ve İsviçre’de ise %95’i vasıflı işçi olarak çalışmaktadır. Vasıflı işçi olarak çalışan babaların oranı en az Belçika’da olmakla beraber, Belçika’da babaların %33’ü şu an hiçbir işte çalışmamaktadır (Bkz Tablo 11).

Tablo 11

Ülkelere Göre Baba İş Dağılımı

	İşsiz		Vasıfsız		Vasıflı		İş Sahibi		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Belçika	6	33.3	2	11.1	8	44.5	2	11.1	18
İsviçre	0	0	1	5.0	19	95.0	0	0	20
Bahreyn	1	6.7	5	33.3	8	53.3	1	6.7	15
Türkiye	1	5.0	3	15.0	12	60.0	4	20.0	20
Suudi Arabistan	0	0	4	20.0	14	70.0	2	10.0	20

Örnekleme'deki ailelerin şehirlerarası ya da ülkelerarası göç edip etmedikleri buldukları ülkelere göre değişmektedir. Belçika, İsviçre ve Suudi Arabistan'da mülakatlar Türk anneler ile yapıldığından bu ülkelerde örnekleme'de yer alan annelerden ikisi dışında hepsi Türkiye'den yaşadıkları ülkeye göç etmişlerdi. Türkiye'de annelerin %75'i ve Bahreyn'de ise annelerin %55'i şu anda yaşadıkları şehirlere başka bir şehirden göç etmişlerdi. Türkiye'de örnekleme'de yer alan sadece bir anne, Bahreyn'de ise iki anne buldukları ülkeye farklı bir ülkeden gelmişlerdi.

Ülkelere göre evde yaşayan toplam kişi sayısı ve çocuk sayısı farklılık göstermektedir. Evde yaşayan çocuk sayısı Bahreyn ve Suudi Arabistan'da ortalama 3 iken, Belçika, İsviçre ve Türkiye'de ortalama 2'dir. Evde yaşayan toplam kişi sayısı Bahreyn'de ortalama 7-8 ve Suudi Arabistan'da ortalama 5-6 iken, Belçika, İsviçre ve Türkiye'de ortalama 4'tür.

Örnekleme'de Program'a anneleriyle birlikte katılan çocukların cinsiyetleri açısından ülkeler arası farklılığa bakıldığında, İsviçre'de erkek çocukları örneklemin %65'ini, Suudi Arabistan'da %60'ını, Türkiye'de %55'ini oluştururken Bahreyn'de kız ve erkek sayılarının birbirine eşit, Belçika'da ise kız çocuklarının oranının daha fazla olduğu görülmektedir (%55) (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12

Ülkelere Göre Program'a Katılan Çocuğun Cinsiyeti

	Kız		Erkek		Toplam
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Belçika	11	55.0	9	45.0	20
İsviçre	7	35.0	13	65.0	20
Bahreyn	10	50.0	10	50.0	20
Türkiye	9	45.0	11	55.0	20
Suudi Arabistan	8	40.0	12	60.0	20
Toplam	45	45.0	55	55.0	100

Örnekleme'de anneleriyle birlikte Program'a katılan çocuklardan sadece İsviçre'de yaşayan çocukların %7'si anaokulu çağından önce bir oyun grubuna katılmışlardır. Program'a katılan çocukların anaokuluna katılım oranlarına bakıldığında ülkeler arası bir fark görülmektedir. İsviçre, Belçika ve Bahreyn'de çocukların %95'i en az bir yıl bir anaokuluna devam etmişken, Türkiye'de çocukların %60'ı, Suudi Arabistan'da ise sadece %10'u en az bir yıl bir anaokuluna devam etmişlerdir.

■ Ölçek

Veriler derinlemesine mülakatlarla toplandı. Mülakat 73 sorudan oluşuyordu. Soruların sırası ve içeriği belli olup hepsi de açık uçlu sorulardı. Mülakatta farklı bölümler vardı.

Bu bölümler, Program'ın anne üzerindeki etkileri, annenin Program'a katılmaya karar verdiği an ile katıldığı süreye kadar yaşadıkları, Program'la ilgili düşünceleri, Program'a devam ederken yaşadıkları (grup içinde, öğretmenle, ZEP yaparken), aldığı bilgilerle ilgili düşünceleri ve son olarak yurt dışında yaşayanlar için bu programın yurt dışına özel kazançları idi (Bkz Ek 1) .

Soruların yazılması tamamlandıktan sonra pilot uygulamalara başlandı. Üç farklı aşamada pilot çalışmalar gerçekleştirildi. Pilot çalışmalar asıl mülakatları yapacak kişiler tarafından yapıldı. Hem mülakatçılar eğitilmiş, hem de mülakatların pilot çalışmaları yapılmış oldu.

Pilot çalışmaları süresince mülakat üç defa değişti ve son halini aldı. Her anne ile bire-bir mülakatlar çoğunlukla annelerin evlerinde yapıldı. Sayısı çok az da olsa evde mülakat yapılamayacak engeli olan annelerle mülakatlar, programın yapıldığı yerlerde yapıldı (dernek binası, okul ya da Suudi Arabistan'da olduğu gibi Eğitim Ateşeliği). Mülakatların uygulamaları 1.5-2.5 saat arasında değişiyordu. Mülakatların tümü teybe kayıt edildi.

■ Süreç

Araştırmanın hazırlıkları altı ay sürdü. Mülakat sorularının yazılması, sahaya çıkmadan soruların denenmesi ve mülakatçılarla birlikte pilot çalışmalara başlanması bu hazırlık aşamasını oluşturuyordu. Veri toplamaya ilk olarak Belçika ve Türkiye'de başlandı. Daha sonra İsviçre ve Bahreyn geldi. En son Suudi Arabistan'da veriler toplandı. Veri toplama Bahreyn ve Türkiye hariç on beş gün sürdü. İki mülakatçı günde iki mülakat yaptı. İstanbul ve Bahreyn'de tek mülakatçı vardı ve veri toplama bir ay sürdü. Veri toplanması bittikten sonra tüm mülakatlar teyplerden deşifre edildi ve analizler başladı.

■ Analiz

Her ülkenin mülakatları tek tek okunarak anlamlı temel kategoriler oluşturuldu. Daha sonra bu kategorileri yansıtan veriler o kategori başlığı altında toplandı. Bu beş ülkede ve 100 anne için yapıldı. Daha sonra veriler okunarak temel kategorilerde değişiklik yapıldı ve alt kategoriler geliştirildi. Her ülkenin mülakatları iki turda kodlandıktan sonra tüm ülkelere bakılarak verilerin hangi temel sorulara cevap vereceği ile ilgili çalışma başlatıldı. Eş zamanlı olarak araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturuldu ve temel kategori ve alt kategoriler bu çerçeveye cevap verip vermediği göz önüne alınarak tekrar gözden geçirildi ve değiştirildi. Daha sonra bu çerçeve kapsamında ülkelerin verileri bir araya getirilerek analizin son aşamasına gelindi.

SONUÇLAR

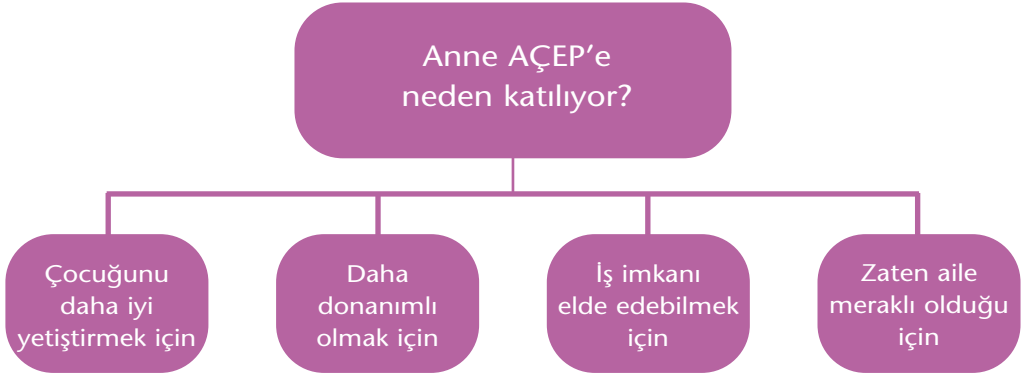
Araştırmanın sonuçları temel ve alt kategoriler altında verilmiştir. Alt kategorilerin altındaki verilerin her ülkeyi örneklemesine önem verilmiştir. Ancak, o kategorinin altında bir ülkeye ait veri yoksa o ülke ile ilgili veri alınmamış demektir. Eğer alt kategorilerin altında aynı ülkeden birden fazla veri varsa o ülke ile ilgili alt kategorinin farklı boyutları açısından veri alınmış demektir.

■ Anne Çocuk Eğitim Programı'na Kimler Katılıyor?

Anne Çocuk Eğitim Programı'na kimler katılıyor sorusuna cevap bulmak araştırmanın temel sorularından bir tanesi idi. Niceliksel araştırma sonuçları Program'ın işlediğini ve etkili olduğunu gösteriyordu. Ancak, Program'a hangi özellikteki kişilerin katıldığı ya da Program'ın kimler için etkili olduğu ile ilgili demografik bilgilerin dışında bilgi yoktu. Halbuki bir müdahale programının hangi özellikteki insanlar için etkili olduğu önemli bir bilgidir.

Program kimler için etkili oluyor sorusunun cevabı için Program'a katılanların söylemlerinde "Neden katıldıklarının?" ve "Katılmadan önce neler yaşadıklarının?" incelenmesi hedeflendi. "Neden katıldıkları?" dört farklı kategoride toplanabildi. "Program'a katılmadan önce yaşadıkları" ise eşten ve çevreden aldığı olumlu ve olumsuz tepkiler, bu tepkilerle ilgili annenin düşünceleri ve davranışları ile yansıtılmaya çalışıldı.

■ Katılma Nedenleri

Anneler söylemlerinde Program'a katılma nedenlerini "çocuklarını daha iyi yetiştirme", "çocuk yetiştirmek için daha donanımlı olma", "programın iş imkanı yaratması" ve "kendisinin zaten meraklı olması" şeklinde sıraladı. Çocuklarını daha iyi yetiştirme ve donanımlı olma arzusu tüm ülkelerde en önemli ve en çok belirtilen Program'a katılma nedeniydi.

Çocuğunu daha iyi yetiştirmek için

- Bu Program'a başlarken ben kendim için gitmedim zaten. Çocuğumu düşünerek gittim. Ben çocuğumu hep böyle üst seviyelerde görmek istiyorum. Zihinsel olarak hep desteklemek istiyorum. Kendimi daha iyi yetiştirebileceğimi, çocuklarıma çok daha fazla yardımcı olabileceğime inandığım için böyle bir şeye katıldım. (19.tür)
- Çocuklarımız bizim için çok önemli. Yani onları iyi yetiştirmek her şeyden önce. Gerçekten her şey ailede bitiyor, her şey anne babada bitiyor. Yani çocuk model olarak, örnek olarak ailede anneyi, babayı alıyor. (15.isv)
- Ben zaten çocuğumu eğitmek amacıyla girmiştim oraya, kendim için bir şey düşünmüyordum. Çünkü o Açev, anne çocuk eğitimi, yani annenin çocuğunu eğitmesi. Fakat öyle, öyle devam ediyor ki, çocuğu eğitirken anne kendi, kendi eksikliklerini de görüyor ve kendini de eğitmesini çaba gösteriyor. (5.bel)
- Gidişimin amacı çocuklardı. Gidişimde herşey bana yarayacaktı. Daha çok hırslandım bir şey için gittim ama iki şey kazandım. Bir şey değil yani hem kendim için hem çocuğum için çok. (15.bah)
- Ben de işte biraz çocuğuma katkı olsun, bir şeyler verebileyim. Çocuklara bir şey verebilmek için, kendi adıma da değişiklik oldu, aile bireyleri için, eşim için, benim için. Bunları beklemiyordum kesinlikle. Çocuğuma eğitim veriyorum ben. Yani çocuğum bence büyüdüğünde diyecek ki "İyi ki de annem öğretmiş" Çocuğumun okumasını istiyorum, eğitim, yani çocuğumun her şeyi bilmesini istiyorum hayatta kesinlikle. (11.sar)

Daha donanımlı olmak için

- Hep kendimde bir eksiklik hissediyordum. Tam annelik yapamıyorum diye. Annelik sevgi bütün annelerde bütün canlılarda var ama bilgisiz yapmak var, bir şeyi bilerek yapma var. Hep ben çocuklarıma her şeyin en iyisini yapma peşindeydim. Çocuklarıma daha ne yapabilirim, oydu benim oradan beklentim. (12.tür)
- Eksiklerimin olabileceğini düşündüm. Benim bildiğim bana yeter düşüncesinin yanlış olduğunu düşündüm. Eksikliklerimi görmek ve kendimi daha iyi nasıl anne olabilirim, çocuğuma daha nasıl yararlı olabileceğimi görmek için, kendimdeki eksiklikleri tamamlamak için dedim. (15.isv)
- Aslında hep hayalimdi yani çocuğumla her zaman uzlaşan bir anne olmak istemişimdir, onu her zaman her konuda en azından onun bana gelip bir şeyi sıkılmadan çekinmeden korkmadan rahatça anlatabileceği bir annesi olmak istemişimdir her zaman. Yani normalde de böyle bir anne olmak istiyordum. Açev bunu daha çok destekledi. Az çok içeriğini bildiğim için hani Açev'in çocuğumun gelişmesiyle ilgili çok yardımcı konular öğreneceğimi biliyordum. Yani yanlış bildiğim, doğru bildiğim doğrular yanlış bildiğim doğruları çözüme ulaştıracağımı biliyordum. Dediğim gibi bir insana bir şeyi öğretmek, bir şeyi duymaktan ziyade bunun bir kitabını bir ansiklopedisini, bir eğitmenini gördüğümüz

zaman daha çok inanıyorsunuz bazı şeylere evet bu kural bu diyorsun. (8.bel)

- Bu programı ilk duyduğumda kesinlikle bu programın annenin çocuklarına olan davranışlarıyla ilgili olduğunu anladım. Özellikle bizim hayatımızda çok yanlış üsluplar var ama bunun farkında değiliz, hissetmiyoruz da. Ben oturup düşündüğümde yaptığımız ve mücadele ettiğimiz hata ne, bunu öğrenmek istedim. Ve bu programın bizi uyandıracaklarını hissettim. Aslında bizim önem vermediğimiz şeylerin ne kadar önemli olduğunu anlatacaktı. (3.bah)

- Biz kendimiz eskiden çok farklı koşullarda yetiştik, şu anki çocuklarımız çok daha farklı koşullarda yetişiyor. Ama daha güzel bir anne olabilmek istiyorum ben, daha iyi bir anne olmak istiyorum, onları anlayabilen, onların hep yanında olmak istiyorum. Çocuklarımızı daha iyi geliştirelim; biz gelişmedik, biz eksik kaldık. (1.sar)

Iş imkanı elde edebilmek için

- Hani ileride bu kursa katıldığın takdirde kreş öğretmenliği falan olur ya insanın başına ne geleceğini bilemezsiniz ileride her şey olabilir mecbur kalırsam öyle bir şey de yapabilirim. (6.tür)

- Programın verdiği diploma. Çok büyük ölçüde değiştirdi ve verdiğimiz diplomayı kabul ettiler ve çalışmaya başladım. (10.bah)

- Dediğim gibi çalışmak istiyorum. Bu hangi alanda olur bilmiyorum, belki bir kreşte, belki anaokulunda ne bileyim, ona göre davranışlarda bulunayım. Benim çocuklarla çok büyük bir problemim yok. Ya da şöyle söyleyeyim, kendi çocuklarım dışındaki çocuklarla iletişim problemim yok. (13.sar)

Aile meraklı olduğu için

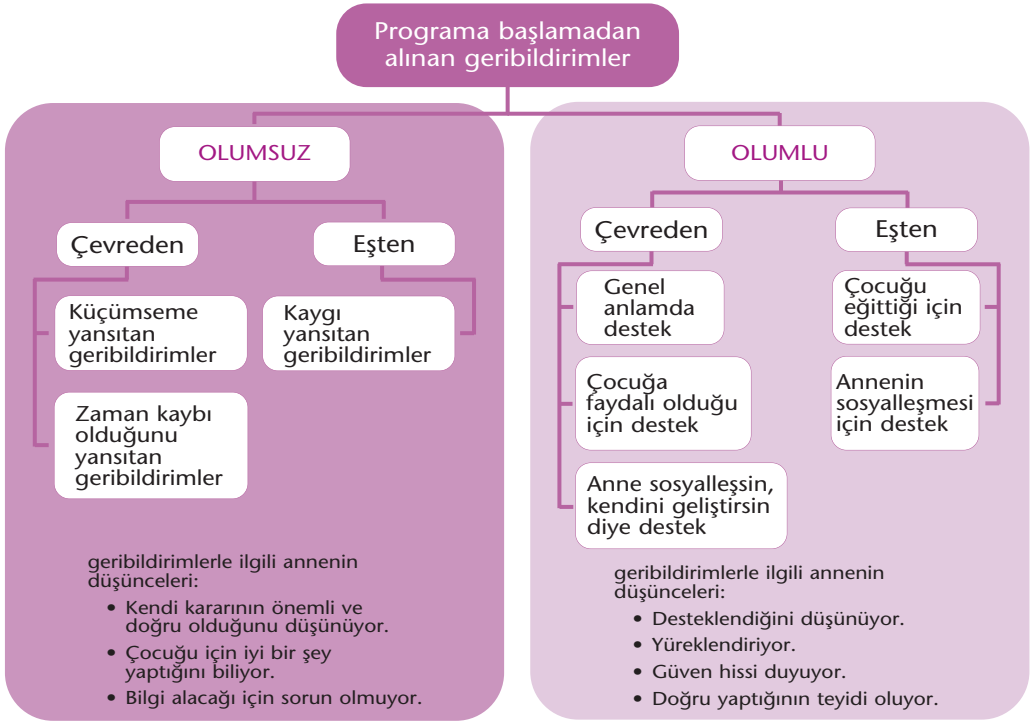
- Dediğim gibi zaten ben mesela bu tip şeylere önem veririm; Türkiye’de aldığım eğitim, ailemde gördüğüm ailemin bana verdiği önem bunlara sebep oluyor. Çevremizde görüyordum daha baskıcı aileler, özellikle kız çocuklarına daha az önem veriliyordu, okula gönderilmiyordu. Bunlar sebep olmuştur böyle düşünmeme. İyi ki öyle bir eğitim almışım ve çevrem de bilir benim öyle şeylere önem verdiğimi, tuttuğumu koparacağımı, kafama koyduğum birşeyi yapacağımı bilir yani çevrem de, etrafım da bilir bu tip şeylere önem verdiğimi. (3.bel)

- Hep çocuklarımla eğitmek okutmak yani eğitimim eksik olduğu için hep uğraşırdım onlarla. Zorlanmadım zaten yani meraklıydım; bir de önceden çocuk büyüttüğüm için bilgi sahibiydim zaten, meraklı olduğum için fazla zorlanmadım, onun için eksikleri yaptım. (11.bel)

Program’a katılan annelerin program öncesinde değişime açık olduğu görülüyor. Bu açıklık iki nedenden kaynaklanıyor. Anneler çocuklarını daha iyi yetiştirmek istiyorlar. Çocuklarını daha iyi yetiştirmek için de kendilerinin değişmesi gerektiğini hissediyor-

lar. Değiştiklerinde daha iyi bir anne olacaklarını düşünüyorlar. Değişmek için kendilerinin eksikliklerini görmek, doğru ve yanlışlarını bilmek istiyorlar. Bu Programın değişim için kendilerini uyandıracığını düşünüyorlar. Bazı anneler zaten çocuk yetiştirme ve çocuğun gelişimini destekleme konusunda bilinçli olduklarını, bunu devam ettirmek istediklerinden Program'a katıldıklarını belirtiyorlar. Bu anneler zaten bu alanda kitap okuyan, araştıran, çocuğa ve eğitimine özen gösteren anneler olduklarını da dile getiriyorlar. Aynı zamanda böyle bir Programın kendilerine iş imkanının yolunu açabileceğini düşünerek katılanlar da var.

▪ Program'a Başlamadan Alınan Geribildirimler

Çevreden Alınan Olumsuz Geribildirimler

Program öncesi annenin çevreden aldığı olumsuz geribildirimlere baktığımızda bunları ikiye ayırabiliriz. Annenin böyle bir Program'a katılmasına "küçümseyici" bir vurguyla AÇEP'ten öğreneceklerini zaten bildiğini, anneliğin okulda öğrenilmeyeceğini, belirli bir yaştaki annenin zaten bu tür bilgilere sahip olması gerektiğini yansıtan tepkiler. İkinci bölüm ise böyle bir Program'a katılmanın "zaman kaybı" olduğunu, bu zamanı annenin daha etkin biçimde kullanılabileceğini yansıtan tepkiler.

Küçümseme yansıtan geribildirimler

- Komşum "Nereye gidiyorsun?" dedi. AÇEV'e gidiyorum anne-çocuk eğitimine "A, çocuğuna eğitim veremiyor musun?" Ailem de "Ne, anne-çocuk eğitimi nasıl bir şey?" diyorlardı. Anne olmuşuz ama annelik nasıl yapacağımızı bilmiyoruz. Onlara anlattım." (9.tür)

- Aile büyüklerinden başlarsak kaynanam kaynatam. "Sen işte çocuk öğretmesini onlardan mı öğreneceksin, çocuğunu onlar göstermeyle mi büyüteceksin, sen yeni mi anne oldun" dediler. Mesela bir arkadaşım vardı, yeni bebeği doğmuştu. "Aman ne gereği var onlardan mı öğreneceksin, sanki bilmiyor musun onları?" dedi. (16.isv)

- Biz anneydik de biz eğitim mi aldık anne olurken, ne gerek varmış işte ne olacak ki yani ne öğrenecek, hani annelikse biz hepimiz annelik yapıyoruz" diye duyumlar da aldım. (8.bel)

- Bazıları da inkar ettiler, "Biz de çocuk büyüttük, biliyoruz nasıl çocuk büyütüleceğini" diyorlardı. (2.bah)

- "25 yaşındasın" dediler. "Bu yaştan sonra birinin seni eğiteceğine inanıyor musun?" dediler. Çok affedersiniz "Eşek gibi kadın olmuşsun" dediler. "Gerek var mı, sen kendini eğitemiyor musun?" dediler. Güldüler, dalga geçtiler, iğnediler. Açıkça söyleyeyim, karşı bile çıktılar. Ailemi doldurmaya kadar gittiler. (14.sar)

Olumsuz geribildirimlerin içeriğine baktığımızda Bahreyn'de farklı bir içerik ortaya çıkıyor. Buradaki olumsuz geribildirimler ağırlıklı olarak kadının toplumdaki geleneksel yerinden kaynaklanıyor. Kadının çocuğunu bırakıp dışarı çıkmasının hoş karşılanmıyacağını ve kadının asıl görevinin ev içinde olması gerektiğini yansıtır.

- Programı duyduğumda benim evden çıkışım zordu. Çünkü aile çok kapalı bir aileydi. Eskiden ben bir ev kadınıydım ve bir aile içindeydim ve tutucu bir aile. Onlara göre bir kadının evini bırakıp bir yere gitmesi çok zor bir olay. Annemden babamdan bile, "Çocukları nereye bırakıyorsun, eşini nereye bırakıyorsun?" diye tepki aldım. (3.bah)

- Bazı komşularım "Çocuklarını bırakıp nereye gidiyorsun?" falan dediler; ben de "Yararlanmak, bilgi almak için gidiyorum" dedim. "Çocuklarına kim bakacak?" falan dediler de ben de kızım büyük ne olacak dedim ve gittim. (14.bah)

Zaman kaybı olduğunu yansıtan geribildirimler

- Giderken "Aman iki çocuğun da büyüdü, ne yapacaksın çocuklar büyümüş şimdiden sonra niye gidiyorsun". Hep öyle derlerdi. "Ne işin var, bir gününü boşuna orada geçiriyorsun. Koşuştura koşuştura gidiyorsun." (13.tür)

- Gereksiz görüyorlar çocuğa bakmak için kursa gitmeyi ya da kendi için ne gereği var diyorlar. Orada öldüreceğin vakti işte işe git, evini temizle falan filan öyle şeylere yoruluyor ve gereksiz görülüyor. Diğerleri de "Ne gerek var?" Vakit öldürmek gibi görüyorlardı.

Ordan çıkınca bir iş sahibi mi olacaksın falan gözüyle bakıyorlardı. (1.bel)

- Tabii olumsuz şeyler söyleyenler var; "Buraya gideceğinize Kur'an kursuna gidin o daha faydalı, zaman kaybı olur" diyen var. Kim olduğu önemli değil, burada bir eczacı. Bahreynliler de, Sudanlılar da Kur'an kursuna gidin çok çok daha iyi diyorlar. (1.bah)

- Herkes güldü. Arkadaşlarımızdan birçok kişi güldü. Dediler "Ne işiniz var sizin yani işiniz yok sizin. İşiniz olmadığı için lay lay fay fay yapacak yer arıyorsunuz" dediler, bir çok kişi. (15.sar)

Eşten Alınan Olumsuz Geribildirimler

Eşlerden alınan olumsuz geribildirimler daha çok evde kadından bekledikleri sorumlulukları yerine getiremeyeceğinden duydukları kaygıyı yansıtıyor. Kaygı içeren olumsuz tepkiler küçük çocuğa kimin bakacağı, çocukların evde yalnız kalmaları, kadının evin düzenini devam ettiremeyeceği yönünde. Suudi Arabistan'da ise kadınlar yalnız başına sokağa çıkmadığından eşlerin, kadınları Program'a götürmesi zor gelmekte. Bu da eşlerin ilk başta Program'a katılımı ile ilgili direnç göstermelerinin önemli bir sebebi olarak gözükmemekte.

Kaygı yansıtan geribildirimler

- İlk başta "Yapamazsın" dedi bana, "Çocukla ne yapacaksın, nereye bırakacaksın? Sorun olacak" dedi. Sonra 3 kere gittim, 1 ay gittim 4 hafta gitmiştim, "Devam edecek misin?" dedi. "Devam edeceğim" dedim. Diğer şeylerden sorumlu tutmadı da, kızı kime bırakacaksın dedi. (13.tür)

- Eşim de istemedi aslında gitmemi. Gitmesen, kendini yıpratıyorsun. Yani değer mi falan diye. (5.isv)

- Önce izin vermedi sonra verdi. Yani "İlk başta bana işi yasakladın, işten alıkoydun" falan dedim. "Evlendim okuluma devam edemedim. Bırak deneyim bunu" dedim. Bunu beni aramadan önce söyledim. Sonra "Bak aradılar" dedim. "Bak bu hafta başlayacak." "Tamam" dedi, "Dene ne olur" dedim. Yani "gidicem, deneyelim ne olacak yani beğenemeyebilirim", "Tamam" dedi. Sonra gittim geldim anlattım böyle böyle oldu. Bunları konuştuk bir tek ben değilim bir grup var ve hepsi bizden, hepsi köylü bizden yani biraz cesaretlendim yani hepsi bize yakın bizim gibi köyden yalnız gibi şehirde yaşıyorlar ve gidiyorlar, "İyi hadi" dedi. (15.bah)

- Program'dan çok keyif aldım mutlu oldum, neyse kaydımı yaptım. "Bu yaptığın doğru değil" dedi. "Nasıl doğru değil? Önce sonuçlarını gör" dedim. Ben onu evden çıkmamaya alıştırdım. Hep evdeydim tüm hayatım evde. Çalışmadım da her gün aynı şeyler aynı düzen tekrar ediyor. Bir eş olarak eve geldiğinde her şeyi hazır bulmayı öğrendi yemek, temizlik herşey sanırım o bu ev dengesini kaybolacağını düşündü ve başta karşıydı. Ona değişmeyeceğini kanıtladım, o da bu fikri kabullendi. (20.bah)

- Hatta önce eşim karşı da çıktı: "Aman" dedi "Gideceksin ne yapacaksın?" dedi. "Yok" dedim "beni götürüceksin, götürüceksin bu kadar. "Bütün hafta boyunca senden sadece bir gün istiyorum." dedim. "Beni götürüceksin oraya bırakacaksın.". Önce karşı çıktı. Aslında sabah olsaydı yine katılamazdım. O hani böyle şey öğlen uykusundan olacak ya; yani biraz istirahatinden gidecek. Öğrenmemi istemediğinden değil. Sadece yorgun geliyor; işte beni getirirse uykusuz kalacak. Tekrar işe gidiyordu, beni bırakıp işe gidiyordu. O biraz onu yoruyordu onun için. Yoksa yani o da muhakkak istiyordur çocuklarımıza daha faydalı olabilmemiz için. (10.sar)

- Ben arkadaşşımdan duymuştum. "Böyle bir program varmış, ben gitmeyi düşünüyorum" dedi. Broşürünü ben de istedim, bana da verdi. Ben eşimle konuştum. Eşim ilk baş istemedi. "Nasıl bir şey? Ne öğrenecekmışsınız? Sen anneliği bilmiyor musun?" falan. İstemedi yani. Sonra "Ben istiyorum" dedim. "Ben doğruyu yanlış ayırabilecek bir insanım. Doğru-lara uyarım yanlışlara uymam" falan, böyle şeyler dedim. Güven duymadı evet. "Ne öğretecekler, ne bilgisiymiş bu" falan filan. Tedirgin oldu yani. Sonra arkadaşları da eşimi biraz etkiledi. "Niye gidiyor, gitmesin" falan diye. Eşim etkilendi. Zor ikna ettim yani. Bayağı tartıştık. Sonra gittim. Daha sonra konuları anlatınca, çocuk eğitiminde faydaları görünce eşim ikinci sene bana baskı yaptı bir daha git diye. (6.sar)

Annelerin Olumsuz Geribildirimlerle İlgili Düşünceleri

Annelere eşlerinden ve çevreden olumsuz geribildirimler aldıklarında nasıl etkilendikleri sorulduğunda "kendi kararının önemli olduğu", "çocuğu için yaptığının iyi bir şey olduğuna inandığı" ve "bilgi alacağı" için bu tepkilerin Program'a katılımlarını olumsuz yönde etkilemediği doğrultusunda cevaplar alındı. Özellikle annelerin kararlılığını gösteren ilk iki neden "kendi kararının önemli olduğu" ve "çocuğu için yaptığının iyi bir şey olduğuna inandığı" tüm ülkelerde en çok belirtilen nedendi. Anneler bu olumsuz geribildirimlere rağmen etkilenmediklerini, Program'a katılma kararlarını değiştirmediklerini belirtiyorlardı. Aralarında olumsuz tepkileri duyduklarında şüpheye düştüklerini söyleyen anneler de vardı tabii.

Kendi kararının önemli ve doğru olduğunu düşünüyor

- Yani ben onu hiç kale almadım. Çünkü benim düşüncem çok önemli. (19.tür)

- Önce duraksıyorsun, bu kadar herkes bunu diyor da doğru mu diyorlar, duraksıyorsun. Ancak, doğru bir şey yaptığını düşünüyorsun ve katılıyorsun. (11.tür)

- Tepkiler benim için hiç önemli değildi. Çünkü benim için bana yararı var mı o önemli yani. Başkaları hani kötü de dese ben yine giderdim. (1.isv)

- Pek ciddiye almadım önemli olan benim kararımdı, onların ne düşündüğü beni çok ilgilendirmiyordu. Şöyle diyeyim "Onlar ne düşünürse düşünsün ben gitmeye devam edeceğim" diyordum. (3.bel)

- İlk başta düşündüm. Sanırım gitmemeliyim eşim razı değil ama sonra zaten eşimin huyu

bu dedim dışarı çıkmamı sevmiyor. Yararlanacağım bir şey olsa çıkmamı istemez. Yani hep evde olmamı ister, hep evde de olmaz ki bir kadın dışarı çıkmalı nefes almalı, hep evde olmaz. (17.bah)

- Yani o beni nasıl etkiledi. Bilgi, beceri edinmemi istemediler gibi geldi. Öyle bir hisse kapıldım. Yani ben de kendim, gideceğim, bu işi başaracağım diye öyle bir his doğdu içimde. Düşüncelerimi değiştirmede, daha çok mutlu oldum onlar öyle söyledi, ben daha çok katılmak istedim. (20.sar)

Çocuğu için iyi bir şey yaptığını biliyor

- Yok onlar beni hiç etkilemedi çünkü biliyordum ki bu program çocuğum için ve benim için faydalı. Ben bunları ne kadar biliyor da olsam Bunlar benim için bir tekrar olacak. Mümkün değil insan her şeyi bilemez ve bildiği şeyleri de tekrar etmek beyinde daha fazla yer açıyor. Daha iyi şekil alıyor. Onun için onlardan ben etkilenmedim. (20.tür)

- Olumsuz tepkiler beni çok fazla etkilememişti, çünkü bu AÇEV'in çocuklarım için faydalı olacağını düşünüyordum ben. Olumsuz tepki verse de ben yine de devam ettim. (20.isv)

- Ben de dedim ki, "Evet, ben gidiyorum öğretmen olmak için, çocuğumun öğretmeni olmak için" Böyle cevaplamıştım, hiç unutmam. "Evet, gidiyorum" dedim. "Gerçekten öğretmen olamadım, diplomamı alamadım, ama en azından çocuğumun öğretmeni olurum" diye katıldım. Zaten olumsuz tepki verenlere de, "Siz daha eski kafanızla, geri kafanızla yaşayın" diyorduk. Ben hep arkadan duyuyordum o şeyleri. Önemsemiyordum. Şöyle önemsemiyordum; daha çok hırslanıyordum gidip bir şeyler öğrenmek için. (9.bel)

- İstekiler "Gitme" dediler. Ben de "Niye? Bu benim çocuğum yarayacak çocuklarımın terbiyesine yardım edecek gitmeliyim" dedim. (7.bah)

- Dedim ki benim tek bir çocuğum oldu, eğitimin yaşı yoktur. Ben bu eğitimi almak istiyorum, görmek istiyorum. Açıkçası olumsuz tepkiler verenleri hiç kaale almadığım için, çok da umursamadığım için güldüm. Gerek yok, çok üzülmedim, çok sıkılmadım, hiç canımı sıkmadım. Gerek duymadım çünkü o kadar önemli insanlar değil anlatanlar. (14.sar)

Bilgi alacağı için sorun olmuyor

- Daha önemli bilgiler daha önemli şeyler elimdeyse, diğerlerinin konuştukları çok fazla etkilemez beni. (4.tür)

- Hiçbir şey düşünmedim. Deneyecektim yararlıysaydım devam edecektim, yararlanırsaydım devam etmeyecektim ama yararlanacağımı biliyordum denemekten bir şey olmazdı. (1.bah)

- Ondan sonra yani ben o zaman (çevredekiler alay edince) acaba diye bir an düşündüm. Ama bilgi alınacağı için onlara güldüm. (15.sar)

Şüpheye düşüyor

- En basitinden birisi sana dediği zaman "Sen çocuk yetiştirmeyi bilmiyor musun? Ne gidi-

yorsun” dediği zaman insan kendini bir kötü hissediyor tabii ki. Düşünsenize, siz bir şey için adım atıyorsunuz, size bir köstek değil de, bir ters, insanın elbette hevesini kırıyor, kırmıyor değil. İnsan, “Acaba” diyorsun, “gerçekten gittiğime degecek mi, faydalarını göreceğ miyim, yoksa boşu boşuna mı gidiyorum” diye düşünüyorsun. İnsana bir şüphe giriyor. (17.isv)

-Şöyle acaba gerçekten mi boşu boşuna gidiyorum, acaba gerçekten mi bir şey öğrene-meyeceğim? diye düşündürdü. Tabii hani boş gidip boş mu geleceğim gibi. (12.bel)

Çevreden Alınan Olumlu Geribildirimler

Annenin çevresinden aldığı olumlu geribildirimlere baktığımızda böyle bir Program’a katılmasından duyulan memnuniyeti yansıtan, “genel anlamda anneye Program’a katıldığı için destek” olarak tanımlayacağımız geribildirimler var. Bunun yanında “çocuğun faydalanacağı böyle bir Program’a katılımın önemini” vurgulayan ve “annenin kendini geliştirme ve sosyalleşme olasılığı olan bir Program’a katıldığı ile ilgili” takdir yansıtan geribildirimlerin olduğu da görülüyor.

Genel anlamda destek

- Akrabalarım olsun, gittiğim yerlerdeki kişiler olsun. Anlatıyordum, “Ben anne çocuk eği-tim programına başlıyorum” diyordum. Onlar da desteklediler beni. “Aferin” dediler hepsi, “İyi” dediler, beğendiler. (3.tür)

- Ana sınıfındaki öğretmen arkadaşlarla paylaştım. Onlar da çok memnun oldu. Onlar Alman, İsviçreli. Onlar da bu kursun çok faydalı olduğunu söylediler, çok memnun oldular. (14.isv)

- Babam boş bir insan değil, ve ben bu Program’a katılacağımı söylediğim zaman çok güzel tepki gösterdi. Ailemin de destek olabileceğini, onların da bu duruma pozitif yaklaşabileceğini düşündüğüm için, belki bu karar almamı sağlamış olabilir. (15.isv)

- Kayınvalidem var, kayınpederim var. Öncelikle ne olduğunu sordular. “Ne kursu için gidiliyor?” diye sordular. Açıkladım yani, “İyi dediler, hani güzel” git. (8.bel)

- Komşularımızdan biri anlatmıştı ve gitmem için bayağı desteklemişti. Annem, kardeşlerim desteklediler. “Valla, iyi katıl” dediler. (11.bah)

- Bazılarının hoşuna gitti, yani çevre falan. Ama Türkiye’ye kadar, akrabalarım, kız kardeşlerime anlatıyordum, hoşlarına gidiyordu. Yani severek dinliyorlardı beni. Anlatıyordum doya doya anlatıyordum çevreme, buradaki gitmeyen arkadaşlara falan. Bazıları gitmek iste-diklerini ama gidemediklerini söylüyorlardı, iyi bir şey yaptığımızı düşünüyorlardı. (7.sar)

Çocuğa faydalı olduğu için destek

- Şimdi böyle bir şeye başladığımda beni tabii ki tebrik ettiler çünkü diğer arkadaşlarımın mesela en yakın çevremdeki arkadaşlarımın çocukları büyük. Böyle bir şeye katılmadılar fakat ben anlattım çok da iyi buldular. Çocuğun İsviçreli anaokulu öğretmeni hatta şaşırdı böyle bir şey nasıl burada yapılıyor diye. Hatta çok mutlu olmuşlardı, çok da sevinmişlerdi.

Gerçekten böyle bir şey var mı diye hayretle şaşırmışlardı daha doğrusu. (2.isv)

- Arkadaşım geliyordu Açev'e, sonra kaynanama çok güzel bir şey var diye anlattı. "Program'a ben gidiyorum, çok güzel" dedi. "Sen de gel". Öyle deyince kaynanam "Gitsene, sen çocuğu çok dövüyorsun" dedi. Bu çocuğu dövüyorsun karşıma bir dev olarak çıktı. İlk başta kaynanam "Git" dedi ve ben öyleyse gittim, iyi karşıladılar. (2.bel)

- Doğrusu bu fikir hoşlarına gitti evdeki büyüklerin. Çok onayladılar, "Güzel bir şey" dediler. "Birçok şey öğreneceksin, seni uyaracak çocuklara nasıl davrandığını bileceksin", beni desteklediler doğrusu. (17.bah)

Anne sosyalleşsin ve kendini geliştirsin diye destek

- Ailem annem babamdan çok destek gördüm, "Git kızım". Babam zaten böyle ben bekarken daha faal bir insandım daha böyle dışarıya açtım, katılımım daha çoktu. Ben evlendikten sonra biraz kapandım içime. O da eşimden dolayı oldu işte ama annemin babamın desteği bana hiç ne olursa bana "Tabii ki kızım yapacaksın" dediler. (2.tür)

- Aile büyükleri iyi karşıladılar. Komşum da iyi karşıladı. Bir tane komşum var. "Senin için evde durup ne yapacaksın, değişiklik olur, daha yani bir şeyleri öğrenirsin" dedi. Anneme anlattığım zaman "İyi ki gittin, iyi ki gidiyorsun" dedi. (3.isv)

- Türkiye'de kendi annemlere söylemiştim. "Boş geçirme zamanlarını bir şeyler yap". Türkçe olduğu için olumlu bir tepki verdiler. (12.bel)

- Kız kardeşim çok destekledi, zorladı. "Bir kere git, ne zaman göreceksin zaten oturuyorsun 4 duvar". Neyse gideyim beğenirsem devam ederim beğenmezsem de bırakırım önemli olan bir deneyim gittim, Allaha şükür sonra kursun diğer gününü beklediğimi hissettim. (15.bah)

- Annem bana "Sosyal faaliyet olur diye iyi yapmışsın kızım" dedi sadece. Çünkü bilmiyordu burada bizim neler öğrendiğimizi, bizle beraber yaşamadığı için sadece "İyi yapmışsın, değişiklik olmuştur senin için" dedi. Başka da zaten kimse yok. (15.sar)

- Babam çok destekliyordu beni. Annem, babam, kardeşlerim, özellikle de İstanbul'da oturan ağabeyim. O çok çok destekledi. Bana diyordu ki, "Kendi yaşında almadığın eğitimi şimdi al kardeşim. Buralarda da var bu eğitimler" diyor. "Zararlı çıkmayacaksın buradan" dedi. "Bir şeyler öğrenerek çıkacaksın." Zaten kararımı vermiştim aslında, onun bunun lafıyla değil. Kimseden izin almadım. (14.sar)

Eşten Alınan Olumlu Geribildirimler

Eşin desteğinin ve olumlu geribildirimlerinin en önemli nedeni "annenin çocuk için bir şey yapıyor olması" ve özellikle yurt dışındaki anneler için "Program'ın sosyalleşme aracı" olması idi.

Çocuğu eğittiği için destek

- Bir şey demedi "Git tabii" dedi. Çocuğu anaokuluna veremedik ya. Madem öyle hemen

hemen o eğitimi alacak. Anaokullarında da aynı AÇEV’de gördüklerini görüyorlar, eşim ondan dolayı mutlu oldu. (2.tür)

- Genelde hani araştırır, nedir, neyin nesidir sorar; ama tabii çocukla alakalı olduğu için ve nasıl söyleyeyim, yararlı olduğunu bildiği için herhalde gitmemde bir sakınca görmedi; “Gidebilirsin, git”. (4.isv)

- Çok istedi Program’a katılmamı. “Evet” dedi, “kendini geliştirirsin, çocuklara nasıl bakılacağını, davranılacağını öğrenirsin.” (19.isv)

- Gayet iyi, “Çocuklara faydası olduktan sonra, ne olacak, gider gelirsin. Evin işi bugün olmasa yarın olur.” Yok iyi karşıladi. O zaman aldığınız hep olumlu tepkiler var. Gerçekten öyle bir olumsuz tepki kimseden almamışımdır. (15.bel)

- Program’a gitmem için destekledi. Özellikle “Çocukların terbiyesiyle ilgiliyse git katıl. Git dinle ve gel uygula”, hep destekler. (7.bah)

- Eşime ilk anlattığım zaman garipsedi. “Nasıl bir şey sence?” dedi. “Bilmiyorum” dedim “Eğitim alacağım çocuklarımla ilgili.” “Git” dedi, “İnşallah çocuklara bağırma, dövme huyundan vazgeçersin. Yani şiddetten vazgeçersin. Konuşmayı tercih edersin” dedi. “İnşallah” dedi. O hiç karşı çıkmadı. Hep destekledi beni. (14.sar)

Annenin sosyalleşmesi için destek

- Eşim faaliyetler konusunda çok açıktır. Hani benim çok içime kapandığımı bildiği için. Evde durduğum zaman kapanıyordum. “Kapanma ne olursun git, dışa dön” diyor. Ben eşimle görüştüğümde “Acaba gideyim mi gitmeyeyim mi?” “Gitmişsin görmüşsün, hoşuna gittiye niye duruyorsun ki? Git” dedi. (7.tür)

- Eşim de istedi, ben de istedim. Zaten eşim istemeseydi büyük bir ihtimal gidemezdim. Hatta bunu beraber konuşmuştuk. Böyle bir ortam benim için de iyi olacağını söylemişti eşim. İşte arkadaş yok, çevren yok senin içinde iyi olur hani bu çocuklar içinde iyi olur diye konuşmuştuk. O da destek verdi zaten. (13.isv)

- Beyim zaten öyle yerlere gitmeme çok sevinir. Yani ben açılayım, değişirim diye çok istedi. (13.bel)

- Eşim anladı ki ben çok sıkıldım çok bunalımdayım, psikolog da önermişti onun da farkındaydı o yüzden o gayet arkamdaydı “Git” diyordu. “Nereye gidersen git” diyordu rahatla ama destekliyordu. (1.bel)

- Eşime söylediğimde “Tamam” dedi. O bana böyle konularda hep destek verirdi. Tıpkı dikiş kursu gibi. Böyle şeylere katılmamı seviyor ve destek veriyor. (9.bah)

- Beyimle çocuklarım çok destekledi. Kendisi heves ettiği için buraya gelmemi kendisi çok istedi. “Açılırsın, bir iki arkadaş edinirsin, evde kapalı kalıyorsun, bir yere çıkmıyorsun”, yani çok destekledi. (20.sar)

Annenin Aldığı Olumlu Geribildirimlerle İlgili Düşünceleri

Annenin Program'a katılmadan önce aldığı olumlu geribildirimler ise ona "destek oluyor" ve "onu yüreklendiriyor". Anne aldığı destek sayesinde kendisine ve kararlarına daha çok "güvenmeye başlıyor" ve "yaptığının doğru bir şey olduğuna ikna oluyor".

Desteklendiğini düşünüyor

- Ailemin verdiği tepki önemli. Annemin olumlu tepki vermesi çocuğuma bakması demek. O benim için çok önemliydi. Eşimin tabii olumlu bakması gerekiyordu ki ben rahatça, mutlu bir şekilde, sıkıntı yaşamadan gidip geleyim. Tabii ki çok önemli bunlar benim için. (16.tür)

- Mutlu oluyordum herkesin "Evet git" demesine mutlu oluyordum. Keyif alıyordum duyunca. (7.bah)

- Bir destek yani, insanın desteğinin olması çok güzel. İnsan kendini özel hissediyor, adam gibi adam olduğunu düşünüyor, demek ki değerli, değer verdiği için böyle yapıyor. Karşılığını zaten alıyor. (13.sar)

Yüreklendiriyor

- Beni yüreklendi, yani iyi bir şey yaptığıma daha emin olarak gittim. İyi bir şey yapıyor muşum, doğru bir şey yapıyor muşum dedim ve yüreklendirdi. (14.tür)

- Ben mutlu oluyorum tabii, seviniyorum. Daha çok gelmeme teşvik oldu. (11.isv)

- Programı daha çok severek girmemi sağladı. (19.isv)

- Ya olumlu tepki önce insan tabii ki cesaret veriyor. Yap gibi. (14.bel)

- Benim için önemli olan eşimin izin vermesiydi. Tabi onlar benim arzumu çoğalttı. (15.bah)

- Çok sevindim, daha çok gelme isteği oldu bende. (3.sar)

Güven hissi duyuyor

- Mutluluk veriyor, kendine güvenin daha çok geliyor. Onlar öyle yaptıkça ben daha çok seviniyorum, mutlu oluyorum. Onlar öyle söyledikçe daha çok heves geliyordu. (10.tür)

- Elbette bir insan destek aldığı zaman o işi daha severek yapıyor. Daha kendine güvenerek yapıyor. (17.isv)

- Sevinmiştim, çünkü beni destekliyordu. Yani, nasıl desem, destek almış oluyordum eşimden ve o zaman daha severek gidiyorsun, daha iyi gidiyorsun, kendine güvenin daha fazla artıyor o zaman. Benim eşim tamam gidebilirsin, yapabilirsin dedikten sonra kim ne derse desin. (20.bel)

- Bana güç verdi devam etmem için güven verdi ve devam ettim. Kimse karşı değildi. (5.bah)

- Çok güzel. Kendime olan güvenimi kazandım, çok güzel bir şey yapıyorum ben dedim. (8.sar)

Doğru yaptığının teyidi oluyor

- Sevindiriyor çünkü yaptığımın yanlış bir şey olmadığını gösteriyor. (9.isv)

- Ben kendimce bir şeyi iyi olacağını bildiğim için karar verdim ama dışarıdan da bunu destekleyici olumlu tepkiler aldığın zaman evet gerçekten de doğru bir şey yapmışım dediğim oldu kendime. Hani o şekilde yaptığım işin iyice doğru olduğunu anladım. Ne hissettirdi, dediğim gibi hani iyi bir şey yaptığım için kendimle gurur duydum öyle söyleyeyim. (8.bel)

- Yaptığım şeyin doğru olduğunu ve beni mutlu ettiğini işe yaradığını gördüm. Bunları hissettim yani. İşim gücüm yok bir şeyim yok zaten herşey bitmişti benim için. Benim için bir başlangıçtı yani. (1.bel)

Annelerin bu Program'a katılmaya karar verdiklerinde çevrelerinden ve eşlerinden aldıkları farklı geribildirimler var. Anne Program'a katılma kararını verdikten sonra çevreden ve eşinden aldığı olumsuz geribildirimler ona bu kararını sorgulattırmıyor. Anne kararlı olarak yoluna devam ediyor. O nedenle, eşin desteği kadar, kadının isteği ve niyeti de Program'a katılıp katılmamada belirleyici oluyor.

Olumlu tepkiler ise annenin Program'a katılma isteğini artırıyor. Eşlerin de olumsuz tepkileri yerine onları destekleyen nitelikte geribildirimleri daha çok oluyor. Yurt dışında yaşayan annelerin sadece yakın akrabaları ile kısıtlı bir sosyal yaşamları olduğundan eşlerin, annelerin sosyal yaşamın içine girmeleri için onları Program'a katılmaları yönünde destekledikleri görülüyor.

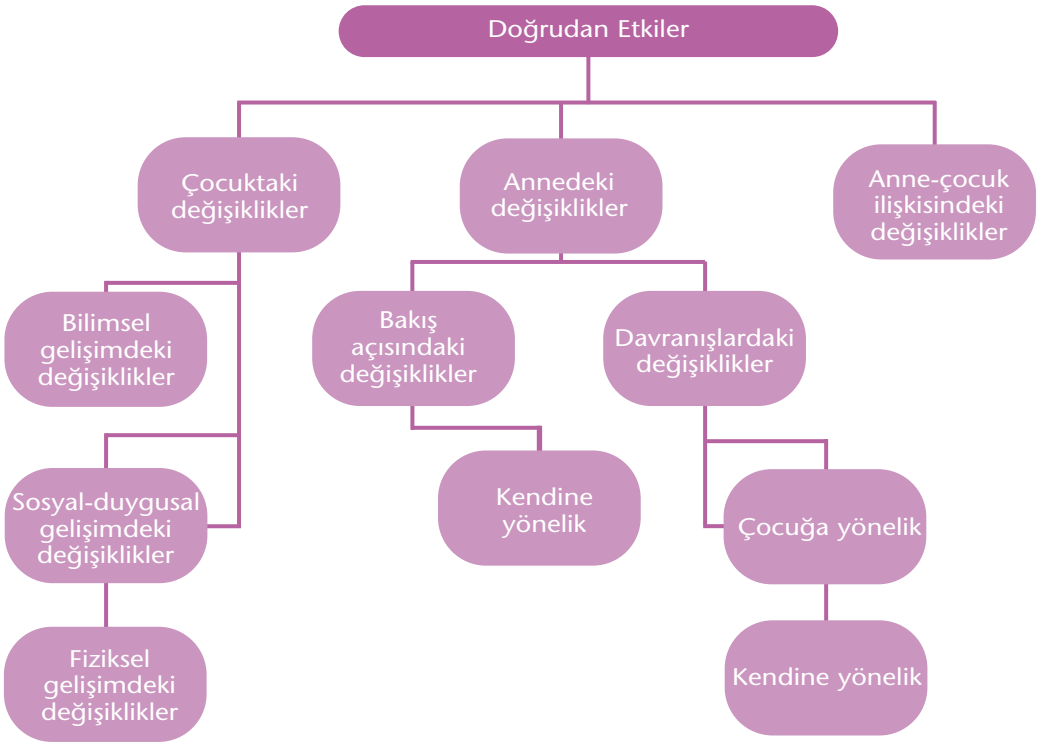
Olumlu ya da olumsuz geribildirimler göz önüne alındığında, anneler ve eşlerinin çocuklarını daha iyi yetiştirmek için bu tür programlara katılmaya olumlu bakan aileler oldukları görülüyor.

▪ Etkiler

Programın etkilerine bakıldığında hem Programın amaçları doğrultusunda beklenen sonuçlar, hem de Programın amaçları doğrultusunda olmayan, dolayısı ile beklenmeyen sonuçlar bulunmuştur. Bu nedenle beklenen etkiler “doğrudan”, beklenmeyen etkiler de “dolaylı” etkiler olarak incelenecektir.

▪ Doğrudan Etkiler

Doğrudan etkiler “çocuklarda”, “annelerde” ve “anne çocuk ilişkisi”nde görülen değişikliklerdir.

Çocuktaki değişiklikler

Programın çocuklar üstündeki etkileri çocuğun tüm gelişimini içeren “sosyal, duygusal, fiziksel ve zihinsel” gelişimi kapsamaktadır. Çocuktaki değişiklikler Tablo 13 ‘de özetlenmiştir.

Tablo 13**Çocuktaki Değişiklikler**

	Bilişsel Gelişim	Sosyal - Duygusal Gelişim	Fiziksel Gelişim
Çocuktaki Değişiklikler	<ul style="list-style-type: none"> - Kavramları öğrendi - Dikkatini daha iyi topluyor - Okuma yazma, hikaye anlatımı geliştirdi - Okula hazırlık oldu	<ul style="list-style-type: none"> - Kendine güveniyor - Daha düzenli ve sorumlu - Başkalarını daha iyi anlıyor - Daha sosyal - Aile ile ilişkisi daha iyi	<ul style="list-style-type: none"> - Küçük kas gelişimi - Beslenmeye önem verdi

Bilişsel Gelişimindeki Değişiklik**Kavramları öğrendi**

- Sayıları, harfleri öğrendi. Okulda da öğreniyordu evde de tekrarlayınca iyice yerleşti kafasına (3.tür)

- Genelde hep burada Türkleri yabancı oldukları için bilmiyor, şunu yapamıyor, normal okula gidemez. Yani önüne kesinlikle bir engel çıkartıyorlar. Mesela benim oğluma demişlerdi ki bu şekiller vardı bu kitaplara da ZEP’lerde onu yapamıyor demişlerdi. Ve benim çocuklarım gerçekten o ZEP’lerin sayesinde şekilleri falan öğrendiler. İşte noktadan noktaya götürmeyi öğrendiler. Ve dediğim gibi büyük şey aldık yani geri dönüşüm çok aldım ben. (13.isv)

- Kavramları pek bilmiyordu. İki resim arasındaki farkı bulma, dört resim arasındaki tek farkı bulma gibi. Geometrik şekilleri inanın bilmiyordu hani kare dikdörtgen hepsini ZEP’in aracılığıyla gördü. Bunları bazen günlük bir yerde karşılaşırsa “Anne bak, bu kare değil mi?” Yani böyle hayatına aktardığını görüyorum. Kullanıyor bunları. (8.bel)

- Alta üste, benzer benzer değil, kendi kendine farkları söylüyor, biz erkek siz kız. Yemek yerken masada farklı bardak varsa onu söylüyor; bu dikkatimi çekti. (5.bah)

- Benim çocuğum üçgen, daire gibi şekilleri bilmiyordu. Bir şey istediğim zaman ondan kâğıdı verir misin deyince, “Hangisi anne, kare olanı mı, üçgeni mi?” diye soruyor. Artık bunları algılayabiliyor. “Yuvarlak örtüyü getirir misin?” deyince, “Anne o daire sehpa örtüsü” demeye başladı bana. Önceden bilmiyordu. Özellikle dediğim gibi renkler, şekiller, davranış şekillerini. Bir sürü şeyleri öğretebildim ZEP’lerle. (19.sar)

Dikkat Toplama

- Oğlumun dikkatini çok fazla toparlamadığını fark ediyordum. Dikkatini toparlamaya başladı. (4.tür)

- Masallar, hikayeler onlara böyle sorular soruluyordu. Onlarla çocuğun konsantrasyonu gelişti sanki. Masal anlatıyorum. Oğlum ne anlattım diye sordumu. Çocuk ne anlattığımı anlıyordu. Ama önceden böyle daha çok konsantrasyon olmuyordu. Fazla dikkatli değildi. (5.isv)

- Daha çok dikkatini toplamaya başladı. ZEP'lerde birçok şey vardı. Benzer şekillere dikkat etme gibi. Daha iyi anlamaya başladı. (11.bah)

- Dikkati bence daha çok, bazı şeyleri görünce daha dikkatli davranıyor. Konsantrasyonu arttı. (10.sar)

Okuma yazma / Hikaye anlatma

- Rakamları yazmasını bilmiyordu onları öğrendi, ABC'leri yazmasını öğrendi kendi başına yapabiliyor. (10.tür)

- Çok güzel hikâye anlatır benim kızım AÇEP'ten sonra. Böyle resimlere bakarak hikaye anlatmayı çok seviyor. Orada öğrendi zaten. (3.tür)

- Okula başlamadan okumayı ve yazmayı öğrendi. (8.isv)

- Hikayeleri daha iyi anlamaya çalışıyor. Dinliyor, birçok şeyi de öğrendi. Dinlemesini birazcık öğrendi masalları çünkü sorduğunuz zaman cevaplarını veremiyordu, bahane vermeye çalışıyordu. Onun dışında diğer şeyler kolay geliyordu. (9.isv)

- Ona bir hediye gibi geldi 15 günde bir kitap. O iple çekiyordu, kitabım ne zaman gelecek kitabım ne zaman gelecek diye, kitap okuma alışkanlığı gelişti. En azından yazmayı öğrenmişti. Harfleri öğrenmişti. Hikaye nasıl mesela anlatılır, nerde durulur, onları öğrenmişti. Etkisi oldu. (19.bel)

- Hikayeler onların hikaye okumalarını sevdi hala okuyorlar hatta bazen okudukları hikayeden soru soruyorlar. (9.bah)

- Kendi kendine hikaye kurabilme yeteneği geliyor, işte resimlerden yola çıkarak bir şeyleri planlamayı yani zaten okumayı bilmiyor, okumayı biz yapıyoruz. Ama o resimlerde neyi ifade ettiğinizi biliyor. (13.sar)

Okula hazırlık oldu, destek oldu

- Özellikle derslerine çok faydası oldu. Okulda karne veriyorlardı, AÇEP başladıktan sonra karneleri çok güzel gelmeye başladı. Bir de okulda neler yaptıklarını öğretmeni gönderiyor. Ben baktığım zaman zeplerle yaptığımız şeyler, bu dersler falan, çocukla beraber yaptığımız şeyler aynısı. Özellikle ona çok faydası oldu. Karneleri çok iyi. (4.bel)

- Geometrik şekilleri tanıdılar. Anaokulu bunun üzerinde pek durmuyordu programda bunu öğrendiler ve okulda çok işlerine yaradı. Matematikte çok yardımcı oldu, Arapça'da geliştiler, hikayeleri dinlediklerinden dolayı dinlemeyi öğrendiler. (2.bah)

- AÇEV'e gidince işte o ZEP programı olunca, ilkokula başladığında çok rahattım. Kızımda

hiçbir sorun yaşamadım. Öğretmen de her zaman olumlu şeyler söylüyor. Çünkü kalem tutmayı, davranmayı her şeyi öğrendi. Kitap kullanmayı bile öğrendi yani nasıl kullanacağını, nasıl kitabı açtığı zaman önce resimlerine bakarak düşünüp, ondan sonra onu okuduğu zaman daha iyi anlayabileceğini. Çocuğum şimdi çok iyi kavradı. (9.sar)

Sosyal Duygusal Gelişimindeki Değişiklik

Kendine güveniyor

- ZEPLerde bir şeyler başardığını gördü, kendine güveni geldi tabi o da fark etti çocuk kendine güveni geldi. (14.tür)
- O da şimdi bana fazla agresif davranmıyor, daha alçak sesle konuşmaya başladı. Belki de mesela ona yaptığı her güzel şeyde takdir ve teşvik ettiğim için kendine güveni biraz daha gelmeye başladı diye düşünüyorum. (9.isv)
- Daha çok kendine güvenmiştir. (17.bel)
- Dikkat ettim çocuklarla çıktığında bir güveni yoktu; şu an hayır kendine güveni arttı kalkıp onlarla oynuyor oturtamıyorum. Güveniyor. (15.bah)
- Duyguları gelişti, kendine güveni geldi, arkadaşlıkları oldu oradan. Kendini ifade etti. Kendini verimli hissetti. Kendini diğerlerinden daha üstün, vasıflı, anlattı, konuştu. İfade etti, oyunlar oynadı yani çok şey öğrendi. (15.sar)

Daha düzenli ve sorumlu

- Önceden koşardım tabak elimde, şimdi masa hazırlandığı zaman, yiyorsan ye, bi daha ki yemeğe kadar orada yemek yok diyorum. O zaman o da yapıyor. Tuvalet ihtiyaçlarına gitmezdi, ben zorla götürürdüm. Şimdi kendi başına gidiyor. Eşyalarını topluyor. Oynardı, dökerdi. Öğretmenlik oynuyorsa kalemlerini, kitaplarını... "Hadi kızım topla." "Ben çok yoruldum anne", toplamıyordu. Şimdi hayır. "Bu oyunu oynadın, burayı toparlayacaksın, öbür oyuna öyle geçeceksin." Şimdi öyle. Daha düzenli olmayı öğrendi. (13.tür)
- Oyuncaklarını toplamayı öğrendi ve yatağını kendi içinden gelerek düzeltiyor bazen örneğin. O sorumluluğun farkına vardıktan sonra kardeşinden de aynı sorumluluğu beklemeye başladı. (4.isv)
- Odanın düzeni oldu önceden dağınık birisiydi, aşırı dağınık birisiydi, bu kapıları falan kağıttan göremezdik, her gün yapar yapıştırır ederdi, o da ben yapma dedikçe yapardı mesela. Sonra öğretmen derste anlatmıştı "Bırakın" demişti. Yapar yapar bırakır... Gerçekten de hiç seslenmedim, bıraktı. Bir de baktım bir gün kapının üstünde hiç kağıt yok, hepsi toplanmış, şimdi artık göremiyoruz. (19.bel)
- Bu program onun tek başına uyumasını sağladı (18.bah)
- Televizyonu fazla umursamıyor. Kesinlikle, önceden böyle değildi. Hep televizyon seyretmek isterdi, hiçbir şey yapmak istemezdi. Bütün gün televizyon seyrederdi. Şimdi ama dersi

olunca dersleriyle. Şimdi artık bir saat televizyon seyrediyor, derslerini yaptırıyorum, yatırıyorum. (11.sar)

Başkalarını daha iyi anlıyor

- Bir hareket yaptığı zaman işte kaba hareket yaptığı zaman diyeyim, ters davrandığı zaman kendisini yerini koymayı öğrendi. Canı acıdığı zaman, sen onun yerinde olsan nasıl hissedersini öğrendi oğlum. Dolayısıyla kendi açısında da olumlulaştı. (4.tür)
- Empati yapmasını bunu da bu tarz konuşmalarla, toplantılarla evimize gelen zeplerdeki ilgili kağıtlarla öğrendik, değilse insanın normalde çok da düşüneceği birşey değil bu. (8.isv)
- Daha iyi anlamaya çalışmaya başladı çevreyi. Büyüklerinin, büyüklerin neden evet veya hayır dediklerini düşünmeye başladı. (5.bel)
- Eskiden yüzümün ifadesiyle pek ilgilenmezdi. Şu anda üzgün olduğumu çok rahat anlayabiliyor. "Bana niye üzgünsün?" diyor, "Niye ağlıyorsun?" Üzgün olmamın sebeplerini soruyor, sebeplerini anlatıyorum. Bir insanın üzgün olduğunu bildiği zaman hemen o insanın yanına gidiyor, gönlünü alıyor veya üzgün olduğunu belirtiyor. Yüz ifadesinden de anlayabiliyor kızgın mı, sevincini her şeyini algılayabiliyor. (8.sar)

Daha sosyal

- Önceden yabancı bir yere gittiğimizde çocuk sokulur bir yere kalkamazdı sıkılırdı, sıkıntıdan terlerdi, ağlardı sonra sıkıldım diye. Şimdi öyle değil bir yere gittiğimizde rahat oturur konuşur, arkadaşlarıyla iletişimi daha iyi şimdi arkadaşlarıyla oynamak istiyor, parka gidiyoruz arkadaşım arkadaş olabilir miyiz diyor. (9.tür)
- O programdan önce biraz utangaçtı. Ama şu an utangaçlık gitti hatta öğretmen geldiğinde utanırdı. Şu an hayır anaokulundaki öğretmenler bile mutlu. Sosyal. (12.bah)
- Sinema, tiyatro ne bilmiyordu ki. Bunları ZEP'lerden öğrendi. Sinemada sessiz olmak gerektiğini. Fatura yatırırken sıraya girmek gerektiğini. İnsan öyle hemen giremez, sıraya girmek lazım. Ya da markette sıraya giriyoruz. Biz nerelerde sıraya giriyoruz öğrendi. (10.sar)
- Benim oğlum da biraz içine kapanıktı. Mesela ana sınıfına geliyordu, çekilirdi bir köşede otururdu. Böyle kaynaşması yoktu, daha böyle kaynaşmaya başladı. Okulda olsun, evde olsun. Mesela gelen misafirlerle falan eskisi gibi değil. Şimdi mesela konuşuyor. (2.sar)

Aile ile ilişkisi daha iyi

- Tabii oğlum da benimle birlikte bu kursta gördüklerimizi paylaştığımız için kardeşine karşı daha ılımlı. Hoş baştan beri ılımlı bir çocuktu; ama bazı şeyleri kardeşine daha bilinçli olarak yapmaya başladı (4.isv)
- Aileye karşı daha iyi değişti. Aileye karşı daha yakın oldu daha iyi. (7.bel)
- Tartışılardı eşya için, oyuncaklar için şimdi Allaha şükür paylaşıyorlar. Anlaşıyorlar iki kardeş. Onlara gidip bir oyun aldığımızda paylaşıyorlar. Herkes farklı bir şey alsın ki eve

gidince ortaklaşa oynasınlar. "Sen boyalardan al, ben defteri ki evde ben boyalardan alayım, sen de defterimde resim yap." Bu konuda yardımlaşıyorlar. (15.bah)

- Hep tek başına oynamayı severdi, öyle alıştı. Şimdi kardeşiyle oynuyor. Bu da bir şey yani. (5.sar)

Fiziksel Gelişimindeki Değişiklik

Küçük kas gelişimi

- Kalem tutmayı daha iyi öğrendi fiziksel olarak, mesela sofrayı toplamayı götürüp getiriyor, tutmayı kavramayı daha iyi becerdi yani bunu becereceğini anladı. (14.tür)

- Çizgi, el becerisi gelişti. Kesiyordu yapıştırıyordu, çizecek şeyler vardı. Çünkü seviyordu yapmayı. Öyle olunca el becerisi de fark etti yani. (18.isv)

- Önceden boyardı tamamlamazdı şekillerin içini onları öğrendi. Elle göz koordinasyonu deniliyor noktaların üzerinden onları taşırmadan çizip eşleştirmeleri falan onlar gelişti. El ve göz koordinasyonu diyebilirim. (12.bel)

- Çiziyor hatta harflere bakıp çiziyor. Ağaç çiziyor, önce çizemiyordu. (19.bah)

- Boyaması güzel, makas tutması, kesmesi güzel. Bazen kesip yapıştırıyordu, kibrit çöpüyle ev yapması, bayağı bir gelişimi oldu tabi ki. Kesmeyi, boyamayı, ev yapmayı öğrendi. Resim yapmayı onları öğrendi. Sayılar vardı onların üstünden gitmeyi öğrendi. (20.sar)

Daha iyi beslenmeye önem vermesi

- Her zaman kola içmeyi çok severdi şimdi içmiyor, kesinlikle. Onun yerine süt içmeyi tercih ediyor kesinlikle. Şimdi artık onları içmiyor. Nerede faydalı bir şey varsa yiyor. Eskiden yemiyordu. (11.sar)

Çocuklarda olduğu ifade edilen değişiklikler hem Zihinsel Eğitim Programı'nın (ZEP), hem de Anne Destek Programı'nın (ADP) etkileri olarak görülmelidir. Annelerin söylemlerinde çocuğun zihinsel gelişimi ile ilgili değişikliğin temel olarak ZEP çalışmalarından kaynaklandığı belirtiliyor. Çocukların kavramları, renkleri, şekilleri ve sayıları öğrendiği ifade ediliyor. Okul öncesi eğitim kurumuna giden çocuklarda da ZEP çalışmalarının bir pekiştirme işlevi gördüğünden söz ediliyor. Özellikle İsviçre ve Belçika'da yaşayan ailelerin okullarda çocuklarına yönelik yaşanan önyargıyı kırabilecek biçimde, ZEP çalışmalarının bu çocukları bilişsel yönden destekleyerek okulda başarılı olmalarına yardımcı olduğu ifade ediliyor. Ayrıca, anne yapılan ZEP çalışmaları sayesinde çocuğun dikkatini daha uzun süre toplayabildiğini belirtiyor. Bazı çocukların harfleri ve hatta okuma yazmayı ZEP çalışmaları sayesinde öğrendikleri anlatılıyor. Anneler, çocukların hikaye dinleme, anlama, resme bakarak hikaye anlatma ve düşünme beceri-sinin geliştiğini, anlatılan bir şeyi dinledikten sonra sorulara eskiye göre daha rahat cevap verebildiğini ifade ediyor.

ZEP çalışmaları anneler tarafından, okula hazırlık olarak görülüyor. Çocuğun okula

başladığında daha rahat ettiği, okul öncesi eğitim kurumuna gitmemiş olsa bile açığı kapadığı belirtiliyor.

Anneler çocuğun sosyal ve duygusal alanlarda da desteklendiğini ifade ediyor. ZEP'teki faaliyetler ve hikayeler çocuğun başkalarının duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamasına ve daha sosyal olmasını sağlamış. Çocukların kardeşiyle de daha iyi ilişki kurabildiği anlatılıyor.

Annelerin ifadelerinden çocukların fiziksel gelişiminde de değişiklikler olduğu görülüyor. ZEP çalışmaları sayesinde kalem ve makas kullanan çocukların küçük kas gelişiminde ve ellerini kullanmada değişiklik oluyor. Çocuğun boyamasının ve çizgilerinin de geliştiği anlatılıyor. Çocuğun zararlı besinlerden uzakta durduğu da ifade ediliyor.

Annedeki Değişiklikler

Annelerin söylemlerinden elde edilen sonuçlar Program'a katılan annelerin çocukları ve kendileri ile ilgili birçok değişiklik yaşadıklarını yansıtıyor.

Çocukları ile ilgili değişikliklerde anneler "çocuklarına karşı davranışlarını" değiştirdiklerini ifade ediyorlar. Tabii ki bu değişiklikler onların "çocukları ile ilişkilerini" de etkilemiş.

Anneler kendileri ile ilgili değişikliklerin de "kendi ile ilgili bakış açısı" ve "kendi ile ilgili davranışlar" da meydana geldiğini söylüyor. Annedeki değişikliklerin özeti Tablo 14'te verilmiştir. "Davranış" annenin, Program'a katılmasına bağlı olarak, çocuğuna daha farklı tepki verdiğini belirtmesi ya da kendi ile ilgili konularda farklı davranması şeklinde tanımlanmıştır. Diğer yandan, "bakış açısı" ise annenin var olan fikirlerini değiştirdiğini ya da yeni fikirler ve/veya yeni bir düşünme şekli edindiğini ifade ettiği durumlar için kullanılmıştır.

Çocuğa Olan Davranışlarındaki Değişiklik

Annelerin çocuklarına karşı davranışlarındaki değişiklikler farklı biçimlerde görülüyor. Anneler daha az "olumsuz disiplin yöntemi" kullanıyorlar, çocuklarına "daha çok değer veriyorlar ve fikrini alıyor", "daha iyi dinliyorlar" ve daha "etkili iletişim kuruyorlar". Aynı zamanda onlara karşı daha "sakin ve anlayışlılar", "sorumluluklar veriyorlar", "beraber zaman geçiriyorlar" ve daha "tutarlılar". Gelişim konusunda daha bilgili oldukları için "farklı davranıyorlar". Bu farklı davranışlar, "seçenek sunma", "ortam hazırlama" "kuralların konması" "daha ilgili olma, takdir etme ve destekleme" şeklinde oluyor.

Kullandığı olumsuz disiplin yöntemlerini azalttı

- Mesela çocuk bir misafirin yanında farklı davranıyordu hemen kızdı odaya kapatıyordum, ceza veriyordum. Dövüyordum önceden, dövmüyorum şimdi. Onları dövmemek, onları dinlemek anlamak bana çok şey kazandırdı. Daha iyi bir anne olduğumu anladım yani sadece çocuğu doğurmak önemli değil, yetiştirmek çok önemli. Dövmüyorum en azından, bağırıyorum, ceza çok veriyordum, ceza vermiyorum, sevdiği şeylerden mahrum ediyordum. Onu yapmıyorum artık. (18.tür)

Tablo 14

Annenin Çocuğuna ve Kendine Yönelik Bakış Açısında ve Davranışında Değişiklikler

	Çocuğa Yönelik	Kendine Yönelik
Bakış açısı	_____	<ul style="list-style-type: none"> - Annelik anlayışı değişti - Eğitimde ailenin önemini anladı - Anne olarak daha bilinçli hissediyor - Kadın olarak daha değerli hissediyor - Bir işe yaradığını hissediyor - Kendine güveni artıyor - Çalışmayı istiyor - Okumaya devam etmek istiyor - Değişiklik yok
Davranış	<ul style="list-style-type: none"> - Kullandığı olumsuz disiplin yöntemlerini azalttı - Çocuğun fikrini alıyor - Daha iyi dinliyor - Daha etkili iletişim kuruyor - Daha sakin, sabırlı ve anlayışlı - Çocuğun bir birey olduğunun farkında - Çocuğa daha çok zaman ayırıyor - Daha tutarlı - Gelişim konusunda daha bilgili, farklı davranıyor - Seçenek sunuyor - Ortam hazırlıyor - Kurallar koyuyor	<ul style="list-style-type: none"> - Sosyalleşti - Kendine daha çok önem veriyor - Daha cesaretli, özgüvenli davranıyor - Kendini değiştirmek için çaba sarfediyor

- Yani çocuğuma kesinlikle bir ceza uygulamayı düşünürdüm yaptığı bir yanlışta. AÇEV sayesinde yani bunun ille böyle gerekli olmadığını, bu yanlışını ona anlatabileceğimi öğrendim. Daha serttim, daha her şeye katı kurallarım vardı onlar değişti. (20.isv)

- Dövüyordum çocuklarımı, hırçın davranıyordum, onu kestim sözlü olarak kızsam da. Ben bir şey oldu mu pat vururdum, o hareketimi bıraktım. O el hareketimi bıraktım. (13.bel)

-Dövmezdim ama çocuğa ceza verirdim, çok anlamsız ceza verirdim. Artık vermiyorum. (18.bel)

- Eskisi gibi dövüyorum çocuklarımı bunu görüyorum. Davranış biçimim biraz değişti. Biraz sinirliyim ama eskisi gibi değilim. Hesapsız döverdim eskiden. Şimdi hayır, şimdi onlarla konuşuyorum. Eskiden bir kelime sormadan söylemeden döverdim. (11.bah)

- Bağırıp çağıırıyordum, kızırıyordum, dövüyordum, ondan sonra hata olduğunu anladığım içim frenliyordum kendimi. Hata yapmaya bir adım kala frenliyordum ve daha iyi oluyordu benim için. (7.sar)

Ancak sadece İstanbul ve Belçika'da birer anne bu konuda bir değişiklik olmadığını, zararlarını bilseler de arada dayak atabildiğini söylemiş.

- *Dayak konusu diyelim. Dediğim gibi çok sakinleştiğim zamanlar oldu ama yine de bazen çarpabiliyorum. Onu çok uygulamaya geçirmiş değilim. (20.tür)*

- *Dövmek, kötü laf söylemek herşeye aman yapma şunu yapma bunu etme demek zararlı olduğunu öğrendim ama işte maalesef becerip de uygulayamadım. (17.bel)*

Çocuğun fikrini alıyor, değer veriyor

- *Şu an ben çocuklarımın daha çok hakkı olduğunu düşünüyorum, ailede bir kanepede otururken çocuklara da sormayı gerektirdiğini düşünüyorum soruyoruz. Onun insan yerine konması kendine güvenini verdi, yani ona değer verilmesi, işte oğlum şunu yapabilir miyiz, kızım şunu yapabilir miyiz diye sormamız çocuklar anlıyor, demek ki biz ailemiz için önemliyiz. (15.tür)*

- *Mesela çocuğumun kapısını çalıp içeri girmeyi öğrendim, sonra onun özeline saygı duymayı öğrendim, özellikle büyük oğlumda. (14.tür)*

- *Onların bir birey olduğunu düşünmüyordum. Ben üşüyorsam, onlar üşüyorlardır kesinlikle. Yani onları bir birey olarak göremiyordum. Ben dünyaya getirdim, benim dediklerimi yapmak zorunda değil. Tamam, ona zarar gelecek bir şeyse, çok büyük zarar gelebilecek bir şeyse tabii ki önünde durmam gerekiyor. Ama yoksa kendisi yapmalı ve sonucu yaşamalı. Yani onu öğrendim. (10.isv)*

- *Mesela çocuk gelip bir şey söylüyordu önemsemiyordum çocuktur diye he he deyip geçiştiriyordum. Aslında onun ne kadar önemli olduğunu üstüne basa basa söylediler öğretmenler bir kez daha hatırlattılar hepimize. Evet işte dediğim gibi ya çocuğa gerektiği önemi vermiyorduk açıkçası. Artık önem veriyorum. (3.bel)*

- *Herkesin kendi kişiliği, huyu, mizacı değişik. Ne seviyor, ne sevmiyor yani bir çocukla genellemezsin, herkesin psikolojisi farklı. Programda bunu öğrendim ve uygulamaya başladım. (20.bah)*

- *Kafama göre gidiyorum, çocuklara sormam yani. İşte "Çocuklar ne yapalım, hep birlikte yapalım mı? Ne düşünüyorsunuz?" diye sormazdım. Şimdi öyle değil. Daha sakin, onların da fikirlerine önem veriyorum. Onların da ne dediğini önemsiyorum. (15.sar)*

Daha iyi dinliyor

- *Her yönden onun sorununu dinliyorum, bir şey anlatmak istese anlatıyor bana onu dinliyorum. Dinlemezdim, "İşim var kızım, bırak şimdi sonra anlatırsın" derdim. O zaman da unutuluyor gidiliyordu. "Sonra anlatırsın kızım" diyip, çizgi film açıyordum, izliyordu. Şimdi dinliyorum, işim olsa da bırakıyorum onun için. (10.tür)*

- *Dinliyorum onları, dinlerken de mesela bulaşık yıkarken değil, karşıma alıyorum, aynı göz hizasında, yani can kulağıyla dinliyorum. Daha iyi anlıyorum dediğini, öbür türlü iş yaparken işte o anlatıyor ben başka bir şeyde yoğunlaştığım için tam dinleyemiyordum*

çocuğu, o dinlemeyi öğrendim. Dinlediğimi zannediyordum ama dinlemiyormuşum çocuğu. Geçştiriyormuşum, onu öğrendim. (18.tür)

- Bir problemle karşılaştığı zaman, sinirlendiği zaman hemen bağırap konuyu kapatmıyorum. Sebebini öğrenmeye çalışıyorum niye o şekil agresif, onunla paylaşmaya çalışıyorum, onun derdini, onun sevincini. Aslında çocukların bazen anlatmalarına izin vereceğiz, sonuna kadar onları dinlemeliyiz, dinlemeyi öğrendim mesela. Her zaman konuşan bendim, şu an dinleyen benim. (20.isv)

- Bir işim varsa, bir misafir gelecek, çok yoğunum mutfakta o anda çocuk geldi onu azarlayarak gönderiyordum daha önce, "Şu anda seninle ilgilenemem" diye azarlıyordum. Daha sonra bunların doğru olmadığını gördüm Aşev'de örnekler veriliyordu. İşim varsa bile "Daha sonra dinleyeceğim seni" deyip gönderdikten sonra yanına gidip "Şimdi müsaitim, seni dinleyebilirim" diyordum. Böyle değişiklikler oldu. Çocuk okuldan geldiğinde onu daha güleriyle karşılamaya özen gösteriyorum. Bana birşey anlatmak istediğinde onu can kulağıyla dinlemeye özen gösteriyorum. (3.bel)

- Eskiden çocukları dinlemezdim. Eskiden konuştuklarına önem vermezdim. Önemsemezdim ama şimdi konuşuyorum, dinliyorum. (7.bah)

- Önceleri ben iş yaparken çocuk bir şey söyleyeceği zaman ben onu dinlemezdim. "Git, işim var" falan derdim, bunların yanlış olduğunu gördüm. Mesela şu an dinleyebiliyorum. (2.sar)

Daha etkili iletişim kuruyor

- Ben konuşarak bir şeylerin hallolacağını öğrendim sinirlenerek değil de. Ben dilini kullanmasını öğrendim. Yani daha önce çocuklarla çatışma oluyordu. Konuşarak bir şeyleri daha çok anlaşarak hallediyoruz, ne o sinirleniyor, ne ben sinirleniyorum. Yıpranmıyoruz. En önemlisi konuşma tarzınız değişiyor, hemen şiddete yönelmiyorsunuz, cezaya yönelmiyorsunuz, bu da çocuklarda çok büyük etki yapıyor. (11.tür)

- Mesela, ben çocuğumun yanlış bir hareketini gördüğüm zaman belki önceden daha çabuk sinirlenip, kızıp bağırabiliyordum. Bağırap belki de sorunumu çözmeye çalışıyordum. Ama şimdi düşününce, daha sakin, karşılıklı konuşarak, yanlışını doğrusunu göstererek, anlatarak bazı şeyleri yaklaşmanın daha faydalı olduğunu görüyorum. (17.isv)

- Duygusal olarak oğlumla mesela konuşuyorum artık. Onunla arkadaş olmaya çalışıyorum. Ben bir de çok bağırıyordum. Hani apartmanda herkes sen çocuğa çok bağıırıyorsun diyor-du, gerçi herkes bağıırıyordu ama ben çok bağıırıyordum. Hani avazım çıktığı kadar bağıırıyordum. Bağıırmıyorum. (6.bel)

- Alışverişe çıktığımızda her şeyi toplarlardı. Çikolatalar falan, biz de tatlı yemesini istemezdik geri koy derdim. Zorla geri bıraktırırdım bağıırış çağırış. Toplantıdan sonra ne yaptım evden konuştum "Biz gidiyoruz ama bir şey alacaksın. Sadece kendine bir tane bir şey alabilirsin evden anlaşıp çıkarız. Uygulamazsan döneriz, hem de bir şey almadan". Aıştı, öğrendi. (16.bah)

- Mesela çocuklara kızmak yerine o an sakinleşip daha sonra, ben dilini kullanarak iletişim kurmaya çalıştım. Sürekli ben dilini kullanarak onları eğitmeye çalışmıştım. Faydasını da gördüm evet. Eskiden sert yaklaşıyordum, yapacaksın, edeceksin falan derken şimdi öyle değil yani. Önceden konuşmuyordum, kızırıyordum dizimi izliyorum, işimi yapıyorum, yemek pişiriyordum falan derdim. Konuşmuyordum, ilgilenmiyordum. Şimdi daha çok ilgileniyorum konuşarak bir sorun olduğu zaman halletmeye çalışıyoruz birlikte. (18.sar)

Daha sakin, sabırlı ve anlayışlı

- Daha anlayışlı oldum, daha sabırlı oldum. Eskiden misal makasla oynamasını, boya yapmasını, etrafı dağıtıyor diye pek istemezdim artık onların çocuğun el kaslarını geliştirdiğini, el becerisi geliştirmesi için çok gerekli olduğunu bildiğim için artık müsaade ediyorum. (14.tür)

- Başlamadan önce, daha böyle nasıl diyeyim, sabırsızdım çocuklara karşı. Ben galiba daha sabırlı olmayı öğrenmişim. O da daha anlayışlı, daha sabırlı. (12.isv)

- Çocukla oynamayı biraz daha rahat bırakmayı öğrendik. Bırakıyorum ki çocuk gibi yaşasın yani. Dedim ya çok esnek bir anne oldum. Eskiye nazaran yaptığı şeylere bazen göz yumdum. Ben onun önüne böyle çok çizgiler koyuyordum. O çizgileri kaldırdım sadece. (12.bel)

- Ben onları seviyorum, ihmal etmem, sade sinirliyim. Huylarımdan çok şey değişmedi sinirliyim. Tam sinirleneceğimde söylenenleri hatırlıyorum ve oturuyorum. İsteddiği şeyi yapmasını izin verdim. Kıyafetlerini mi kirletecek, kirletsin. Boya mı yapmak istiyor. Oynamasına izin verdim. Doğrusu eskiden çocuklarım benden çok korkardı. Şimdi sinirlensem bile bunu belli etmiyorum. Kendi kendimi sakinleştirmeye çalışıyorum (14.bah)

- Daha sabırlıyım. Daha sabırlı olmayı öğrendim Ansızın hemen patlamamayı öğrendim. Biraz düşündüğünüz zaman gerçekten onun kızılmayacak bir şey olduğunu fark ediyorsunuz zaten. (2.sar)

Çocuğun bir birey olduğunun farkında

- Ben oğlum daha çok bebek görüyordum, bana muhtaç gibi görüyordum ama 3 yaşından sonra çocukların kendilerine yetebileceğini öğrendim. Bir yemek yemesinin kendisinin olacağını, bir kıyafeti kendisinin giyebileceğini, çoğu şeyi kendisinin yapması gerektiğini öğrendim. Mesela artık büyük oğlum kendisi banyo yapmak istiyor ve çok hoşuna gidiyor. Eskiden her şeyini ayakkabılarını ben giydireyordum, montlarını ben giydireyordum. Çantalarını ben taşıyordum ama şimdi öyle değil. Şimdi daha sorumlu bir çocuk yetiştirmeye çalışıyorum daha duyarlı. (15.tür)

- Mesela ben çocuklarıma daha çok şey bağırdıyordum. Üstünüzü kirletmeyin oynadıkları zaman, kirletmeyin, üşüyeceksiniz... Şimdi bırakıyorum. Çocuklara uygun kıyafet giydireyorum. Kendileri istedikleri şekilde oynuyorlar. Ondan sonra çocukları istedikleri gibi soğuk da olsa, sıcak da olsa, kendileri zaten biliyor çocuklarım, giyiyorlar. (19.isv)

- Bulaşık önlüğü aldım ona küçük bir tane, öğretmenimiz "Yapın alın öğretin" dedi. "Anne ben yıkayayım mı?" dedi. Yapamıyor ama ben sonuçta hevesini kırmıyorum. Önceden onun-

la bir şeyler paylaşmıyordum, “Eskiden bana bir şey yaptırmıyordun anne” derdi. (6.bel)

- Mesela ben iş yaptığımda gelmesine, onun da yapmasına izin veriyordum. Hamur yoğuruyorum “Hadi diyorum, elini yıka da gel. İşte hadi annecim böyle şöyle yap diyorum”. Şu an hepsi benle mutfağa giriyor, benle geliyorlar yani eskiden izin vermezdim; ka-nıştırsınız batırırsınız bıktırırsınız ama yok artık. (13.bah)

- Daha önce ama onun isteklerini öne almıyordum. Kendi isteklerini öne alıyordum. Arkadaş seçiyor, anne kalabalık olmasın, söyleydi böyleydi. Şimdi onun sevdiği arkadaşlarını davet ediyorum. Kendi istedikleri olsun. Mesela çocuğu arkadaş çevremde hiç kırmamaya özen gösteriyorum. Kesinlikle onu küçültecek, aşağılayacak davranışlardan kaçınıyorum. Beraber karar veriyoruz bazı şeylere. (8.sar)

Çocuğa daha çok zaman ayırıyor

- Daha uzun zaman geçiriyorum. Yani ev işine o kadar önem vermemeye başladım. Ev işi nasılsa her zaman yapıyor ama benim çocuğumun bugünleri geri gelmeyecek. Onunla bu dönemde ne kadar birebir olabilirsem, ne kadar zaman geçirirsem o kadar faydalı olacağıma inandım. Aile olmanın keyfi çıkıyor. Aileyle birşeyler paylaşılması gerektiğini çok güzel anladık. Eskiden olsa kesinlikle direk eve gelirdim. Ama dün öyle yapmadık, kızımınla zaman ayırdık. Dün çok keyif aldı. (20.tür)

- Şimdi çocuklarla daha çok vakit geçirmeye uğraşıyorum, beraber olmaya çalışıyorum. Önceden hiç öyle birşey yoktu. Yani başımızdan savmaya çalışıyorduk yani çocukları. Şimdi çocuğumun farkına vardım. Anneliğin farkına vardım şimdi. Çok memnunuz. (11.isv)

- Öğleden sonraları, kışın kapalı havuza gidiyoruz mesela. Ona zaman ayırdığımı görsün, ona değer verdiğimi görsün istiyorum. (10.isv)

- İlgilenmiyordum. Her Pazar oğluma mesela akşam işim bitince oğlumla birkaç saat bir şeyler yaptım. Benim oğlumun ben o zaman değiştiğini fark ettim. Mesela Pazar günü o hafta plastik çamur aldım. Ertesi hafta boyama yaptım. Ertesi hafta pamuk aldım, Noel baba falan yaptım. Yaptım yani bir şeyler. (6.bel)

- Programdan bu yana çocuklarıma karşı olan davranış biçimim değişti. Eskiden çocuklarıma özel zaman ayıramazdım. Şimdi ayırıyorum. Mesela hikâye okuyorum. Çok yorgun geliyorum. Hadi uyuyayım dedim. Şu an bazı zaman dilimlerinde yapmam gerekenler var. Onlara özel bir zaman ayırıyorum ve oturup yapıyoruz. İşte hikâye okuyoruz; bir de Cuma günü mutlaka dışarı çıkıyoruz. Babaları işte veya yoksa biz mutlaka çıkıyoruz. Yani değişen bu, mutlaka dışarı çıkıyoruz. (12.bah)

- Daha çok zaman geçiriyoruz; ip atlıyoruz, top oynuyoruz, onu bir yerlere götürüyorum. Şimdi kaliteli zaman geçiriyoruz. Daha düşündürücü, düşünüp de yapıyoruz. (15.sar)

Daha tutarlı

- Ben telefonda konuşurken çocuk özellikle izin vermediğim bir şeyi “Bunu yapabilir

miyim?" diye gösteriyordu. Ben telefonda konuşmak adına "Tamam" diyordum. Ama meşgul değilken ben çocuk aynı şeyi yapmak istediğinde "Hayır, kesinlikle olmaz" diyordum. O benim zayıf noktamdaki faydalanıyordu, çünkü o anda bir görüşme var, aslında hata bendeymiş, mesela onu düzelttim ben daha sonra. Telefonda görüşsem bile karşı tarafa çocuk ile ilgilenmem gerekiyor, daha sonra görüşürüz diye kapatıp, çocuğa bunun uygun olmadığını, ben telefonda konuşurken böyle yapmaması gerektiğini söyledim. Meşgulken izin veriyorsun, meşgul değilken hayır bu olmaz deyip ikilemede kalmıyor çocuk. (16.tür)

- Verdiğim sözde de duruyorum ki o da verdiği sözde durmayı bilsin diye. Yani farklı. (10.isv)

- Ben hep cezalarımda kararlı olmaya karar verdim. Çocuk cezayı ben kendim uygulamıyorum, hemen geri alıyorum, yumuşuyorum, çocuk benden taviz alıyor ve yine aynısını yine yapıyor. Artık kararın arkasında olduğumu biliyor, daha dikkat ediyor kendine. Mesela eşimle öyle, birimiz kızdığı zaman öbürümüz daha sıcak davranıyorduk, ikimizin arasında da tutarsızlık vardı. Hep ben kötü anne oluyordum, o hep iyi davranıyordu. Mesela o çocuğumuzun birini ödüllendirdiği zaman, aferin dediği zaman, ne bileyim ona ilgi gösterdiği zaman hep beraber yapıyoruz. Ama cezalarımızda ikimiz beraber yapmaya karar verdik. (4.bel)

- Ben onun en sevdiği oyunu yasakladım. Ama ağıladığında oyna derdim programda hayır ne dediyse onu yap diyor, hayırsa hayır. (20.bah)

- Tutarlı olmaya çalışıyorum. (6.sar)

Gelişim konusunda daha bilgili, farklı davranıyor

- Çocukların hevesini kırmıyorum, kıyaslama yapmıyorum. Çocuklarla iki kardeş arasında kıyaslama yapmıyorum yani bunlar önce benim için yoktu. Hep kıyaslardım çocukları. (10.tür)

- Daha önce, "Olmaz. Git odana, odanda oyna. Sen kendi başına oynamasını bilmiyormusun?" bu şekildeydi. Yaptıramazdım mesela, o zaman dediklerimi yapmıyordu. Odasını toplatamazdım mesela. Dökerdi sepetini, toplamazdı. Ama oyun oynarak şimdi toplamasını öğrettim mesela. Tırnak yiyordu, ilgisizlikten yapıyordu onu. Ya da aciz hareketlerde bulunuyordu, ilgisizlikten yapıyormuş, bunları öğrendim. Şu anda tırnak yerken mesela, önceden eline vururdum, "Yeme" diye. Şimdi ilgisini, yani derste öğrendiğimiz, ilgisini başka yere çekmeyi öğrendim. (10.isv)

- En büyük değişiklik kızımınla. Kızıma karşı daha yumuşak onların yaşına göre bu yaşta şunları yapıyormuş normalmiş; mesela ben kızımın koltuğun üzerine çıkartmam halbuki bu çocuğun yaşı gereği yapması gereken bir şeymiş. Hakikaten de mantıklı geldi, ondan sonra yatağın üzerinde zıplamaya başlamıştı kızımınla baktım çok keyif alıyor e onun keyif alması çünkü kızım gülmeyi bilmiyordu. O benimle yatıp benimle kalkıyordu ben ne yapsam o da onu yapıyordu bir çocuk gibi değişti. (1.bel)

- Benim ona karşı olan davranışlarım çok değişti, gelişti. Oyununa çok dikkat etmeye başladım gelişimini etkilemesi açısından. (3.bah)

- Hani güneşin rengini kırmızı yapmak istiyor, ben diyorum ki güneş sarı olur. Önceden çok diretiyordum, artık yok diretmiyorum, mesela sen kendi hayal gücünü kullan ne istiyorsan öyle boya, istersen gri yap sorun değil diye renklerine, hayal gücüne falan hiç karışmamaya başladım. Yapmak istediği bir şeyi de yapmasına izin verdim daha çok. Önceden topla, bozma, yapma, etme diyerek şey yaptım ama daha sonra daha farklı geçti. (18.sar)

Seçenek Sunuyor

- Bir şey istediği zaman, onun yerine başka alternatifler gösteriyordum. Başka şeyler sunduğun zaman zaten o istediğini direk unutuyor. Biliyor imkansız olduğunu anlayabiliyor. (16.tür)

- Sevmediği bir sebze yemeğini yedirmeye çalışıyordum, şimdi seçenek sunuyorum bazen. Hani bu gün çorba iç sebze yemeğini vermeyeyim diyorum mesela. Çorbayı seçiyor yanına da başka bir şeyi seçiyor. Ona seçenek sunuyorum yani birinden birini seçebilir diyorum. Sebze yemeğini verdiğim zaman çorbayı vermiyorum mesela. (8.bel)

Ortam hazırlıyor

- Hasta ziyaretine giderken işte evden cd aldık gittik, çocuklarımıza bir ortam hazırladık. Taktık cd'yi ve çocuklar sessiz bir ortamda o cd'yi izlediler. Yoksa ne hasta ziyareti kalabilirdi, yani ortamı hazırladığımız için çocuklar hiç ses çıkarmadılar, zaten sordum sevdikleri bir cd, sordum "Hangilerini alalım bunların işte halanlara gidiyoruz, enişten ameliyat oldu" dedik. Onlara ortam hazırlamanın rahatlığını yaşadım. (15.tür)

- Ona zaman tanıyorum. Mesela ayakkabılarını filan bağlarken önce diyordum "Kızım çabuk ol, çabuk ol!" Şimdi de diyorum "Acele etme çocuğum, zaman var. İstedığın gibi bağlayabilirsin." Oyunda zaman tanıyorum yani oyun oynaması için süre veriyorum. Çocuğun oyun oynaması için ortam sağlıyorum çocuklara. (19.isv)

- Anne olarak o çocuklar okula geldiğinde kimseyi eve sokmamak, kapıyı örtmek, onların dersleriyle ilgilenmek, onları sadece odasına sokmak, onlara ufak yiyecek küçük bir şey verip sonra derslerini yaptırmak, yani böyle şeyler. Geldiler çocuklar yani dersinize diyordum çıkartırdım veya burada yapıyorlardı. Televizyonun önünde ders yapmamak, salonda ders yapmamak, onların ders çalışma alışkanlıklarını yapmak, o saatte kimseyi eve almak, hani misafir kabul etmemek...(13.bel)

- Şimdi daha özgürler zaten ben de onlara bu özgürlüğü verdim. Oynayacakları özel bir oda yaptım. Bu fikir bana uzaktı, toplantıda söyleyince yaptım. Ona oynayacağı bir yer belirle ve oyuncaklarını ver yani evde misafire yer ayırıyorsun niye çocuğuna ayırmıyorsun ki. (20.bah)

- Diş fırçasını fırçalarken dişlerini kendisi zorlanıyordu mesela zorlanıyordu, kalkıyordum bir

şeyler veriyorum kendisine ya da küçük tahta yaptırdı babası lavabonun yanında koyardı, serilirdi böyle çıkardı boyu uzanırdı. Tahtayı yaptırdıktan sonra sürekli yani yemekten sonra, koşardı dişlerini severek fırçalardı, yemekten sonra söylemeden ben ellerini sabunlardı, yıkardı. (12.sar)

Kurallar koyuyor

- Beraber aile apartmanında oturduğumuzdan dolayı çocuğa bir şeyleri yaptırıyordum. Yani otoritemi sağlayamıyordum çok fazla ama programların dâhilinde bunu daha düzgün yapmayı öğrendim. (4.tür)

- Pek birşeyin sınırı yoktu, televizyon seyretmenin olsun, bilgisayar oynamanın sınırı olsun, yoktu. Ama iş eğitime geldiği zaman çocuklarla gün içinde yaşadıklarımız da düzene girdi tabii. Daha öncesinde yoktu, sınır yoktu bunun çok zararlı olduğunu öğrendikten sonra, konuşa konuşa işte toplantılarda. Öğrendikten sonra tecrübe edindikten sonra bunlara sınır koyduk. (8.isv)

- Buradaki gördüğüm formüller dediğim gibi mesela en basit şey, çocuk her şeyi istiyorsa her şeyin alınmayacağı. Ama belki kudretiniz vardır alabilirsiniz ama iyi değil. Her şeyi al anne dediği zaman almak, ihtiyacı yoksa niye alasın. (5.bel)

- Eskiden bir dedikleri iki olmazdı. Hep öyleydi. Şimdi hayır her zaman değil. Bir şey istediklerinde o an yapardım. Şimdi hayır bir şey yapıyorsam önce onu bitirim ya da ödevinizi bitirin sonra çıkarız. Eskiden bu yoktu. (12.bah)

- "Gel yemeğini ye" diyorum. O diyor "Ben oyun oynamak istiyorum ama işte diyor bekleyin ben oyunumu bitireyim sonra yemek yerim." "Olmaz" dedim. "Sana belirli bir süre verelim sen o saatte oyun oyna, bu saatte de yemek, yemek saatinde de yemekte olacaksın." Önce biraz mırın kırın etti sonra alıştı yani bu duruma, bunu da yine bu program sayesinde sorun çözmeyi öğrendim çocuklarla. Mesela ders saatleri daha düzgün geçiyor. Televizyon açılmaz kesinlikle. Ders bitmeden istediği bir diziyi izleyemez. Böyle kurallarımız var. (18.sar)

Temel olarak, annenin söylemlerinden Program'da öğrendikleriyle bir farkındalık yaşadığı, artık çocuğun hayatında daha önem kazandığı, çocukla ilgili konularda daha hassas olduğu anlaşılıyor. Anne çocuğunun artık bir birey olduğunun, kendine has ihtiyaç ve istekleri olduğunun farkına varıyor.

Program'a katılması sonucunda annenin ifade ettiği en önemli değişiklik olumsuz disiplin yöntemlerindeki azalmaydı. Çocuğun bir birey olduğunu fark edip davranışlarını değiştiren anne onun düşüncelerine de daha fazla önem verdiğini, onu daha çok dinlemeye çalıştığını belirtiyor. Anne çocuğa daha az bağırdığını, daha çok açıklama yaparak ayrıntılı bir şekilde çocuğuyla konuştuğunu, istenmeyen davranışları ceza ile değil de konuşarak azaltabildiğini ifade ediyor.

Davranış değişikliğine bir başka örnek de annenin daha sakin ve anlayışlı olması. Daha az korumacı davranması gerektiğini anlayan anne çocuğuna daha fazla sorumluluk da veriyor.

Anne oyunun, çocuğun gelişimindeki önemini anladığından bu konuda daha esnek davranıyor. Çocuğa ortam hazırlıyor ve seçenek sunuyor. Evdeki kurallar ve sınırlar konusunda da anne daha farklı davranabildiğini, kurallar koyduğunu ve bunun olumlu etkilerini gördüğünü ifade ediyor.

Anne Çocuk İlişisindeki Değişiklik

Anneler çocukları ile ilişkilerindeki değişiklikleri, "daha sakin ve uyumlu", "daha yakın", "daha anlayışlı" bir ilişki olarak tanımlıyorlar.

Daha sakin ve uyumlu bir ilişki

- Çocuklar daha iyi dinliyor. O zaman takmıyorlardı beni, ben kızdığım için çocuk da bana öfke duyuyordu, dövdiğüm zaman öfke duyuyordu. Daha etkili oldu, daha sözümü dinlemeye başladı. Daha asiydi, programdan önce asilik yapıyordu, dinlemiyordu. Ama oturup konuştuğum zaman yanında oturup anlattığım zaman, "Peki anneciğim" diyor. Ben kendimi eğittim yani daha çok. Çünkü çocuklar zaten bir kalıba girmemiş daha. Anneler eğitiliyor daha çok burada. Normal davranışlara giriyoruz, çocuklar da normalleşiyor. (18.tür)

- Önceden diyordum ki "Odanı toplayacaksın" diyordum, o da "Hayır" deyip çıkıyordu, yani söylenim şekilleri farklı olunca yaptırımı da farklılaşıyor. Mesela odanı topla dediğimde falan toplamıyordu. Ama şimdi mesela kurstan, ZEP programından öğrendiklerimle gayet güzel topluyor. Mesela "Kızım" diyorum "odanı topla biraz dinlen, istediğin kadarını topla, ben de kalanına yardım edeceğim" diyorum. Bakıyorum hepsini toplamış. Güzel oluyor. (9.isv)

- Önceden hırçındı, biraz agresifti, dinlemeyi öğrendi. Yoksa küserdi, giderdi, nazı çok vardı, o nazı gitti üzerinden. (19.bel)

- Eskiden kendi kafasına göre takılırdı, beni kesinlikle dinlemezdi ama şimdi sözümü dinliyor. Şu an çok yumuşak oldu bana karşı. Yani beni artık düşünüyor öyle hissediyorum. (1.bah)

- Yanlış bir şey yaptığında, ben ona olumlu bir şekilde anlattığım zaman o da bana olumlu bir şekilde cevap veriyor. (3.sar)

- Eskiden çok asabiydi, hemen sinirlenirdi, hemen ağlardı. Her şeyi ağlayarak anlatırdı. En ufak şeye ağlardı. Şimdi artık ağlamıyor. Kesinlikle ağlamıyor. Kendini ifade edebiliyor. Bana yani her şeyi de açılabilir. Ve yalan söylemiyor. (11.sar)

Daha iyi iletişim olan bir ilişki

- Her türlü kendini daha iyi ifade edebiliyor. Benim mesela sevmediği bir tavrımı gördüğü

zaman "Annecim bunu yapmanı istemiyordum" ya da "Bunu iyi ki yapıyorsun" gibi. Giyindiğim zaman bile "Anneciğim böyle çok güzel olmuşsun diyor, kendini daha çok ifade edebiliyor. (19.tür)

- Bazı şeyleri paylaşabilir oldu, eskiden hep içine atardı, anlatmazdı ve başka şekilde sinirli tavırlarla, saldırganlıklarla o şekilde belli ederdi. Şimdi onunla daha yumuşak bir şekilde, ona ulaşmaya çalışarak konuştuğum zaman onun dilinden, kendimi onun yerine koyarak paylaştığım zaman, o zaman kendiliğinden anlatıyor zaten. (20.isv)

- Dinlediğimi, gerçekten ne olursa gelip bana anlatıyorlar, üzdüklerini, sevindiklerini anlatıyorlar. İletişim daha kuvvetlendi. Anlatıyordu, ben dinlemiyordum herhalde. İlgenmiyordum. Şimdi ben çocuğumun ne problemi olduğunu biliyorum, kimi sevip kimi sevmediğini biliyorum. (4.bel)

- Ben çocuklara iyi davrandığımda onlar da bana yaklaşıyorlar. Eskiden ben sinirliyken bana bir şey söylemekten çekinirlerdi ama şu an öyle hissetmiyorum. Yani en ufak bir şeyi söylüyorlar, konuşuyorlar benimle. İlişkinin değiştiğini hissediyorum gelip sarılıyorlar. Gerçekten değiştiğini hissediyorum. (9.bah)

- Kendi duygularını söylemezdi, mutlu mu mutsuz mu ya da herhangi bir şeyi söylemezdi, şimdi söylüyor. Örneğin "Ben bundan küstüm" dedi, "Peki neden?" dedim. O da "Çünkü şunu yaptı ve ben bu yaptığını sevmiyorum. Bugün öğretmen beni çok mutlu etti çünkü en akıllı olarak beni söyledi çok mutlu oldum. Bana yıldız koydu." (4.bah)

- En çok bağırarak konuşmuyor şimdi, iletişim kuruyor her zaman diyalog kuruyor. Ondan sonra yani konuşuyor, bu çok değişik bir etken oldu. (11.sar)

- Benimle daha iyi konuşuyor yani kendini anlatıyor, şöyle yapabilirim böyle yapabilirim. Önceden yani fazladan ben şey yapmazdım, konuşmazdım. Şimdi tam arkadaş gibiyiz. Sinirlensem de şey değil yani gelip konuşuyor yani niye böylesin niye şöylesin beni de anlamaya çalışıyor. Daha çok konuşuyor, yani her şeyi ifade ediyor, her şeyi konuşuyor benimle. (9.sar)

Daha yakın ilişki

- Zamanımı çocuğuma harcayarak, daha mutlu bir şekilde geçiriyoruz, Oynuyor, tatmin oluyor, benle mutlu oluyor çocuk. Benle bir şeyleri öğreniyor. Her şeyini benle paylaşıyor ve ben de gözlemleyebiliyorum çocuğumu. Tanımama neden oluyor daha iyi davranmama, daha iyi anlaşmama, tabii ki çocuğuma daha çok zaman harcıyorum. Daha çok yaklaştık, daha çok paylaştık. Tabii ki zamanını daha çok değişik bir şekilde geçiriyorsun çocuğumla. Oğluna daha çok zaman ayırıyorsun. (11.tür)

- AÇEP'ten sonra ben onu daha farklı hissettiğim için, daha kuvvetlendiğini hissettim. Daha çok şey yaptığımız için, daha çok şey paylaştığımızı hissettim. Konuşuyoruz, daha çok bağlandık herhalde diyebilirim. Belki önceden de öyleydi ama fark etmiyordu, öyle şey yapınca, bizim ilişkilerimiz gerçekten değişebiliyormuş, değişti diyebildim. (12.isv)

- O benim kıymetimi biliyor ben onun kıymetini biliyorum. Önceden bir diyalogumuz yoktu bizim. Yani önceden belki bir zincirle, tamam ben oğlumı yine çok seviyordum, bir zincirle bağılyken şimdi belki on beş, yirmi zincirle bağılyız birbirimize. (6.bel)

- Şimdi ona yaklaşıyorum. Ona sevgi vermeye başladım. Başını okşuyorum o da bu sevgiyi aldı, eskiden yatırmamı da istemezdi. Şimdi beni çok çok seviyor, eskiden beni sevmezdi benle uyumayı bile istemezdi. Ben çıksam benle çıkmayı da istemezdi. Ama programdan sonra ona yaklaştım. O bana daha da yaklaştı. Şimdi benle uyumayı da istiyor. Beni daha çok seviyorlar. Eskiden bunu hissetmezdim. Beni sevdiğini hissetmiyordum, ama bu programı uyguladıktan sonra bana yaklaştığını gördüm. Eskiden beni öpmezdi. Şimdi öpüyor, ben de şaşırđım. Ben öptüğümde de istemezdi benim öpmemi de istemezdi ama şimdi normal gelir sarılır. (7.bah)

- Şu an programdan sonra bana daha yakın oldu. Bir de buraya onun için geldiğimi bildiğinden bana yakınlaştı. "Annem benimle ilgileniyor, benim için okula gidiyor. Beni anaokuluna gönderemedi ama kendisi bana gereken bilgileri AÇEV'den alıp bana evden öğretiyor." Arkadaşlarına öyle diyordu. Genelde bütün arkadaşları anaokuluna gitmişti. (19.sar)

Zaten iyiydi, değışiklik yok

- Aynı, çok değışen bir şey yok. Çünkü oğlum beni her zaman arkadaşı gibi görür. Hala da öyle. Hep arkadaş gibi gördüğü için çok fazla bir değışikliğimiz olmadı. (4.isv)

- Biz çok iyiydik zaten biz. Değışiklik yok. (13.bel)

- İlişkimiz programdan önce de böyleydi, sonra da böyle oldu. Programdan sonra da ona özel vakit ayırdığım için onunla sohbetlerimiz daha fazla olurdu. Daha önce de oluyordu çünkü evde ikimiz oluyorduk. Ve ona baya vakit ayırıyordum. (7.sar)

Değışiklik yok, olumlu bir şey olmadı

- Aslında çok fazla etkileyemedi çünkü ben çok fazla kendimi veremedim bu Program'a. Yani mesela orada haftalık belli dersler vardı. Onları filan pek yapamadım işte. Mesela hani bir hafta içinde yapmamız gereken şeyler vardı. Mesela onların üstünde tam duramadım. Çocuğun küçük olması beni bayağı şey yaptı. Hani tam etkili olmadı. Onları yapsaydım. (1.isv)

- Yok, bir değışiklik olmadı sanmam. (17.bel)

Anneler, çocukla aralarındaki ilişkideki değışikliğin, çocuğun kendini daha rahat ifade etmesi ve anne çocuk arasında daha iyi bir iletişimin sağlanması yönünde olduğunu belirtiyor. Anne artık çocuğuna karşı davranışlarını değıştirdiğini, daha sakin olduğunu ve çocuğa daha çok açıklama yaptığını anlatıyor. Annedeki bu değışimin de çocuğun daha sakinleşip annenin beklediğı davranışları daha çok göstermesine yol açtığı görülüyor. Anne çocuk ile yakınlaşıyor ve daha çok şey paylaşmaya başlıyor.

Bazı anneler çocuklarıyla ilişkilerinin Program öncesinde de iyi olduğunu ve bu neden-

le fazla bir değişiklik olmadığını söylerken, bazıları da olumlu yönde bir değişiklik olmadığını belirtiyor.

Annenin Kendisi İle İlgili Bakış Açısındaki Değişiklik

Anneler kendileri ile ilgili konularda bakış açılarının değiştiiğini ifade ediyorlar. "Annelik anlayışının değiştiiğini", "eğitimde ailenin önemini anladığını", "anne olarak daha bilinçli ve kadın olarak daha değerli hissettiğini", "bir işe yaradığını hissettiğini ve kendisine güveninin arttığını" söylüyorlar. İleriye dönük olarak "çalışmaya" ve "okumaya devam etmek istediklerini" de ifade ediyorlar.

Annelik anlayışı değiştii

- Bu programın en çok verdiği sakın davranma, hep senin (annenin) dediğin olmaz, anne de olsam benim de yanlışlarımın olduğunu öğrenmemi, bilmemi, kendimi eleştirmemi sağladı. (11.tür)

- Şu bakımdan, çocuğumun kendine güvenen bir kişi olarak yetişmesini daha çok istiyorum, kişilikli bir insan olarak ne yapmak istediğini bilen bir insan olması için gayret ediyorum. Şimdi çocuğun ayrı bir birey olduğunu tanılıyorsunuz. Neler hissettiğini biliyorsunuz, daha çok yardımcı olmak istiyorsunuz. (9.isv)

- Yıllarca oturup oturup ev temizledim ama hiçbir şey yapmadım, tamam o gün evimi temizlemesem de gideceğim. İnsanları göreceğim oğlumu da yanıma alacağım sosyal çevresi olsun. Yani sadece hayat okula gidip gelmekle değil. Okumazsa şomaja başlarım diye bir düşünce olsun istemiyorum. Yaşam kalitesi değişecek, değiştireceğim yavaş yavaş mesela filizlerini tohumlarını attım ben onun. Kaliteli insanlarla konuşmasını isterim. Yani herkesle muhatap olsun istemiyorum. (6.bel)

- Bir şey yaptığımda artık çocuklarımı düşünüyorum. Onların bakış açılarını düşünüyorum, benim duygularım değil. (12.bah)

- Çocuklarıma daha iyi bir yaşam sağlamak için, eğitimlerinin daha iyi olmasını istiyorum aslında. Tek istediğim çocuklarımin iyi bir hayatı olsun. Öğrenim hayatları olsun. Yani ben yalnızca dünyaya getir, yedir, içir diye biliyordum; ama onun ötesi eğitim çok önemli. O çocukta eğitim çok önemli. (16.sar)

Eğitimde ailenin önemini anladı

- Eğitimin ailede başladığını öğrendim her şeyden önce zaten biliyordum ama bunu uygulayarak yaşadığımız için daha iyi öğrendim. İlk eğitim ailede başlar. Onu vermeye çalışıyoruz artık. (15.tür)

- Çocuklarımin benden örnek almasını istiyorum. Bugün ne yaparsam çocuklarıma yarın onlar eşlerine yapacaklar. Öyle düşünüyorum. Ben bir anneyim, nasıl iyi bir anne görürsem, onlar da eşlerine aynı muameleyi yapar, çocukları da annelerine onu yapar. Ne görürlerse onu öğrenirler çünkü daha çok küçükler. (14.sar)

Anne olarak daha bilinçli hissediyor

- Ne yapacağımı biliyorum şu anda. Sıkıştığım durumlarda işte anneme danışayım anne ne yapayım ben bu çocuk böyle yapıyor diye soracağıma kendim karar veriyorum artık. (18.tür)

- İyi bir anne olduğumun farkına vardım. Kendimi önceden yetersiz beceriksiz olarak görüyordum. Yok, hayır öyle değilim ben iyi bir anneyim iyi bir çocuk yetiştiriyorum. Ben çok güzel insanlar yetiştirdiğime inanıyorum. İşte bunun farkına varmamı bana kurs sağladı. Bunun farkında değildim böyleydim. (14.tür)

- Sertifikamızı da aldıktan sonra gerçekten gurur duyduk, arkadaşlar arasında biz eğitimli anneyiz diyebildiki. Kendimi daha bilinçli hissediyorum. Bilinçli anne olarak görüyorsunuz. İnsan hem gitmiş olmanın gururunu, hem çocuğunu iyi yetiştiriyor olmanın gururunu yaşıyor. Donanımlı hissediyorum kendimi diyebilirim, bu konuda en azından. (8.isv)

- Eğitim gördüm ben. Ben çok kısa sürede olsa eğitim gördüm. Hatalarımı öğrendim, ben kitap okumayı öğrendim daha doğrusu. Program bana anne olmayı öğretti. Bir kere anneden önce bilgili bir anne olmayı öğretti bana, hani kültürlü bir anne olmayı öğretti. Oğluma güven verebileceğimi öğretti. Kendime güvenimi sağladı önce, sonra da oğluma güvenimi sağladı. (6.bel)

- Eskiden anne olduğumu hissetmiyordum, hiç önemsemiyordum, ama üç ayda hayatım tamamen değişti, anne olduğumu hissettim, çocuğuma karşı sevgimi hissettim ve onun için her şeyi yapmayı diliyordum. Eskiden bir şeyleri öğrenmeyi sevmezdim ama şimdi her şeyi öğrenmek istiyorum, kızımın hayatına girecek her şeyi öğrenmek istiyorum. (4.bah)

- Daha bilinçli öyle düşünüyorum kendimi tanımlarsam. Ben de bilgiliyim, benim de doğrularım, benim de bildiklerim doğru şeyler var. (9.sar)

Kadın olarak daha değerli hissediyor

- En azından kendime zaman ayırmayı öğrendim, kadın olmayı öğrendim, evin hizmetçisi değil de, kadını olmayı öğrendim. Ben olmayı öğrendim. Kendinizi keşfediyorsunuz. (20.tür)

- Bana kendimin bir birey olduğumu, benim de bu hayatta bir yerim olduğumu, bana sadece eşine, çoluk çocuğuna kul köle değilsin anlamında bunu öğrendim. Sonuçta bir anneysem evdeki yerimin belli olmasını öğretti bana AÇEV. Değerimi öğretti açıkçası, kendime olan değerimi. (18.tür)

- Eşimle kendimi aynı eşitlikte buluyorum. Özgürlüğüm var yani ben bir bayanım özgürlüğüm var. Bilmiyorum, istediğim her şeyi de yapabiliyorum. (19.isv)

- Çok hırçınlaşmışım. Artık kendime güvenim kalmamıştı. Kendime güvenim arttı, kendimin de nasıl diyim birey olduğumu hatırladım yani kendim olduğumu hatırladım ben de varım diyebiliyorum. Kendime değer vermeyi öğrendim. (1.bel)

- Yürüyüşüm değişti. Gurur duymaya başladım. Göğe yükselerek okula gidiyordum. Yani bir yere girip çıkmak. Bir tek ben değil bir grup çıkıp girerken görmek yeni insanlarla

tanıştım onlarla laf alışverişi yapmak. Çok arkadaşımın olduğunu hissettim. Yani her taraftan kendimi farklı gördüm. (15.bah)

- Biraz gözümün açıldığını düşünüyorum. Nasıl desem, çoğu şeyleri bilmiyorduk, kadın haklarıymış. Senelerdir burada yaşadığım için ve çok küçük evlendiğim için tam olarak bilmiyordum. Kesinlikle kendimi savunmayı biliyorum artık. Yani sanki daha çokbilmiş gibiyim, daha çok öğrenmiş gibiyim. Çalışmak istiyordum çalışmıyordum. Artık çalışıyorum. Eşimle birlikte karar verdik. Ve çalıştıktan sonra kendimi daha güçlü bir kadınmiş gibi hissediyorum. Ayaklarımın üzerinde durabiliyorum yani. Kendim artık yani başarıyla yapıyormuşum gibi kendimce. (11.sar)

Bir işe yaradığını hissediyor

- Biz de bir şeye yarıyoruz. Sürekli evin içerisinde oturup kendinizi robota benzetirsiniz, bulaşık yıka, evi toparla, ama ben de faydalıyım, o ZEP'leri çalıştırırken kendinizi öğretmen hissediyorsunuz. (11.tür)

- Onun bir şeyleri öğrendiğini görmek, ya da çocuğunu iyi yetiştirdiğin hissini kendin yaşamak en güzeli. (9.isv)

- İşe yaradığımı hissettim. Ben kendimi işte daha işe yarar hissettim o zaman ZEPleri yaptırırken. Çocuklarımla ilgilenmem. İşte o derslerini yaptırmam daha çok zekasını açtım mesela. O kadarını da yapayım yani bundan başka ne yapıyım ki? Her zaman koşturma, hep robot gibi hayat bunun sayesinde hiç değilse bir işe yaradığımı hissettim. İyi birşey yaptığımı hissettim. (17.bel)

Kendine güveni artıyor

- Kendime güveniyorum yapabileceğime güveniyorum. AÇEV'e gittikten sonra bir kadın olarak her şeyi yapabileceğime inanıyorum. (9.tür)

- Mesela ben ilk zamanlar kesinlikle kendim doktora gitmeye çekinirdim. Bir şey olursa ne yaparım, nasıl davranırım diye. Ama şu an o konuda daha cesaretliyim. (17.isv)

- Kendime güven geldi. Benim de bir şeyler yapabileceğime, bir de ilkokul mezunuyum ya okumakta da çok hevesim var böyle bilgilenmekte, kendime güven geldi, ben de bir şeyler başarabilirim AÇEP sayesinde diye. (16.bel)

- Kendime güvenim geldi. (5.bah)

- Kendime güvendim en önemlisi. Buraya geldiğimde, kendime olan güvenim tamamen sarsıldı. İlk sene hiçbir yere gidemedim. Ondan sonra, hep eşlerle, işte biri götürüyorlar getiriyorlar. Buraya gelince de bütün kendime olan güvenim sarsıldı. Tamamen bütün psikolojim bozulmuştu. İşte, Türkiye'de araba kullanıyordum, burada hiçbir şekilde yok. Bakkala bile gidemiyorsun. Mahkûm oluyorsun. E gidip geldikçe kendime güvenim arttı yani. Şimdi diyorum artık hiçbir şeyi yapamam diye bir şey yok. Çocuklara vermek istediğimiz şeyleri kendimiz de biraz alıyoruz. (15.sar)

Çalışmayı İstiyor

- İşe girme cesareti geldi, kesinlikle yapamam bu saatten sonra diyordum. Şimdi o cesareti topladım. Çocuğum ilkokula gidecek, ben de işe gidebilirim onun araştırmasını yapıyorum şu anda (11.tür)

- Başarmayı ümit ediyorum, başarabildikten sonra diyorum mesela sırası gelir bir iş şeyi bile kendime açabilir diye düşünebilirim yani. (5.bel)

- Ben çok eskiden beri bir yuva açmayı düşünüyordum ama çalışmadım ama doğrusu Program'dan sonra bunu yapabileceğimi daha da iyi anladım. (19.bah)

- Ben eşime "uğraşmak isterim, bir işte çalışmak isterim dedim. Eskiden hep "ben çalışmam" derdim. Ama şimdi "bir iş bulursan böyle uygun, güzel çalışabilirim dedim. İsterim dedim. Program'ı çok beğendim, bu bir gerçek. Bir de okula gittim geldim bu AÇEV'e. Belge verdiler. Dedim eşime, "Okulda anaokulu öğretmenine yardımcı olmak için bir kreş açılırsa giderim" dedim. "Evde kalmaktansa boş boş, giderim" dedim. (5.sar)

Okumaya devam etmek istiyor

- Bazen okumayı düşünmüyor değilim. Halk Eğitim'de varmış galiba lise diploması falan veriliyormuş. Gitmeyi düşünmüyor değilim yani, halk eğitime gene gideceğim, yol görünüyor. (7.tür)

- Orta okulla lise diploması almak istiyorum ve bunun için de ders görmek istiyorum. (6.bel)

- Bu Program'dan sonra ben kendimi eğitmek istedim. Ya özürlerle ilgili bir şey de ya da beni geliştirecek bir şeyler istiyorum. (1.bah)

- Eğitim açısından mesela eskiden yeni şeyler öğrenmek istemezdim ama şimdi istiyorum. Şu an İngilizce öğrenmek istiyorum, ilk seviyesinden başlamak istiyorum, harflerden başlamak istiyorum. Yani öğrenmeyi seviyorum. Eşime söyledim, "Tabii katıl" dedi. (4.bah)

- Ortaokul ve liseyi dışarıdan okumak istiyorum. Aslında ben şu anda açık öğretim liseyi bitirmiş olacaktım, beyim çok istedi. Ben kendim işte girişken olmadığım için korkudan sınavlara giremedim ama geçen yıl AÇEV'e katıldığım için bu sene inşallah istiyorum. Beyim çok istiyor aslında oku, bir diplomam olsun çocuklara soruyorlar en azından okulda annenin eğitimi ne, çocuklarım ondan çok sıkılıyor, okumak istiyorum. (20.sar)

Değişiklik yok

- Bir kadın olarak aslında hiç bir şey, ben aynıyım. Aynıyım. (16.ist)

- Bir farklılık görmüyorum. (13.sar)

Annelerin ifadelerinden kendileriyle ilgili bakış açılarında da önemli değişiklikler olduğu anlaşılıyor. Program sonrasında anneler annelik anlayışlarının değiştiğini, annelikle ilgili farkındalık kazandıklarını, hatalarını gördüklerini belirtiyorlar. Kendisini anne ve kadın olarak da daha değerli hissediyor, çocuklarının gelişimine katkı yapabildiği

için kendini bilinçli hissediyor ve bir işe yaramış olduğunu düşünüyor. Bu da annenin kendine olan güveninin artmasına neden olmuş. Anne artık çalışmak ve okumaya devam etmek istediğini de bildiriyor. Ancak, Programın bu konuda kendinde bir değişiklik yaratmadığını söyleyen anneler de var.

Annenin Kendisi İle İlgili Davranışlarındaki Değişiklik

Anneler Program'la birlikte daha çok "sosyalleştiklerini", "kendilerine daha çok önem verdiklerini", "daha cesaretli ve güvenli" ve "kendilerini geliştirmeye daha açık" olduklarını belirtiyorlar.

Sosyalleşti

- *Şimdi daha sosyal oldum orada öğrendik nerelerde neler var, en azından onları öğrendim bilmiyordum. (3.tür)*

- *Fuar, resim şeylere açılışlarına gittik programda. Ben köyde yaşadığım için öyle şeylere pek alışkın değildim, köy hayatı yaşadım. Öyle şeylerde de bize bayağı bir fark oldu. Biz de açıldık. (13.bel)*

- *Kadın olarak kişiliğim değişti. Program'da bir sürü kadın vardı onlarla tanıştım şimdiye kadar görüşüyorum. Farklı sıfatlarda görüyorsun artık. Yani gelişıyorsun. Sosyal dairen, çevren büyüyor programda. Kadın olarak bunları hissediyorum. (12.bah)*

- *Zaten hani ben bu dört duvar arasına kapanmışım. Bir de ben mesela çıkmazdım. Çıkmak istediğim zaman çıkıyorum. Bu arkadaşlarımla görüşüyorum. Yani daha çok bir sosyalleştim. (18.sar)*

Kendine daha çok önem veriyor

- *Kendime daha çok zaman ayırmaya başladım. Eskiden en basiti ben gidip de kendi kaşlarımı falan almazdım. Aynada daha çok zaman geçiriyorum. En azından tırnaklarımı törpülüyorum, o jemi sürüyorum, küpelerimi takıyorum. Yani daha çok zaman ayırıyorum kendime, daha bir özen gösteriyorum. (20.tür)*

- *Eskiden kendi sağlığım açısından çok bir şey düşünmüyordum. İşte kendime önem vermiyor muydum diyeyim. Mesela kontrole gittim ben ondan sonra kontrollerimi yaptırdım. Kendimi artık dikkat etmem gerekiyor demek ki diye tetikledi bir yönde. (13.isv)*

- *En azından kendime vakit ayırmasını da öğrendim. Eskiyle karşılaştırdığımda bir arkadaşlar toplanıp bir yere oturmaya veya bir kahvaltı yapmaya veya ne bileyim kendime ait el işi olsun veya bir gezi olabilir arkadaşlarla toplanıp diyorum eşime "Bugünlük bu vakit benim, bunun dışında sen çocuklara bak veya çocukları sana bırakıyorum, ben de gidip şey yapacağım." Ama bunu tabii yersiz vakitsiz yapmıyorum, onu da ayarlayıp ona göre yapıyorum çünkü aile düzenini, huzurunu bozmamak için. (18.bel)*

- *Kendimi sevdim doğrusu. Ben resim yapmayı seviyorum. Kendime resim için zaman*

yaratmaya başladım, okuyorum, kültürümü arttırıyorum, hayal edip resim yapıyorum. Mutlaka kendime zaman ayırıyorum. Bütün zamanımı ev işleri için zaman ayırmamayı, hobilerim için de kendime zaman ayırmam gerektiği, dikiş gibi öyle yani. Program'dan sonra kendimi yeniledim, tekrarlamaya başladım. (17.bah)

- Kendime önem verdim. Kısıtlamadım hayatımı, çok kısıtlardım, dikkat ederdim yaşamıma, harcamalarıma. Para biter ama kendime hiçbir şey almazdım. Sona bırakırdım kendimi, hep sona bırakırdım. Şimdi böyle değil. Önce kendime seçiyorum. Artık ilgileniyorum kendimle. Değişik değişik şeyler düşünüyorum kendimle ilgili. (14.sar)

Ancak, İsviçre'den bir anne kendisinde bu yönde bir değişiklik olmadığını söylemiş.

- Bir kadın bence anne ve eş olduktan sonra kadınlığı en son plana koyduğu için çok da birşey değişmiyor herhalde. Önce çocuklar geliyor, sonra eşe olan görevleri, kendine pek zaman kalmıyor yani. (6.isv)

Daha cesaretli, özgüvenli davranıyor

- Eskiden sıkılgan toplum içine girip böyle rahat bir konuşamazdım bile. Şimdi ben de insanım onlar da insan diye düşünüyorum. Hatamı da iyi tarafımı da kendim ifade edebiliyorum toplumun içinde. Eskiden kendimi hiç ifade edemezdim kim ne dese kabuğuma çekilir onu dinlerdim ama şimdi öyle değil. (12.tür)

- Önce hep eşim götürür, getirirdi. Şimdi ben kendime cesaret aldım. Gidip yapabilirim filan. İşte dil kurslarına katılmaya başladık. Kendime özgüvenim var. En azından mesela metroları bilmem. Hep eşim bırakırdı, hep eşim bıraktığı için. İlla bir yere gideceğim. Ben de şimdilik biraz biraz biliyorum ama cahil değilim yani. O zaman cahil gibi görünüyordum. (18.bel)

- Herhangi bir yere gitsem bir gurupla kendimi kültürlü hissediyorum. İletişim kurabiliyorum eskiden fazla konuşmazdım sadece dinlerdim şimdi ise bilgi alışverişi yapıyorum. Konuşulan konulara katılmak için hırs yapıyorum. Bu Program sayesinde bilgisayar kullanmayı da öğrendim bilgisayar derslerine katılarak. Ben bu Program'a katılmasaydım evde oturuyor olurdum. (15.bah)

- Genelde kadın doğuma falan gittim miydi rahatsızlığımı söyleyemiyordum ben. Önceleri söyleyemiyordum ama şimdi hangi sorunum varsa, nerem ağrıyorsa neyin nesiye söyleyebiliyorum. Ben büyüklerimin karşısında konuşamıyordum. Büyüklerime yani suçsuz da olsam kendimi ifade edemiyordum, ama şu anda yapabilirim, yapıyorum daha doğrusu kendimi ifade edebiliyorum. Önceleri ama büyük diye çekiniyordum. Ama öyle değilmiş aslında güzel, karşılıklı konuşunca her şey çözülmüştü. (4.sar)

Kendini değiştirmek için çaba sarfediyor

- Hiçbir şey yapıp para kazanmayı sevmezdim. Hep eşim getirirdi, eşim verirdi. Sonra kendim başıma bir iş yapmaya karar verdim. En iyi yaptığım şeyi yapmaya başladım. Evde bir iş yaptım, onun geliri kendime geldi. Kendim düşününce buna karar vermiştim. En iyi

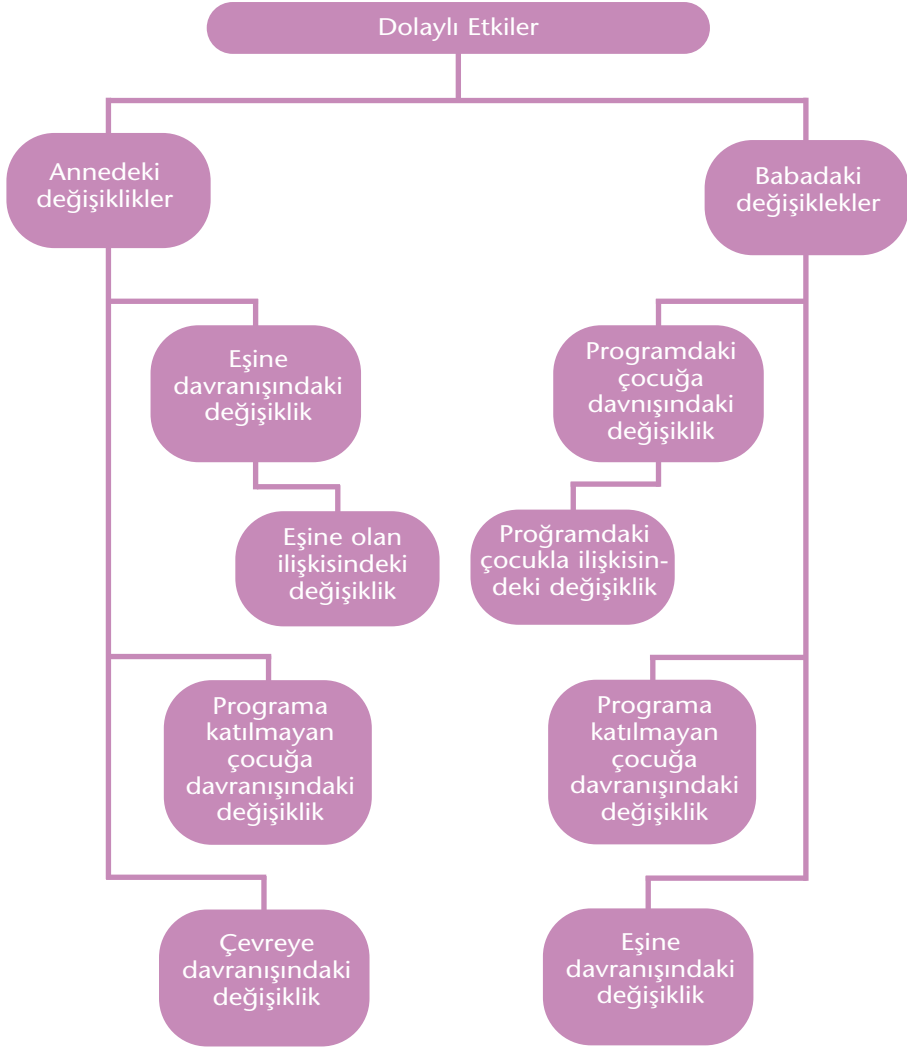
yaptığım şey yemek. Yemekten para kazanmaya başladım. İleride büyük hayallerim var bunlarla ilgili, ilerlemesi için. Pastalar, kekler, bunlar benim hayatım. İleride bunları düşünmek istiyorum. Bir gün temelli yerleşirsek Türkiye'ye küçük bir yer açmak istiyorum kendime bununla ilgili. Çalışmayı sevmek istiyorum. (14.sar)

- Ben bu eğitimi zaten burada bırakmak istemiyorum. Ben internette, bilgisayarda çok giriyorum, çocuk psikolojisi hakkında çok okuyorum. Kitaplarımı şimdi internetten inceliyorum. Eskiden roman, bu tür şeyler okurdum aslında. Şimdi romandan kaydım psikoloji kitaplarına, eğitim kitaplarına, sadece çocuk kitaplarına değil, kadınsal kitaplara. Bu yaşta kalmayacağım, ilerleyeceğim, çocuklarım örnek alacakları zaman iyi örnek alsınlar beni ve eşimi. Çocuklar iyi anne baba olmuş olur çocuklarına. (14.sar)

Annelerin ifadelerinden Program'dan sonra kendileri ile ilgili davranışlarında değişiklik olduğu anlaşılıyor. Anneler bu Program'a katılarak yeni arkadaşlıklar edinmişler ve Program'da bazı sosyal etkinliklerde bulunmuşlar. Kendilerini daha sosyal olarak tanımlıyorlar. Anne artık evde de olsa kendi bakımına daha çok dikkat ettiğini, kendi ihtiyaçları ve istekleri için daha fazla zaman ayırdığını ifade ediyor. Günlük yaşamında da daha rahat ve güvenli davrandığını, artık kendini koruyabildiğini belirtiyor. Çalışmaya başlayan ve kendini geliştirmeye çalışan anneler de var. Bununla beraber, bu konuda da değişiklik olmadığını söyleyen bir anne var.

▪ Dolaylı Etkiler

Programın amaçları doğrultusunda olmayan, bu nedenle de “dolaylı etkiler” olarak adlandırılan etkiler “anne” ve “baba” davranışındaki değişiklikler olarak ele alınacaktır.

Annedeki Değişiklikler

Dolaylı etkiler annenin “eşine”, Program’a katılmayan “diğer çocuklara” ve “çevreye” karşı davranışlarında ve onlarla olan “ilişkilerinde” olan değişikliklerdir. Tablo 15 anne ile ilgili dolaylı etkileri özetlemektedir.

Tablo 15

Annenin Eşine, Diğer Çocuklara ve Çevresine Davranışında Değişiklikler

	Eşe Karşı	Diğer Çocuklara Karşı	Çevreye Karşı
Davranışta Değişiklikler	<ul style="list-style-type: none"> - İletişim becerilerini daha iyi kullanıyor - Kendini daha rahat ifade ediyor - Daha sabırlı, sakin ve anlayışlı - Değişiklik yok	<ul style="list-style-type: none"> - Öğrendiklerini uyguladı - Daha yakın ilişki	<ul style="list-style-type: none"> - Daha sakin ve anlayışlı - Kendini daha iyi ifade ediyor

Annenin Eşine Davranışındaki Değişiklik

Annenin söylemlerinde kendisinin eşi ile “daha iyi iletişim kurduğu”, “kendini eşine daha rahat ifade ettiği”, eşine karşı “daha sabırlı olduğu” ve ona “daha çok zaman ayırdığı” ifade olunmaktadır.

İletişim becerilerini daha iyi kullanıyor

- Mesela önceden bir sorunumuz olduğu zaman küsüp giderdim onunla paylaşmayı denemezdim. Şimdi haklı olduğum yerde söylüyorum, kendimi geri çekiyordum, susuyordum. Susmayı tercih ediyordum, artık o da öyle değil. (18.tür)

- Hep başka konuları karıştırıyordum. Eşim çok kızırıyordu. Şimdi sadece o konuyu konuşuyorum ve sadece o konu üzerine kızıyorum kızırıysam da. Direk anlatıyorum mesela artık sadece o problemi. Önceden hep böylesin hep böyle yapıyorsun diye kızırıyordum. (1.isv)

- Ben istemesini hiçbir zaman bilmemişim eşimden. Birşey istemesini hiçbir zaman bilmemişim. Nasıl çocuklarımızdan birşey isterken, nasıl konuşacağımızı öğreniyoruz, nasıl dinleyeceğimizi öğreniyoruz. Şuanda mesela eşimden birşey isterken ses tonumu ayarlıyorum, göz temasını ayarlıyorum. İyi bir sonuç aldım. (10.isv)

- Konuşma üslubum değişti. Daha yakın. Eskiden çok önemsemezdim. Onu şu an önemsiyorum nerdesin nereye gidiyorsun falan. Eskiden böyle değildi sormuyordum bile. (7.bah)

Kendini daha rahat ifade ediyor

- Eşime de artık hayır diyemediğim konularda artık hayır diyebiliyorum Eşime de hayır diyebiliyorum, sevmediğim insanlara da katlanmak zorunda kalmıyorum. (19.tür)

- Kendimi anlatabilme. Önceden öyle bir şey yoktu. Şimdi mesela eşim bana birşey dediğinde, mesela rahatsız olduğum bir şeyi söyleyebiliyorum. O beni çok rahatlatıyor. Mesela ben şundan rahatsız oldum diyemiyordum. Halimi anlatamıyordum. Şimdi artık halimi de anlatabiliyorum, daha iyi oluyor konuşarak anlaşmak. (11.isv)

- Benim açımdan olumlu. Ben fikrimi artık daha kolay söylemeye başladım. Fikrim şöyle yani hoşuma bir şey gitmiyorsa, bu böyle olsun diyorum tabii ki kırmadan. (5.bel)

- Eskiden hani çekinirdim; konuşmaya, kendimi ifade etmeye. İsteddiğimi de istemediğimi de çok rahat söylüyorum. Yani, ama önceden öyle demiyordum. Bir kalıplaşmış bir şey oluyor. Sen çalışıyor olabilirsin; ama ben de yoruluyorum. Benim de sorumluluklarım var. Senin sorumluluğun olduğu kadar benim de var. Sen de bundan sorumlusun diyorum artık. (15.sar)

Daha sabırlı, sakin ve anlayışlı

- Eş olarak daha sabırlı oldum. Mesela o çocukların stresinden eşimle çok tartışırdım hep yani aramızda hep bir tartışma, hep o sinirli asabi ben sinirli asabi yani şimdi yok değil öyle daha mesela rahatım eşime karşı daha. (12.tür)

- Bazen çok fevri davranıyorduk hani çok şey yapıyorduk aşırı tepki oluyordu. Orada onları da gördük tabii, onları düşününce insan kendini biraz geri çekiyor. (18.isv)

- Daha öfkeliydim eşime karşı. Bence gelinlerin kaynanayla sorunları çok fazla. Bence psikoloji oradan bozuluyor. Şimdi iyiyim. (6.bel)

- Program'dan sonra o sinirlendiğinde susuyordum ona bu problemi çözmemiz gerektiğini anlattım ve farklı oldu yani. Yani asabiyetim azaldı biraz duygusallaştım. Asabiyetim gitti, duygusallığım geldi. (5.bah)

- Yani değişti şey mesela daha sabırlıyım. Bazı şeyleri yani çıkış yapmıyorum, hemen tepki vermiyorum, tartışmaya girmiyorum. Olayları büyütüyorum daha önce büyütüyordum işte. Sakin olarak düşündüğüm zaman Program'da nasıldı, nasıl etkili olabilirim, nasıl daha kendimi iyi dinletebilirim falan diye. Böyle tekrar o Program'da aldıklarımızı kafadan tekrarladıktan sonra uygulamaya geçiriyorsun. (9.sar)

Değişiklik yok

- Ben kendimi normal bir eş gibi görüyorum. Yani bir farklılık görmüyorum. Bir kadın olarak kendimi değiştiren bir şey sadece çocuğuma yönelik bir eğitim aldım, benim çocuğuma karşı olan davranışlarımda değişiklik oldu. (2.tür)

- Eş konularına pek girmedik hatırlamıyorum. Aynıydı herhalde bir değişiklik yoktur. (6.isv)

- Çocuklarıma karşı değiştirdiğimi kabul ediyorum ama eşime karşı bir değişiklik olmadı. (3.bel)

- Aslında evlilikle ilgili konular da konuşuldu ama işte benim eşimle olan iletişimsizliğimden dolayı ben bundan bir fayda göremedim. Genelde hep mutlu olmakta benim isteğim. (18.sar)

Anne eşiyile olan iletişimde davranışlarını değiştirdiğini ifade ediyor. İletişimdeki bu değişikliğin yanı sıra, anne eşine eskiden bazı şeyleri söylemeye çekinirken artık kendini daha rahat ifade edebildiğini anlatıyor. Kadın artık kendi hakkını koruyabildiğini, istemediklerini rahatça söyleyebildiğini, istediklerinde de ısrarlı olduğunu ifade ediyor. Diğer bir değişiklik de annenin Program boyunca ve sonrasında eşine karşı eskisinden

daha sakin, sabırlı ve anlayışlı olması ve daha çok zaman ayırması. Ancak bazı anneler eşlerine olan davranışlarında bir değişiklik olmadığını ifade ediyor.

Annenin Eşyle Olan İlişkisindeki Değişiklik

Anneler davranışlarını değiştirdiklerinde eşleri ile ilişkilerde de değişiklikler olduğu görülüyor. Anneler söylemelerinde "eşleri ile daha iyi iletişim kurduklarını", "daha az çatışma ve tartışma" yaşadıklarını, "daha bağımsız hareket" ettiklerini ifade ediyorlar.

Daha iyi iletişim

- Ben anlatmaya başladım, eşim dinlemeye başladı, konuları sebepleriyle, olayların açıklamaya başladığımda o daha iyi dinliyor şu an mesela. Daha mantıklı düşünüyor, cevap veriyor. Şimdi daha iyi, eskiden hiç bazı şeyleri paylaşamıyorduk. (1.tür)

- Gerçekten dinlenmesi gerektiğini, televizyonu kapatıp, mesela eskiden daha öncesinde hiç televizyonu kapatıp hiç sohbet etmezdik. Televizyonu kapatıp sohbetler, bunlar hep AÇEV'den kaynaklanan şeyler, bunları biliyorduk ama uygulamıyorduk. On dakika ve yarım saat televizyon kapandı mı, hayatınızdan çıktı mı ne kadar çok konuşacak şey var. (5.tür)

- Eşimle aramdaki sevgi saygının daha çok artığına eminim tabi. Sen ne kadar bir şeyleri açıklayarak davranırsan karşındakine o da aynı şekilde o saygıyı gösterir. (9.isv)

- Şimdi eşimle konuşma şekillerimiz değişti. Nasıl diyeyim, isteme şekli en azından su örneğini vereyim "Bana su getirebilir misin canım" diyor. Önceden "Çok susadım su getirirsen" veya "Su getir" derdi. Daha bir saygılı ilişkiye döndü. Yemek yaptığında falan "Çok güzel olmuş, ellerine sağlık". Bunu bana asla söylemezdi bakın bu çok önemli benim için. AÇEV'e gitmeden öncesi hiç bana, yer içer otururdu, hiç eline sağlık demezdi. (18.bel)

- Daha çok konuşup tartıştığımızı hissediyorum. İkimize ait zaman ayırdık. Ne oldu ne olmadı çocuklarını anlatıyorum böyle böyle yaptılar. Bak kız böyle yaptı senin de böyle yapman lazım gibi. Eskiden konuşurduk ama bu kadar sık değil. Eskiden konuştuğumda sadece beni dinlerdi. Şu an onu ikna ediyorum. Yani bir şeyler öğretiyorum bak böyle yaptığın için böyle oldu gibi dinliyor, daha çok dikkate alıyor. (16.bah)

- Eşimle de diyaloglarımız daha iyi olmaya başladı. Problemler de azalıyor. Daha çok konuşabiliyorum. Daha çok hani içimde ne varsa anlatıyorum eşime. O da ona göre davranmaya çalışıyor. (3.sar)

Daha az çatışma ve tartışma

- Ben hayır diyince, baba evet deyince çatışma oluyordu o zaman. Yapma diyordum. Ama şimdi o da beni anlıyor, ben de onu anlıyorum. Daha güzel oldu, eşimle de aram daha iyi oldu. Konuşmalar daha güzel oldu. Birbirimiz daha çok dinliyoruz. Ben anlatınca, o da anlatınca. (13.tür)

- Mesela kavga anlarımızda o çocuğun önünde yapabiliyordu, şu an AÇEV'e katıldıktan

sonra buna dikkat ediyoruz. Daha uyumlu bir anne baba olmaya çalışıyoruz. Mesela baba çocuğuna bir konuyla ilgili hayır dediği zaman, anne de aynı konuya yanlış olsa bile hayır demeli ki çocuk ilerde yalancı olmamalı. Yanlış bile olsa birimizin kararına diğer eş uyuyor. Böyle bi değişiklik oldu. Daha anlayışlı eşler olduk diyebilirim. (20.isv)

- Öncesi kocama karşı biraz daha serttim. Konuşmak taraftarı oldum, sen bana sinirlenme ben sana sinirlenmeyeyim, konuşa konuşa anlaşalım. Şimdi oturup önce onunla konuşuyoruz bak kıza böyle böyle olması lazım sen mesela bir şey mi istiyorsun, çocuğum açısından konuşuyoruz yani olması gerekenleri. (1.bel)

- Sanki daha önce daha fazla kavga ediyorduk. Üstüne daha fazla gidiyorum. Daha sonra gereksiz olduğunu düşündüm, kavgalarımız azaldı, gittikçe de azalıyor, zaman geçtikçe daha önce onun üstüne fazla gittiğimin hatalı olduğunu farkına vardım. AÇEV'e gitmek benim için terapiydi. Tersine döndüm diyebilirim. AÇEV'e gittikten sonra ben daha iyi oldum, dünyanın farkına vardım. Eşimin de iş sıkıntısını, stresini paylaşmaya çalışıyorum elimden geldiğince. Yani tabi ki daha yumuşak oldu aramız. Ben daha sakin yaklaştığım için o da baktı ki ben ters yaklaşmıyorum, o da ters yaklaşmamaya başladı. (7.sar)

- Tartıştığımızda ses yükseldi mi konu kapanıyor. Konuyu kesiyorum, birkaç saat sonra hatırlatıyorum. O konu orada kalırsa çünkü devamı gelecek daha sonra. AÇEV'de aslında bunu öğrendim. Konu anında konuşulup çözülecek ve bir daha o konu açılmayacak. Ben de bunu yapıyorum. Eski tavrım, o konu orda kalırdı, kavga ederdik, aradan bir hafta örnek veriyorum geçiyor, o konu tekrar açılıyordu ama daha şiddetli açılıyordu. Şimdi öyle değil. Daha anlayışlı bir eş, daha anlayışlı bir anne olduğuma inanıyorum şu anda. Hiç sevmediğim bir şey çatışma. Şimdi yok. Bu konuda çok iyi anlaşılıyor. Ben hayır çocuk buraya gitmeyecek dediğim zaman bitti. O konu bir daha evde açılmıyor. (14.sar)

Birbirlerine daha fazla zaman ayırırlar

- Birbirimize daha çok zaman ayırıyoruz yani mesela oğlum daha önceden çok geç uyu-yordu o yüzden zaman ayıramıyorduk. Şu an mesela ikisi de 9'da yatıyor. Biz 9'dan sonra oturuyoruz konuşuyoruz. (19.tür)

- Daha fazla çocuklarımızla zaman geçirmeye çalışıyoruz örneğin. Eşimle daha fazla zaman geçirmeye çalışıyorum. Eşimle de daha fazla ilgilenmeye başladım. (4.isv)

- Her şeyi paylaşıyoruz. Artık beraber çok yere çıkıyoruz. Eskiden hiçbir yere çıkmazdık. Arabistan'da sekiz yılın içine girdim. Evliliğimin beş yılını tek başıma yaşadım herhalde. Hep tek başıma giderdim misafirliğe, tek çıkardım, eşim çıkmazdı. Şu anda beraber bol bol vakit geçiriyoruz eşim ve çocuklarımla beraber, ailemle oturmama rağmen. Yani bir evde eşim ve kendime ayrı bir dünya kurabiliyorum. (14.sar)

Bazı ülkelerde anneler eşleri ile ilişkilerinde daha bağımsız hareket ettiklerini belirtiyorlar.

Anne haklarının farkına vardığı için ilişkide daha bağımsız hareket ediyor

- Benim eşim belli bir kültürden gelmiş ona göre kadının yeri evidir, kocasının yanındır,

kocasını ne derse git derse gider, gitme derse gitmez. Ve ben ilk yıllar öyle yapıyordum kapıdan çıkarken eşime söyleyip öyle çıkıyordum. Yani evde tartışma tartışma olmasın, şu bu olmasın diye öyle yapıyordum fakat şu değişiklikler oldu, kendime güvenimi kazandım. Hakkımı daha fazla savunmaya başladım, yani ben de bir bireyim demeye başladım eşime, hep korkardım. Eşimin karşısında pek öyle şey durmuyorum açıkçası yani zıt olarak durmuyorum ama kendi haklarımı da savunuyorum kendime güvenimi kazandım yani eş olarak. (14.tür)

- Haklarımı savunmaya başladım bu aslında ikimizin arasında çok iyi bir iletişim sağladı. O da çok memnun, yani o benim eşim, babam değil. Ona sormamalıyım, ona saygı duymalıyım, o da bana saygı duymalı. Giydiklerime, yediklerime, içtiklerime, gezdiklerime, arkadaşlarıma karışma hakkı olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Bu konuda eşimle hem fikiriz. Aslında karışmayan bir insandı ama ben böyle düşünmüşüm. Birbirine durmadan karışan, çekişen eşlerden değiliz. Önceden böyle değildik ama ben kendim yaratıyordum sanki bunu. (14.sar)

- Bazı şeyleri ters söylediği zaman ben susuyordum. Yani eşimdir susmam gerekir diye düşünüyordum. Ama buraya, AÇEV'e geldikten sonra benim de haklarım olduğunu ve bunları savunabileceğimi düşündüm. Eşim beni kıracağı zaman, en ufak bir şey söylediği zaman susardım. Eş olarak susardım. Gereği yok, cevap vermemem gerekir diye düşünürdüm. Baktım ben de bir insanım. Madem o beni seviyorsa beni üzecek şeyler yapmaması lazım. Eğer onu etkileyecek üzecek şeyler yaparsam söylesin ama bu tür şeyler yapmadığım zaman... Bu tür şeyler yaptığında bunları kabullenmemeye başladım. (19.sar)

Değişiklik olmadı

- Zaten konuşacağımız zaman olmuyor çünkü kendisi o zamanı ayırmıyor bize. Veya dinlemiyor veya işte yorgunum veya bir şeyler çıkıyor yani. (1.isv)

- Olumlu hiçbir şey değişmedi çünkü ondan beklentilerime karşılık vermedi. Vermediği sürece olumlu bir değişiklik olmaz ama ne oldu artık ben de bir şey beklemiyorum. (2.bel)

- Hayır eşimle olan ilişkiyi etkilediğini düşünmüyorum, aynıyız ben değişmiş olsam bile o aynı. Yani değişmedi. (14.bah)

- Eş olarak değişiklik olmadı çünkü eşimle iletişimim yok. (18.sar)

Kadının eşine karşı davranışlarındaki değişiklik sonucunda karı-koca ilişkisinde de olumlu yönde bir değişiklik olduğu ve daha iyi bir iletişim kurdukları ifade ediliyor. Annenin eşiyile ilişkisinde bir başka nokta da artık daha az tartışıp daha çok işbirliği içinde oldukları.

Ağırlıklı olarak Suudi Arabistan'da, annelerin ifadelerinden kadının kendi haklarının farkına vardığı için daha bağımsız hareket edebildiği anlaşılıyor.

Annelerin bazıları da, eşleri ile aralarındaki ilişkide olumlu yönde bir değişiklik olmadığını belirtiyorlar.

Annenin Program'a Katılmayan Çocuğa Davranışındaki Değişiklik

Anneler Program'a katılmayan çocukları ile de "Program'dan öğrendiklerini uyguladıklarını" anlatıyorlar. Ayrıca, bu çocuklarla "ilişkilerinin daha yakın olduğunu" da ifade ediyorlar.

Anne öğrendiklerini uyguladı

- Program'a tabii ki ben büyük oğlum adına katıldım ama yaşadıklarımı ikisi üzerinde uyguluyorum. Yani büyüğü için katıldım, ama tek ona uygulamıyorum, aynı ona uyguladıklarımı küçüğüne de uyguluyorum. (15.tür)

- Büyük oğlum diğerleri gibi hiç sorunlu değildi, o akıllı, uslu olduğu için onu almış koymuştum bir tarafa hiç ilgilenmiyordum çocukla. O her şeyi yapıyor ama onun da böyle bir sevgiye ihtiyacı olduğunu, onun da öyle bilgiye, ilgiye ihtiyacı olduğunun farkında değildim. Sadece onlarla öbür ikisiyle zaman geçiriyordum. Ama şimdi mesela öyle değil daha fazla sevgi ve ilgi gösteriyorum. Sorunlarını paylaşmaya çalışıyorum. (12.tür)

- Diğer çocuklarla da aynı şeyi uygulamaya çalışıyorum. Zaman ayırmaya çalışıyorum. Şimdi oturuyoruz beraber büyük kızım yanıma geliyor mutfakta sohbet ediyoruz yemek yaparken, vakit ayırmaya çalışıyorum yani. Tabii daha bir yakınlaşıyor insan. Çocuklarını tekrar baştan tanıyormuş gibi oluyor. Beraber yaşamışız ama ben bu çocuğu hiç böyle bir açıdan görmemiştim daha farklı bir açıdan bakıyorsun çocuğa. Görüyorsun, önceden görmüyordum, herhalde başka şeylerle meşguldüm herhalde, kursa katılınca olaylar konuşulunca ha diyorsun ben bir evde de takip edeyim bakayım yani biraz daha dikkat edeyim nasıl oluyor, bende de var mı? Geliyorsun bakıyorsun gerçekten aynı şeyler yaşanıyor yani evde, demek ki dikkat etmemişim. "Öyle" deyip geçiştirme bir zaman olmuş. (14.isv)

- Ben büyük oğlumu hiçbir zaman dinlememiştim. Ama şimdi oturup onunla göz temasına geçerek onu dinliyorum, yani gerçekten dinliyorum, etkin dinliyorum yani. Büyük oğlumu da bu şekilde düzeltmeye çalışıyorum bazı şeyleri. Yoksa o okuldan gelirdi mesela, ben bir konuşma içinde, dinleyemezdim, çocukla paylaşamazdım hiçbir şeyini. Yaptığım hataları gördükçe onları düzelttikçe, ister istemez büyük oğlumla da ilişkim düzeldi, Belki hatalarımı devam ettirseydim ben, büyük oğlumdan olacaktım yani. Ne zaman nasıl davranacağımı çocuğuma karşı öğrendim. Uygulamaya çalışıyorum. (10.isv)

- Ben üçüne beraber yapmaya çalışıyordum zaten. Ders dışında öbür öğrendiklerimizi üçüne uygulamaya çalışıyordum. Beraber ne bileyim oturup bir kitap okuma olabilir, sorgu sual karşılıklı o an televizyonu falan kapatıp. Bir de oyunlar gibi küçük bir şeyler, renkli renkli bir şeyler vardı. Lego değildi de böyle yuvarlak, üçgen filan, resim çizme şeyi oluyordu. (9.bel)

- Toplum içinde kırmamayı sonradan konuşmayı öğrendim ben. Bana şikayet geldiği zaman hep üstüne gidiyordum, yapmayacaksın, etmeyeceksin, böyle olmaz. Ama sonra daha temkinli davrandım. Daha sakin. (13.bel)

- Programdan önce hep dayak. Hep bağırış, tartışmalar, döverim, bağırırım. Ama şimdi konuşuyorum onunla. Ama programdan önce beni sinirlendirirlerse direkt döverdim. Şu an hayır, onlara karşı olan davranışlarım çok farklı. Eskiden dövüyordum hepsini. (11.bah)

- Oğlum gelirdi "Anne ne yapayım, gel bana yardım et" derdi. Derdim "Lütfen, başım ağrıyor, git sen yap. Hem şimdi benim işim var bak bir sürü. Temizlik yapıyorum". Şimdi yok artık. Şimdi ben işimi bırakıyorum, ilgileniyorum, dersine yardım ediyorum. İş artık fazla önemsemiyorum. Önce oğlumun dersini yapıyoruz, ne istiyorsa yapıyoruz, sonra işimi yapıyorum. Yani ilk önce çocuğumun ilgisi, sonra iş artık. (5.sar)

- Temizliğin önden arkaya doğru yapılması gerektiğini öğrettim. Ondan sonra diğer kızım alışkanlık gereği el sabunlamaya çok dikkat etmiyordu, önemsemiyordu. Ona bu yüzden mikrop, hastalık kapabileceğini öğrettim. Bunda da biraz değişiklik olduğunu hissettim. Yani özellikle kız çocuğu ergenlik çağına vardığı için ve adet dönemi başlamak üzere olduğu için bu konuları ona öğretmeye başladım. Önceden öğretmeyeceğim, diyordum. "Hele bir adet görsün ondan sonra öğretirim." diyordum. Sonradan arkadaşlarımdan öğrenmeye başladım. Burada arkadaşlar anlatmıştı. "Ergenlik çağındaki çocuklara hoşgörülü olmak lazım". Ben ona "büyüdüğünde öğrenirsin, şu anda öğrenmene gerek yok" diyordum, ters cevap veriyordum. Ama şu an daha düzgün ve doğru cevaplar vermeye başladım. (19.sar)

Daha yakın ilişki

- Büyük oğlum o dönem çok agresif bir çocuktü. Sonra ben o bilgileri öğrendikten sonra ona daha olumlu yaklaşmaya başladım. Şu anda anne oğul değil de bir arkadaş gibiyiz diyebilirim. Hatalı olsa, hatasız olsa her şeyini paylaşıyor mutlaka. Bir arkadaş gibi oturup uzun uzun sohbet edebiliyoruz. Böyle oldu ben daha anlayışlı davrandığım için. Öğrendikten sonra bırakmadım hep o geri adım attıkça, ben yaklaşmaya çalıştım. Mükemmeliş şu anda diyebilirim, o da çok iyi. (16.tür)

- O kurstan sonra onlarla daha çok yakınlaşmaya başladım, daha çok işte sarılıp öpmeye başladım. İşte oğlanlarla bu yine böyleydi de kızım azdı. Çok iyi oldu onun çok mutlu olduğunu gördüm, sonra bunu daha önceden yapmadığıma çok üzüldüm. Onun bana daha sonra sıkı sıkı sarılabildiğini gördüm. (2.isv)

- Kızıma da çok yardımcı oldu, büyük kızım. O da hırçın ben de hırçın yani birbirimizin üstüne çok gidiyorduk. Kızım bana önce hiç açılmıyordu ama şimdi açılıyor, her şeyini söylemeye çalışıyor, önce daha korkuyordu. (13.bel)

- Ben diğer çocuğuma karşı sinirliydim, dinlemezdim, sevgi göstermezdim. Ona karşı her zaman sinirliyim. Bir gün gel dedim sarıldım, inanılmaz keyif aldı ve inanılmaz şaşırıldı. Sakinleşti. Eskiden gelip bağırıp çağırırdı. Onu yanıma çağırıp sarıldığım gün, çok şaşırıldığını, keyif aldığını ve o gün çok sakin olduğunu gördüm. Eskisi gibi değil yani eskiden bağırıp çağırırdı, gittiğimiz yerden dönmek istemezdi ama şimdi evden anlaşır gidiyoruz. Eve dönüp

sarıldığımda değişti. Kendini bana yakın gördü. (11.bah)

- Biraz daha mesafeliydi bana karşı, ama AÇEV'e katıldıktan sonra daha bir böyle yaklaşıyor, benimle sürekli konuşuyor. Yani bu yönden fark ettiğini düşünüyorum. AÇEV'e katıldıktan sonra onunla birçok şeyi konuşarak, paylaşarak halletmeye çalıştığım için. Önceden yapıyordum ama daha azdı. Mesela haftada bir, on günde bir yaptığım bir şeyi sık sık yapmaya başladım. Bu da kızımın bana daha yakın olmasını sağladı. Daha rahat konuşabilmesini sağladığını düşünüyorum. (3.sar)

İfadeler annenin Program'a katılan çocuğun yanı sıra diğer çocuklarına karşı da davranışlarını değiştirdiğini, öğrendiklerini diğer çocuklarına da uyguladığını gösteriyor. Diğer çocukların yaşı Program'a katılan çocuktan büyük olsun, küçük olsun bu sonuç değişmiyor. Her iki grup için de annedeki bu olumlu değişiklik geçerli oluyor. Ayrıca, anne ve diğer çocuk arasında daha yakın bir ilişki kuruluyor. Anne diğer çocuklarına daha yakın ve ilgili davrandığını, onunla daha çok zaman geçirdiğini anlatıyor. Yakın ilişkinin kurulmasında bu davranış değişikliği önemli oluyor.

Annenin Çevreye Olan Davranışındaki Değişiklik

Anneler çevreleri ile ilişkilerini de değiştirdiklerini ifade ediyorlar. Çevre ile ilişkilerinde de daha "sakin ve anlayışlı" olduklarını, kendilerini "daha iyi ifade ettiklerini" söylüyorlar.

Daha sakin ve anlayışlı

- Asabının asabisi insandım ben. İnsanlara karşı da tepkim çok farklıydı. Yani insanda bir uysallaşma durumu oluyor ya, o seviyeye iniyorsun. Kendini açıp ifade edebiliyorsun. Yanlışsa yanlış ama güzel bir şekilde sert bir şekilde değil. (7.tür)

- Sabırdan bahsediyorum, o zaman tabii, yaklaşım insanlara karşı olan yaklaşım değişiyor, bu eş olsun çocuk olsun, yabancılar olsun, insanlara karşı olan yaklaşım iletişim, değişiyor insanda. (12.isv)

- İlk Program'a başladığımda (evde iki aileyle yaşıyorduk), daha sonra kendimi soyutladım yemeği ayrı yedik şimdi ne ben onlara ne de onlar bana karışmıyor o kadar. Yani her şeyi uygulamalıydı kolay şeylerdi sadece tatlı konuşmaktı. Sade güzel konuşmak eşle ve çocuklarla o kadar. Bu o kadar zor bir şey değil. (15.bah)

Kendini daha iyi ifade ediyor

- Hoşlanmadığım bir huyu varsa ki bu arkadaşın olabilir, akraba da olabilir söyleyemiyordum, kırılır mı diye acaba, kendimi kırıyordum. Genelde hep kendim sineye çekerdim. Kendim üzülürdüm ama şimdi artık söylüyorum. Hoşlanmadığım yapmak istemediğim bir şey varsa, "Ben bunu istemiyorum" diyorum açık açık. Önce saygısızlık diye düşünüyordum, o zaman büyükleri kırma adı altında düşünüyordum. Ama aslında değilmiş, normal kendini ifade edebilmen gerekiyormuş bilmiyordum bunu daha önce. (18.tür)

- Bir fikrin varsa onu söyleyeceksin, doğru veya yanlış onu söylemen gerektiğini öğrendim o

gruba katılınca. Şimdi bir arkadaş topluluğunda bir fikrim varsa, benim fikrim karşıdakinin fikri ile çatışıyor ben onu söylüyorum. İnsan daha böyle paylaşmayı, fikir paylaşmayı öğreniyor o gruba katılınca. (12.isv)

- Kayınvalidemle orda kurstan öğrendiklerimi uygulamaya çalışıyorum. Mesela ona da karşı agresif davrandıysam, onu dinliyorum. Sonucunu ona da anlatmaya çalışıyorum. (9.isv)

- Arkadaşlara da tabii ki kendini daha iyi ifade edebiliyorsun. Mesela evimde sigara içilmesine ben karşıyım, sevmiyorum. Mesela geliyorlardı işte yakıyorlardı sigara. Şimdi direkt söyleyebiliyorum zararlı çocuklara işte yanında içilmesini istemiyorum mesela, söyleyebiliyorum. Önceleri ifade edemiyordum. Kızıyordum ama söyleyemiyordum. Şimdi söyleyebiliyorum. Onun zararlı bir şey olduğunu, çocukların yanında içilmemesi gerektiğini gelen misafire dahi söyleyebiliyorum. (2.sar)

- Önceden yani arkadaşlarım kırılacak diye çocuğumun dersi varken ben arkadaşlarıma kırılmasın bugün sana geleceğim dediğinde artık gel demiyorum. Çocuğumun önemli dersi var bugün, yazılısı var. Bugün uygun değilim diyorum ama önceden demezdim kırılırlar. (9.sar)

- Ailemden destek istedim. Genelde hiç istemezdim, bir sorunum olduğu zaman, şimdi anında telefon açıp destek bekliyorum ailemden. Bana yardım etmelerini istiyorum ve eşimin ailesinden bile bunu istedim. Onların da bu olaylara dâhil olmasını istedim. Bu da benim sürekli aklımda kalan derslerden bir tanesiydi. Destekleyici çevre. İşte bir sorunum olduğu zaman ailemi aradım destek istedim çevredeki insanlardan eşimin ailesini aradım. (18.sar)

Annelerin ifadelerinden çevrelerindeki akraba ve arkadaşlarına karşı da davranışlarının değiştiği görülüyor. Anne artık çevresindeki kişilere karşı daha sakin ve daha anlayışlı olduğunu anlatıyor. Ayrıca, çevresindeki kişilerle daha iyi iletişim içinde olduğunu, istek ve düşüncelerini daha rahat ifade edebildiğini de belirtiyor. Kendini daha rahat ifade etmenin sonucunda da çocuğunun ve kendi haklarını koruyabildiğini, eskiden diğer kişiler kırılmasın diye söyleyemediklerini artık daha kolay dile getirebildiğini anlatıyor.

Babadaki Değişiklik

Dolaylı etkilerin bir bölümü de annelerin ifade ettiği, babaların davranış ve tutumlarında olan değişiklikleri içermektedir. Bunlar babaların Program'daki "çocuğuna" ve "diğer çocuklarına" karşı "davranışları" ve "ilişkisindeki" değişikliklik ile "eşine karşı davranışlarındaki değişiklik"lerdir. 'Tablo 16' babanın davranışlarındaki değişikliği özetlemektedir.

Babanın Program'daki Çocuğa Davranışındaki Değişiklik

Anneler babaların Program'a katılan çocuklarına "daha bilinçli davrandıklarını" ve onlarla "daha çok vakit geçirdiklerini" ifade ediyor.

Tablo 16*Babanın Davranışında Değişiklik*

	Çocuğa Karşı	Programa Katılmayan Çocuğa Karşı	Eşine Karşı
Babanın Davranışında Değişiklik	<ul style="list-style-type: none"> - Çocuğuna karşı daha bilinçli davranıyor - Çocuğuyla daha çok zaman geçiriyor, ilgileniyor - Değişiklik yok	<ul style="list-style-type: none"> - Daha yakın ve anlayışlı	<ul style="list-style-type: none"> - Daha anlayışlı, daha iyi iletişim kuruyor - Eşiyile gurur duyuyor, fikirlerine önem veriyor - Daha ilgili, daha yakın

Çocuğuna karşı daha bilinçli davranıyor

- Eskiden babamız bağıırıyordu. Bağıırıyordu bazen de patak oluyordu. AÇEV'den sonra yok artık. İnanılmaz güzel anlaşılıyorlar. Onların ikisi için de çok çok iyi oldu. (5.tür)

- Eşim çocukların odasına kapıyı tıklatmadan girerdi. Ben "Aşkım, çocukların biz nasıl bizim odamıza girerken tıklatmalarını istiyorsak, biz de öyle yapmalıyız" dedim. Sonra eşim eğer çocuk odasının kapısı kapalıysa artık tıklıyor, tıklatarak girmeye başladı. (4.isv)

- Oğlana yani hemen vurması çok, kızması çoktu. Bayağı fark etti. Mesela o kızsda da ben o ekler var ya, özet ekler, onları götürüp okutuyordum özellikle, işte ondan sonra bu hani cezalar filan, dayağın zararları onları okutturduğum zaman, şimdi çok bayağı fark etti. Yani bu dayak olayı bitti. Şimdi artık her bir şeyi konuşarak yapmaya çalışıyor. İyi oldu bayağı. (11.isv)

- Önceden çocuğa seçeneğini sunmuyordu ya da fikrini sormuyordu diyeyim. Ben daha biraz konuşup isteyip istemediğini sormasını istedim. Eminim ki oğlum da mutlu olmuştur babasının onu zorla bir yere götürmediğinden. (8.bel)

- Eskiden hayatı işti sadece gelir. Çocuklara bağıırırdı falan bir gün ona çocuklara vurmaya hakkın yok dedim. Çocuklara önem vermezdi çocuk onlar nasılsa. Benle aynı çizgiye gelsin istiyordum. Son zamanlarda onlarla bir şeyler alıp vermeye başladı, anladı. Onlarla bir büyük insana nasıl davranıyorsa öyle davranmaya başladı. Çocukların herşeyleriyle ben ilgileniyorum. Ama son zamanlarda onun da katıldığını görmeye başladım. Onlara karşı bir yanlış yaptığında kötü oluyor bir sorumluluk hissediyor. (20.bah)

- Şurada şöyle konuşulması lazım, çocukla böyle konuşulmalı çocukla işte şöyle yapmak gerek. Ama tabii çocuğun önünde değil. Etkisi bu oldu yani eşimi de aydınlattığım için pek bir sorun olmadı yani. Şimdi tabii ki çok fark etti, anne eğitim programı eşimle çocuklarım arasında çok fark oldu. Yani eşim çocuklarımı yine çok sever ama nerde nasıl konuşacağını öğrendi bence. (17.sar)

Çocuğuyla daha çok zaman geçiriyor, ilgileniyor

- Eşim için iyi oldu, oturup onlarla konuşuyor, sohbet ediyor ayrı ayrı ilgileniyor. Önceden o yoktu, sırf ilgilenmeyi oyuncak alıp gelme diye düşünüyordu. Parka götürme diye düşünüyordu. Böyle birebir karşılıklı konuşmayı bilmiyordu onunla, onu öğrendi şükür. İşte birlikte oyun oynuyorlar, çok az da olsa, çok böyle saatlerce değil de, az da olsa kaliteli vakit geçiriyorlar. Birlikte resim yapıyorlar, sordukları soruları geçiştirirdi, annenize sorun derdi. Oturup izah ediyor, anlatıyor. Hikaye kitabı okuyor, en önemlisi o. Hayatta okumayı sevmez eşim, gözlüklerini takıyor, yavaş yavaş okuyor, çocuklar da güzel anlıyor. Bir sa-ğında, biri solunda birlikte hikaye okuyorlar. Sonra eşim okuduktan sonra çocuklar ona aynısını okuyor. Çok iyi bir adım. (18.tür)

- Hem ben söyledim, hem işte okuduk hep beraber çocuğumuzla daha çok ilgilenmemiz gerektiğini, benim zamanım olmadığı zaman senin ilgilenmen gerektiğini eşim de ondan oğlumla daha çok ilgilenmeye başladı. Eşim önceden işte yorgun geldiği zaman işte ben yatacağım yorgunum diyebiliyordu ondan sonra demedi. Oğlum "Baba benimle dışarı çıkar mısın? Benimle oynar mısın?" dediği zaman eşim hemen onla dışarıya çıktı işte dışarıda oynaya-bildiyse dışarıda, içerde işte yapabilecekleri şeyleri de işte kâğıt oyunu gibi tavla gibi. (2.isv)

- Çocukların çok yükü bendeydi işin gerçeği, şimdi çocuklarımla ders çalışıyor, kızımın falan eşim ders çalışıyor. Benim eşim çocukları alıyordu gezdiriyordu, haftada bir gün dolaş-tırıyordu, ben bunun sadece babalık görevi olmadığını öğrendim. Daha fazla mesela görevi varmış. Şimdi oturuyor kızımınla ders çalışıyor, çocukları yıkıyor. Mesela, çocuğun enerjisini boşaltmak gerekiyor; ben ona anlatıyordum çocuğun enerjisini boşaltması lazım diye, eşim artık daha sık götürüyor dışarıya, alıyor götürüyor gezdiriyor filan. Sıkılıyor çocuk hep evde. (4.bel)

- Eee çok çok etkiledi maşallah yani davranışlarda çok değişti. Maşallah şimdi oturuyor çocuklarla da vakit geçiriyor. Çocuklara kitaplar, defterler alıyor, onlarla ilgilendiğini fark ettiriyor. Ben Program'a katıldıktan sonra oturmaya başladı, masal anlattı. (15.bah)

- Çocuklarla çok fazla şey paylaşmazdı. İşten gelirdi otururdu geçirdi televizyonun karşısına işte bir maç veya işte kendine göre bir program dalar giderdi, fazla çocuklara zaman ayırmazdı ama şimdi gerektiği yerde televizyonu bırakıp çocuklarla ilgilenabiliyor. Önceleri yoktu bu. (2.sar)

Değişiklik yok

- Aslında baba ve çocukları arasında yok. Çünkü şöyle mesela ben orada gördüğüm şeyleri getirip eşimle konuşup anlatmaya müsait olmuyorum ama anlatmaya çalıştım işte geldi bir gün kâğıtları okudu dedi ki "E" dedi. "Burada onu yapma bunu yapma ben yapacağız biz o zaman yapacağımız şeyleri yazsalar da daha iyi olurdu" dedi. Fazla enterese olmadı yani. (1.isv)

-Eşim aynı. Ben verici olmayı, daha çok yumuşak olmayı belki öğrendim ama eşim aynı. Eşim bana bakıp bir şeyler öğrenmiyor. (16.bel)

Babanın Program'daki Çocukla İlişkisindeki Değişiklik

Daha yakın ilişki

- Çocuklarla arkadaş gibi artık böyle. Çocuklarla yani baba öyle işte böyle sert tavır değil de sevgiyle konuşarak, konuşma tavrı fark etti. Mesela çocuklar bile fark etti babamız değişti diyor ona ben diyorum siz de değiştiniz babanıza karşı ondan diyorum babanız değişti. Dertleşiyor onlarla. Onlar da sakın sakın artık dinliyorlar, böyle aile ortamı daha bir değişik oldu. (9.tür)

- Yaptığı şeyleri babasına daha çok göstermeye başladı; yaptığı resimler, yaptığı, yazdığı yazıları. Babasıyla daha bir dediğiniz gibi az önce paylaşımcı oldu. Şimdi rahatça artık yaptığı her şeyi babasına gösterir, bir problemi olduğunda onu rahatça babasına anlatır. Bunda Programın da payı var. (4.isv)

- Program'dan sonra kızla böyle yapmalısın, kızla böyle konuşmalısın anlattım. Kızımla eşim yani aralarında sıcak diyalogları başladı küçük aslan ve büyük aslan oldular şimdi, kendileri koydular bunu kendileri oynuyorlar zıplıyorlar şimdi o çıktı. Şimdi hoş bir şey yani bu kendilerine bir yuva kurdular. Güzel. (1.bel)

- Çocukların babalarıyla ilişkileri oldukça iyi. Babaları işte iken ikide bir babalarını soruyorlar. Onları arada bir restoranta götürür. Parka, çay bahçesine ve alışverişe götürür. Program'dan sonra değişti. Ona çok yalnız çıkma diyordum. Çocuklar hep seni soruyor diyordum. Yani bundan yararlandım. Ama 2-3 gece yalnız çıksa sonra bizle çıkardı. Ama bunu bir düzene sokarak çok çıkmamaya başladı. (18.bah)

- Şu anda istediklerini babasından kendileri isteyebiliyor. O değişikliğimiz oldu oturup konuştuk kızlarla, babası ile beraber babanıza söylenecek şeyleri siz kendiniz babanıza ifade edin, babanızla konuşun. O değişikliğimiz oldu şu anda kendi kendilerini ifade edebiliyorlar. (20.sar)

Zaten iyiydi, değişiklik yok

- Yok, olmadı çünkü eşim iyi bir babaydı diyebilirim. (15.tür)

- İyi anlaşılıyor. Okuldan geldiğinde babasına anlatır işte okulda yaşadıklarını. İlişkileri iyi. Öncesiyle aynı. Onlarda bir değişim yok. (3.isv)

- Eşim zaten çocuklarıyla ilgili birisi, yani o Programın o kadar da etkisi olmadı. Oğlum zaten okula giderken o Programın aynısını yaptı. (19.bel)

- Onların babalarıyla ilişkileri zaten iyiydi, o yüzden değişen bir şey olmadı değişen her şey daha iyiye gitti. (2.bah)

- Yani zannetmiyorum, her zaman için babalarıyla olan ilişkileri çok iyi olmuştur. (13.sar)

Değişiklik olmadı

- Yok, aynı, olmadı. (10.tür)

- Bir değişiklik yok.. Çocuklar için fazla bir zaman ayıramıyor. (5.isv)
- Bence aynısı, bilmiyorum, çocuklarla. Çünkü beyim gitmedi ki bu Program'a, ben gittim. (10.bel)
- Eşim zaten bizle pek vakit geçirmez bizle dışarı çıkmaz evde oturduğunda da çocuklarıyla alakasız, konuşmuyor, pek bir paylaşımları yok. (14.bah)

Çocuklarına daha bilinçli davranmaya başlayan ve onunla daha çok zaman geçirdiği ifade edilen babaların çocukları ile daha yakın bir ilişki içinde oldukları belirtiliyor. Baba-çocuk ilişkisindeki bu değişikliğin yanı sıra, bazı anneler de babanın çocukla ilişkisinin zaten iyi olduğunu ya da bir değişikliğin olmadığını ifade etmişler.

Babanın Program'a Katılmayan Çocuğa Davranışındaki Değişiklik

Babalarla ilgili ifade edilen bir diğer değişiklik de babaların Program'a katılmayan çocuklarla da "ilişkilerinde bir değişiklik" olduğu doğrultusunda.

Daha yakın ve anlayışlı

- Ergenlik döneminde bir çocuğumuz var, sorunlu bir dönem geçiriyordu o dönem. Ona karşı daha anlayışlı olmasını sağladım. (16.tür)
- Kızım daha büyük olduğu için önceleri mesela kızım babası ile daha resmi konuşurdu. Yani fazla fikirlerini belki sormazdı. Artık daha samimi sormaya başlıyor. Soracak bir soru varsa da bana sorduğunda bana sordun ama bak diyorum bu konu babanı da ilgilendirir, babana da sor. Soruyor ve görüyor ki ikisine de sormam gerek, ona da samimi davranmam gerek. (5.bel)
- Onda da dayak olayı vardı. O da biraz geçti çok şükür. Eskiden biraz o ters olduğu zaman ben kocama "AÇEV" derdim, o hemen anlardı. Şimdi eşim daha anlayışlı olmaya başladı. Önceden en ufak bir şeyde hemen tokat olayı olurdu ama çok şükür o da geçti. Bir de önceden bir şey isterken "Kızım şunu getir, şunu yap." derdi. Şimdi "Kızım şunu getirir misin? Annene yardım eder misin", veya "Kızım ben gidiyorum." diyor. (19.sar)

Babanın Eşine (Anneye) Davranışındaki Değişiklik

Babaların davranışlarındaki değişikliklerde; eşlerine karşı daha "anlayışlı oldukları", onlarla "gurur duydukları, fikirlerine önem verdikleri" ve "eşleri ile daha ilgili ve yakın" oldukları ifade ediliyor.

Daha anlayışlı, daha iyi iletişim kuruyor

- Eşim beni daha iyi anlamaya başladı. Duygularını anlatmaya başladı. Çok fazla değil ama kendini anlatamıyordu çok fazla duygularını dışa getiremeyen bir insandı, özellikle bazı problemlerde. Ama şimdi anlatıyor. (4.tür)
- Eşim değişti. Eskiden bana sadece isimle seslenirdi. Şimdi umhüseyin (umhüseyin =

Hüseyin'in annesi anlamına geliyor) diyor, çocuklarıma karşı davranışımı gördü. Böyle oldu. (7.bah)

Eşyle gurur duyuyor, fikirlerine önem veriyor

- "Hanım Program sana yaramış" diyor. "Gittin kursa, çocukları da sen yetiştiriyorsun. Sadece kendi çocuklarını değil" diyor, "sokaktakileri de yavaş yavaş eğitimi vermeye başladın" diyor. O da gururlanıyor Gözünde daha değerli oldum. (13.tür)

- Eskiden çocuk yetiştirme biçimime de güvenirdi ama şu an daha da değişik bu sefer o da bana yardım ediyor. Bana katılıyor çocukların sorunlarıyla ilgileniyor. (16.bah)

Daha ilgili, daha yakın

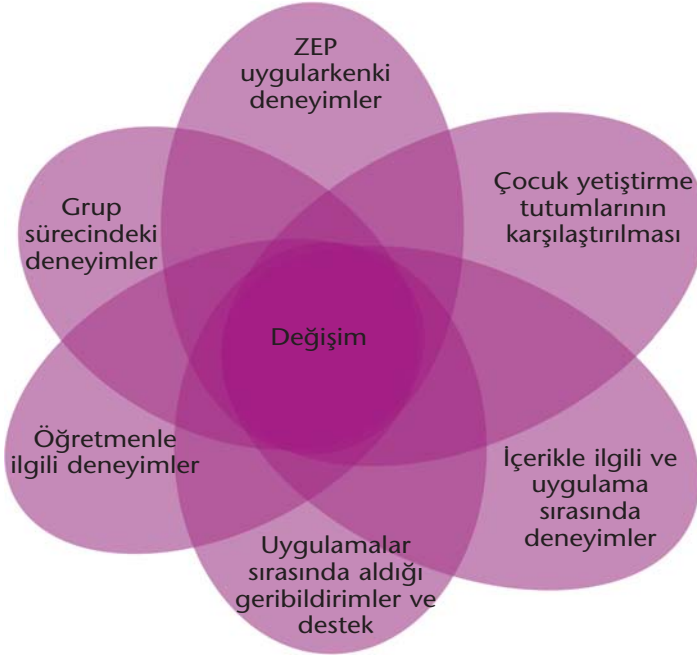
- Eskiden ailecek çıkmamızı sevmezdi. Yani hep çocuklarla çıkardık, çıkarsak ama programdan sonra benim rahatladığımı gördü herhalde, ikimiz çikalım demeye başladı. İkimiz çikalım alışveriş yapalım oturalım. Konuşalım ama ikimiz, hatta çocuklar sıkıldı hep ikiniz hep ikiniz. (17.bah)

- Bazen bana hediye alır sadece, değişiklik var yok değil ama çok belirgin şeyler değil. Özel günlerde hediye alıyor. (2.bah)

- Program'dan sonra da aynı ama değişmeye çalışıyor. Bana araba aldı en iyi model beni çok düşünüyor. (20.bah)

Anneler babalardaki bu değişikliği Program ile ilişkilendiriyorlar. Aralarında daha iyi iletişim olduğunu söylüyorlar. Anne, ayrıca eşinin kendisiyle gurur duyduğunu ve fikirlerine önem verdiğini de ifade ediyor. Bazı anneler ise, eşinin kendisiyle daha ilgili olduğunu ve beraber daha çok zaman geçirdiğini de anlatıyorlar.

■ Program Değişikliğe Neden ve Nasıl Yol Açıyor?

Programın anneler ve çocuklar, hatta ailedeki diğer kişiler üstünde değişiklik yarattığı Program'ı değerlendiren farklı niceliksel araştırmalarla bulunmuştur. Bu araştırma ile de bir önceki bölümde paylaşıldığı gibi benzer etkiler bulundu. Ne oluyor da bu etki gerçekleşiyor? Bu bölümde bu soruyu annelerin söylemleri ile cevaplayacağız. Söylemler bize Program başladıktan sonra birçok etkenin birlikte bu etkiyi yarattığını yansıtıyor. Bu etkenlerin başında annenin Program'a katılırken ve uygularken yaşadığı deneyimler geliyor. Bu deneyimlerin annenin ve annenin çevresindeki kişilerin değişiminde etkili olduğu görülüyor. Annelerin ADP'e katılırken yaşadığı "grup süreci" ve "ZEP'leri çocuğu ile uygularken yaşadıkları ve hissettikleri" ayrı ayrı değişimi getiriyor. Uygulama sırasında en önemli etkenlerden bir tanesi de tabii ki "öğretmen". Annenin öğretmenle etkileşimi ve iletişimi de değişikliğe önemli bir katkı yapıyor. Bunun yanında, annenin Program'dan öğrendiklerinin işine yaradığını gördüğü ya da uygularken olumlu sonuçlar aldığı zamanki duygu ve düşünceleri de değişim sürecini getiriyor. Anne bu duygu ve düşüncede iken çevresinden aldığı geribildirimler ve Program'a katılabilmesi için verilen destek bu süreci daha da kolaylaştırıyor. Anne Program'a katılırken kendi yetiştirilme yöntemleri ile Program'ın içeriğini karşılaştırıyor. Benzerlikler ve farklılıklar Program'ı uygulamasına, dolayısı ile değişimin yaşanmasına önemli bir katkıda bulunuyor.

▪ Grup Süreci Değişime Nasıl Katkıda Bulunuyor?

Grup sürecinde anne kendini içinde bulunduğu “gruba ait hissediyor”, “paylaşımlarda bulunarak rahatlıyor” ve diğerlerinin “paylaşımlarından da bir şeyler öğreniyor ve çocuk yetiştirme yöntemlerinde doğruyu bulmaya çalışıyor”. Kadın diğer anneleri dinlediğinde yaşadığı sorunların sadece kendinde olmadığını anlayarak “yalnız olmadığını görüyor”. Ayrıca, kendisinin gruptaki diğer anneler tarafından dinlenmesi “kendisini değerli hissettiriyor”. Bütün bunlar annenin “grup sürecinden keyif almasını” da sağlıyor.

Grup Aidiyeti ve Takım Hissi Yaratarak

- *Bir aile gibi bir arkadaş gibi olduk, demin de dediğim gibi. Arkadaş olmuştuk, sorularımızı soruyorduk, konuşuyorduk, sohbet ediyorduk birbirimizle, paylaşıyorduk. Paylaşmayı öğrendik hani çocuklarımız hakkında olsun, kendi hakkımızda olsun. Yanlışlarımızı, doğrularımızı gördük. (3.tür)*

- *Bizi bir grup yapan hepimizin bence aynı şeyi paylaşması; konuları, hepimizin aynı. Aramızda bir farklılık yoktu. Hepimiz birbirimize benzediğimiz için mi diyebilirim artık nasılsa. Konuşmalarımızdan, birlikte olduğumuzdan, ortak noktalardan. İyi anlaştığını anlayınca bir grup çıkıyor zaten (18.isv)*

- *Herkes aynı şeyi konuşuyordu, çocuk hakkında konuşuyordu herkes o yüzden herkes kendini çok rahat ifade ediyordu. Hatası olan hatasını görüyordu olmayan olmayanını anlatıyordu ona göre yorum yapılıyordu. Güzeldi. Hepimizin problemi, burada yaşayanların herkesin problemi hep bu yani arada kalmak. Eşleriyle aileleriyle arada kalıyorlar, eşler de aileler de arada kalıyorlar ve kendi sınırlarını çocuklarından çıkarıyorlar. Onlarla da aynı şeyi konuşuyorduk. Problemler hep aynıydı. O problemler yakınlaştırdı. Ortak sorun da çocuktü, yani çocuğa gereken ilgiyi verememek neler yapmamız gerektiğini bilememekti. Nasıl davranmamız gerektiğini bilememekti. (1.bel)*

- *Orda zaten ister istemez bir aidiyet gibi görüyorsun. Onlar seni tanıyor, sen onları tanıyorsun. Herşeyiyle yani. Mesela biriyle benim 2-3 kere görüşmem var, orda açılmıyorsun ki, ama orada 2 haftadan sonra yani gayet serbesttik. Açılabilirdün, güven vardı. Mesela ben bir arkadaşla iki üç defa görüştüm, ona ben güvenemezdim o kadar ama orada 2 haftadan sonra aşırı güven vardı. Kadın dayanışması gibi bir şeydi orası. Tabi bir arkadaşla güvenmem için en az bir sene samimiyetin olması lazım, ama burada 2 haftadan sonra o bağ kuruldu zaten. (19.bel)*

- *En büyük dileğim belki de bu Program’a katılmaktı, annelerle bir çok insanla aynı ortamda olabilmekti ve oldum. Orda bir sürü anne vardı. Hepimizin sorunları aynıydı. Hedeflerimiz aynıydı. Problemlerimiz aynı olduğundan dolayı birbirimize karşı nasıl davranacağımızı anlıyorduk. Yani bu Program’a katılmakla bu deneyimi yaşamak çok güzeldi. Birbirimizi tutuyorduk ve özlüyorduk. (3.bah)*

- *Anlatılan konulardan inanın birbirimizi çok iyi anladık. Çoğunun çocukları yaşıt sayılırdı bizim çocuklarımızla. Yani anlattıkları şeyi ben yaşar gibiydim, onun için yakın hissettim*

kendimi. Artı, insanlar samimiydiler. Yaşadıkları benim yaşadıklarımaya yakın şeylerdi. Onun için birbirimizi çok iyi anlıyorduk. O konuda gerçekten anlama sorunumuz yoktu, anlayabiliyorduk. Evet, iyi bir grup olduğunu düşünüyorum. (14.sar)

Rahatlama ve Psikolojik Destek Yaratarak

- Oraya gittiğimde, rahatlıyordum. Yani terapi gibi oluyordu oraya gittiğimde. Oraya gittiğimde kendim olduğumu falan öğrendim, ama nasıl diyeyim, çok sosyal olan bir aileden geldim ben, yetiştirme tarzım çok farklıydı. O yüzden buraya gelince daha farklı oldu ve oraya gittiğimde rahatlıyordum. Konuşuyorduk arkadaşlarla, değişik farklı toplumlardan gelen arkadaşlarım oldu. Onlarla falan çok iyi zaman geçiriyordum. Bana en büyük şeyi terapi gibi olmasıydı. (20.tür)

- Çok etkiledi. Çok yani nasıl desem bilmiyorum, psikiyatri gibi birşey oldu. Önceden dediğim gibi hani çok sinirli, hemen çocukların her birşeyine kızan sabırsız, yani öyle bir insandım. Buraya gelince çok rahatlıyorum. Beyime de söylüyorum. O da farkına vardı. Çok faydasını gördüm Allah razı olsun. Konuşmalar çok rahatlatıyor. Çocuğun davranışları hakkında olsun, ne bileyim, diyorum yani, burada 2-3 hafta tatil olduğu zaman benim o sabırsızlığım yine başlıyor. Nihayet yine başlıyor diyorum. Buraya başlayınca artık bir rahatlama oluyor. Eve çok sevinçli gidiyorum. Rahatlamış bir şekilde gidiyorum. (11.isv)

- Program'da, önce çocuklardan konuşurduk, sonra işte kadınlar olarak da konuşuyorduk o zaman. Yani her şekilde nasıl diyeyim cinselliğimize kadar bunu biz konuştuk. Çünkü herkes birbirinden saklayıp yani konuşamadığımız şeyleri konuşmaya başladık. Çünkü bunda da ayıp yok. Bilmediğimiz şeyleri, bir psikologa gidip yani tamamen anlatamazsın, anlatsan da zaten anlamazsın yani. Çünkü hep yabancı oldukları için. Bu Program'da zaten nasıl diyeyim, bu Program beni bu kadar rahatlattı. (18.bel)

- Ben bu Program'a katılınca üstümdeki baskı gitti rahatladım. Evden çıkıyorum. Eskiden tüm gün evdeydim. Dışarı çıkıp insanları görünce psikolojik olarak rahatlıyorsun. Farklı insanlarla sohbet ediyorsun. Toplantılar beni çok etkiledi ve rahatlattı. Öğretmenin söylediği her şeyi not ettim ve hala okuyorum. Eve döndüğünde için rahat dönüyorsun. Yani programdan döner gibi değil. Sıkılmıyorduk çünkü. (17.bah)

- Grup toplantısı olması çok faydalı. Annelerin konuşması faydalı oluyordu, çok da psikolojik bence iyi bir iletişim oluyordu. Çünkü burada kimseyle konuşamıyorsun. Hiçbir iletişim kuramıyorsun, hiçbir sosyal faaliyetin yok burada. O yüzden bu çok iyiydi, bu açıdan da çok iyi oldu. Yani tüm ailelerle konuşuyorsun, tanımadığın kişileri tanıyorsun. Burası bizim için terapi gibi geliyor, annelerle konuşuyorsun, anneler dertlerini açıyor, söylüyorlar "İşte oğlum şöyle yaptı kızım şöyle yaptı. Şöyle oldu şöyle davrandı vs." Bence çok iyi. (17.sar)

Paylaşma ve Paylaşırken Doğruyu Bulma Ortamı Sağlayarak

- Arkadaşın sorunu varsa söylüyordu. Konuşuluyor öğretmen cevaplıyordu. O şekilde bir şey öğrenebiliyorduk mesela böyle sorunlarımızı paylaşarak. Karşılıklı birbirimize destek

olaraktan. Ortamın rahat olması, soru cevap olması. Kendimizi rahat bir ortamda olduğumuz zaman daha iyi ifade edebiliyor olmamız. Tabii ki mesela bazen ben söylemeden benim sorumu başka bir arkadaş soruyordu. Aynı sorunu o da yaşıyordu. Ben soramıyorsam o soruyor, o şekilde faydalanabiliyorum. (19.tür)

- Herkesin bir fikri var, tabii ki hiç ummadığımız bir kişiden çok güzel bir fikir alabiliyorsunuz. Sorunlarını anlatırken mesela benim yaşamadığım bir sorun o anda benim yaşamayacağım anlamına gelmiyor. Yaşamadığım bir sorunu anlattıklarında çözümünü konuşuluyordu. O da benim kafama tabii giriyordu o anda. O yüzden ben o sorunla başka bir zaman bir yerde karşılaştığımda çözdüm. Oradan direk bana, o yüzden hoşuma gitti yani farklı farklı sorunlar benim aklıma gelemeyecek sorunlar başka velilerden, benim sorunlarım onlarda yoktu. Herkes kendi sorunlarını söylerken çözümünü bulurken bir sürü sorunun çözümünü bulmuş olduk yani. Evet, mesela onların büyük çocukları vardı. Onların mesela ergenlik aşamalarında yaptıkları hareketler falan, onlardan mesela faydalandık. (17.tür)

- Çünkü bazı anneler çocuklarıyla uyguladıklarında, neler yaşadıklarını gelip orada paylaşıyorlardı bizimle. Ve bu bana kolaylık sağlıyordu. Çocuğuma uyguladığımda ne tepki alırım nasıl davranmam gerekir. Bu bana yardımcı oluyordu, başka annelerin yaşamış olduklarını anlatmaları bana yardımcı oluyordu. (20.isv)

- Ben bu kursta öğrendiklerimin dışında oradaki annelerin de vermiş oldukları örneklerden de çok şey kazandım. "Aa, evet, bak bunu ben de böyle yapabilirim" dediğim bazı şeyler oldu. Eve gelip uyguladığım bazı noktalar da oldu. O anlamda çok bana katkısı oldu. Sadece öğrendiğimiz konular anlamında değil, oradaki annelerin "Benim evimde şunlar yaşanıyor" ya da "Ben kızım, oğlumla şunları yaşıyorum." ya da "Eşimle şunları yaşıyorum şu konuda, ama biz böyle bir karar aldık" deyip, "Aa, evet bak bunları biz de yaşıyoruz, bunu ben de yapabilirim." dediğim birçok nokta oldu. (15.isv)

- Mesela şöyle, ben bir şey anlatırken öteki anne diyor ki hani öyle yaptın diyor mesela, başka anne de diyor ki ben bu şekilde yapmıyorum. Bu şekilde yapıyorum diye hani kafama dank eden şeyler oldu. Etkilendim. Yani bazen oğluma bağıırıp çağırdığım da ne gereği vardı bağıırıp çağırmanın. Bak bu kadının üç tane çocuğu var çocuğuma bağıırmıyorum diyor. "Benim bir tane çocuğum var, haa haa avazım çıktığı kadar bağıırmıyorum" dedim hani kendi kendime aptal mısın deli misin ne yapıyorsun böyle falan diye yargıladım kendimi hani. Onun yaptığı yerde hani üç çocuğu olduğu yerde ben hani bir çocuğa mı dünyayı dar edeceğim gibisinden, böyle hatalarımı gördüm. (6.bel)

- Mesela "Ben çocuğumu dövmem diyordu hiç bir zaman da dövmedim" diyordu, beni etkiliyordu mesela o yapmıyorsa ben niye böyleyim acaba diyordum. Diyebiliyordum yani. Ben kendimi rahatsız hissediyordum bende ne var ki ben çocuklarıma karşı niye böyle davranıyorum. O da 4/4 lük değildir, onlarda da huzursuzluk vardır ya da onun da vardır sorunları, o kendini tutabiliyorsa ben niye olamıyorum diyordum. Ben niye böyleyim diyebiliyordum güzel örnekti mesela o. Benim yapmamam lazım diyordum. Bende sorun çoktu ama çocuklarıma böyle davranmamı gerektirmiyordu. (17.bel)

- Toplantı sırasında herkesin bir yaşanmışlığı var, annelerin inatla olan tecrübeleri var o da etkiledi tabii. Onların yorumlarını aldım, bakış açılarını ve yararlandım. Öğrendiklerimi uygulamaya çalıştım. Orada oturuyorduk, konuşuyorduk. Sorunlarımızı söylüyorduk. Çözüm yolları çıkıyor, onları uygulayıp herkes kendi fikirlerini yorumlarını söylüyordu. Oradan biz yararlanıyorduk. Yani bize olumlu etkisi olurdu. (10.bah)

- Şimdi, her hafta bir şeyler konuşuluyordu. Hepsi o gruptan anlıyordu. Birbirlerinden pay çıkarıyorlardı. Önümüzdeki hafta gittiğimiz zaman onlar yaptıklarını anlatıyorlardı, ben de yaptıklarımı anlatıyordum. Grupta olmanın avantajı da aslında buydu. Herkes yaptığını anlatınca birbirlerinden fikir alıyorlardı. Bu konuda bizde bir gelişme oldu. Aslında destek gibi birşey. Herkes yaptığını anlatınca, herkes birinden bir şey öğreniyor mutlaka. Örnek aldığım şeyler oluyordu benim. İmrendiğim şeyler oldu. Bazı kadınlar ortaokul, lise diploması alıyorlardı. Bu da benim çok hoşuma gitti. Bu da etkiledi beni heveslendirdi. Yapabilirim ben de, onunda bu kadar çocuğu var benimde bu kadar çocuğum var. Onun da iş imkânı böyle benim de böyle. Yapabilirim demek ki dedim. (14.sar)

- Sorular falan birbirimize hani biri konuşuyordu onun söylediği şeyden diğer bir soru çıkıyordu ortaya. Veya birbirinin sormaya çekindiği bir soruyu başkası sorabiliyordu yani onun sorduğu sorudan ben bilgi ediniyordum. Onun yaşadığı tecrübeden ben bir şeyler çıkarabiliyordum. Mesela o çocuğuyla yaşadığı tecrübeyi anlatıyordu, "Benim çocuğum bunu sevmedi" diyordu veya ben onun yaşadığı tecrübeden daha farklı, onun yaklaştığı şekilden daha farklı bir şekilde deniyordum, mesela benim oğlum bunu kabul etmedi veya benim kızım bunu kabul etmedi deyince daha farklı yönden giriyordum ben de kızıma. Hani insanlarda bir şey olur ya birbirlerini tetiklerler. Ben bunu yaptım ben şunu yaptım, e ben niye yapmayayım diye siz kendinizi tetikliyorsunuz o zaman başkasıyla içten içe bir yarış içindesiniz. O yani grup olmasa o zaman zaten aman kim görüyor beni deyip de boşlayabilirdim. (18.sar)

Yalnız Değilim Hissi Yaratarak

- O arkadaşlarla çeşitli sorunları konuştuğun zaman senin de rahat olabileceğini, aa bak başkasının da bu sorunu varmış, daha rahatlıyorsunuz. Onları konuşma imkanı sağladı bana. Rahatlıyorsun, yani sorunu yalnızca sen yaşamıyorsun, bir kere onda da rahatlıyorsun, her yönden. (11.tür)

- Bir de yalnız olmadığımı görmek bana iyi, güzel bir duygu verdi. Benim gibi orada bir sürü anne var, benim hatalarımı yapan bir sürü insan vardı yani tek ben değildim o da güzel bir şey oldu benim için yani. Bu biraz suçluluk duygumu aldı benden sanki. Yani o duyguları yaşamak çok güzeldi yalnız olmadığımızı, hep ben suçlanmışım, hep ben hor görülmüşüm, hep ben acı çekmişim gibi geliyor ama böyle çevrede de görünce tek ben değilmişim diyorsun. (14.tür)

- O sohbet ortamında da belki de içimizde korktuğumuz, çekindiğimiz bir olayı, başkasından duyup şu şekilde olduğunu öğrenince ona daha ılımlı davranabiliyorsun. Daha cesa-

ret edip yapabiliyorsun. Mesela insan bir konu hakkında insan sadece kendi davranışlarını biliyor. Ama aynı davranışları bir başkasından duyduğun zaman onun da bundan rahatsız olduğunu, onun da bunu düzeltmeye çalıştığını hissedip duyduğun zaman daha farklı düşünüyorsun. (17.isv)

- Sadece senin ve çocuğunun arasında olmadığını görüyorsun, yani bu konuda yalnız değilsin. Başkaları da var ve başkaları da başka yöntemler deneyerek, bu problemde kurtulmaya çalışıyor. Bunu görüyorsun, dediğim gibi eğitim konusunda neler yapabileceğin konusunda bir yol buluyorsun, böyle de olunca yani tatminkar dönüyorsun eve. Bu da gitmek için yeni bir sebep oluyor. (8.isv)

- Nasıl etkiliyor "A bir tek hani benim sorunum değil ve de bu sorun değilmiş aslında" diyorsun. Sorun değilmiş bu, ben yani onu sorun olarak görüyordum ama demek ki olağan doğal bir şeymiş bunlar. (12.bel)

- Toplantılar sırasında annelerde aynı sorunlar olması beni biraz rahatlattı. Hepimizde aynı sorunlar var, sonuçta hepimizde aynı sorunlar var. Bundan dolayı da cesaretleniyordum, elbet çözülür diye düşünüyordum. (1.bah)

- Sohbet ortamı güzeldi. Çocuklarla ilgili sorunlarda. Bu sorunları tek ben yaşamıyordum, başka arkadaşlarda da varmış aynı sorunlar. Bunları duyup rahatlama oluyordu. İnsan evde yalnız kalınca, bu sorun tek benim çocuğumda var zannediyor. Başka arkadaşları dinleyince normal olduğunu anlıyorsun. Bu yönden rahatlama oluyor yani. (6.sar)

Herkes Kendini Dinlettiği ve Değerli Olduğunu Hissettiği İçin

- Yani bana değer verildiğini öğretti. Bana benim duygularımın, düşüncelerimin değerli olduğunu bana orada bir söz hakkı verdiği zaman herkes beni dinliyordu, ben konuşuyordum, benim için önemli bir şeydi. Yani bana sen de varsın denildi, bana sen bir bireysin sen de varsın haklarını konuşabilirsin ve herkes sana saygı duyar duymalı, sen de başkalarına saygı duymalısın. Bu bana verildi, o yüzden farkına vardım. (14.tür)

- Yani herkes birisi konuştuğu zaman dinliyordu. Ekstrem bir şey olmuyordu veya bildiği bir şey varsa anlatıyordu çünkü herkesin başında aynı şeyler vardı genelde. Annelerin orada oturup paylaşmak çok hoşuma gitti. Herkes anlatıyor mesela hocamız anlatıyor. (1.isv)

- Bir şey konuşursun, karşıdaki seni ciddiye alıp almadığını belli eder verdiği cevapla ve ya sen anlattığın zaman seni dinlemek istemiyorsa sıkılmıştır senin muhabbetin onu ilgilendirmiyordur. Öyle değildi, hepimiz hepimizi dinliyorduk. (12.bel)

- Yani hepimize öğretmenimiz bir söz veriyor, hepimiz fikrimizi anlatıyoruz, yani en azından orada değer verildiğini hissediyorsun. (4.bel)

- Bizi dinliyordu hocamız. Lezzetli bir sohbet, kaliteli zaman. Kimsenin dedikodusunu yapmadan orada bir şeylere çözüm bulmaya çalışan insanlar boş vakit geçirmiyor. Yani oradaki ortam olmasaydı seminer şeklinde bir hoca geldi, konuştu konuştu gitti. Bu bana

hiçbir şey ifade etmezdi açıkçası. Yani konuşup konuşup gidersem o konu bende kalır. Ben de konuşacağım, ben de fikir üreteceğim, ben de düşüneceğim. Bir tek konuşup düşündürmeden gitmek... (15.sar)

Grup Yaşamının Getirdikleri İle

- Çevre ediniyorsunuz, arkadaş. Herkes bir şeyler paylaşıyor işte o ders esnasında işte, geçmişten olan duygularınızı paylaşıyorsunuz. Yani orada çocuktan tutun, çevresel etkiler, kadın sağlığından her şeyi insan öğreniyor. Orada arkadaş ediniyorsunuz. Orada bir şeyleri paylaşıyorsunuz. Gelip gitmemiz yoktu ama orada senelerce tanışıyormuşuz gibi, paylaşıyorduk, konuşuyorduk, gülüşüyorduk. Sonuçta herhalde oraya hepimiz çocuğumuz için geldiğimiz için, aile içindeki olayları anlattığı için, mesela daha yakın hissediyorduk birbirimize. (1.tür)

- Orada havam değişiyordu, nasıl diyeyim ev halinden çıkıyorsun. Belli bir ortama gidiyorsun hani neşeleniyorsun bir şeyler oluyor arkadaşlarınla konuşuyorsun. Arkadaşlarınla belli konularda bilgi ediniyorsun. Neşe durumu oluyor. Tabii motive oluyorsun. Çünkü değişik bir ortam. Evde oturmaktansa orası benim için daha iyi yani ortam açısından, arkadaşlar açısından. O da yani önemliydi. (13.isv)

- Bir insan şimdi başkalarıyla tanıştığında daha yeni bir şeyler öğreniyor. Daha aktifleşiyor. Sosyalleşiyor. Evde durunca kendi bilgileri çevresi içerisinde yaşıyor ama insanla tanıştıktan daha değişik şeyler başkasına söylüyor fikrini. Programında tabii, bir topluluğa giriyorsun, bilmediğin bir şey öğreniyorsun. Değişik şeyler öğreniyorsun. İnsan bu ülkeye gelince kendine yakın arkadaş istiyor, dost istiyor. Bulamayınca insan biraz tabii strese girebiliyor. Ama AÇEP'e başlayınca, bir okula gidince, arkadaş edinince artık tabii insan kendi burası vatani gibi görmeye başlıyor. Fark etmiyor insan. (14.bel)

- Çok çıkmadığım için ilk gün gittim kimseyi tanımıyorum. Hatta nasıl oturacağım, nasıl gideceğim bilmiyordum. Ama tanıştım keyifliydi. Bilmiyorum hoşuma gitti. Bir gün bile devamsızlık yapmayı düşünmedim. Geç kalmamak için çok uğraştım. Vallahi evde oturuyorum gibiydi, evde olanlardı çünkü. Grupta rahat hissettim. Düşüncelerimi de rahatlıkla paylaştım.(16.bah)

- Mesela buraya geldim fazla bir çevrem yoktu. Fazla kişiyle görüşmüyordum. 4 tane çocuk devamlı onlarla muhatap olmak yani bir arkadaş grubu içinde daha iyi, kaynaştık yani arkadaşlarla kaynaştık. Öğretmen hanımlarla daha iyi kaynaştık. Sıcak geldiler yani sıcak bir ortamdı, sıcak bir aile ortamı gibiydi. Ortam güzeldi. Hem sıcak bir ortam vardı, aile gibiydik burada. Güzeldi, hoştu, güzel vakit geçirdik. Yani sıkılmadık en azından derste. (2.sar)

Grup sürecinin özellikle yurt dışında yaşayan annelerin çok ihtiyaç duydukları sosyalleşme ihtiyacını karşıladığı da kuvvetle belirtiliyor.

- Biz bu olayı duyduğumuz da herkes atladı zaten bir anda. Çok sevindik yani böyle bir şeye herkesin ihtiyacı vardı. Bizim için de sosyal bir faaliyet çünkü hiçbir şey yaptığımız hiçbir şey yok. Ev, temizlik, çocuk... İşe gidersen işte gidenler gidip geliyorsun filan. Yani ama böyle bir şey olduğu zaman hem çocuklarımız için bir şey yapıyoruz, hem kendimiz için bir şeyler öğreniyoruz. (1.isv)

- Türkler hiçbir şey yapmıyorlardı, aktivite yoktu burada Türk bayanlar için. Türk bayanlar işine gidiyor, evine geliyor, çocuğun yemeğini yapıyor, o kadar yani. Ben öyle bir şeyin dışında hiçbir şey yapmıyordum. Sonra böyle bir şeyler açıldığında ben çok memnun olmuştum ilk duyduğumda zaten. Dedim, "Ne güzel artık buradaki bayanları da düşünenler var". (9.bel)

- O gün okula gidilecek, hevesle bekliyordum ben, giyiniyordum makyajımı yapıyordum. Bir de çanta hazırlamıştım ZEP'leri koymak için.. Ve o bir heves bir heyecan, ayg gideceğim arkadaşları göreceğim, evden çıkmak, nasıl anlatabilirim. Sadece arkadaşlarla görüşme fikri (değil), o da vardı, birşeyler öğreneceksin, birşeyler öğreteceksin, o vardı. Diğer annelerden kaptığın bilgiler, vardı. Değişik fikirler var, senin çocuğun nasıl çalıştı, bunu yapabildi mi, bunu anlayabildi mi, onları paylaşmak vardı. Bir heyecandı yani, ne bileyim çok hoşuma gidiyordu, seviyorum yani ben. (20.bel)

- Ben sadece işte hem evden uzaklaştım. Kendim, ruhum biraz düzelsin istedim. Öyle o niyetle de gittim. (15.sar)

- Arkadaşım yoktu geldim, dört duvar arasında kapalı. Buraya geliyorsun işte bir toplumun içine giriyorsun, arkadaşların var, karşında işte ders anlatan bir öğretmenin var. O şeyden havadan sıyrılıyorsun. (2.sar)

Grupta annelerin benzer yaşlarda çocuklarının olması ve onların gelişimine destek olmak için bu Program'a katılmaları onların ortak noktasını oluşturuyor. Ortak noktalarının olması kadınların birbirine daha çok yakınlaşmasını, daha rahat paylaşımında bulunmalarını sağlıyor.

Kadınlar gruptaki paylaşımlarda diğer annelerin neler yaşadıklarını ve sorunlarını nasıl çözdüklerini duyuyor ve farklı fikirleri paylaşıyorlar. Diğerlerinden duydukları ve beğendikleri çözümleri ve yöntemleri örnek aldıklarını ifade ediyorlar. Duydukları kötü örnekleri de yapmamaya karar verebiliyorlar. Aynı zamanda yaptıkları yanlışları fark ediyorlar ve bunlar hakkında da düşünüyorlar. Yaptıkları doğru davranışları da değerlendiriyorlar. Grupta kendi söyleyemediklerinin, sormadıklarının da dile getirildiğini belirtiyorlar. Grup yaşantısındaki paylaşımlarda kadın yaşadığı sorunların sadece kendisine özgü olmadığını, diğer annelerin de sorunları olduğunu görerek rahatlıyor.

Anne, grupta sıkıntılarını anlatarak rahatladığını ve sıkıntılarını paylaşmanın ona psikolojik destek sağladığını anlatıyor. Ayrıca, grupta farklı bir ortama girerek başka konulardan da konuşulması, anneyi evdeki sorunlarından uzaklaştırarak rahatlamasını sağlıyor. Bunun yanı sıra, özellikle yurt dışındaki annelerin evden dışarıya çıkması, farklı insanlar

görerek onlarla konuşması da sosyal bir ortam yaratarak rahatlamasını mümkün kılıyor.

Kadınların grupta yaşadıkları beraberlik hissi de Program'a devamı teşvik edip uygulamayı kolaylaştırıyor. Grubun olması ve grupta yapılanların paylaşılması da anneler için uygulama yönünde bir teşvik sağlıyor. Grupta herkes dinlendiği için kadın orada var olduğunu ve gruptaki diğer anneler için değerli olduğunu hissediyor. Bu da kendisine daha çok güvenmesini sağlıyor. Ayrıca, bu gruba her hafta gelerek, istenilenleri yaparak bir sorumluluk aldığını düşünüyor. Tüm bunlar da annenin daha çok istekli olmasını sağlıyor.

▪ Öğretmen Değişime Nasıl Katkıda Bulunuyor?

Değişimin nedenlerini anlamaya çalışırken grup sürecinin yanı sıra öğretmenin de değişiklikte çok önemli olduğu görüldü. Öğretmenin "içeriği uygulamadaki hakimiyeti ve nasıl uyguladığı", "kişiliği dolayısı ile iletişim ve etkileşim biçimi" ve "örnek olarak görülmesi" annedeki değişiklikte oldukça etkili idi.

İçeriği Uygulaması İle

- Boş bir insan değildi. Hayatı yaşamış bir insandı, tecrübeli bir insandı. Belli bir birikimi vardı. Sadece kitap okuyarak bize bir şey anlatmıyordu hiçbir zaman kitapla hiçbir şey anlatmazdı. Hep konuşarak, işte örnekler vererek, bağlantı kurarak, birbirinden konuyu bağlayarak çok güzel geçişler yapardı. (15.tür)

- Zaten sorduğumuz her soruya cevap verebiliyor. Biliyor. (3.tür)

- Anlatılanlara katılmadığımda ikna ediyordu beni, ikna gücü de çok kuvvetli, inandı- rıyordu beni. (10.isv)

- Okumuştun, daha tecrübeliydin, yaşamıştı belki de. Konuşmalarından, bize öğrettiklerinden, öğretmeye çalıştığından; bir şeyler yapmaya çalışıyordu bizler için. Yapıyordu da. Yani, okumakla olmuyordu ki, çok konuşuyordu, çok örnek gösteriyordu bilgiler hakkında o anda. Okuyup geçmiyordu, anlatıyordu tekrar tekrar bize, bilgi veriyordu. (7.bel)

- Çok güvenli anlatıyordu. Yaşça da bizden büyüktü, eğitim olarak da bizden büyüktü. Bilmediği bir şeyi anlatmıyordu, tabii ki biliyordu. Güven sağlıyordu. (16.bel)

- Hep hazırlıklı gelirdi, tecrübesi çok iyiydi davranış tarzı da çok iyiydi. Ve çok güzel idare ediyordu, istemediği bir laf geçtiğinde çok güzel konuyu kapatıp kendi konusuna geri dönebiliyor. (1.bah)

- Çok iyi anlatıyordu. Dersleri çok net anlatıyordu bize. Anlattıklarını gerçekten algılaya- biliyordum. Anladığım bir şey vardı ki, çok çok çok bilgili bir insandı. Samimiydi. (14.sar)

- Destek veriyordu, bilgilerini aktarıyordu elinden geldiğince. Kendini bile örnek gösteriyordu. En azından onun kendi hayatından da olsa bir şey katmaya çalışıyordu yani, davranış- larından. Düşünüyordum, çünkü sonuçta, ilk başta bir anne oluşu, sonra okumuş bir insan oluşu ve sürekli kendinden örnek gösterdiği için bildiğini düşünüyordum. Çocuğuyla yaşa- dıklarını bize aktarıyordu. (1.sar)

Kişiliği ve Kişiliğine Bağlı Olarak Kurduğu İlişkiler İle

- Her konuda yardım ederdi. Sorunumuz olduğu zaman mutlaka telefon açar, vakit ayırırdı, hiçbir zaman ben duymadım ki, işte şu an vaktim yok ya da konuşmam, karışmam dediğini duymadım. Çocuklarımızla birebir olmayı çok istiyordu işte "Getirin birlikte ZEP yapalım, ben çocuklarınızı tanıyayım, çocuklarınız beni tanısun". (15.tür)

- Sadece ders değil, toplantıda hal hatır sorarsın, bilgiler verirdi bize. Bir de çok güleriyü-lüydü. Her konuyu gidip yanına rahatça konuşurduk. Neye sıkılmışsınız, daralmışsınız, bir derdiniz mi var. Giderdik her şeyi söylerdik. Her şeyi dinlerdi, sağolsun. Bir anne gibi bize katlandı. Her şeyimizi dinledi. Sorunları olanlara yardımcı oldu. Kendi yapamadıysa, bildiklerine yardım ettirdi. Benim için anne kadar değerli bir hoca. (13.tür)

- Bizi olaya çekmesi ve hepimizi toplaması. Zaten oturuyordu kendisi tabureye, yani geride durmazdı veya ayakta durmazdı. Konuşurken gözlerimize bakardı. Ben daldıysam, yüzünün ne tarafa baktığını görüyordum, bana bakıyor deyip hemen toparlıyordum. (10.isv)

- Öğretmen gibi davranmıyor bize karşı. Biz çok candan samimi iki arkadaş, dost gibi. İlk başta güven veriyor. Çünkü mesela kendinden de örnek verip kendini de eleştiriyor, seni dinleyip ona çözüm bulmaya çalışıyor. En azından iyiliğini istediğini düşünüyorsun. Ona güvenebileceğini düşünüyorsun. Güven veriyor bence. (17.isv)

- İlişkimiz çok sıcaktı. Çok cana yakın sıcak birisi. Öyle öğretmen olarak sizden daha çok bilgiliyim ya da çok şey biliyorum diye hiç öyle şeyleri yoktu. Çoktan tanıdığımız biri gibi sanki. Hiç öyle yeni tanıdığımız birisi değil yani. Sıcak, sevecen. Hani her şeyi anlatıyordu. Bir şey sorduğun vakit misal her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu. Ufak tefek bir şeycikler söyleyeyim de bitsin diye bakmıyordu. Çok iyiydi yani. Çok sıcak davranıyordu. (18.isv)

- Öğretmenimiz bize bir arkadaş gibi yaklaşıyor, kendi hayatından örnekler veriyor, anlattığı şeyi o kadar güzel anlatıyor ki, çok güzel anlatıyor bir de hepimizi dinliyor. Yani hepimizin böyle kültür seviyesine göre, karakterlerimize göre, bize yön veriyor, bizi dinliyor, o benim çok hoşuma gidiyor. (4.bel)

- Aynı bir arkadaş gibi. Yani bir öğretmen gibi değil de, bir arkadaş gibi gördük. Samimiydi, gayet samimiydi, yani herşeyimizi anlatırdık, ederdik. Herkesle aynı, mesela sen okulla ilgili değil de başka birşey sormak istediğin zaman da bir kağıt işin oluyordu, yardımcı olduğu kişiler de oluyordu yani, dil bilmiyordu ona yardım ediyordu. Yapıyordu öyle şeyler de. Yardımcı oluyordu. Yardımsever birisiydi. (19.bel)

- Öğretmen konuştuğunda sanki bizi hissediyor, bizle yaşıyor. Bizim uygulayıp uygulamadığımızı, yararlanıp yararlanmadığımızı eskisine göre değişip değişmediğimizi görmek için "Ne yaptın bunu uygulayacaktın? Ne oldu etki etti mi? Yaptın mı?" diye soruyor. Bizim fikirlerimizi alıyor bizi dinliyor. (7.bah)

- Öğretmenimizle çok iyi bir diyalogumuz vardı. Yani bir bacı, bir kız kardeş, bir anne gibi

çok iyilerdi. Hepimize aynı, eşit davranıyorlardı. Yani sen şöylesin sen böylesin diye bir şey yok. Çok iyi davranıyorlardı. (20.sar)

Örnek Olması İle

- Benim için tam bir örnek oldu. Çok farklı bir insan ben öyle bir insanla hayatımda ilk defa karşılaştım. Kendi ayakları üstünde durabilen, doğru bildiğinin gerçekten doğru olduğunu bilen ve onun arkasında duran kendini çok güzel ifade edebilen mükemmel bir insan yani ben hayatımda böyle bir insan görmedim çok örnek alınacak biri ben iyi ki onun kursuna gitmişim, o yönden çok şanslıyım. Bize biz olduğumuzu hatırlattı, kadın olduğumuzu hatırlattı, bizim birer birey olduğumuzu, haklarımız olduğunu, insan olduğumuzu bize hatırlattı; bu yönden çok şanslıyım.(14.tür)

- Bize arkadaş gibi konuşmayı, çocuk üzerinde neler yapabileceğimizi gösterdi. Ona sorular sorup, endişelerinizi paylaşmayı. Bunları öğrendik, yapabileceğimi düşünmüyordum. Bir anne olduğunu gördük en başında, onun da çocuklarını yetiştiren bir anne olduğunu, bizlere ne kadar eğitici olarak gelmiş olsa da bir anne olduğunu gördük. Bize örnek oldu. (8.isv)

- Ben güler yüzü de, sabrı da çok onun hallerinde herhalde gördüm, öğrendim ve oğluma da aktarmaya çalıştım yani. Kendime bir örnek gibi de gördüm. Öyle de diyebilirim. O tatlı halleriyle. Mesela bir kusurun bir insanda olduğunun nasıl söyleneceğini, nasıl kalbi kırmamaya dikkat edeceğini falan ben onda gördüm. O kadar sabırlı ve alçakgönüllü bir insan dünyada herhalde çok fazla yoktur. Ben onu öyle görüyorum. (9.bel)

- Sabrı beni çok çok etkiledi ve söylediği saate sadık kalması beni gerçekten çok etkiledi. Örnek oldu. (1.bah)

Öğretmenin değişime farklı biçimlerde katkıda bulunduğu görüldü. Anlattığı konulara hakim olması, dersi anlaşılır ve etkili bir şekilde anlatması, annelerin sorularına rahatlıkla cevap verebilmesi anneleri ikna etmede ve inandırmada önemli idi. Ayrıca, anneler öğretmenin bilgili, deneyimli olmasının ve kendi yaşamından da örnekler vermesinin öğretmene daha çok güven duyulmasını sağladığını belirtti.

Öğretmenin kişiliği de annenin değişiminde önemli bir etken idi. Öncelikle öğretmenin samimi ve sıcak davranması, annelere bir arkadaş gibi yaklaşması, yardımsever olması, herkese eşit davranması anneler için etkileyici olarak belirtildi. Öğretmenin anneye örnek olacak davranışları olması da anneler için önemli idi. Kendi ayakları üstünde durabilen, eğitimli bir kadın olması ve anne olması anneleri olumlu yönde etkiliyordu.

Öğretmenle ilgili olumlu görüşlerin yanı sıra, özellikle İsviçre’de 2 anne, olumsuz görüşler de dile getirilmiştir. Öğretmenin konulara çok hakim olmadığı ve yeterince tecrübeli olmadığı belirtilmiştir. Anne sorduğu sorulara cevap alamadığını söylüyor. Diğer bir anne de öğretmenin derse hazırlıksız geldiğinden şikayetçi.

- Konuyla ilgili bir şey sorulduğu zaman "Bizde böyle oluyor acaba nasıl bir çözüm yolu bula-

biliriz?" dediği zaman hiç değilse kendisinin de biraz katkısı olması gerekiyor, kursu aktaran kişinin. O açıdan. Sadece bana değil, annelere genel olarak mesela soruyordu. Cevap çıkmayınca açık, havada kalıyor. Daha bilgili bu konuyla gerçekten bilgili biri gelmiş olsaydı bazı sorulan sorular havada kalmazdı. Benim beklediğim aslında Program'a gelecek arkadaşın daha bilgili, tecrübeli, bu konuda gerçekten mesleği bu olan birini tercih ederdim. Alanı değil, kurs vermiş olsa da bazı sorular açıkta kaldı. Cevaplandıramadı yani tatmin etmedi daha doğrusu çoğu yerde teksire bağlı kaldı. (14.isv)

- Konunun bazen dağıldığı durumlar da olabiliyordu. Bazen ilgimiz de böyle kayabiliyordu. Sınıf hakimiyeti de bu derslerde çok önemli. Bunu da öğretmenler çok daha iyi bilir. O konuyu fazla dağıtmamak çok önemli. Böyle dağıldığı zaman tekrar o atmosferi yakalamamız zor olabiliyor. (15.isv)

- Kendi işlerini bize yaptırarak, mesela kendi yapması gereken şeyleri bize yaptırması. Me-sela fotokopi çekmesi gerekiyor, o teksirsiz geliyor, yani insan hazırlıklı gelir. Diyelim ki Zepler'in fotokopileri olsun, materyal eksikliği olsun, bunu kendisi ilgilenmesi, kurs öğretmeni, yani bana bu görev verildiyse ben bu görevin haktan gelmem lazım. (14.isv)

▪ ZEP Uygulaması Değişime Nasıl Katkıda Bulunuyor?

ZEP çalışmaları her ne kadar doğrudan çocuğun gelişimini hedeflese de, annelerin söylemleri çocukla ZEP çalışmasının annedeki değişimde rol oynadığını gösteriyor. Anne bu çalışmalarla "çocuğunun gelişimine katkıda bulunduğunu düşünüyor ve bununla gurur duyuyor", "çocuğunu daha iyi tanıdığını ve ona yol gösterdiğini" ve "çocuğun gözünde farklı bir konuma geldiğini" düşünüyor.

Çocuğuna Katkı Yaptığı İçin Gurur Duyuyor, Mutlu

- Her şeyi bu hayatta öğrenmek için okulda öğreniyoruz, öğreniyor ama asıl eğitimin evde başladığı, anne babanın verdiği ile çocuk ilerde başarılı olacağını farkındaydım. Gurur verici. Ben biliyorum ki hani çocuğuma da öğretiyorum. Yanlış bir şeyler verseydim çocuğum yanlış şeyler öğrenirdi ve şimdi de başarılı olamazdı okulunda. Yine de doğru şeyler öğretilmişim ki faydalarını şimdi görüyorum. (14.bel)

- Sorumluluk veren bir duygu, sorumluluk ve mutluydum yani ben yapabiliyorum, bunu da yaptım. Çocuğuma bir şeyler verebiliyorum. (16.bel)

- İşte zaten her insanı mutlu eden bu değil midir? Çocuğa bir şeyler vermek, ona yararlı olmak insanı mutlu ediyor. Çocuğun kendi ayakları üstünde durabilmesi için yardımcı oluyorum. Çevresinde ben olmasam da çocuğum bunları kendi başarır, yapar. Kızımın kendine olan güveni artar. Okulda ben olmasam da okulda ne konuşması gerektiğini, nasıl davranması gerektiğini bilir. (13.sar)

- Çok güzel duygular hissettirdi. Şimdi ben ZEP'leri yaptırırken büyük bir zevk alıyordum. Çünkü çocuğuma bir şeyler öğretiyorum ben. Ben kendim yapıyorum, ben ve baba yapıyoruz. Emek çok, emek çok olunca sevgi çok oluyor. (8.sar)

Çocuğunu Tanıdı, Çocuğu İle İlgili Ona Yol Gösterdi

- Onun öğrendiğini görmek ve becerebildiğini görmekten memnun oluyordum. Onun bir şeyler yapabildiğini veya okulda neler yapıp neler yapmayacağını bilmek güzel. (1.isv)

- ZEP'ler bana yön çizdi, kendi adıma konuşayım, nasıl davranmam gerektiğini gösterdi. İlla bir yöntem bilmek gerekiyormuş. Bunu da tabii zepleri yaptıktan sonra öğrendik. Ve dediğim gibi bir yöntem çizdi, yani daha eğitimin nasıl verileceğini öğretti. Bunun anahtarını bulmuş oldum. (8.isv)

- Çocuğun derslerine yardımcı olmak, nereden başlamak gerektiğini öğrenmek. Ben buraya gelmeseydim onu bilmeyecektim. Hani nasıl davranacağımı öğrendim. (14.bel)

- Program'a katıldıktan sonra demek ki bunlar veriliyor, bunlar öğretiliyor. Bu şekilde öğretiliyor daha doğrusu, ben de bu şekilde öğretiliyim. (13.sar)

Çocuğunun Gözünde Farklılaştığını Düşünüyor ve Hissediyor

- ZEP çalışırken bir öğretmen gibi görüyordu beni. Ama ZEP bittikten sonra hemen anne pozisyonuna geçiyordum. Böyle şey yapıyordu yanlış bir şey yaptığında ay anne yanlış mı yaptım diye çekiniyordu. Laubali olmak istemiyordum ZEP'leri çalışırken çünkü öğretmeni görüyordu beni, o zaman daha iyi oluyordu. (3.tür)

- Onun bana güveni daha arttı. Daha bir bakış açısı farklılaştı. Annem de yapabiliyor, annem de becerebiliyor gibi düşünüyor; evet çok güzel oldu yaklaştık yani. (14.tür)

- Çocuk da annem şu anda okula gitmiyor ama ben okula gidiyorum, ama annesinin de onun kadar bilgisi olduğunun, bir şeyler ondan öğrenebileceğinin farkında sorduğunda bir şeyleri. Mesela gelip bana soruyor nasıl yapabilirim, edebilirim. Bilgili görüyor tabii ki çünkü bir şey olduğu zaman ben fikrimi söylüyorum, belki benim fikrimi o an beğenmiyorsa da okulda da aynı öğretmenin söylediği ile aynı olunca annem biliyormuş diyor. (14.bel)

- Mutlular çünkü anneleri okuyor. (1.bah)

- Örneğin sertifika gününde çocuklarım gurur duydular. Özellikle çocuklarım için çok iyi bir şey oldu bu. Gerçekten onlarda çok iyi bir iz bırakacağına inanıyorum. Yani kazanmadan, okumadan veya çalışmadan bir şey kazanılmayacağını artık belki de orda. Onlar için iyi bir örnek oldu evet. (17.sar)

- Oğlum falan zaten çok seviyordu yani benim annem de okula gidiyor diye. (6.sar)

Anne çocuğu ile ZEP'leri yaparken ona bir şey öğretebildiğini görüyor. Ona bir şeyler öğretebilmesi anneye gurur veriyor ve kendini mutlu hissettiriyor. Katkı sağlarken çocuğunu daha iyi tanıyor, onun bildiklerini ve bilmediklerini öğreniyor. Ayrıca, bundan sonrası için çocuğuna nasıl yardımcı olabileceğini de anladığı için kendine olan güveni de artıyor. Anne ZEP çalışmaları sayesinde çocuğunun gözünde farklılaşıp bir öğretmen gibi olduğunu düşünüyor. Annesinin okula gitmesi de çocuk için bir sevinç

ve heyecan kaynağı oluyor. Annenin ZEP çalışmalarını yaptırması sonucunda çocuk da annesinin bilgili olduğunu fark ediyor, onun da kendisine bir şeyler öğretebileceğini anlıyor.

▪ İçerik ve Uygulamalar Değişime Nasıl Katkıda bulunuyor?

Anneler Program'dan hem "uygulamaya dönük", hem de "ihtiyaçları olan ve işlerine yarayan bilgiler" aldıklarını söylüyorlar. Bilgiler edindikçe kendilerindeki eksikliklerin de farkına vardıklarını dile getiriyorlar. Anneler, edindikleri bu bilgileri "uygulayarak işe yaradığını" gördüklerini ve "bilgilerin kendilerine uygulama için fırsat yarattığını" söylüyorlar. Ayrıca, "eskiden bildikleri bilgileri Program'da görünce daha kolay uyguladıklarını" belirtiyorlar.

Yeni Bilgi Aldım

- Çocuğum okula başlamadan çocuğumla ders çalışmayı öğrendim. Çocuğuma nasıl ders çalıştıracağımı öğrendim, nasıl ortam hazırlayacağım, nasıl soru cevap yapacağımızı öğrendim. Yani birden birinci sınıfa başlayacak, boşluktaydım; nasıl yapacağımı düşünene kadar. Ben şu an onları okula başlamadan öğrendim. Kendimle çocuğumu tanıdım. (15.tür)

- O kursa gittikten sonra daha çok öğrendim, annenin nasıl davranması gerekiyor, çocuk nasıl davranırsa nasıl olur. Araştırma ne kadar yaptımsa da, az yapmışım demek ki, orada daha çok şey öğrendim. Ne kadar kendim çalışma yapmış olsam da, birkaç yerden okuduysam da, orda daha farklı. (12.isv)

- Yaptığım davranışların yanlış olduğunu fark ettim artık, doğru olmadığını. Böyle bilgiler alınca insan kendine geliyor. Ne yaptığının farkına varıyor. O zamana kadar hiç farkında değiliz. Evet, Program sayesinde gördüm. Önceden bilmiyorduk bu kadar. Hiç bilmiyorduk. (11.isv)

- Hem bana öğretti nasıl öğretebilirim diye, hem çocuğa da faydalı oldu. Tabii ki ilk önce ben kendim geliştirdim, çünkü ne kadar anne olursanız olsun bazı yerde tıkalı kalıyorsunuz. Nasıl anlatsam nasıl söylesem diye bilmiyordum. Tamam, bizim annelerimiz bizi büyütmüş ama aynı değiliz artık zaman değişiyor ve yetiştirme şartları değişiyor ve bana çok yardımcı oldu. (20.bel)

- Ben kendi içimde bir şeylerin yanlış olduğunu biliyordum zaten. Ne yapacağımı ve nasıl düzelteceğimi bilmiyordum. İlk günden Program'a hazırdım. Rahattım. Bir sürü bilgiyle karşılaşmaya hazırdım. (8.bah)

- Davranışlarımızda birçok şeyin yanlış olduğunu keşfettim ve değiştirmeye çalıştım. Sanırım programda gördüklerim, öğrendiklerim en büyük sebep. Eve de sevgiyi doysun çocuk dedi, ne kadar sevgi verirsen o kadar sevgi alırsın dedi. Bu bilgi benim için yeniydi. (9.bah)

- Değişik her gün bir konu vardı. İşte bunları hayatına geçirmeye çalıştığın zaman hatanın farkında oluyorsun, değiştirmeye çalışıyorsun. Bilgili oluyorsun. (6.sar)

İşime Yarayan Bilgi Aldım

- Hocanın anlattığı her bir konusu bize hitap ediyordu. Her yönden çocuğun yönünden eşin yönünden, kendi yönünden, her yönden bize hitap ediyordu. Yani katılmamın sebebi de oydu, bir şeyler öğrenmek, yani böyle cahil kalmamak. (10.tür)

- Yaptığın şeylerin yanlışlığını öğreniyorsun orada. Bazı yaptığın yanlışları öğreniyorsun, doğruları öğreniyorsun. Sağlığı öğreniyorsun, çocuğa bakımı, bebeklikten başlayıp da onu büyütene kadar ki ileriki yaşları, yani 20'li yaşlara kadar her şeyi öğreniyorsun orada. Ne yapmak gerektiğini öğreniyorsun çocuğunla, bunları yaşadık bire bir ki ben şaşırırım yani o yüzden de güzel geçti. (7.tür)

- İnsan mesela bir şeyler aldığı zaman, bilgilerine yeni bir şeyler katıldığı zaman, önceden yanlış bildiğin bir sürü şeyin sana yanlış olduğunu; ama sen bunu oturup, tartıp biçtiğin zaman gerçekten de bunun öyle olduğunu görüp değiştirmeye çalıştığın zaman, değiştirdince de bir şeyler elde edip, faydasını görüyorsan, bu zaten yetiyor sana. (17.isv)

- Allah için eskilerin söylediği gibi tıpkı denizcinin tek başına gemi kullanması gibi. Çünkü Program'a katıldıktan sonra herkeste bir şeyler yapabildim. Artık herkes tek bir kişiye güvenmiyor görevlerimizde bir dağılım oldu. Eşimle çocuklarımla yani onları yönlendirebildim. (3.bah)

- Öğretmenlerin anlattıkları, arkadaşların anlattıkları beni çok etkiledi. Kendi yaşadıklarım ve çocuğuma, ZEP kitapları olsun bunları verdikçe daha çok bir hırslı oldum. Hocaların, çocuğu nasıl besleyeceğimizi, nasıl eğiteceğimizi, neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlatacaklarını hiç bilmiyordum. (11.sar)

Eksiklerimin Farkına Vardım

- Kendi hatalarımı gördüm, kendimi buldum. Hatalarımı görmeme yardımcı oldu. Hatamı gördüğüm için de huzurluyum. Şu anda huzurluyum ki o hatamı gördüm bu Program'a katılarak. Ters olarak, kötü olarak bana dönebilirdi (10.isv)

- Çok eksikler gördüm her şeyden önce çocuklarımıza yeterince ilgi göstere-medüğimizi, zaman ayırmadığımızı. Onların konuşmaya ihtiyaçları olduğunu. (2.isv)

- Daha yumuşak davranmam gerektiğimi gördüm. Çok kuralcı bir anne olmak yerine daha hoşgörülü bir anne olmak. Orada kendimde eksikler gördüm. Bu Program'lara katılmasaydım bu eksikliklerimi tamamlamasaydım ben de yanlış eğitecektim diye düşünüyorum, iyi ki de görmüşüm (3.bel)

- Mutlaka kendimi değiştirmem gerektiği. Evet, her katıldığım toplantıda her şeyimi değiştirmek istiyordum. Her toplantı beni daha çok güdüliyordu, destekliyordu değişmek için. Çünkü bu program çok farklı, bizim davranışlarımız çok çok yanlış. (11.bah)

- Şimdi, bende bir eksiklik olduğunu hissettim. AÇEV'e geldikten sonra burada edindiğim bilgilerden sonra bende bir eksiklik olduğunu hissettim ve değişmem gerektiğini düşündüm. (19.sar)

Uygulayarak İşe Yaradığını Gördüm

- Ders görünce insan bunları duyunca hakikaten uygulayınca da farkını görüyoruz. (2.tür)
- Hangi dersi gördüysek mesela o da yaptığım, o derse göre davranışım yanlışsa, hemen düzeltmeye çalıştım yani ve uyguladım. Çok da faydasını gördüm. (11.isv)
- Zorluk çekme konusunda bir insan oturup ölçüp tartıp biçtiği zaman neyin daha faydalı mesela neyin daha gereksiz olduğunu gördüğün zaman, onun bir de faydasını görünce o sana çok da zor gelmiyor değiştirmek. (17.isv)
- Programdaki şeyleri tatbik edince, zaten her şey ilerleyince hoşumuza gidiyor ve görüyorsunuz ki her şey ileriye gidiyor, hoşunuza gittiği için aynını devam ediyorsunuz. (5.bel)
- Program'a katıldığım günlerde çocuğun nasıl değiştiğini gördüm. Değişiklik olduğunu fark ettiğim de çocuklarımda bunu devam ettirmek istedim. (12.bah)
- Orada aldığımız şeyleri, çocuğun üzerinde etkisini gördükten sonra çok daha farklı oluyordu. Hani orada inanıyordum ben gerçekten doğru olduğuna. Çocuğun üzerinde anlattığım zaman ya da yaptığım zaman ya da çocuğu konuşturduğum zaman bu konuda bakıyordum faydasını görüyordum, "A demek ki gerçekten doğruymuş" diyordum. Bu tür şeyler çok oldu. Yani birden inanmadığım ama sonra inandığım çok şey oldu. (14.sar)

Uygulama Şansı Yarattı

- Bir sorunun hallolması değil. Çözümlerinin çok kolay olması. Sana diyor ki, "Aslında sorunlar bu kadar da büyük değil, büyütüp abartma, gel bunu kolay yoldan çözelim" diyor. (5.tür)
- Bilmediğimiz şeyler de değişti, normalinde her şeyi biliyoruz nasıl davranılması gerektiğini, nasıl yaşanması gerektiğini, nelerin yapılabilmesi, gerektiğini aslında her şeyin bilincindeyiz. Bunu uygulama şansı verdi. (2.isv)
- İşin içinden nasıl çıkacağım diye düşündüğünüz anlarda dahi mesela ansızın bir olay oluyor evin içinde bir şey oluyor, düşünüyorsunuz mesela o işin içinden nasıl çıkacağım. Çözemiyorsunuz çocuklarla aranızda bir sorun var mesela. Olmadık bir zamanda burada gördüğünüz bir şey aklınıza geliyor. Ve o bir çözüm aracı oluyor yani. (2.sar)

Bildiklerimi Uygulamamı Sağladı

- Biliyorduk ama kenarda duruyorlardı hani hiç kullanmadığımız bilgilerdi. Uygulamıyoruz. Uygulamaya geçmemize yardımcı oldu. (17.tür)
- Kesinlikle büyük bir değişiklik hissettim, küçük değil yani. Orda duyduğum konular yabancı değildi belki duymuştum okumuştum ama uygulayamıyordum. Ama biz Program'a katıldıktan sonra bunu nasıl yapacağımızı, nasıl davranacağımızı, uygulamayı öğrendik. (3.bah)
- Birçok yerde, öğretmenin söylediği birçok şey hemen hemen bildiğimiz şeyler yani biliyor-

duk. Bunun doğru olduğuna inanıyorduk ama yapmıyorduk, uygulamıyorduk ama böyle bir Program'a katılınca kendimizi zorladık, işte kendimizi mecbur bıraktık, elimizden geldiğince uygulamaya çalıştık Program'ı. (17.sar)

- Benim de kitaplarım var, onlardan da zaten beslenmeyi okuyordum filan ama işte karşılıklı başkalarıyla birlikte sınıf mahallinde bunun görüşülmesi daha tasdikli oluyordu, daha emin oluyorsunuz, o yani. Zorundasın, yani nasıl bir dahaki gittiğimde ben bu konu hakkında ne yaşadığımı anlatacağım orada çünkü. Bir de yani öğrendiklerimin kalıcı olması, yani uygulamam da gerekiyor. (9.sar)

Yukarıdaki bulgular Programın içeriğinin de değişime önemli bir katkısı olduğunu gösteriyor. Anneler Program'a katıldığında birçok konuda bilgi alıyorlar. Anne Program boyunca bilgi aldıkça neleri doğru, neleri yanlış yaptığını, kendi eksikliklerini fark edip davranışlarını değiştirmeye çalıştığını ifade ediyor. Program'da öğrendiklerini uyguluyor ve sorunlarına çözüm buluyorlar.

Anneler Program'da anlatılan bazı bilgileri zaten bildiklerini ama çok da uygulamaya koyamadıklarını dile getiriyorlar. Ancak, bu bilgilerin Program'da tekrarlanmasının, annenin uygulayabilmesinde etkili olduğu görülüyor.

Uygularken Olumlu Düşünce ve Duygular Hissettim

- Vicdanım rahat.

- Yalnız yedir, içir, altını değiştir, başka bir şey vermedim bu güne kadar ben ona ama çok ama üzülüyorum. Vicdan azabı çekiyorum şimdi ben doğruya doğru. Ama çocuk 6 yaşına geldikten sonra AÇEV'e gittikten sonra, bunlar anlatıldıktan sonra anne olduğumu anladım, duygularımı anladım. Önceden yaptıklarım, hatalarım çok. (9.tür)

- Bizim orada dayak çok vardı, ben de çok dayak yedim. Benim oğlum da kızım da aman aman yemeseler de yediler, yani bunun çok yanlış olduğunu öğrendim yani konulara ilk başladığımda çok vicdan çektim. Gerçekten bunun hesabını çok çektim. Bu var yani dayak ve biraz daha şey onları birey yerine koyup ilgilenmemek, konuşmamak, ilgilenmemek hep kendi sorunlarımla ilgilenmişim. Bunlar benim içimde ukdedir. (14.tür)

- Hani yaptıklarım çok yanlışmış gerçekten. Çok yanlışmış. Bileydim baştan hiç yapmazdım. Keşke iki çocuğuma da hiç yapmasaydım. Çok pişmanım. Çok pişmanım gerçekten. Hani oğluma çok yaptım. Çok çok pişmanım. Çünkü her ufak şeyde çocuklar söylüyor. Anne sen bize çok çektirdin diyor. Derslerini yapamazlardı vururdum. Şunu yapamazlardı vururdum. Ne bileyim kendime hakim olamıyordum. Ya da benim bir psikologa gitmeye ihtiyacım varmış. Bunları anlatmaya ihtiyacım varmış. (13.bel)

- Orada bir pişmanlığım oluyordu. O anda çocuğuma onu yaptığım için bak aslında çocuğuma ben yanlış yapmışım aslında çocuğumun düşündüğü doğruymuş diyorum. Daha sonraları ona haksızlık yaptığımı hissettiğim dönemlerde onun gönlünü alıp "Özür dilerim

yanlışlıkla oldu, yanlışlıkla bağırdım sinirliydim ya da ne bileyim "Çok özür dilerim" yani bunu yapmışımdır. (8.bel)

- Yazık o çocuk hayatı yaşamadı, oyun oynamayı yasaklardım. İnanılmaz sinirliydim ve çok dövdüm ama Allah'a şükür şimdi düzeni var. (4.bah)

- Üzülüyordum tabii işte ben bugüne kadar diğer büyüttüğüm çocuklarda ben bunu böyle yapmıştım ama bu yanlışmış, bundan sonra yapmayayım, artık bunu bu şekilde yapayım öyle bir düşünceye sahip oluyorsunuz. (2.sar)

Kendimi şanslı, ayrıcalıklı hissediyorum

- Kendimi bir kere çok şanslı hissediyorum böyle bir Program'a katıldığım için. Benim için hayal gibi birşeydi, böyle birşeyin burda olabileceği hiç aklımın ucundan dahi geçmiyordu. Söylediğim gibi burada anaokullarında çocuklara testler uygulanıyor ve özellikle yabancı olanlar bu testleri bilmiyorlar, çocuklara neler uygulandığını bilmiyorlar. Burada bunları gördük, bu beni çok sevindirdi. Böyle bir Programın Türkçe olarak gelmesi beni gerçekten sevindirdi, çok mutlu oldum. (7.isv)

- Şanslı. Kendimi şanslı bir bayan hissediyorum. İyi ki diyorum o rastlantı olmuş gitmişim. Gitmeye de bilirdim, bunları bilmeyebilirdim. Belki şimdi ne bileyim bazı görüşlerim daha farklı olabilirdi. (9.bel)

- Kendimi çok iyi hissediyorum, şanslı hissediyorum, Türkiye'de olsaydı katılmazdım. Yani belki de bana sıra gelmezdi çünkü çocuğumu o okul olmazsa başkasına verecektim, böyle bir şeye de ihtiyaç duyacağımı zannetmiyorum, orda yoğunluktan fırsatım olmayacaktı. Tabii ki şanslı hissediyorum, burada büyük bir şans. Dışarı ülkelerde bir anne için, bir çocuk için büyük bir şans. ZEP yaptık beraber, yani çok şeyler yaptık. (15.sar)

Güvenim artıyor, kendimi desteklenmiş hissediyorum

- Bilgilerimiz arttı. Ne bileyim birkaç saat de olsa ben kendi başıma, yani ben bilgiyi öğrendikçe kendimi iyi hissediyorum hayata karşı. Güvenim oluyor çünkü kızımı nasıl yetiştireceğimi biliyorum. Biraz rahatlıyorsun. Yani özgüveniniz artıyor tabi bilinçli oldukça. (1.isv)

- Biz Türkiye'de yetiştiiğimiz için kendimi Türkiye'de gibi hissettim. Depreşmiş olan kişiliğimi geri buldum. Kendimi sanki Türkiye'nin bir okulunda gibi hissettim. (3.bel)

- Programın sonunda çok farklı bir rahatlama hissettim ve artık kesinlikle böyle programlara katılacağımı düşünüyorum. Çocuğum olduğu sürece yeniliklere açık olmam gerekiyor. Çok büyük bir fayda gördüğümü hissettim, Program'da duyduğum her şeyi insanlara söylüyordum, uygulamaya çalışıyordum. Bundan dolayı da çok büyük bir rahatlama hissettim. (3.bah)

- Şimdi daha değişik fikirlerim var geleceğe yönelik. Güvenim arttı. Eğitim almak çok hoşuma gitti benim. Sanki ben tam eğitim almak için doğmuş gibi hissettim kendimi. Çok

rahat hissettim. Eğitimin çok güzel olduğunu anladım her türlü eğitimin. Önce bir lise diploması olsun. Sonra düşünebilirim. Ailemden, eşimden destek alabilirsem deneyeceğim. (14.sar)

- Ne tür haklara sahip olduğumu öğretiler. Sürekli bir kanun değişikliği olduğundan yani takip edemiyoruz nelerle ilgili. Bilmiyordum onları öğrendim mesela, o kadın derneklerini veya şu an benim üzerime olan eşyama veya kendi özel şahsi eşyalarımın benim olduğunu öğrendim. (18.sar)

Anneler bütün bu deneyimleri yaşarken uygulamayı daha çok kolaylaştıracak ve kendisindeki bu değişimi daha çok destekleyecek farklı duygular da yaşıyorlar. Öğrendiklerini uygularken yanlışlarını görüp düzelttiği için vicdanının daha rahat olduğunu söylüyorlar. Desteklendiği ve yeni bilgiler öğrendiği için kendini daha şanslı ve ayrıcalıklı hissediyorlar. Tüm öğrendikleri ve başarıklarının sayesinde de kendilerine olan güvenlerinin arttığını ifade ediyorlar.

▪ Yetiştirilme Tutumlarının Karşılaştırılmasının Değişime Yansıması

Anneler Program'da edindikleri çocuk yetiştirme yöntemlerini kendi yetiştiriliş biçimleri ile karşılaştırdıklarından söylediler. Anneler kendi yetiştiriliş biçimlerinden ya "memnundular" ya da "memnun değillerdi". Annelerin memnun ya da memnun olmamalarının annedeki değişime etkisi olduğu görüldü.

Farklı ve Memnun Değilim

- Ben çocuğumu ailem gibi yetiştirmek istemedim. Ben hep destekleyen bir aile olarak çocuğumu yetiştirmek istedim. Çocuğuma hep iyi şartlarda, çocuğuma hep böyle destek olarak, onu iyi imkânlarla hep büyütme istiyordum zaten. (19.tür)

- Çok şiddet yaşadım. Ben yaşadım, ben yaşatmayacağım. Yapmak istemiyorum, yapmadım da, yapmayacağım da. Annem, beklerdi, beklerdi birden patlardı ama çok kötü patlardı. Ondan sonra biz ağlardık, onun etkisinde çok kalırdım. Ve onları düşünürdüm hep AÇEV'de konuştukları zaman. O çocukluk dönemiyle oradaki anlatılanlar o kadar farklı ki. Yapılmaması gereken yanlış olan şeyler. Onun yaptığı şekli yapmayacağım diye düşünüyorsun. (7.tür)

- Benim ailemde babaya hiçbir şey anneye ki hiçbir şey söyleyemezsin. Büyük bir uçurum var arada. Ama ben şimdi çocuğumla herşeyimi paylaşma farkındalığına sahip oldum. Bizde bir kere büyüklerle sofraya oturmak hayır, bende olmasa bile ben genel olarak söylüyorum. Önce büyükler oturacak kalkacak sonra. Oysa o sofralar ne kadar önemli, hep birlikte kararlar alınması için ailenin bir sofrada oturması ne kadar önemli. Bizde önce anne baba oturacak, ondan sonra çocuklar oturacak. Onun için de büyük sorunlar oluyordu, uçurumlar oluyordu öyle değil mi? Ama biz şimdi o sofrada oturuyoruz, çocuğun kaşık tutması, yemek yeme şeklini herşeyini, orada izliyorsun, değişiyor konuşuyoruz. Ne demek bizim bir

kahvaltı yapmamız 2-3 saati buluyor, özellikle Cumartesi Pazar kahvaltılarımız. (11.tür)

- Annemin babamın bana yapmadığı şeyleri ben çocuğuma yapmak istiyorum. Mesela sevgilerini vermediler bize, ben onlara veriyorum şimdi tabii ki. Öyle sevgiyle büyümedik biz çok kalabalık olduğumuz için yani onların bize yapmadıklarını ben çocuklarıma yapıyorum. Program sayesinde neler yapmamız gerektiğini çocuklarımıza yapıyoruz. (3.tür)

- Güvensiz yetiştirildik, baskı altında yetiştirildik, güvensiz yetiştirildik. Benim kendi büyüme ortamımla bu yaşadıkları çocukların büyüdüğü ortam çok farklı bunu görebildim. Ben tamamen baskıcı bir tutumla büyüdüm, hiçbir söz hakkı verilmediği, sana bir birey olarak davranılmadığı, işte alelade bir insan, yaşayıp gidiyorsun o şekilde ben büyüdüm. Bunu gördüm fakat bu tutumun yanlış olduğunun farkındayım, farkına vardım yani. (14.tür)

- Annenden babandan gördüğün çoğu şeyi uygulamamaya gayret ediyorsun çünkü kendin yanlış olarak algılamışsın onu, kendi çocuklarında da bunu uygulamaya kalkıştığın zaman aynı hataları ya da benim çocuklarım da benim hissettiklerimi hissedecekler anlamında farklı yetiştirme tarzları uygulamaya çalışıyorsun. Bu farklı tarzın daha doğru olduğuna inandım. Baskıyla ya da kızmayla, bağırma, dövmeyle geçmişte uygulanan yöntemlerin faydalı olmayacağına inandım. (14.isv)

- Ben ailemde hiçbir zaman bir konuda fikrimin alındığını hatırlamıyorum. Genelde annem, babam bir şey yapmak istiyorlarsa, tamamen kendi zevklerine göre, kendi düşüncelerine göre yaparlardı. Benim hakkımda bile olsa, asla fikrim alınmazdı. Ama ben tam tersi çocuklarımla her konuda fikrini, onlarla alakalı olmasa bile, kendi fikirlerini alırım. Benim hayalim çocuğumu arkadaş olarak, yani çocuğum beni bir anneden ziyade bir arkadaşı olarak görsün istemişimdir hep. Öyle yetiştirmek istemişimdir. Babamın da annemin de yetiştirme ve yetiştirirkenki tavırları, davranışları, sevmiyordum ben. Yani yanlış olduğunu biliyordum sonuçta. Ailemle yapamadığım şeyleri çocuğumla yapmak istiyorum. (4.isv)

- Ben çocuğuma eğer yani yapmak istediği, almak istediği bir şey konusunda önce onun yerine koyarak düşünüyorum. Bana bu yapılmadı. (8.isv)

- Kendimi çok bilinçlendirmek istemişim. Mesela ilk hedefim şuydu: çocuğumu kucağıma aldığımda, mesela annem babamın bana yaptığı şeyler, hoşlanmadığım şeyleri çocuğuma asla yapmayacaktım, ben bu hedefle yola çıktım. (18.bel)

- Benim yetişmemle zaten, siz zaten bir insan büyürken yetişirken ailesinde eksikleri gördüğünde benim çocuğum olduğunda ben bunları yapmayacağım diyor. Mesela nasıl benim eğitimim eksik kaldı da çocuklarımla önem veriyorum eğitimlerine, ailemde benim hiç yapılmayanları ben yapıyorum. Ben böyle yetiştirdiğim için memnunum daha iyisini de yetiştirmek isterdim ama tabii ki ben benim gibi yetiştirilmesini istemezdim. Daha iyisini de yetiştirmek isterim. (11.bel)

- Babam çok çok sinirliydi yani biz kızların üzerine çok gelirdi ve hiçbir şeye razı olmazdı.

Babam bize çok kıydı. Her şeyim çok çok kısıtlanmıştı. Rüyamda hep bir diplomamın olduğunu görürdüm ama bir diplomam yok ve insanlara hep söylüyorum okuyun okuyun diploma alın diye çok güdülüyorum, destekliyorum. Çocuklarımın okuması tek dileğim. Birinin ders çalışmadığını görürsem kızırım çünkü tek temennim okumaları yani okumak eğitim konusunda çok yaram var. Ben kendimi değiştirmeyi seviyorum. Aynı devam etmek istemem. Ben insanların evet değiştim demesini seviyorum, değiştim. (13.bah)

- Eskiden konuşmak istediğimizde ya da konuştuğumuzda bizi rahat rahat konuşturmazlardı, annemizle bile rahat konuşamazdık. Hiçbir şekilde anne bir şey söylemezdi. Ama şu an biz çocuklarımız bize bir şey sorarlarsa eğer ona cevap vermek zorundayız. Çünkü ona cevap vermesem bu bana farklı davranışlarla geri dönecek. (3.bah)

- Tabii ki farklılıklar var. Ben güzel bir çocukluk geçirdim geçirmesine ama eğitici olmadılar bize ama biz çocuklarımıza tabii ki daha eğitici olmaya çalışıyoruz. AÇEV’de öğrendiklerimizin hiçbirini ailemizde görmedik yani AÇEV’de öğrendiğimiz şekilde çocuklarımıza yansıtmayı. Mesela bir kızın annesinin ona adet göreceğini öğretmesi, eskiden öyle bir şey yoktu, öğretmediler bize. Ama biz şimdi çocuklarımızın önünde konuşuyoruz, öğretiyoruz, ne yapmaları gerektiğini öğretiyoruz, gerekirse okulda da öğretiyorlar bunu ama şimdi ben daha önce mesela şey derdim, ben çekinirim bunu kızıma anlatamam, yengesi veya halası veya teyzesi öğretsin diye. Sonra baktım, öyle neden yani mademki ben annesiyim ve arkadaşça yaklaşılmaya başlıyoruz, ona daha yakın olmaya çalışıyorum, neden ben öğretmeyeyim? (7.sar)

- Mesela ben bekarken annemle fazla iletişimim olmadı. Annem her zaman içten seven bir insandı, sevgisini belli etmezdi şımarmasın diye. Ben mesela AÇEV’de öğrendiğim bilgilerden her zaman buna önem veriyorum. Kızıma sevdiğimi söylüyorum, oğluma “Oğlum seni çok seviyorum. Ama biri sana sevdiğini söylerse senin de ona karşı sevdiğini söylemen gerekiyor. Çünkü insanlar her zaman duymak ister sevildiğini”. Oğlumu şimdiden alıştırmaya çalışıyorum. İlerde eşine karşı alışsın, söylesin, sevgisini ifade etsin diye söylüyorum. Mesela okuldan geldikleri zaman teker teker, önce kızımı çağırıyorum, öpüyorum. Biraz onunla konuşuyoruz, sohbet ediyoruz. Sonra oğlum geliyor, oğlumla da aynı şekilde. Bunlara önem veriyorum ki alışsınlar, ilerde onlar da kendilerini rahat bir şekilde eşine olsun herkes ifade edebilsin yani. Annem beni içten severdi, ben annem beni sevmiyor diye düşünürdüm mesela. Çünkü ben ondan duygusal olarak etkilenmişim yani. İstemiyorum çocuğumun da etkilenmesini. Belki güvenimi sarsmış olabilir, özgüvenimi sarsmış olabilir. Bu bende olumsuz bir etki yaptığına göre çocuğuma da yapar. Bir şey denenmiş, bir daha denemeye gerek yok yani. (6.sar)

- Ailem bizimle tek tek ilgilenemezdi. Annem çalışırdı, babam çalışırdı. Bizimle ilgilenemedi. Onların hatalarını yapmamak istiyorum mesela ben de. Daha çok ilgileniyorum çocuklarımla, daha planlı aile olalım mesela ha bire çocuk doğurmamak konusunda. Yani bilmiyorum annemin bir gün olsun oturup benim ödevlerime yardım etmişliği yok, babamın yardım etmişliği yok. Bana bir gün olsun sorup da kızım bir şey istiyor musun

dediğini hatırlamıyorum. Baba sürekli çalışıyordu. Uyurdu, hiç ilgilenmezdi bizimle. Bir gün bile başımı okşadığını hatırlamazdım. Ne annemin ne babamın, ben bunları çocuklarıma yapmamaya çalışıyorum. Özellikle de dövme konusunda. Çok dayak yedik biz çocukken, 9 kardeş olduğu için annem de bizi terbiye yolu olarak dayağı seçiyordu. Yani ben elimden geldiğince bunları çocuklarıma uygulamamaya çalışıyorum. Hani herkes der ya ben büyüyünce böyle anne olmayacağım diye. Hayır, tam aksine insanlar nasıl yetiştiriliyorsa çocuklarını öyle yetiştiriyorlar. Ama AÇEV'den sonra ben çocuklarıma kesinlikle bir fiske vurmuş değilim. Benim için farklıydı hep. Niye ben böyle yetişmedim diye yani üzüldüm. Ailemle sürekli iletişimsizlik, erken yaşta evlendirilmem, mesela ben kızımı asla bu yaşta evlendirmedim, daha bilinçli bir anneyim; annemin bilinçsiz olduğunu düşünüyorum ben. İstemezdim böyle şeyler yaşasın çocuklarım o yaşta. Mutlu oluyorum, demek ki benim gibi bir çocukluk geçirmiyor benim çocuklarım. Buruk değil çocuklukları. Yani mutlular çocuklarım bu da beni mutlu ediyor. (18.sar)

Benzer ve Memnunum

- Program benim yetiştiğim şekille kıyaslayınca aynı birebir örtüştüğünü düşündüm. Onun için bana bu program çok yabancı gelmedi. Sadece unuttuğum değerleri, bilgileri bana tekrar hatırlattı. Ben doğru yetişmişim diye düşündüm. Demek ki çocuğumu bu şekilde yetiştiricem o da doğru olacak. Topluma iyi bir çocuk yetiştireceğimi düşündüm. Ailenin ne kadar özel olduğunu hissettim. (20.tür)

- Kendi ailemle bu program arasında benzerlikler var. O yüzden bu Program'ı daha çok uyguluyorum. (18.isv)

- Belki de şu var kendim böyle bir ailede büyüdüğüm için kendim de böyle bir şey yaşatıp çocuğumun da böyle bir aileyi yaşatmasını istedim. Bu döngünün böyle dönmesini istiyorum. Benim ailem de böyle yapıyordu, yani demek ki doğru olan buydu. Böyle bir eğitimi bir eğitim kurumunda gördüğünüz zaman hem kuruma güveniyorsun, hem ailene güveniyorsun ikisini ortak bulduğun zaman. Ailem de zaten böyle yapıyordu, kurum da eğitim kurumu da zaten bunu destekliyor, demek ki bir sorun yok yani iki taraf da doğru yapıyor, yani hani daha çok güvenilir, daha çok bir inanç, inanç oluyor yani. (8.bel)

- Babam bize yakındı bize bir şeyler vermek istedi, ben de aynısını çocuklarıma vermeye çalışıyorum. Yakın olmaya çalışıyorum. Yaklaşmaya çalışıyorum. (16.bah)

- Şimdi annemiz bize babamızdan daha çok yakındı. Yani çok, ben her şeyimi annemle paylaşabiliyordum. Annemle çok iyi bir diyalog kurabiliyordum. Kesinlikle, hayatımda ne oldu ne bittiyse ailemle paylaşırdım. Bu tür benzerlikler var. Benle ve çocuğum arasında, çocuğum erkek olmasına rağmen, her şeyi benimle paylaşabiliyor. (11.sar)

Annelerin Program'ı tanıdıkça ve deneyimler edindikçe öğrendiklerini ve konuşulanları kendi yetiştiriliş biçimleri ile karşılaştırdıkları görülüyor. Bu karşılaştırmalar programın nasıl ve neden işlediğine önemli bir açıklık getiriyor. Program'da öğrendikleri kendi

yetiştiriliş biçiminden farklı olduğunda, ki anneler kendi yetiştiriliş biçiminden genelde memnun değiller, kendi yaşadıklarını hatırlıyor ve çocuğu daha iyi yetişsin, kendi yaşadıklarını yaşamasin diye değışmeye karar veriyorlar. Program'da anlatılanlar annenin kendi ailesinde yaşadıklarına benzer olduğunda ise verilen bilgilerin doğruluğuna inanıyor ve uygulamayı benimsiyorlar.

▪ Annenin Program Sırasında Aldığı Geribildirimler ve Desteğın Değışime Katkısı

Annelerin Program'a devam ederken aldıkları olumlu ya da olumsuz geribildirimlerin ve farklı desteklerin değışimde etkili olduğu düşünöldü. Annelerin söylemleri de bu düşünceyi doğrular nitelikteydi.

Eşten Alınan Olumlu Geribildirimler

Eşlerin Program sırasında annelerin "daha bilinçli olduğu", "çocuğa ve kendilerine karşı davranışlarının değıştiği" ile ilgili geribildirimler verdikleri ve annedeki olumlu değışimi ifade ettikleri görölüyor.

Daha bilinçli olduğu ile ilgili farkındalık

- "Bunun yani devamı varsa diyor hiç bırakma diyor git" diyor. "Ben" diyor "tamam gitmedim görmedim ama sen bana hepsini yansıttın" diyor. "Yani o değışiklikleri hissettim sende" diyor. O lafı dediği zaman benim için çok büyük bir şeydi o. (9.tür)

- Bazı konularda daha böyle bilinçli hareket ettiğimi söylüyor zaman zaman. Tabii bu da benim hoşuma gidiyor. Sabretmeyi öğrendim dedim ya, daha önce mesela çok fevri olarak hareket edebiliyordum, şimdi daha kendimi kontrol edebilerik, biraz daha onun yaşına uygun cevaplar verebiliyorum ve bunu da eşim tabii ki gözlemliyor takdir ediyor. Onun gözünde de böyle daha bir bilinçli anne oldum herhalde, bilemiyorum. (15.isv)

- Yani inanın eşim bile diyor, "Sen böyle değildin, ne oldu da şimdi bu kadar, ne, kendin bile yani ne istediğinden eminsin" diyor. Genelde diyor yani işte aa sen değıştin gibisinden. Onu da diyebiliyorlar yani baştan bir karşı çıkıyorlar fakat sonra sonra bunu anlıyorlar. (5.bel)

- Onlara olan davranışına hep teşekkür ediyor onlara oturuyorsun kalkıyorsun, ders çalışıyorsun, tekrar yapıyorsun. "Çok bilinçli oldun" diyor. Bütün bunları yaptığım için teşekkür ediyor. (18.bah)

- Bence bana karşı güveni arttı herhalde. Gerçi her konuda bana güveniyor da, birçok konuda hani doğrulandı. Benim bilinçli olduğumu düşünüyor. (17.sar)

Çocuğa karşı davranışlarının değıştiği ile ilgili farkındalık

- Gerçekten bir şeyler öğrendiğimizi yani gerçekten işte zaten gördü çocuğuma karşı olan davranışlarımın değıştiğini gördü. "Hatun" derdi "sen gerçekten değışmeye başladın"

derdi. "Niye?" derdim "Ben nasıl bir insandım ki?" diyordum şakaya da verirdim bazen. O "Gerçekten" derdi, "Agresif, sinirli halin baya baya yok oldu" derdi. Derdi yani halen de der yani bazen "Sen baya değiştin" diye. (2.tür)

- Annen de mi seninle birlikte oturup kitap okuyor dediği oldu. O şaşkınlığı gösterdi. Olmuştur herhalde, eşim bizim birlikte olup birşey kesip birşey yapıştıırken gördüğünde "Oooo anneyi de şey yapmışsın, sizinle yaşıt olmuş, anneyi de ayartmışsın sen, o da oturmuş kitap okuyor senin yapman gereken şeyleri annen yapıyor" diyordu. (12.isv)

- Sabır yönünden herhalde çok değiştiğimin farkına vardı. Bazı şeylere verdiğim tepkilerden söylüyordu. "Daha önce böyle bir şeye çocuklara sinirleniyordun, daha çabuk kızıyor-dun, şimdi artık kızmıyorsun bu tür şeylere" falan diye o yönlerden ifade ediyordu. (9.bel)

- "Asabi değilsin. Konuşma arttı. Bağırmalar azaldı. Artık konuşuyorsun" dedi. (8.bah)

- Mutlu, kendi açısından da çok mutlu, çocukların açısından da mutlu. "Daha sabırlısın, daha yumuşak davranıyorsun çocuklara, her şekilde daha iyi" diyor. "Keşke daha uzun sürseydi bu eğitim. Daha farklı şeyler öğreseydin." Kendisi sanki daha uzun olmasını istiyordu bu eğitimin. (14.sar)

Eşine davranışlarının değiştiği ile ilgili farkındalık

- Eşimle daha çok vakit ayırdığım için eşim tabii ki her zaman daha mutlu oldu. Onunla ben diliyle konuştuğum için de mutlu oldu. (15.tür)

- Tepki gösterdiğim şeylere şimdi daha ılımlıyım, daha sakinim. Onu takdir ediyor zaten. (15.isv)

- Şimdi, "Önceden benim karımın gözü çok kapalıydı, hiçbir şey ne dersem evet evet evet diyordu, şimdi Açev' e gitti hayır demesini de öğrendi. Çünkü karım ayakları üzerinde durmasını öğrendi". Kendime olan güvenim geldiği için yani biliyor ki burada tek başıma da olsam birçok işi becerebileceğimi biliyor. Önceden "Bunu yapamazsın, edemezsin" diyordu yani. (18.bel)

- Eşim bile fark etti. Program'a devam ettiğim sürede eşim, "Ben bu programı çok sevdim çünkü seni gerçekten çok çok değiştirdi." Çok çok değiştim. "Başka bir insan oldun dedi." O bağırmamdan hoşlanmazdı. O da çok mutlu bu durumdan. Beni çok çok övüyor. Değiştim diye bir tek ona karşı değil. Çocuklarıma karşı hatta benim kişiliğim de değişti. Onu artık bunaltmıyordum, susuyordum. Bunları tabii toplantıdan öğrendim. Eve girdiğinde gülümsüyorum. Böyle yani "Çok çok değiştin" diyor. Övüyor beni. (17.bah)

- "Sen sakinleştin" diyor (1.bah).

- Mesela arkadaşlara gittiğimiz zaman, nasıl oturacağımı, nasıl kalkacağımı bildiğim için çok gururlanıyor bazen arkadaşlara söylüyor "Ben eşimi dünyalara değişmem, çok farklı" falan. Bu tür değişiklikler oldu eşimde bana karşı ve gözüküyor olması. (11.sar)

Çevreden Alınan Olumlu Geribildirimler

Annenin Program sırasında çevreden aldığı geribildirimler, eşinden aldığı geri bildirimlerin içeriğinden çok farklı değil. Annenin çevresindekiler de, annenin daha “bilinçli olduğu” ve “çocuğa karşı davranışının değiştiği” yönünde farkındalıklarını ifade etmişler. Ayrıca, “çocuğun davranışlarının değiştiği” yönünde de geribildirimler var.

Çocuğuna karşı davranışlarının değiştiği ile ilgili farkındalık

- “Bu sene çok değiştiniz” diyorlar. “ O kadar mı değişmişim?” “Vallahi diyorlar bu sene çok değişmişsin. Bu sene çok farklısın her yönden. Konuşma yönünüz, insanlara ilginiz.” Dedim olabilir yani hayatta mucizeler. Bu da bir mucize. (9.tür)

- Günlerimizde akraba günlerimizde özellikle hemen kayınvalidem, “Susun, şimdi neler öğrendi bize anlatacak. Bakalım neler öğrendi?” diyordu. “Bak ne güzel bizim gelin öğrendi, uyguluyor çocuğun üstünde, çabuk kızılmıyor, sinirlenmiyor, ne kadar sabırlı” derdi. Çok hoşuna gidiyordu. Yine dayak konusunda kayınvalidem çok sabırlı olduğumu söylüyor. (18.tür)

- “Bak sen ne kadar sabırlısın, çocukla çocuk olup anlatıyorsun, sen ne güzel anlatıyorsun” dedikleri oldu. Çok da bunu diyen oldu. (12.isv)

- Arkadaşlar diyordu ki “Kızına karşı ne kadar sabırlısın böyle. Sonra hiç vurmamaya başladığımı fark ediyorlar. Çocuklarına karşı çok duyarlı. “Eskiden vuruyordu şimdi vurmuyor çok daha sabırlı” diyorlar. (2.bel)

- Evet daha iyi olduğunu söylüyorlar. Hatta bir kere kız kardeşim “Bak artık kızını dövmüyorsun, dinliyorsun” dedi. (11.bah)

- Bunu söylediler (aile) “Gerçekten değiştin Program’a katıldıktan sonra çocuklarına daha çok dikkat etmeye başladın. Yemeklerine dikkat etmeye başladın, onlarla daha çok zaman geçiriyorsun. Bak çocukların çok sakinleşti, diğer çocuklardan farklı çok değiştiler” diyorlar. (17.bah)

- Arkadaşın eşi dedi ki dedi “AÇEV’e gide gide çok değişmişsin”. Arkadaşın eşi bile fark etti. (11.sar)

- Bu konuda çok değişik gördüler. Benim biraz sinirli, biraz panik bir insan olduğumu biliyorlardı. Çok değişirse de belirli bir değişiklik gördüler bende. “İşte bu hareketlerin daha iyi dediler. Sen hep haksız olurdun. Şimdi bilmiyorum sana bir sakinlik gelmiş, bir anlayış gelmiş, bir sabır gelmiş. Sen çok değişmişsin” falan dedi. Bu AÇEV’e gitmediğimi bilen bir insan. (14.sar)

Daha bilinçli olduğu ile ilgili farkındalık

- Ben bunun doğrusunu okudum dediğin zaman “Aaa bak doğru” diyorlar “kız gitti bırakın o bildiği gibi yapın” dediği zaman mutlu oluyorsun ama bir şeyin var ispatın var yani. Emek sarfetmişsin, belgen var, gitmişsin, gelmişsin, bilinçli şekilde, harcadığın bir zaman var. O zaman kendine güvenin de artıyor, rahat bir şekilde bir şeyleri paylaşabiliyorsun. (11.tür)

- Daha bilinçli olduğumu söylediler. Bir hata yaptıkları zaman çocuklarım, direk ilk zamanlarda kızırıyordum. Sonraki zamanlarda bu davranışımın yanlış olduğunu anlatmaya çalıştığımı gördüler çocuklarıma. O konuda evet değiştiğimi, daha bilinçlendiğimi dile getirdiler. (20.isv)

- Bir arkadaşımın annesine geçtik, orda arkadaşım hala vuruyor çocuğa dövüyor, konuşmuyor. Ben de kendi kızım ile konuşuyordum. Annesi benim konuşmamı görmüş "Bak o da senin gibi gurbette ama biz orda çocuğuna vurduğunu görmedik kızıyla konuşuyor, sen ne yapıyorsun niye çocuğu dövüyorsun?" diye arkadaşımı ihtar etmiş. (1.bel)

- Mesela kayınvalidem, "A, artık gelinim, zaten biliyordu her şeyi, ama şimdi tamamıyla her şeyi öğrendi" gibi gururlanmaya başladı diyebilirim muhabbetlerinde kendi yaşlılarıyla. (5.bel)

- "Eskiden böyleydin, böyle oldun" demiyorlar ama bir problem olduğunda hemen bana soruyorlar, böyle oldu napalım diyorlar. (16.bah)

- Daha bilgili olduğumu söylüyorlar. (7.sar)

Çocukta olumlu değişiklik olduğu ile ilgili farkındalık

- Farkı sadece kızımdaki farkı görünce başarıyı görünce biz de gitseydik keşke. Baştan gitmem olacak gibi söylüyor ama şimdi gerekliymiş, bazı anneler de ona gitmeye başladı artık. Öğretmenler de çünkü aynı sınıftaki çocuğun arkadaşları da, annelere de söylüyor siz de gidin, onlar da gitmeye başladı. (14.bel)

- Ve elim şunu demişti "Bizim çocuklar seninki gibi bir konuşamıyorlar. Bu beni çok sevindirdi. Benim çocuğumla onlarınkinin farkını gördüklerinde "Keşke gelseydik" dediler. (18.bel)

- Benim çocuklarımla eğitimi dışarıdan ailem olsun, başka kişiler olsun beğeniyor yani. Demek ki bu da faydası olduğuna işarettir. (6.sar)

- Bir arkadaş var. O da çok istedi, kocası yani istemedi işinden dolayı çocukları küçük çünkü küçük çocukları istemiyorlar oraya. Şimdi mesela kendisinin oğlu bu sene zorla çıktı. Benim oğlum teşekkürle çıktı. Baya faydasını gördük. İşte eşine diyor ki "Ben gidince istemedin, gitti oğluna bak başarılı oldu çocuk." (12.sar)

Çocuktan Alınan Olumlu Geribildirimler

Anneler çocuklarından da kendi davranışları ile ilgili geribildirimler aldıklarını ifade ediyorlar. Çocukların geribildirimleri "annede genel bir değişim olduğu", "annenin kendileri için bir şey yaptığı", "kendileri ile ilgilendiği", "annenin daha sakin, daha anlayışlı olduğu" ve "annenin daha bilgili olduğu" doğrultusunda.

Annenin değiştiği ile ilgili farkındalık

- "Anne" diyor "AÇEV'e her zaman git. Çok değiştin." Bazen kendime ben bile inanmıyorum. O kadar değiştim mi? diyorum. Onlara sevgi, saygı verdikçe onlar da veriyor bana. Ben verdikçe onlar daha çok çok veriyorlar bana. "Anne" diyor. "Sen bize sevgi,

saygı verdikçe biz sana daha çok sevgi saygı vereceğiz. Biz seni üzmeyeceğiz." İşte öyle o lafları duyuyorum çocuklarımdan. Önceden onları hiç duymuyordum. (9.tür)

- "Annem bana güveniyor" diyor. (5.isv)

- Annem beni dinliyor, benimle konuşuyor. Daha anlayışlı olduğunu düşünüyorlar. (16.isv)

- Bazen bir şey oldu mu "Ne oldu anne, başına taş mı düştü?" derler. Yani olumlu davrandığımda, ne oldu başına taş mı düştü anneciğim? Mesela vurmuyordum, annem değişti gibisine. (13.bel)

- "Anne AÇEV'in sayesinde babamı değiştirdin" diyorlardı. "İyi ki gitmişsin, bize daha iyi davranıyorsun" dedikleri oluyor. Üçü de dedi. (3.bel)

- Söyledi birkaç kere. Şimdi hatırlayamayacağım ama sen eskiden böyleydin şimdi değilsin. "Mutlu musun?" diyorum, "Evet" diyor, çok mutluyum." Maşallah belli ediyor hareketleriyle. (8.sar)

Çocuğun annenin kendisine daha çok zaman ayırdığı ile ilgili farkındalık

- "Annem benim için vakit ayırdı, annem benim için ZEPleri yapıyor, annem benim için hikâye okuyor, annem önceden bana onu yapmıyordu" mesela 6 yaşındaki çocuk bunları diyor. Hep annem benim için diyor, "Anne iyi ki AÇEV e gitmişsin" dedi o yetti bana yani. Diyorki, "Oraya gitmeseydin biz buralara gelmezdik buraları bilmezdik sen bizi gezdirmezdin hep evde otururduk". (9.tür)

- Onun da hoşuna gitti onunla ilgilenmem. (1.isv)

- "Annem bize yardımcı olurmuş, herhalde daha önce vakit bulup yapamıyordu, artık daha çok bize vaktini ayırıyor". Daha ilgili evet, daha ilgili bir anne olarak görüyorlar. Hem ilgili, hem bilgili. Bilginizi de görüyorlar o arada. (9.bel)

- Onunla böyle daha çok vakit geçirince çok memnun oluyor çocuk, daha çok heves ediyor, annem benimle daha çok ilgileniyor. Bazen sıkılıyordu, "Sen sadece kızlarınla ilgileniyorsun, ben tek oğlanım ilgilenmiyorsun, şu anda hep benimle ilgileniyorsun" diyor. (20.sar)

Annenin daha sakin, daha anlayışlı olduğu ile ilgili farkındalık

- Daha anlayışlı bir anne, farklı biri, şimdi daha sabırlı bir anne. İfadeleri bunlar. "AÇEV'den döndüğün zaman daha anlayışlı oluyorsun. Benim annem mükemmel bir anne, okula gidiyor" diyordu. (4.tür)

- Mesela benim oğlum "Anne daha önce daha çok sinirliydin, daha çok bağırıp çağırıyordun, şimdi öyle değilsin şimdi her şeyi dinliyorsun, sakın sakın halletmeye çalışıyorsun" diyor. (12.tür)

- Çocuklar da fark ettiler. Fark ediliyor. Diyorlardı tabii, "Anne sen önceden bağırıyordun, şimdi niye bağırıyorsun?" (7.bel)

- "Daha sakinsin, bizi daha çok seviyorsun" dediler. (10.bah)

- "Anne, iyi ki varmış işte yani iyi ki de olmuş sen çok değiştin" falan diyorlardı bana çünkü önceden biliyorlardı beni yani işte iyi ki varmış anne sen çok değiştin sanki başka anne gibi oldun falan diyorlar bana. "Daha olumlu bakabiliyorsun, her şeye kızmıyorsun" diyorlar. (2.sar)

Annenin daha bilgili olduğu ile ilgili farkındalık

- "Annem bilir, annem her şeyin doğrusunu bilir, iyisini bilir." Onu söylüyor. Onu hissettiriyor bana çocuk. İşte konuştuğu zaman bir konuda "Dur baba, anneme soralım, annem bilir". Arkadaşlarıyla oyun oynarken, bir ortam kurulsun istiyorlar, bir oyun hazırlansın istiyor, "Anneme soralım, annemden yardım alalım, annem yardımcı olur". İşte arkadaşı, "Kızmasın", "Yok, kızmaz annem bize yardımcı olur". O bile hoşuma gidiyor. (18.tür)

- Bana "Sen bizi eskisinden daha iyi çalıştırıyorsun anne" dedi. Buna dikkat ettiler yani. (9.bah)

Anneler Program'a başladıktan sonra birçok deneyim yaşıyorlar. Bu deneyimler içinde eşinden, çevreden ve çocuğundan aldığı olumlu geribildirimler de var. Olumlu geribildirimler annenin bu Program'ı uygulamadaki kararlığında önemli bir rol oynuyor. Geribildirimler gerek eşten, gerek çevreden, gerekse çocuktan olsun ortak biçimde annenin "olumlu" yönde değiştiğini ifade ediyor. Annedeki değişik, annenin daha bilinçli olduğu, eşine ve çocuğuna davranışlarının değiştiği doğrultusunda. Annenin çevresindekiler çocuğun değiştiği doğrultusunda da geribildirim verirken çocuklar annelerinin kendileri için bir şeyler yaptığını ve kendileri ile daha ilgili olduklarını da ifade ediyorlar.

Olumlu geribildirimler tabii ki anneyi yüreklendiriyor ve sonunda anne de uygulamaya daha açık oluyor. Anne, olumlu geribildirimlerin "kendisini heveslendirdiğini", "mutlu ettiğini", "kendine güvenini arttırdığını" ve "doğru yoldayım" diye düşünmesini sağladığını ifade ediyor.

Annenin Olumlu Geribildirimlerle İlgili Düşünceleri

Heveslendirdi

- Daha hevesli gitmemi sağladı. En azından işte "Bilir ona soralım, o AÇEV' e gitti." çocukla ilgili bir sıkıntıları olduğu zaman o kadar hoşuma gidiyordu ki, gururlanıyordum. Daha çok mutlu oluyorum hani bu olumlu yönler görülünce diyorum ki bak olumlu bir şeyler öğrenmişim ben. (18.tür)

- Çocuğumun aa çok güzel demesi hoşuma gidiyordu. Zaten onun yüzünden devam ettirdim yoksa belki ettiremezdim diyorum. Pozitif tepki alınca daha çok fazlasını yapmak istiyorum. Oğlum olumsuz tepki verseydi bırakırdım. (5.isv)

- Buna devam etmek istiyorsun. Bunun iyi bir şey olduğunu ve destek görüyorsun bu nedenle buna devam etmen gerektiğini hissediyorsun. (12.bah)

- Yani tabii ki doğru olanı daha iyi yapmaya çalışıyorum. Mesela eşimden olumlu geribildirim aldığım zaman daha iyi olmaya çalışıyorum. Daha dikkatli olmaya çalışıyorum. (1.sar)

Mutlu etti

- Tabii ki daha çok mutlu oluyorsun desteklendiğin için. Demek ki bir şeyleri başarabiliyorum yapabiliyorum. Daha çok hayata sarılmaya çalışıyorsunuz. Çocuklarınıza daha değer veriyorsunuz, daha iyi her şeyi vermek istiyorsunuz, öğretmek istiyorsunuz, her şeyi çocukların da yaşamasını istiyorsunuz. (1.tür)
- Mutluluk veriyor, kendine güvenin daha çok geliyor. Yani çocuklara daha iyi davranış geliyor insanın. Yani öyle aksi bir şey gelmiyor. Onlar öyle yaptıkça ben daha çok seviniyorum, mutlu oluyorum yani. Onlar öyle söyledikçe daha çok heves geliyor, çocuklarla daha çabuk ilgileneyim, daha çok ilgileneyim, daha çok zaman ayırayım böyle. (10.tür)
- Mutlu hissettirdi ve devamlı gitmem gerektiğini. (20.isv)
- Mutlu oluyorsun ve daha kendinden emin oluyorsun. (10.bel)
- Çocuklar bana değiştin dediler. Mutlu oluyorum çünkü anneleriyle gurur duyuyorlar. Çocuklarımda farklı bir yerim var bunu hissettim. Benim değiştiğimi hissediyorlar gurur duyuyorlar. Öyle hissediyorum. (15.bah)
- Güzel, mutlu oldum yani. Güzel şeyler hissediyorsun, mutlu oluyorsun tabii. Şimdi hem kendine faydan oldu, hem etrafına faydan oldu bu bilgiler sayesinde. (9.sar)
- Hoşuma gidiyor, "Emeğimin karşılığını alabiliyorum" diyorum. Bunu duymak tabii herkesin hoşuna gider. Mutlu oluyorum. (6.sar)

Kendine güveni arttı

- Eşim "Çok yararlı bir şey olduğundan emin olduğum için gönderiyorum seni" dedi. Yani o bana hem benim özgüvenim oldu, hem o bana güven yarattı yani bana güveniyor işte böyle şeyleri yapacağım çocukları bilgilendireceğim diye inancı çok benim için çok önemliydi. Böyle önceden ilk zaman dalga gibi geçti de sonradan ciddiye alınca çok yani etkilendim. (9.tür)
- Çevredekiler bendeki değişikliklerle ilgili geribildirimde bulunduğunda kendime olan güvenim arttı, beni mutlu etti. (20.isv)
- Yeni bir şeyler öğrendiğimi başkalarından duymak kendime güvenini artırıyor. (9.isv)
- İyi ki gitmişim. İyi ki, kendime olan cesaretim daha çok, söyledim ya kendime güvenim geldi, cesaretim geldi. (16.bel)
- Beni sevdiklerini hissediyordum, bana destek oldular. Kesinlikle keyif alıyorum ve mutlu oluyorum. Kendime güven, kendimden eminim. (16.bah)
- Çok güzel duygular hissettirdi, kendime olan güvenimi kazandım, özgüven hissediyorum, çok güzel duygular. Bir şeyler yapıyorum, bir şeyler başarıyorum. (8.sar)

Gurur duydu

- İyi bir şey yapıyorumu hissediyorsun. Destek almak, doğru bir şey yaptığını bilmek insana daha çok katılma enerjisi veriyor. Yani her şeyden önce iyi hissediyorsunuz kendinizi boş bir insan olmadığınızı bu konuda donanımlı olduğunuzu hissediyorsunuz insan bir şeyin eğitimini aldıysa kendini iyi hissediyor sonuçta. Böyle olunca gurur duyuyorsunuz. (8.isv)
- Eşimin mesela buraya gidip çocuklarıma davranışından sonra bana şunu demesi yani "İyi ki seninle evlenmişim, iyi ki senin gibi bir hanımım var" demesi... Size söylerse böyle bir şey ne hissedersiniz? Gurur duydum. (18.bel)
- Hayatıma yansıtığımı düşündüm. Gurur duydum. Evet demek ki aldığım şeyler boş değil. Bunların onları fark etmeleri demek ki gerçekten hayatıma bunları uygulayabiliyorum onlar da bunu görebiliyorlar. (8.bel)
- Çok keyif alıyorum, gururlanıyorum. Daha da kendime güveniyorum. (11.bah)
- Herkesin bana, iyi sabretmişsin, bu kadar hafta gitmişsin, sıkılmamışsın, bir şeyler öğrenmişsin, gerçekten aferin sana demeleri hoşuma gitti. Gururlandım. (14.sar)

Doğru yoldayım diye düşündü

- Beni yüreklendirdi. İyi bir şey yaptığıma daha emin olarak gittim. İyi bir şey yapıyor muyum, doğru bir şey yapıyor muyum dedim ve yüreklendirdi ve o aldığım bilgileri başkalarına aktarmak bana ayrı bir zevk verdi. Yani bir şeyler öğrenmişim. Şimdi onları başkalarına da verebiliyorum. Bazen yolda bazı insanların yanlışlarını görünce a ne kadar yanlış davranıyor diyorum mesela. Bunları görmek beni yüreklendirdi. (14.tür)
- Onlardan da iyi tepkiler alınca, doktorumuzdan da alınca dedim ki "Tamam, demek ki ben doğru yoldayım veya iyi bir şey yapmışım" diyebildim. Eşimden de olumlu enerji aldım aldım çocuklarımdan da. O seni doğru yoldayım diye düşündürüyor veya belli bir şeyler yapman gerektiğini daha çok düşünmeye başlıyorsun. (13.isv)
- İyi bir iş yaptığımı düşündüm hiç değilse işe yarar bir şey yaptım çocuğuma. İşe yaradığımı düşündüm. (17.bel)
- Tabii bir şeyler kattı. Bir şeyler almam lazım ki bir şeyler verebileyim. Hayatı her şeyiyle öğrenmem lazım. Herkesin tecrübesinden yararlanmam lazım. Aldığım olumlu tepkiler sadece bunları gerçekleştirmem için destekte diyebilirim. Olumlu bir sonuç aldım. Her hafta iki saatliğine evimi bırakıp bir yere gitmem bana olumlu bir sonuçla döndü. Olumsuz değil bunu anlıyorum. (10.bah)
- Yani en büyük destek eşimden. Çok seviyordum, hoşuma gidiyordu. Çok güzel şeyler hissettim yani olumlu tepkiler almak, özellikle eşinizden çocuklarınızdan çok güzel oluyor, çok hoş. En azından bu yaptıklarınızın doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Demek ki benim böyle davranmam gerekiyormuş önceden. Ve sürekli böyle davranmam gerekiyor diye düşünüyorsunuz. Önceden yani davranmadığım için. (3.sar)

Anneler eşlerinden, çevreden ve çocuklarından Program sırasında olumsuz geribildirimler de aldıklarını ifade ederken, bazı anneler ise hiç tepki almadıklarını dile getirdiler. Eşten ve çevreden alınan geribildirimler aynı doğrultuda idi; annenin “Program’a katılmasına tepki” ya da “hiç tepkisiz” kalmak. Annedeki değişimden “hoşnutsuz” olan ya da “tepkisiz” kalan çocuklar olduğu da annelerin söylemlerinden anlaşılıyor.

Eşten Alınan Olumsuz Geribildirimler

Program’a gitmiş olmasına tepki

- İlk etapta çocuklar gitmediği için o pek sıcak bakmadı çünkü çocuğu bırakacak yer olmuyor, annemin bazen işi oluyor, şehir dışına çıkmış oluyorlar babamla birlikte. Ya ne gerek var dediği oldu aslında. (16.tür)

- Mesela işte yanlış ya da çocuklara kötü davrandığı zaman ona söylediğim zaman bak böyle böyle yapılması gerekiyor, böyle yapmaman lazım aslında yanlıştır dediğimde “Sen çok konuşuyorsun çok şey öğrenmişsin.” diyor. (10.sar)

- Ben kendim için kendim farkında değilim ama eşim bana bazen “Senin aşırı sosyal olmada rahatsız oluyorum” diyor. Gelirken bile diyor eşim “Sen tam kabak çiçeği gibi açıldın” diyor. Biraz istemiyor aslında, biraz rahatsız oluyor. Bana diyor mesela “Her şeyi kabullenmiyorsun”. İtiraz etme şeylerim arttığı için rahatsız oluyor yani. Eşim bana “Çok değiştin” diyor. Ben “Değişmedim” diyorum ona ama. “Böyle bilmiş bilmiş konuşuyorsun” diyor. “Eşine karşı geliyorsun” diyor. (6.sar)

Bir şey söylemedi

- Yok hani bir şey söylediğini hatırlamıyorum. Bir şey söylemedi. Yok, nerede! Hiç bir şey söylemedi yani. (18.isv)

- Hayır her zaman ben yüz veren, şımartan bir anneyim ona göre, hala öyleyim. (6.bel)

- Onları eşim fark etmiyor bile o kadar dikkatli biri değil, ince detayları yakalayacak bir şey değil düşünmüyor. Buradaki insanlar genelde hele burada doğmuş büyümüşler öyle resmen dikkatsizlik var insanlarda. (2.bel)

- Bunlar böyle konuşmazlar. Değişiklikleri görse de aile mutluydu uyar bir şey demez. Ailesinin iyiliği içinse hiçbir şey demez. (3.bah)

- Bence olmamıştır ya da bunu göstermemiştir bana. Duygularını çok fazla belli eden bir insan değil zaten. Biraz böyle içinde yaşayan bir insan. O yüzden belki ben görememişimdir. (10.sar)

Çevreden Alınan Olumsuz Geribildirimler

Program’a katılmaya ne gerek var

- Ama büyükler yetiştirme mantığıyla, “Aa şimdi bir daha mı okula gidiyorsun, âlim mi çıkacaksın, profesör mü çıkacaksın”, dalga geçiyorlardı. Gereksiz gibi gördüler. “Hiçbir faydasını

görmeyeceksin, biz göndermedik de, biz gitmedik de ne oldu, yapmadıkta ne oldu?” (20.tür)

- Çoğu yadırgadı ilk başta, tüm çevremizdekiler işte “Sen bilmiyor musun, işte nasıl yetiştirilir çocuk falan diye gitmeye ne gerek var, sen zaten bilirsin çocuk yetiştirmeyi” falan deyip, çok tepki gösteren oldu. Yani pek onaylayan olmadı, galiba hatta alay konusu oldu işte çocuk yetiştirmek için kursa gidiyorsun, öğrenmeye gidiyorsun. Bunları bilmiyor musun kaç yaşına geldi, 6 yaşına geldi hala öğrenemedin mi çocuk yetiştirmeyi diye. (15.tür)

- “Ne gerek var senin gitmene, sen yetersiz bir anne misin, niçin gidiyorsun, ZEP de nedir? Zihinsel eğitim programı neymiş? Senin çocuğunun bir zeka geriliği yok”. Ne gerek var falan diye düşündüler. (8.tür)

Tepki yok

- Destekleyici değil köstekleyici oldukları için insanlar burada. Hani böyle insanları coşturacak, aa şöyle güzel yapmışsın, böyle yapmışsın... Öyle bir çevre yok . (1.isv)

- Yok olmadı yaklaşımları aynı. (12.bel)

- Hiçbir tepki almadım. (18.bah)

Çocuktan Alınan Olumsuz Geribildirimler

Annenin değişiminden hoşnut olmadığı ile ilgili geribildirim

- “ Senin bu öğretmeninden neler çekiyorum, her şey kural. Bu kurallar olmazsa olmaz mı ya” diyor. “Yeter ben kuralla yaşamak istemiyorum, ne zamana kadar kuralla yaşayacağız.” diyor. (20.tür)

- Oğlum da der, kızım da, “Anne keşke gitmesen, hep eve kurallar koymuşsun” diyor. “Herşey sorumluluk vermişsin bize” diyor. “Önceden ne iyiydi, istediğimiz yerde yemek yerdik, istediğimiz yerde üstümüzü çıkartırdık.” (13.tür)

Geribildirim yok

- Yok bir şey söylemedi, hani şimdiye kadar öyle çok bir şey söylemedi. (18.isv)

- Direk dile getirmediler. Hani senin sorduğun gibi birşey demiyorlar, anne sen çok değiştin, AÇEV’e katıldın şöyle oldun böyle oldun demiyorlar. Fark ediyorlardır yani. (4.bel)

Annenin Olumsuz Geribildirimlerle İlgili Düşünceleri

Anne Program sırasında aldığı olumsuz geribildirimlerden çok fazla etkilenmediğini ifade ediyor. Buna da neden olarak “kendi kararının önemli olduğunu” ve “çocuğu için bir şey yaptığını”, dolayısı ile olumsuz geribildirimlerin onu kararından vazgeçirmediğini ifade ediyor.

Kararından vazgeçmedi, kendi kararı önemli

- Aslında etkilemedi beni olumsuzlar, çünkü ben doğru olduğunu bildiğim şeyi yapmak

zorundayım. Doğru şeyi yaparsam, karşı tarafın ne düşündüğü beni çok fazla üzmüyor ya da beni ilgilendirmiyor diyebilirim. Eşimin tepkisi de aslında tabii ki karamsar oluyorsunuz, o an için tedirgin oluyorsunuz ama zaman ilerledikçe geri dönüşü olamadığı için yarım bırakamazsınız. Sonra herşey yoluna giriyor zaten kendinden. (16.tür)

- Sonra yani ben zaten kendim karar vermişim. Kimse bana karışamaz eğer ben kendim iyi bir yolda isem, kötü olmayan bir yolda. Bunun kötü neresi. Her şeyim geliyor, her şey mükemmel olduktan sonra diyordum kim konuşursa konuşsun ya bana ne diyordum yani. (5.bel)

- Benim için aslında kimsenin demesi değil, benim için benim duygularım, benim düşüncelerim önemli her şeyden önce. Ben çevremdeki insanlardan ziyade, kendi duygularımı, olması gerektiği için, olmasını istediğim için gittim yani. Benim için her şeyden önce, çevremdeki değil de kendi duygularımı, kendi çocuklarımı yetiştirmek benim için önemli. (16.sar)

Çocuğu için bir şey yapıyor, bilgi alıyor

- Yok. Hiç düşünmedim bırakmayı. Çünkü oradaki bilgiler çok güzel olduğu için hiç düşünmedim bırakmayı. Hocanın anlattıkları etkiliydi ama komşuların veya arkadaşların dedikleri hiç etkili olmadı. (13.tür)

- Özellikle katıldığım ilk yıl imkansız bir kez bile devamsızlık yapmayacağım dedim. Çünkü eğer benden bir gün geçseydi bir ay geçmiş gibi hissedecektim. Çok bilgi kaybedeceğimi düşünüyordum. Yanımdaki çevremdeki insanlar, yaşları bana yakın olan insanlar hep olumsuz şeyler söylediler. Çocuğun daha küçük, onun sevgiye bakıma ihtiyacı var. Bunların hepsiyle uğraştım. Ben kendim de rahatlama hissettim. (3.bah)

- Bir insan bence her şeyden yararlanmalı, her şeyden bir şey çıkarmalı. Bazıları bana "Gitme, zaman kaybı" diyordu, ben de "Hayır, ben bunun yararını çok iyi görüyorum ve bunun yararlarını çok güzel alıyorum" diyordum ve hiçbir toplantıyı kaçırmadım, çok güzeldi çok iyiydi. (2.bah)

Çevreden aldığı destek

Anne Program sırasında çevreden "çocuğa bakmak", "ulaşımda yardımcı olmak" gibi katılımını kolaylaştırıcı işlevsel destekler aldığını ifade ediyor. Bunun yanında, çevreden "çocuğu ile Program'ı uygulamasına" ve "Program'a katılmış olmasına" da duygusal destek alıyor.

Çocuğa bakarak destek

- Destek daha çok annem ve kayınvalidemden geldi. Annem olmadığı zaman kayınvalidem çocuğuma bakıyordu. (19.tür)

- Anneme bırakıyordum, benim için çok önemli bir destektir çünkü. Hatta çocuğum akşam orada yatıyordu, sabah erken gittiğim için erkenden uyandırmamak için orada uyuyordu. (16.tür)

- Kayınvalideme küçük oğlumu bıraktım. (4.isv)

- Kayınvalidem, kızım öyle rahatsızlandığı zaman ben kalıyordum, gidemiyordum, ben bakarım sen git dersine, ben gidiyordum, ben gelesiyeye kalıyordu. Öbür iki eltilerim vardı, onlar alırdı, mesela ben okuldayken telefon geldi, çocuk hastalandı hemen gel al, ben hemen eltimi arardım, git al, o alırdı, ben gelesiyeye doktora gidecekse götürürdü. (19.bel)

- Kız kardeşimin kızı ne zaman istersen bana getir hiç sorun olmaz dedi, ben de yabancı olduğunu düşünmedim çünkü amcasının evi o yüzden bir sorun olmadı. (4.bah)

- En büyük desteğim teyzemdi. Aslında o benim büyükannemdi, ne zaman istersen bakabilirim dedi. O beni çok destekledi, çocuklarıma bakması zor olmasına rağmen beni çok destekledi. En çok bana yardım eden onlardı, kayınvalidemden, görümcelerimden çok, evde benimle bulunanlardan çok. Belki bir gün baktılar belki ama en çok yardım edenler teyzelerimdi. (3.bah)

- En büyük desteği görümcemden aldım ben. İki çocuğumu bırakıp da gidiyordum. Kendi sağ olsun gelip de çocuklarıma bakıyordu. Evde yalnız bırakıp gidiyordum çocuklarıma mesela. Yatakta bırakıp gidiyordum. (16.sar)

-Arkadaşlar teklif ediyordu. "İstersen bugün bana bırakabilirsin". İki üç tane arkadaşım bayağı yardımcı oldu. En fazla kardeşime bıraktım. (6.sar)

Annenin Program'ı uygulamasına destek

- Sekiz buçukta evde olacaksınız diyorum çocuklara, karşı komşu bunu biliyor. Çocuk komşularda iken "Annen böyle biliyor ve annenin yaptığını uygulaman gerekiyor." Bu şekilde bana yardımcı olmaya çalıştılar (4.tür)

- Şu vardı ben mesela çocuklara ceza veririm, kızarım, bir suçunu görürdüm kızardım, teyzem kayırverirdi. Anlatıyordum, bak böyle böyle oluyor, şöyle şöyle oluyor diye. Ona da anlatıyordum onun da hoşuna gidiyordu. Sonra o da bıraktı, anneniz ne diyorsa o olur, anneniz ne diyorsa doğrudur, siz hiç bana karışmayın derdi. Dedesine de diyordu, "Sakın onun annesi bağırdığı zaman çocukları kayırma, çünkü çocuklar yüz buluyor" diyordu, "Şımarıyorlar" diyordu. Annesinden dinlemiyorlar, gerçekten de dedesi de öyle yaptıkları zaman, "Anneniz ne diyorsa onu dinleyin" diyordu. (19.bel)

- Başından sonuna kadar desteklendim. Bazı şeylerde şaşırıyordum, yapmıyordum. Annem geliyordu, uyarıyordu. Bak kızım bunu yap. (14.sar)

Ulaşımında yardımcı olduklar

- Tabii, yani öyle arabayla götürüp getirmek konusunda destek olan oldu. Yağışlı zamanlarda arkadaşlarım destek olup, arabayla alıp arabayla bıraktıkları oldu. (8.isv)

- Arkadaşlarım falan da oradalardı zaten evim ordaydı dönüşte mesela "Okuldan çıkınca gel bana" diyorlardı. "Aynı mahalle, mesela biz seni bırakalım dönüşünde de gel kahvaltı yap" diyorlardı. (1.bel)

- Bazen arabam olmazdı annemi arardım "Gel beni al götür" diye. Götürürdü. (6.bah)

-Kaynım götürüyordu kursa. (7.sar)

- Arkadaşımın eşi götürdü. Herkesten destek gördük, destek görünce her şey düzelmmişti, biraz faydası oldu. (8.sar)

Annenin Program'a katılmış olmasına destek

- Üst kattaki komşuma, "Halk Eğitim'de anne eğitim programına gidiyorum, AÇEV'in programı çok güzel" dedim. "Sen zaten çok güzel çocuk yetiştiriyorsun, tebrik ederim çok çaba sarf ediyorsun". O beni o kadar çok tanımıyor, demek ki ben ona bir şey vermişim, konuşmam mı, davranışım mı artık neyse, "Çok güzel eğitim veriyorsunuz." dedi. "Gayet gayretlisin." "Benim bu çok hoşuma gitti." (5.tür)

-Çevrem çok yoktu burada ama dediğim gibi öğretmenlerimiz bizi tebrik ettiler. Böyle bir program olduğunu ve ben işte bunu çocuklarıma yaptırdığımı duyunca ve zepleri gerçekten her yaptırdığımı götürürdüm ve çok hoşlarına gitti. (13.isv)

- Hani çocuğum da, mesela okula böyle yardımcı ders görünce de öğretmenler falan çok böyle hayretler içinde kaldılar çünkü okumada birinciydi. Ben buranın kağıtlarını, kitaplarını gösterince şaşırdılar hani. Başka annelere de söylediler bilmeyen. (14.bel)

- Kayınvalidem ve kayınpederimler de ne yapsam, ne uygulasam güzel yorumlar geliyor. Ne yapsam olumlu yorumlar alıyorum. Bu da beni rahatlatıyor. Ne olsa soruyorlar ne yaptınız ne oldu? Bu da beni çok mutlu ediyor. (10.bah)

- Kardeşim, annemle babamla telefonda paylaşıyordum, onlar destekledi. Ailede okuyanlar çok olduğu için desteklediler. (20.sar)

Destek görmedi

- Yani şimdi bizim ananemiz yanımızda olduğu için her konuda bazı çatışmalarımız oluyor. Mesela ben "A" diyorum, o "B" diyor. Çocuk arada kalıyor. Bu konuda çocuk çok etkileniyor mesela biz ZEP çalışacağız, "Ne gerek vardı ZEP'e işte neden böyle çocuğa, şimdi ben burada ders çalıştırma, bu nedir, bu neyin nesidir, bu bunun yaşına göre midir?" Çocuk da zaten onları görünce o ZEP'lerin çalışmak istemiyor zaten. ZEP'i uydurmaya, her gün aynı saatte hiç kimse olmadan onu düzenlemeye çalışıyorsun. Bir yandan da bunlar "Olsun boş ver" deyince o disiplin kayboluyor. (8.tür)

- Hayır böyle bir şansımız bizim yok burada benim çevremde kimse yok, yani evde de yaşayan başka kimse de olmadığı için. Destek almadım. Hayır, bunların hepsini ben kendim yaptım. (2.isv)

- Hayır, hayır hayır. "Ne işin var aman bir de oraya gidiyorsun" diyorlardı. (6.bel)

- Hatta aynı evde yaşıyoruz kardeşim var, gelinimiz var babam geliyordu zaman zaman Türkiye'den. İki aile birlikte yaşıyoruz. Onlar benimle dalga geçiyorlardı resmen çünkü

akşam eve geldiğim zaman yorgun oluyordum. Eşim de onlara katılıyordu. Onlar bana gülüyorlardı. Ama sonunda öyle olmadı. Çok güzel şeyler oldu. (15.sar)

Eşinden Aldığı Destek

Eşin anneye “ulaşımda destek olarak”, “çocuğa bakarak verdiği desteğin” yanı sıra eşin “annenin öğrendiklerini dinleyerek bilgi edinmesi”, “annenin öğrendiklerini kendisinin de uygulaması” ve “annenin uygulamalarına destek olması” anneler için önemlidir.

Ulaşımda destek oldu

- *Şu an sadece eşim var bana yardımcı olan, biz burada tekiz. Beni götürürdü müsait olduğu saatlerde. (20.isv)*

- *Otobüsü kaçırdığımda hep o götürüyordu. (15.bah)*

- *Şimdi her hafta zaten işini bırakıp getiriyordu beni kendisi. Kendisi de çok istiyordu gelmemi, çocuğunun bir şey öğrenmesini. Ve çok seviyor yani çocuğunu. Her hafta “Hadi hazırladın mı götürüyem canım seni çocuğun için kesinlikle ve kendimiz için.” (11.sar)*

Çocuğa baktı, çocukla ilgilendi

- *Akşamları yatırmam mesela “Uyku saati geldi, biliyorsun değil mi?” der. Benim işim olduğu zaman kendisi ilgilenir. Çocukları götürür. Yani benim hatırlatmam gerekmez, ben unutsam bile işte “Çocukların şu an yatma saati geldi istersen yatıralım”. Akşamları yatırırken ben süt içiriyorum mesela, “Uyku saatleri geliyor, istersen sütlerini yapalım.” ya da “Televizyonda işte çizgi film bitince yatacak.”. Bana teşvik ediyor, hatırlatıyor ben unuttunca. Ya da işim olduğu zaman o yardımcı oluyor. Yatırmıyorum, işim var. O zaman çocukları alıp, götürüp kendi yatırabiliyor. Aynı şeyi uygulamamızı devam ettirmemizi istiyor. (15.tür)*

- *Eşim baktı bazen küçük çocuğa. Hatta ZEP’leri yaptırırken, küçük çocuğu oyalyordu. Bizi rahatsız etmesine izin vermemeye çalışıyordu. Anneye abinin dersi var, gel oğlum, biz oynayalım diyordu. Destek veriyordu işte. Bazen de ZEP’leri ona yaptırıyordum. (3.isv)*

- *Beyim gidip çocukları getiriyordu, ilgileniyordu. Toplantılar okul zamanında oluyordu genelde. Ben geç kaldığım zamanlarda gidip kendisi getiriyordu okuldan. İlگileniyordu onlarla. (7.bel)*

- *Babaları bakardı ama bazen babalara gitmek için plan yapardı. Babaları onları götürürdü, ben de oraya giderdim. Ama hep babaları ilgilenirdi. (10.bah)*

- *Eşim oğluma bakarak, küçük oğlum sabahçıydı, geliyordu doğru babasının yanına. Yani eşim diyebilirim yani çocuklara bakma açısından. Evde yemeğim aksıyordu bazen, misafirim geleceği zaman hazırlık sorunum oluyordu. Eşim bunları hallediyordu. (7.sar)*

Annenin öğrendiği bilgilerle ilgilenmesi

- *“Bugün bu konuyu işledik, bunları öğrendik” O da okuyordu, bilgileniyordu, bilgi sahibi oluyordu. “Bundan sonra şöyle davranalım, böyle davranalım”, beraber kararlar alıyorduk.*

Eşim de bana katılmış oldu. "Doğrusu neyse onu beraber yapalım..." dedi. (15.isv)

- İyi diyordu. Mesela buradan böyle gittiğimde buraya geldiğimi biliyor "Bugün hangi ders yaptınız ne dersi vardı?" tabii ki merak ediyordu, soruyordu. Mesela bir babanın çocuğuna davranacağı şekilde bir şey var mı bugün benim yapmam gereken? Varsa tamam ben dışarıya gitmeyeyim kahveye gitmeyeyim yapalım gibi. Bir çocuğu yetiştirirken de kullanılabileceğini, yardım alınabileceğinin farkında oluyor tabi. (14.bel)

- O işten geldiği zaman yemeği yedikten sonra konuşurduk. "Bugün söyle bakalım bugün neler öğrendiniz ki, gittin söyle bakalım bizde hani çocuğumuza ona göre davranalım." "Kağıtların nerede?". Benim öğrendiklerimi ona da öğrettiğim için. Bağırdığım zaman beni frenlemesini biliyordu o da. Çocuklara karşı her davranışıma destek verdi. (18.bel)

- Eşim her zaman olumluydu. Bir de beklerdi, ben o gün ne anlatacağım, ne kağıt getireceğim de anlatacağım. O da okurdu, işlediğimiz konu ana başlık olarak gelirdi. Ama orda daha farklı yere giderdi, daha farklı açılardan daha farklı şeylerden konuşulurdu. Tartışılırdı. Ona anlatabileceğim kadarını anlatırdım. O da okurdu, tartışırız onun fikrini alırdık. O anlatırdı, ben anlatırdım. Birbirimize beğenmediğimiz fikirleri anlatırdık. (19.bel)

- Sürekli merak ediyordu ve soruyordu neler konuştuğumuzu. Yorgun gelse bile soruyor, eskiden sormazdı. (20.bah)

- Hani günlük olarak o an ne ders gördüysem şu an aklımda yok çünkü günlük olarak burada ne yaptıysam. İşte bugün bunu bunu şunu şunu, mesela anlatıyordum. Mesela televizyonu kapatıp oturup dinliyordu, önceleri yapmazdı. Mesela dinleyebiliyordu beni. (2.sar)

- AÇEP dönüşünde elimizdeki kâğıtları oturup onlara okuyabiliyorduk. Böyle bir bilgi aldık, paylaşabiliyoruz onunla, beni dinliyor. Evet, çok güzel bilgiler, en azından uygulamaya çalışalım ikimiz diyerekten o da bana destek oluyordu. O ekleri ikimiz beraber uygulamaya çalışırdık. Ben farklı bir tepki verdiğim zaman oğluma, eşim işaretle bile olsa oğluma duyurmadan hatalı olduğumu bana hissettiriyordu. O zaman ben de kendimi frenleyebiliyordum hatalı olduğumu gördüğümde ben de artık davranışımı değiştiriyordum. (1.sar)

Eşin öğrendiklerini uygulaması

- Bilmediği bilgileri paylaştığımda "Artık o zaman bunu bu şekilde yapmamız gerekiyor", diyebiliyordu. Kesinlikle bana müdahale etmiyordu. Kendini de uyarıyordum ben, kendisinin de o şekilde davranması gerektiğini söylüyordum. Kendi de o şekilde davranmaya çalışıyordu. (20.tür)

- Programda öğretilenleri ona anlattığımda mesela "çocuklarla vakit geçir, boya yap, resim yap, oğlunla konuş" dediğim zaman, o gereksiz görüyordu. Ama Program'dan sonra ya da Program dahilinde bunların gerekli olduğunu öğrendi. O yüzden kendisi bile olumlaştırdı. Çünkü bana hiç müdahale etmeme gerek kalmadı. (4.tür)

- Ben çocuğu cezalandırdım, yalnız kaldığımızda sordu bana, "Neden mani oldun katılmama?" dedi. "Yok" dedim ben, "öyle öğrendik, yani bir kişi cezayı verir, hem anne

hem baba değil. Bir kişi konuşur, izah edilir, cezası ne ise verilir. Ama dayak yok” dedim. “Tamam o zaman” dedi ve müdahale etmedi. (20.bel)

-İlk başta çocukların problemleriyle, çocuklara karşı sinirlenirdi. Hareketleriyle işte yapma öyle sinirlenme davranışlarla yapma bir şey, çocuk etkilenir. Yarın öbür gün büyür yapma. Dinledi, başka şeyler yapmaya çalıştı daha çok sinirlenmemek için. Bir şeyleri değiştirmeye çalışıyor. (15.bah)

- Baba eklerini okuyordu. Her akşam okuyordu. Bu da benim çok hoşuma gidiyordu. Ciddiye alması, onun benim aldığım eğitime destek vermesi çok hoşuma gidiyordu. O da yapmaya çalışıyordu, orada yazılanları yapmaya çalışıyordu. Yani en büyük destek eşimdendi. (3.sar)

Annenin uygulamalarına destek vermesi

- Eşim de istemedi. Sonra eşim biraz fayda gördüğümü demek gördü ki dedi, “Bu kurs daha önce açılaydı da, sen önce gideydin” onu bana iki, üç defa tekrarladı. O da etkisini görünce, “Anamı boş ver takma” dedi, “sen git gel, çocuğumun toplantısına gidiyorum de, bir şeyler de kandır git” dedi. (10.tür)

- Çocuk için çok faydalı olduğunu gördükçe, yani hem konuşurken olsun, hem ben ders yaparken çocuğumla ilgilenirken olsun isteklerini erteleyebiliyordu. Ben burada çocukla ders çalışıyorsam, o televizyon seyretme isteğinden vazgeçiyordu. Odayı bize bırakıyordu. Daha müsait hale getiriyordu. İşim varsa işlerimi bırakıp oraya gitmeme izin veriyordu, bunlar aslında aile içinde küçük de olsa destektir bunlar. Bilgileri paylaştığımda şaşırıyordu öncelikle. Eğer bizim de bildiğimiz bizim de savunduğumuz bir yöntemse doğruluğunu bir kez daha tescil ediyordu. Ama eğer değilse, onun savunup da yanlış olduğunu anladığı birşeyse, aaa gerçekten mi, tabii ben o açıdan hiç düşünmedim, doğru aslında gibi bu şekilde tepkiler veriyordu. Daha mutlu oluyordu doğrusunu öğrenmiş olmaktan. (8.isv)

- ZEP’lerde çok yardımcı oldu. Hani ben üçüne birden yetişemiyordum. Eşim anlamadıklarını oyunla anlatıyordu, işte masal anlatıyordu. Yani o daha çok bilgili olduğu için o yönde desteği çoktu tabii. (13.isv)

- Daha çok birbirimize zaman ayırmak adına dedim ki “Şu televizyondan bir süre uzak duralım yani bir süre dedim izlemeyelim. Ve birbirimize daha çok zaman ayıralım.” Gayet olumlu karşıladı. “Tamam” dedi, “bir de böyle deneyelim” dedi. (15.isv)

- Çok olumlu oluyordu ve kendini ona göre düzeltmeye çalışıyordu. Kitaptaki sosyal gelişim yerleri olsun, hani dersler çizimler falan olsun o da yardım etmeye çalışıyordu, onu yapmaya çalışıyordu olumluydu onun için yani. (1.bel)

- Ben onu ilk başta söyledim, “Sakın ben çocuklara bir şey uyguladığımda karşı çıktığını onların önünde söyleme, saygı oluşsun diye.” Şimdi ben bir şey uygularken babası hayır dese çocuk direkt bana karşı olan saygısını kaybeder. Baştan anlaşırız onunla, ben bir şey uygularken sen buna karşı çıksan bile tepki gösterme çocukların önünde. Hiç karşı da çıkmazdı. (3.bah)

- Çok mutlu oldu, bazı şeylerden gerçekten çok haz aldı. Bilmediği şeyler vardı, benim de bilmediğim şeyler vardı. Çocuklarımıza uyguladığımız şeyler vardı bilmeden. Onun hata olduğunu anladım. Aslında bazı insanlar der “Biz böyle yapıyoruz, biz böyle öğrendik.” Eşim böyle demiyordu. “Biz hayatı demek ki yanlış öğrenmişiz, bunu düzeltmemiz gerekiyormuş” diyordu. Bu konuda desteği oluyordu. (14.sar)

Çevre ve eşin anneye verdiği farklı destekler var. Tabii ki destek gördüğü zaman anneler Program’ı uygulamakta çok daha istekli olacaklardır. Ancak, bazı durumlarda anneler eşlerinden ve çevreden “destek görmedikleri” gibi hiç “tepki almadıklarını” da ifade ediyorlar. Program sırasında destek almayan annelerin Program’ı bırakmalarını Programın, destek olmayan ortamlarda da uygulanabildiğini göstermektedir.

Tepkisiz anneye karışmadı

- Eşim her paylaştığımı, zaten başından beri evliliğimizin, evet ya da hayır diye cevap verir. Şimdi onu da bitirdi Allah’a şükür hiç sakin sessiz kalmaya karar verdi. Eşim fazla bir şey değil, fazla katılımcı değil. Hayır da demiyor, şey de olmuyor mani de olmuyor. (16.bel)

- Bize verilen kağıtları eşime de okuyordum, anlamadığında tekrar tekrar okuyordum. Dinlemiyordu daha doğrusu. Ben de tekrar tekrar okuyordum. Başlarda şey yapmıyordu, daha sonra yaşadığımız şeylerden dolayı önemini anladı. Ben kendi çabalarımla katıldım ve yürüttüğüme inanıyorum. “Yine başladı” diyordu, ben “Öyle yapalım, şöyle yapalım” dediğim zaman “Yine başladı” diyordu. (3.bel)

Bazı anneler ise Program boyunca eşlerinden hiç destek görmediklerini ifade etmişler. Bu eşlerin çocuk yetiştirmeyi kadının sorumluluğu gibi gördükleri, bu nedenle de çocukla ilgili konularda uzak durmayı tercih ettikleri annelerin ifadelerinden anlaşılıyor.

Anneyi desteklemedi

- Çocuklarla azıcık mesela ya bir konuşsa, “Oğlum annenizi üzme ya da yaramazlık yapmayın, anneniz üzülüyor” gibilerinden konuşsa, onu da yapmıyor. Ben çekiyorum her şeyi. Mesela ben çocuğa program saati ayarladım. Mesela okuldan gelince ilk yemeğini ye, uyuyacaksın yat uyu, ondan sonra derslerini yapabilirsin. Ben bu kuralları koyduğum zaman bana kızıyor eşim, “Bırak çocuk rahat etsin, sen niye kural koyuyorsun, sen çocuğu engeliyorsun” yani diyorum “Bunu öğretmen de söylüyor. Ben bunu kafamdan uydurmuyorum git öğretmene sor, al git sor telefonu var, sor ” diyorum. Onu da yapmıyor konuşmuyor da. Hocamız mektup göndermişti. Okumadı. “Aman bırak” dedi, ilgilenmedi. (10.tür)

- Benim beyim çok sinirli, hemen birşeye parlayan bir insan yani. Onunla pek birşey konuşulmuyor, sohbet edilmiyor. Yani bilmiyorum işte, ben burada öğrendiklerimi orada, evde uygulamaya çalışınca bana yardımcı olmuyor. Yani tek başıma kalıyorum bu yüzden çocuk hususunda. (11.isv)

- Ya da şöyle bir şey olabilir. Eşim eve gelip haberleri falan seyredecekse şöyle diyebiliyor-

du, "Daha önce yapsaydınız, şimdiki mi buldunuz". (9.bel)

- "Kursa gittin-anne çocuk eğitimine gittin ne faydası olduysa" der. Yani kırk yılda bir bağırmayayım mı çocuğuma? Mesela önüme engel konuluyor-hemen başıma kakılıyor. (6.bel)

- Her şey benim sorumluluğumda, her şeyi ben yapıyorum o bir şey yapmaz. Hayır bilmiyor ki yararlanıp yararlanmadığımı. Ben toplantıyı hatırlayıp bir şeyleri yapıyorum. Ama o bilmiyor ki. Haberi yok ki. "Ben de evde dinlenmek istiyorum" diyor. (14.bah)

- Bu konuda pek konuşmazdı. Dediğim gibi yani erkekler zaten yorgun argın işten geliyorlar, kalkıp da kendilerine ayıracak zamanları olsun, olur saygı gösteririm. Kalkıp da eve geldi, eve geldiği bütün saatlerini bize ayıramaz, kendini dinlendirmesi lazım. 24 saat benimle ilgilenemez ya da çocuklarıyla ilgilenemez. (13.sar)

■ Programın Yurt Dışında Uygulanmasının Getirdikleri

Programın yurt dışına özgü katkıları olup olmadığı da araştırıldı. Bu bölüm için veriler Belçika, İsviçre ve Suudi Arabistan'dan toplandı. Annelerin söylemleri Programın Türkçe olmasının "katılımı kolaylaştırdığı", "ZEP'lerin çocuğun Türkçesi ve gelişimi için faydalı olduğu", "programın annenin yaşadığı ülkedeki çocuk yetiştirme biçimine uyumunu kolaylaştırdığı", "annenin sosyalleşme ihtiyacını karşıladığı" ve "annenin yabancı ülkede kendine daha çok güvendiği" doğrultusunda. Ayrıca, anneler yabancı bir ülkede "Türkiye tarafından unutulmamış olmanın hoş olduğunu" ve "ülkesi ile gurur duyduğunu" ifade etmişler. Bazı anneler Programın "Türkiye'de geliştirilmiş olmasının katılımı etkilediğini", bazıları da "etkilemediğini" dile getirmişlerdir.

Programın Türkçe Olması Katılımı Kolaylaştırıyor

- Elbetteki burda da buna benzer programlar oluyor. Her yıl çocuklara okulda bir liste veriliyor. Çocuk yetiştirme konusunda, işte kardeş kıskançlığından tutun, bir sürü konulara değiniliyor. Böyle programlar geliyor, açıkçası ben birkaç tanesine katıldım, ama Türkçe olması tabii bizim için çok çok daha iyiydi, katılmamı kolaylaştırdı. (7.isv)

- Bu ülkede de belki çocuklar üzerine bu tarz eğitimler konferanslar seminerler mutlaka vardır çocuk gelişimiyle ilgili ama çok iyi bir Fransızcam olmadığı için yarısını anlıyorum yarısını anlamıyorum. Benim için çok büyük bir fırsattı dediğim gibi. Türkçe olarak bu eğitim verilmesi çocuğu olan bir anne içinde çok büyük bir gelişimdir, hemen katılmaya karar verdim. Bu bilgileri Türkçe olarak çok çok iyi anladığım bir dilde aldığım için, her şeyi anlayıp anlayamadıklarımı sorabildiğim için bayağı bir hayatıma, yaşayış yetiştirilme tarzı yaşam kalitesi her şeye yansiyacak (8.bel)

- Yabancı olsa yapamazdım girmezdim, Türk olduğu için de etkiledi elbette ki çünkü kendimi ifade edebileceğim bir dil. (15.sar)

- Sonuçta ben buranın dilini zaten bilmiyorum. (13.sar)

Çocuğun Türkçesi ve Gelişimi İçin Faydalıydı

- Her şeyden önce çocuğumun zihinsel gelişiminin ne kadar iyi olduğunu görmüş oldum. Buradaki anaokuluyla bu programdaki çalışmanın birbirine benzediğini, çocuğumun nerde olduğunu gördüm; neler yapabileceğini zihinsel gelişiminin ne kadar ilerde olduğunu, okulda ne kadar başarılı olup olamayacağını gördüm. Türkçesine kesinlikle çok katkıda bulundu. Anlamını bilmediğimiz Türkçe kelimeleri veya benim konuşmadığım günlük hayatta konuşmadığımız, kullanmadığımız kelimeleri beraber okumuş öğrenmiş olduk. (2.isv)

- Çocuklara faydalı olduğunu düşünüyorum, Türkçeleri açısından. Türkçe'yi ilerletme, benim kendi şahsi görüşüm, Türkçe'yi ilerletme açısından çok güzel bir şey. (5.bel)

Bulunduğu Ülkenin Çocuk Yetiştirme Biçimine Uyumunu Kolaylaştırıyor

- Buradaki anneler de genellikle bilgili, disiplinli çocukları yetiştirdikleri için, bizim de bu AÇEV'in sunduğu bilgiler sayesinde aynı şekilde yetiştirirsek onlar çok zıt düşmeyeceği için ve okula gittikleri zaman bir problemle karşılaşmıyorlar. O zaman bizim için faydalı oluyor yani. (20.isv)

- Çok yararlı olduğunu gördüm ve buradaki bakış açısıyla bu AÇEV'in çocuğa karşı, anneye karşı olan bakış açısının çok böyle birbirine yakın olduğunu gördüm. Belki de birebir aynıdır, bilemiyorum. Ama çok yakın olduğunu gördüm ve dediğim gibi doğruluğuna çok inandım ve o yüzden hiç tereddütsüz katıldım. (15.isv)

- Ben ileri görüşlü olduğum için, demek istediğim, faalim, ileri görüşlüyüm, her zaman elimden geleni yapmaya çalışıyorum, öğrenebildiğim kadar öğreniyorum. Tabii ki faydası oluyor. En iyi ufukumuz açılıyor, bakış, işte özgüveniniz artıyor. Ve diyorum ki hakikaten daha kolay Avrupa'ya adapte oluyoruz. (5.bel)

Kadınların Sosyalleşme İhtiyacını Karşılıyor

- Sosyal faaliyet oluyor. Yalnızız. Hani danışabileceğimiz anamız yok, kimsemiz yok. Bir çocuk yetiştirmek burada çok daha zor. Hem yabancılar, hem farklı ülkede, hem farklı memleketten gelen insanlar. Yani burada oturan Türkler var ama hepsi farklı memleketten, hepsinin farklı düşünceleri var, farklı yerlerden gelmişler. Sen bir şey konuşuyorsun o farklı anlıyor, o bir şey konuşuyor farklı anlıyor. Yani iletişimde biz Türkler olarak bile zorlanıyoruz. Düşünün bir de yabancılarla. (1.isv)

- Yani daha çok sosyalleştim. Daha çok katılımcı, çekimser değil daha girişimci olduğumu görüyorum. AÇEV sayesinde oldu ve devamı olmasını da isteriz. Bize fayda sağlıyor yabancı bir ülkede. (20.isv)

- Açıldım. Bilmediğim yerleri de gördüm. Öğretmen bize hayatın şeyliklerini de anlattı yani dediğim gibi. Biz götürdü tiyatroyu gösterdi. Müzeleri gösterdi. Heykeltıraş açılışını yani öyle şeyleri biz hiç görmemiştik. Burayı o kadar tanımazken yani öğretmenimiz böyle güzel yerleri bize açtı. (13.bel)

- Mesela biz değişik bir yıl yaşadık, değişikti bizim için. Diyorum ya o salıyı iple çekerdik, gitsek de oraya toplansak konuşsak. Gezilerimiz olurdu, bazı salılar, haftaya gidilecek denirdi, toplanırdık, gezilere giderdik. Mesela müze gezileri olurdu, sergiler olurdu, Türkiye'den heykeltraşlar olurdu. Salıya ek olarak yani grup olarak çalışıyordunuz, sohbetinizi yapıyordunuz, onun üstüne, öğleden sonra gidilirdi veya Pazartesi falan burda buluşalım, hep beraber gidelim, toplaşırdık, beraber giderdik. (19.bel)

- Zaten bu AÇEP'e katılmam çok çok yararlı oldu çünkü ilk geldiğim döneme denk geldi o yüzden ben buraya alışmamda da yarar sağladığımı düşünüyorum. En azından hani sıkılmıyorum artık. İlk başlarda hani "Niye geldim? Nerdeyim?" insan bir silkiniyor, sonra zamanla alışıyorsun yani. AÇEP süresi de bunu kolaylaştırdı diyebilirim kesinlikle. Hissetmedim yani başka bir yerde olduğumu ilk başlarda, sanki hani bir Türkiye havası. (3.sar)

- İşte hem faydalandıklarınızı gördük hem vakit geçirmeyi yani gittik vakit ayırdık orda. Birkaç arkadaşlarla tanıştık. Yani memnun olduk. Daha mutsuzdum herhalde ne bileyim en küçük bir şeye üzüldüm. Bunları aştımda herhalde birazcık. Mesela arkadaşına, buraya geldim fazla arkadaşım yoktu, ilk defa geldim, burada dört duvar arası, mesela burada gelip bir grup okula geliyorsun. İşte arkadaşların var bir grubun var, bazı şeyleri aştımda herhalde, içimdeki bazı sıkıntıları. Çok sıkılıyordum ilk geldiğim zamanlarda. (12.sar)

- Güzel bir duygu. Böyle yeni arkadaşlar ediniyorsun. Toplu bir grupta oluyorsun. Farklı oluyorsun herkesten yani. Sosyal olmak güzel bir şey. İnsan evde oturup kendini dinlemekten başka bir şey yapmıyor. Türkiye'de olsa bir komşuya yürüyerek gidersen, bir çarşıya çıkarsın. Burada daha kapalı bir ortam olduğu için daha iyi oluyor, faydalı. Fırsat gibi oluyor. (6.sar)

Anne Yaşadığı Ülkedeki Durumlar İçin Kendine Daha Çok Güveniyor, Daha Bilgili Olduğunu Düşünüyor

- Daha çok kendime güveniyorum. Genel olarak, daha çok güvenim geldi kendime. Çünkü dil bilmemek kadar kötü birşey yok ve de orda yaşamak zorundasınız. Her konuda, yani burda yaşamamı kolaylaştırdı diyebilirim. Türkiye'deyken çok sosyal bir insandım, ama buraya geldikten sonra dil yetmezliği yüzünden kendim çok kapattım, ama bu kurstan sonra daha da bir güvenli yani her işimi kendim yapıyorum. Yani başkalarından yardım istemiyorum artık, dil bilmesem bile, önceden mesela Almanca'yı konuşmaya çekinirdim. Söyleyeceğim de komik duruma düşeceğim diye, ama şimdi öyle bir şeyim yok. İsteyen istediği gibi söyleyebilir, gülebilir. Güven geldi bu programdan sonra. Birşeyler öğrendim orda. Biliçliyim, birşeyler öğrendim. Öğrenmek kadar güzel birşey var mı, yaşıyorsunuz kaç olursa olsun, çok şey öğrendim. Öğrenmenin verdiği şey bence. (10.isv)

- Buraya geldik yer bilmiyoruz, iz bilmiyoruz. Yani kendinize güveniniz yok, cesaretiniz yok ve bunalımdasınız. Yani ben kendimi anlatıyorum. Bir bunalımdasınız, neyi ne düşünmüyorsunuz, çocuğunuzla ilgilenmiyorsunuz. Yani ilk başta böyleydim. AÇEP'ten sonrası. İşte AÇEP'e başladıktan sonra kendime olan güvenim geldi burada. Cesaretim geldi, "Ben buna buraya da gidebilirim, bunu da yapabilirim". (18.bel)

- Çocukların burada daha da farklı sorunları var. Bunlara destek olmak için yararlı. Çocukları kaybetmemek, kazanmak için neler yapılması gerektiğini çoğu aile bilmiyor. Bunlar da bizim eksikliğimiz, eğitim eksikliğimiz, alt yapımızın eksikliği. (3.bel)

- Şimdi nasıl, zaten bir konu vardı, burada nasıl yani kadın hakları, eskiden derdim “kadın hakları falan yok”. Kadınlarla ilgili o gün bir konu vardı, biz bayanlarla ilgili. İşte kadın dövüldüğünde hakkını savunabilir mi, bir şey yapabilir mi, gidip şikayet edebilir mi? Bunların hepsini öğrendik. Zaten eşime diyordum, “biz hep uyuyormuşuz”. “Kadın hakkını savunamazmış derdiniz, savunabiliyormuş.” (11.sar)

- Daha dirençli, daha bir bilgili. Eskiden “Ben burada yaşayamam artık diyordum, çocuklarım için iyi bir yer değil” diyordum. Ama şimdi burada da güzel şeyler yapabileceğimi düşünüyorum. Neden? Artık ben de öğitebiliyorum çocuğumu. (8.sar)

Türkiye’de Geliştirilmiş Olması Katılımı Etkiliyor

- Tabii ki etkiledi çünkü yani benim ülkemim insanı beni daha iyi anlar, benim çocuğumu daha iyi tanır, benim çocuğumun neye ihtiyacı var, hangi tarz eğitimle daha iyi olur, neye daha çok ihtiyacı var bunu daha iyi bilir, bu yüzden de katıldım. İşte Türkiye’de hazırlanan bir programın daha ileri daha iyi çocuğuma daha iyi şeyler verebileceğini düşünüyordum. (8.isv)

- Türkiye’de geliştirilmiş olması kolay diyelim uygulama açısından. Konular kültürel anlamda bize hitap ediyor evet, çünkü kendi kültürünü vermeye çalışıyorsun, zaten demek istediğim o zaman çatışmalar oluyor. Çocuğa kendi kültürünü veremedikten sonra buradaki kültürü çok çabuk alıyor zaten, ondan sonra geri dönüş yok, çocuğu tutamıyorsun. (14.isv)

- İyi manada etkiledi. Daha iyi çünkü Türkiye’de daha mantıklı şeyler üretiliyor. Burada yapılan bir şey olsaydı katılmazdım. Çünkü buradaki insanlar bana ne gibi artısı olabilir diyorum çok az olur. Yeterli bulmuyorum yani kendime. Ama kitapçıkların Türkiye’den geliyor olması, mesela çocuğun eğitimini Türkiye’den almış olması birebir Türkçe almış oluyorsun. Dil ve oradaki kurulan cümleler kitapçıkta kurulan cümleler. Ben bile burada dura dura zaman içerisinde Türkçemi unuttum gibi geliyor bana. Toplu halde bir cümle kuramıyorum. Etkilemez olur mu? Mutlaka Türkiye’den gelince daha faydasını görüyoruz. (12.bel)

- Az önce de dediğim gibi bu programları bir eğiticinin yaptığını, onların eğitiminin bizden daha yüksek olduğunu, profesörler olduğunu, Türkiye’de hazırlandığını bilmek bana bir güven verdi; onlar hazırladıysa bu kesin doğrudur fikrini verdi. Türkiye’deki öğretmenlerin daha bilgili, daha iyi bir yerde olduklarını düşünüyorum. Her yönden. (3.bel)

- Ben biliyorum ki yine onu uzmanlar yapıyor bu dersi böyle boş yapmıyorlar. Böyle herhangi bir ders olsun diye yapmıyorlar. İnsan vatanına güvenmez mi? Öyle etkiler tabii etkilemez mi? Yani vardır bir şeyler bizim insanımız boş yapmaz. Öyle vardır bir şeyler, boş değildir diye düşündüm. (15.sar)

- Türkiye’den gelmesi size dediğim gibi, farklı tabii benim için, ben her zaman şu an yani

nasıl desem, yaa oradaki bilgi olsun, insanların kendilerini eğitmeleri olsun, çok farklı çünkü oradan geliyor. Oradaki eğitim ve oradaki düşünceler ve oradaki bilgiler buradan çok daha farklı gerçekten. Oradan gelmesi çok etkiledi beni evet. (11.sar)

Türkiye’de Geliştirilmiş Olması Katılımı Etkilemiyor

- O konuda hiçbirşey düşünmedim. Burda veya orda, önemli olan bilgiler, değişir mi birşey, bence değişmez. Benim fikrim yani, sonuçta bilgiler benim için önemli olanlar, öğrendiklerim. (10.isv)

- Sonuçta çocuk, çocuğun dili bütün dünyada aynıdır yani, çocuk inatçıysa inatçıdır, ya da yapmıyorsa yapmıyordur. Her çocuk yalan söyleyebilir. Bütün çocuklarla uğraşmak zor. İsviçre’nin çocuğu da olsa bu programdan anne yararlanabilir. Çünkü çocuk her yerde aynı çocuktur. (9.isv)

- Belçikalıların düzenlediği de olsa katıldım. Ama dil konusunda anlayamazdım dediklerini. İyi ki Türkiyedekiler iyi ki buradaki anneleri düşünmüş. Yani bizi düşünen birileri de varmış orada da. (6.bel)

- Okumanın yaşı yoktur, kendini geliştirmenin yaşı yoktur. Sonuçta neresi olursa olsun bir şeyler kapılabiliyorsa, bir şeyler öğrenilebiliyorsa zaten iyidir. Ha bu Türkiye’de olmuş, İngiltere’de olmuş, Fransa’da olmuş, Amerika’da olmuş değiştirmez ki. Önemli olan insanın kendinde olan bir şeyi değiştirme isteği. Ben yanlış yapıyorum, yanlış düzeltmek istiyorum. Yani bilmiyorum, dediğim gibi fark etmiyor. (13.sar)

Unutulmamış Olmak Hoş

- İnsanın kendi ülkesinde böyle güzel bir şey geliştirilip de Avrupa’ya kadar getirilmesi hoş bir şey. Buradaki insanların da unutulmayı düşünülmesi ne kadar güzel. (4.isv)

- İlk başta unutulmadığımı. İlk önce gerçekten de Avrupa’da diye bizlerin unutulmamış olmamız beni çok mutlu etti çünkü Avrupa’da olmak illa herşeye sahip olmak değil, diyorum ya manevi birçok eksikliğimiz var. Ve ben bu eksikliğin bizi düşünen bir şeyler tarafından hatırlandığımızı, o eksikliklerin giderildiğini bilmek beni çok mutlu etti. (8.isv)

- Önce, biz yurtdışında olduğumuz için bizim için tabii buralara hizmet gelmiş. İyi bir şey. Ta Türkiye’lerden düşünülmesi gelmiş, artısı var. Yalnız olmadığımız. Bizi destekleyen ve arkamızda olan biri var. Bizi düşünmüşler. Bizi destekleyen birileri var, anne olarak, çocuk olarak veya her zaman deniyor buradaki insanlar unutulmuş, devlet bir şey yapmıyor, millet bir şey yapmıyor, büyük insanlar için falan. Yine de ucundan, kenarından, kıyısından köşesinden biz unutulmamışız onu düşündüm ve ben seve seve gittim katıldım. (16.bel)

- Türkiyedekilerin bizleri unutmadıkları, bizim de burada olduklarını bilmeleri yani bizi düşünmeleri güzel bir şey. Ne için yapılıyor burdaki insanlar faydalansın diye yapılıyor yani buradaki enerjiye tabii ki değer daha çok bizleri ve genç nesilleri düşünüyor bizim çocuklarımız bizleri düşünmeniz, çaba sarfetmeniz çok güzel. (2.bel)

- Türkiye'den buraya kadar geliyorlar bizimle ilgileniyorlar. O evraklar Türkiye'den geliyor özellikle bizim için. İyi ki bırakmıyorlar bizi yani. Burada kendini yalnız hissetmek gibi bir şey yok. (15.sar)

- Bizi de düşündüklerinizi, Türk vatandaşı olarak bizim de düşünüldüğümüzü, bizim de önemsendiğimiz güzel bir şey yani bunu bilmek. Yani insan olarak önemseniyorsun işte. Birebir zaten insan olarak, kadın olarak, anne olarak önemseniyorsun. Çocukların önemseniyor, çünkü çocuklar sonuçta Türk vatandaşı, Türkiye'ye gidecekler. Yani yabancı bir yerde bize böyle bir ilgi göstermesi, böyle program açmak gerçekten çok güzel. (9.sar)

Anne Kendi Ülkesi İle Gurur Duyuyor

- En azından Türkiye'de böyle bir program geliştirilmesi artık bizim birçok şeye duyarlı olduğumuzu gösteriyor, beni sevindiriyor. Artık eğitimin çok daha küçük yaşlarda başlaması gerektiği, bu bilincin insanlarda uyanması beni çok sevindiriyor. (7.isv)

- ZEP'lerin anaokuluna gitmeyen çocuklara ulaşması çok faydalı diye düşünüyorum. O kadar çabalarla getirildi hiç bir ücret talep etmeden bu kursları veriyor olmaları çünkü İsviçre öyle bir yerdir kimse 5 kuruşluk bir şey vermez yani o yüzden o şimdi ZEP ler olsun, kurslar olsun ücret karşılığı yapılmadı. Burada görev sadece bizim katılmamıza düşüyordu başkaları bizim için bu kadar uğraşırken bizim katılmamamız ayıp olurdu yani. (6.isv)

- Mesela güzel olan, en azından onların fikrini de görüyoruz. Bizim gibi hiç Türkiye'de okumayan bir aile için, mesela ben hiç okula gitmedim bir anne olarak... Çok hoşuma gitti. En azından kendimi Türkiye'de okula gitmiş gibi de gördüm burada, okuyup onların şeyini de öğrenmiş gibi oldum. Çok güzel, çok hoşuma gitti benim o yönden. Kelimeleri kullanırken, bilmediğimi öğrenirken falan kendimi o sene kendimi biraz Türkiye'de okula gidiyormuş gibi gördüm. (9.bel)

- Gurur verdi. Görsünler diye hani Türkler de çocuk eğitimine önem verdiğini, hani annenin çocuğuna nasıl davranması gerektiğine nasıl değer verdiğini görmelerini isterdim yani. (1.bel)

- Yarayabilir tabii okulda aynı şeyleri gösteriyorlardı. Müdüre hanıma da götürdüm, o da çok memnun kaldı bizim ilgilendiğimizi düşündü; genelde biz Türklerin çocuklarıyla ilgilenmezler ya. O ZEP leri götürdüm anlattım böyle böyle dersler var dedim, çok sevindi, çok memnun kaldım. Bizim ilgilendiğimizi gördü. (17.bel)

- Mutluyum, hoşuma gidiyor yani, Arabistan gibi bir yere AÇEV gibi bir kuruluşun gelmesi, eğitim programının buraya gelmesi hoş çünkü bu Arabistan'daki kadınların ihtiyacı var. Değişik bir şeyler yaşamaya, bu dört duvar arasında bir işe yaramamaktansa gidip bir şeyler öğrenip çocuklarımıza vermemiz güzel bir şey. Bu Arabistan koşullarında bunu yaşamak güzel. (7.sar)

Söylemler yurt dışına özgü olarak Programın Türkçe olmasının katılımı kolaylaştırdığı yönündedir. Annelerin çoğunluğu buldukları ülkenin dilini bilmediklerinden, o dilde yapılan bu tür programlara katılamadıklarını ifade etmişler. Bu nedenle Programın

Türkçe olması, bu anneler için önemli bir katılma nedeni olmaktadır. Ayrıca, anneler çocukların Türkçesine de katkıda bulunacağı için bu Program'a katılmayı istemektedirler.

Anne uygulanan ZEP programının hem çocuğun gelişimine, hem de Türkçe olduğu için çocuğun Türkçesine katkı sağladığını ifade ediyor. Çocuklar Türkçeyi bilseler bile ZEP'lerin çocukların kelime hazinesini geliştirdiği ifade ediliyor.

Özellikle İsviçre ve Belçika'da bazı anneler buldukları ülkenin çocuk yetiştirme biçiminin kendilerinininkinden farklı olduğunu, ama AÇEP'te verilen bilgilerin o ülkenin disiplin ve terbiyeyle ilgili kurallarına uyum sağlamalarını kolaylaştırdığını söylüyor.

Yurt dışında yaşayan kadınlar için bu Program'a katılmak bir sosyalleşme olanağı sağlıyor. Özellikle Belçika ve Suudi Arabistan'da kadınlar geniş aileleriyle bir arada yaşıyorlar ve sadece akrabalarını görüyorlar, dışarıya çıkıp arkadaşlık yapabilme imkanları sınırlı. Çoğu kadın da gelin olarak bulunduğu ülkeye gittiğini, dil bilmediğini ve kendisine destek olabilecek birilerinin olmadığını ifade ediyor. Suudi Arabistan'daki kadınlar için hayatlarında daha farklı bir değişiklik oluyor. Sosyalleşmelerinin yanı sıra kadınlar kendi başlarına dışarı çıkmakta zorlandıklarından Program'a gitmek ve orada yeni insanlarla tanışmak önemli bir ihtiyaçlarını karşılamış oluyor.

Anne bu Program'a katılmanın kendisini yurt dışındaki yaşamında daha bilgili ve bu nedenle de daha güvenli hissetmesini sağladığını ifade ediyor.

Bazı anneler için Programın Türkiye'de geliştirilmiş olması katılmalarında önemli bir etken çünkü bu kadınlar Program Türkiye'de hazırlandığı için kendi örf ve adetlerine daha uygun olacağını, çocuklara kendi kültürünü öğretebileceğini ve daha iyi anlaşılacağını düşünüyor. Ayrıca bazı kadınlar kendi ülkelerinde geliştirilen bir Program'a daha çok güvendiklerini de ifade ediyorlar. Diğer taraftan, Program'ın Türkiye'de geliştirilmiş olmasının bazı annelerin katılım kararını etkilemediği görülüyor. Kadınlar çocuk eğitiminin ve annelerin ihtiyaçlarının evrensel olduğunu, bu nedenle de verilecek eğitimin her ülkede ve her dilde benzer olacağını söyleyerek her koşulda böyle bir Program'a katılabileceklerini ifade ediyorlar.

Kadınlar için böyle bir programın yurt dışında olmasının bir anlamı da onlara yalnız olmadıklarını, unutulmadıklarını ve destek alabilecekleri bir kaynak olduğunu hissettirmesi. Kadın bu Programın Türkiye'de geliştirilmiş olması ve yurt dışında da kendisinin katılabilmesi nedeniyle mutlu olduğunu, ülkesiyle gurur duyduğunu ifade ediyor.

■ Tartışma

Destek programlarının kapsamı çeşitli kuramsal değerlendirmeler sonucunda sürekli olarak genişlemektedir (Weaver ve diğerleri, 2004; Zigler ve diğerleri, 1992). Kapsamdaki genişleme bu tür programların hem aileyi, hem de çocuğu desteklemedeki sorumluluğunun altını da çizmektedir. Destek programlarının mantıksal temeli ile uygulama sürecine ilişkin tartışmalar çoğunlukla programlar ve aile arasındaki ilişki üzerinde odaklanır. Yürütülen çalışmalar çocuğun gelişimini hızlandırmanın ötesine geçip aileyi de ortak olarak bu çalışmalara katmıştır (Farran, 1990; Ramey ve Ramey, 1998; Wasik, Bryant ve Lyons, 1990). Durum böyle olunca destek programlarının değerlendirme sonuçları hem aileye, hem de çocuğa ait verileri içermektedir. Dolayısı ile çocuğa ait verilerin yanı sıra, ana-babanın çocuk yetiştirme konusundaki tutumu ve anne, baba, çocuk etkileşimi de önemli göstergeler olarak ele alınmaktadır. Destek programlarının kapsamındaki bütün bu değişimler çocuğun gelişiminde başlamanın ve dolayısı ile çocuğun içinde bulunduğu yakın çevrenin önemine dikkat çekmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları da diğer değerlendirme araştırmalarında olduğu gibi Program'ın hem çocuklar, hem anne-baba, hem de çocuk ve anne-baba ilişkisindeki değişiklikleri yansıtmaktadır. Sonuçlara araştırmanın temel amaçları doğrultusunda bakıldığında "bu Program'a kimler katılmaktadır?" ya da uzun süredir niceliksel araştırmalar ile etkinliği ispatlanmış olan bu Program "kimler için etkili olmaktadır?" soru-suna cevap önem kazanmaktadır. Söylemler bize Program'a katılan annelerin "zaten" değişime hazır olduğunu ve bir arayış içinde olduğunu göstermektedir. Değişmek istediklerini de "Çocuğumu daha iyi yetiştirmek istiyorum", "Daha donanımlı olmak istiyorum" diye belirtmişlerdir. Bu anneler daha donanımlı olduklarında ve kendilerini değiştirdiklerinde daha iyi anne olacaklarını düşünmektedirler. Daha iyi anne olmak arzusu da onların değişmesine, öğrendiklerini uygulamasına yardımcı olmaktadır. Annelerin söylemlerinden alınmış bazı ifadeler bu isteği yansıtmaktadır: "Çocuğu eğitirken anne, kendi eksikliklerini de görüyor ve kendini de eğitmesi için çaba gösteriyor", "Kendimdeki eksiklikleri tamamlamak istedim", "Oturup düşündüğümde yaptığımız hata ne bunu öğrenmek istedim", "Daha iyi bir anne olmak istiyorum".

Bazı anneler ise zaten bu konulara merak duyduklarını ve bilinçli olduklarını, Program'a bilgilerini arttırmak için katıldıklarını belirtmektedir. Bu annelerin zaten araştıran, kitap okuyan ve çocuklarını iyi yetiştirmek için bilinçli olmanın önemine inanmış anneler olduğu görülmektedir. Program'da edindikleri bilgileri kendilerinin de bildiğini ancak Program'da bu bilgileri aldıklarında uygulamaya daha açık olduklarını belirtmektedirler.

Bu sonuçlar Program'a katılan annelerin daha iyi anne olmak için değişime açık olmaları kadar bu konulara merak duyan ve bilgi edinmek isteyen anneler olduklarını da göstermektedir. Annelerin bazıları da işlevsel bir nedenden dolayı, iş bulmaya yardım edeceği için Program'a katıldıklarını ifade etmektedir.

Annelerin Program'a katılmaya karar verdiklerinde aldıkları geribildirimler onların katılıp katılmamalarında etkili olduğu için geribildirimlerin içeriklerine ve annelerin bu geribildirimler ile ilgili düşüncelerine de araştırmada yer verildi. Anneler hem eşlerinden, hem de çevreden geribildirimler aldıklarını ifade etti. Çevredekiler, daha çok anne-baba, kayınvalide-kayınpeder, kardeşler, komşular ve anasınıfı öğretmeni idi. Geribildirimleri "olumlu" ve "olumsuz" olarak ayırabiliriz.

Eşler, çocukları eğitileceği için annenin, bu Program'a katılmasını destekler nitelikte geribildirimler veriyorlar. Bu durum Program'a katılan anneler kadar babaların da daha iyi çocuk yetiştirmek ve bu konuda bilgi almak istediklerini yansıtıyordu. Ayrıca, eşlerin, annenin çocuğu ile ilişkisinde değişime ihtiyacı olduğunu görüp onu böyle bir eğitime gitmesi için destekledikleri de annelerin söylemlerinde belirtildi. Hem eşten, hem de çevreden alınan ortak geribildirim ise annenin bu Program'a katılmasının onun sosyalleşmesine katkı yapacağı idi. Anneler kendilerinin ya evlenme ya da göç sonucunda içlerine kapandıklarını ve bu durumun hem eşleri, hem de çevreleri tarafından gözlemlendiğini, dolayısı ile onların da sosyalleşmeleri için destek verdiklerini belirttiler.

Çevredeki kişiler de eşler gibi Program'a katılmanın çocuğa faydası olacağını düşünerek olumlu geribildirim verdiler. Ayrıca, çevredekilerin böyle bir Program'a katılmayı takdir edecek bir hareket olarak algıladıkları için de olumlu düşüncelerini anneler ile paylaştıkları görüldü. Anneler aldıkları olumlu geribildirimlerin tabii ki bu Program'a katılmalarında destek olduğunu ve onları yüreklendirdiğini ve doğru yolda olduklarının da teyidi olduğunu belirtti.

Annelerin Program'a başlamadan aldıkları olumsuz geribildirimlerin içeriği ve annelerin bu geribildirimlerle ilgili düşünceleri hakkında da bilgi alındı. Olumsuz geribildirimler de olumlular gibi eşten ve çevreden geliyordu. Eşlerin verdiği olumsuz geribildirimlerin nedeni daha çok eşin evde kadının işlevi olarak gördüğü sorumlulukları aksatabileceği endişesini yansıtıyordu; çocuklara kimin bakacağı, evin düzeninin aksayacağı, eve geldiğinde her şeyi hazır bulamayacağı endişesi gibi. Suudi Arabistan'da ulaşımı eş sağlayacağından, sağlayamıyorsa da başka bir çözüm bulması gerektiğinden, eşin ulaşımı sağlamak isteksiz olup anneyi bu isteğinden vazgeçirmeye çalıştığı belirtildi. Eşlerin olumsuz geribildirimlerle annenin bu tür bir Program'a ihtiyacı olmadığını da ifade ettikleri görüldü.

Çevrenin verdiği olumsuz geribildirimler daha çok annenin Program'a gitmesini onaylamadıkları doğrultusunda idi. Bunu da gitmesini küçümseyerek ya da zaman kaybı olarak gördüklerini belirterek ifade ettiler. "Annelik için eğitim mi gerekir?", "Anneliği başkalarından mı öğreneceksin?", "Sen kendini eğitemiyor musun?" gibi söylemler küçümseyici ifadeler taşıyordu. Program'a gideceğine başka işler yapmasının onun için daha faydalı olacağı doğrultusunda geribildirimler "Buraya giderek zamanını boşa harcıyorsun", "Oğluma benzin parasını boşuna harcatıyorsun", "İşiniz yok laflayacak yer arıyorsunuz" gibi ifadeleri içeriyordu. Bahreyn'de çevrenin verdiği olumsuz geribildirimler diğer ülkelerden biraz farklılık gösterdi. Bu ülkede çevredekilerin tepkileri daha çok annenin yerinin evi olduğu doğrultusunda idi.

Olumsuz geribildirimler ile ilgili annenin düşünceleri “Bu Program’a kimler katılıyor?” sorusuna önemli bir bilgi getirdi. Anneler olumsuz geribildirimler alsalar da Program’a katılmaktan vazgeçmediklerini ve bu geribildirimlerden etkilenmediklerini belirtti. Bazıları kendi kararlarının her şeyden önemli olduğunu “Bana yararı var o önemli”, “Tepkiler benim için önemli değil”, “Ben doğru bildiğimi yaparım”, “Güzel bir iş yaptığıma inandım, onun için devam ettim” gibi ya da benzeri ifadelerle belirtti. Bazıları ise Program’a çocuğu için katıldığından olumsuz geribildirimleri önemsemediğini ifade etti. “Program çocuğum için yararlı”, “Çocuğumun öğretmeni olmak istiyorum”, “Eğitimin yaşı yok, çocuğumu eğitmek istiyorum” gibi. Bu Program’la çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgi aldıklarını bilmek de onların olumsuz geribildirimleri önemsememelerinin başka bir nedeni idi. Bunu da “Daha etkili şeyler elde edeceğim”, “Yararlanacağım bir şeye devam edeceğim” şeklinde ifade edenler vardı.

Yukarıdaki sonuçlar Program’a katılan annelerin daha iyi çocuk yetiştirmek ve donanımlı olmak konusunda hem değişime açık, hem de kararlı olduklarını gösteriyor. Anne, eşi ilk başta istemese de onu ikna etmenin ve fikirlerini kabul ettirmenin bir yolunu buluyor. Bu nedenle, eşin desteği önemli olmakla beraber Program’a katılımı asıl belirleyici olan şey annenin niyeti ve isteği gibi görünüyor. Program’a kimlerin katıldığı ve Program’ın kimler için etkili olduğu sorusunun cevabı çocuklarını daha iyi yetiştirebilmek için değişmeye istekli, bunda da kararlı anneleri işaret ediyor.

Annelere Program’dan en çok kimin faydalandığı sorulduğunda her ülkeden çoğunlukla alınan cevap “kendilerinin olduğu” idi. Annenin çocukla ilgilenen en önemli kişi olması ve bu Program’a annenin katılmış olması nedeniyle en çok faydalananın anne olduğu ifade ediliyor. Kadın Program’da en çok kendisinin faydalandığını, sonra da öğrendiklerini çocuğuyla uyguladığını, o nedenle onun da faydalandığını söylüyor. Hem kendisinin hem de çocuğunun eşit olarak bu programdan yararlandığını söyleyen anneler de var. Bir annenin “ Bir şey için gittim ama iki şey kazandım; bir şey değil. Hem kendim için, hem çocuğum için” ifadesi bu sonucun nedenini aydınlatıyor. Anneler kendilerinden sonra en fazla Program’a katılan çocuğun faydalandığını ifade ederken, eşlerinin ise en az faydalandığını söylüyor. Bazı anneler de en az faydalanmanın söz konusu olmadığını, ailede herkesin bu programdan faydalandığını söylemiş. Bu da Program’ın tüm aile üzerinde de etkili olabildiğini gösteriyor.

Program’ın etkileri incelendiğinde ise annelerin söylemleri Program’dan beklenen değişikliklerin gerçekleştiğini gösterdi. Bunlar Program’ın hedefleri içinde olan doğrudan etkiler idi. Bunun yanında Program’ın hedefleri içinde olmayan bazı değişikliklerin de gerçekleştiğini anneler söylemlerinde belirttiler. Bunlar da dolaylı etkilerdi.

Doğrudan etkilerin çocuklar, anneler ve anne-çocuk ilişkisinde değişiklik yarattığı görüldü. Program’ın çocuklar üzerindeki etkisine bakıldığında, anneler çocuklarının bilişsel, fiziksel ve sosyal-duygusal gelişiminde değişiklik olduğunu ifade ettiler. Bu değişiklikler gerek Zihinsel Eğitim Programı (ZEP), gerekse Anne Destek Programı’nın (ADP) sonuçları idi.

Anneler çocukların bilişsel gelişiminde çocuğun okula hazır olması için gerekli olan temel becerileri bu Program'la edindiğini belirtiyor. Bunların çocuğun yeni kavramlar öğrenmesi, dikkatini daha iyi toplaması, okuma-yazma ve hikaye anlatması gibi bilişsel beceriler olduğu ortaya çıkıyor. Bu Program'a katılanların okula başladıklarında okulda ya da gittikleri anaokulunda çok daha başarılı oldukları ifade olunuyor (Campbell ve diğerleri, 2002; Kağıtçıbaşı ve diğerleri, 2009; Reynolds ve Ou, 2004; Schweinhart ve diğerleri, 2005). ZEP'lerdeki tüm faaliyetler çocuğu okuma yazmaya hazırlayıcı faaliyetler olduğundan bilişsel gelişimdeki değişikliklerle ZEP'lerdeki etkinlikler arasında kuvvetli bir ilişki olduğu görülüyor.

Çocukların küçük kaslarını kullanmalarının geliştiği de annelerin belirttikleri değişiklikler arasında. ZEP'lerde mevcut bazı faaliyetlerin amacı ve içeriği bu değişiklikte önemli bir etkidir. Ayrıca, grup ortamında tartışılan ADP konularının sonucu olarak çocuğun beslenme alışkanlıklarını değiştirmiş olması da beklenilir bir etkidir.

Anneler çocukların sosyal-duygusal gelişiminde değişiklikler olduğunu da belirtiyor. Çocukların başkalarını daha iyi anlama ve kendilerini onların yerine koyma gibi becerilerindeki değişiklik gerek ZEP'lerde olan sosyal-duygusal etkinliklerin, gerekse de ADP'nin içinde yer alan davranışın sonucunu ve karşıdaki kişi tarafından nasıl algılandığını çocuğa gösterme gibi konuların uygulanmasının sonucudur. Çocuğun hem sorumluluk duygusu edinmesi, hem de düzenli olmasındaki değişim, ZEP'leri sürekli bir düzen içinde yapmasının sonucu olarak görülmelidir. ZEP faaliyetlerini yaptıkça kendinin bir şeyler başardığını görmesi çocuğun kendine güveninin artmasına da destek olmaktadır. Çocuğun aile içi ilişkilerinin daha iyi olması anne-çocuk ve baba-çocuk ilişkisindeki olumlu değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuklar için belirtilen değişikliklerde annelerin önemli bir rol oynadığı görülüyor. Anneler çocuğun gelişimini desteklemek için Program'dan öğrendiklerini çocukla sürekli uyguladıklarını ve ortam hazırladıklarını ifade ediyorlar. Bu annelerin Program'da öğrendiği çocuk gelişimi ile ilgili bilgileri etkin bir şekilde kullanabildiğini ve çocuğun gelişiminde ailenin sağladığı uyaranların önemli olduğunu anladığını gösteriyor (Guralnick, 1997). Anne çocuğunun sosyal gelişimini desteklemek için onu daha çok dışarıya, parklara çıkartmaya, arkadaşlarıyla buluşturmaya özen gösterdiğini söylüyor. Çocuğun yaşlılarıyla beraber olabileceği ortamlar yaratmaya çalışıyor. Tiyatro, sinema gibi faaliyetlere de daha fazla önem verildiği anlaşılıyor. Çocukla beraber daha çok zaman geçirmeye çalışmak, ortam hazırlayıp çocuğa görgü kurallarını öğretmek de annenin yaptıkları arasında.

- Sosyal olarak haftada bir iki, tiyatro, sinema oldu, kukla gösterileri oldu, onlara götürdüm. (18.tür)

- Toplumda nasıl davranılabileceğini öğretmek. Mesela bilmeyerek bir arkadaşına çarptıysa özür diliyor, teşekkür ediyor. Bunlar hep çok güzel bir şekilde yapıyor, uyguluyor ne versen eline "teşekkür ederim anne, sağol" diyor. (11.tür)

- Mesela okul pikniği çok güzel bir şeydi orada herkes bir araya geldi. (14.isv)

- Arkadaşlarını çağırıyorum beraber oynasın diye. Bunları yapıyorum sosyalleşsin diye. (8.sar)

Anneler çocukların duygularına daha çok önem verdiğini, bir şeyleri kendisinin başarması, kendine olan güveninin artması için çocuğunu daha çok teşvik ettiğini belirtiyor. Çocuğa daha fazla sevgi göstermek, ona değer verdiğini hissettirmek de yapılanlar arasında anlatılıyor.

- Kendini başkasının yerine koymak. Mesela kardeşini dövme, bazen çok yapar. İşte bak sen küçük olsaydın. O seni öyle tutsaydı, senin canın yanıyordu, sen onun yerine koy dediğimde, onun düşünmesine vesile oluyorum. (11.isv)

Anne çocuğunun fiziksel gelişimini desteklemek için hamur, makas ve boyalarla oynamasına daha çok izin verdiğini belirtiyor. Büyük kas gelişimi için de evde ve dışarıda oynaması için anne daha anlayışlı davranıyor ve olanak yaratmaya çalışıyor. Çocuğunun beslenmesine daha fazla dikkat eden anneler de var.

- Hamur oyunları genelde evde mesela yaptırıyorum hamur, onları daha çok kasları gelişsin diye, spor, zıplarız mesela oyunlar oynarız. (1.tür)

- Parmak kaslarının gelişmesi için eline makas vermeye başladım, makası nasıl tutacağını gösterdim. (10.isv)

- Tahta ve tahta kalemi aldım ellerini kullansın diye. Hamur, kum eskiden çocuklarım kuma çıkartmazdım yasaktı istemezdim kıyafetinizle uğraşamam diye. (19.bah)

- Makas veriyordum eline, yapıştırıcı veriyordum istediğini yap, pullar veriyorum eline becerisi gelişsin diye. (18.sar)

-Yemek açısından mesela, bize bedensel açıdan, işte yemekler konusunda, bugün mesela buğday ağırlıklı bir yemek yaptınız. İşte ertesi gün fasulye, bezelye. Dengeli beslensin diye. (3.sar)

Anne evde çocuğuna öğrenme ortamı yarattığını anlatıyor. Çocuğuna artık daha çok kitap okuduğunu, daha çok eğitici oyunlar oynadığını ve oyuncaklar aldığını söyleyen anneler var.

- Bulaşık makinesini yerleştiriyoruz, onu yaparken, eğitildiğine inanıyorum. Çünkü çatalları ayırıyor, kaşıkları ayırıyor. Kaç tabak koyacak, kaç kaşık koyacak, kaç peçete koyacak. (11.tür)

- Pazara gittim şunu kadar aldım, şu kadar kırıldı kaç tane kaldı. Bu noktada çok pratik yapıyoruz, o zihinsel noktada. Harflerle çıkartma yani sesli oyunlar çok oynadık işte, çıkarttığım elma sesinin son sesi "a". Onunla kelimeler bulduk. Bilmece tarzında oyunlar, bir de zeka oyunları aldım. (4.tür)

- Kitap okuyordum, kitaptan bazı sorular soruyordum, beni dinleyip dinlemediğini anlamak için veya kafasına girip girmediğini anlamak için sorular soruyordum. Düşünmesini sağladım onun. (8.sar)

Anneler çocuklarına karşı davranışlarının Program'ın etkisi ile değiştiğini belirtiyor. Çocukları ile ilişkilerinde olumsuz disiplin yöntemlerini azalttıklarını ifade ediyorlar. Bunun yanında, karşılıklı daha çok etkileşim içinde olduklarını, çocuğa karşı daha sakin ve sabırlı olduklarını ve çocukların bir birey olduğunun farkında olduklarını belirtiyorlar. Bütün bunlar çocukla anne arasındaki ilişkinin iyileşmesini ve yakınlaşmasını sağlıyor. Ayrıca, gelişim konusunda bilinçlenen anneler olarak çocuklarında istedikleri davranış değişikliklerini de olumsuz disiplin yöntemleri ile değil de seçenek sunma, ortam hazırlama ve sınırların ve kuralların net olduğu yöntemleri kullanarak ve uygun ortamlar hazırlayarak gerçekleştirdiklerini anlatıyorlar. Anneler çocukla daha çok zaman geçiriyor ve daha tutarlı oluyorlar. Tabii bu değişikliklerle anne çocuğunu daha iyi anlıyor. Annenin davranışlarındaki değişiklik çocuğu ile yakınlaşmasını ve onu bir insan olarak görmesini ve değer vermesini de getiriyor.

Annedeki çocukla ilgili değişiklikler sadece annenin çocuğuna karşı davranışları ile kısıtlı kalmıyor. Anneler davranışları kadar ilişkilerinin de değiştiğini belirtiyorlar. Çocukları ile daha yakın bir ilişki kurduklarını, bu ilişkide daha iyi bir iletişime sahip olduklarını ve bu ilişkinin de sakin ve uyumlu olduğunu belirtiyorlar. Annedeki bu değişiklikler ise çocuğun sosyal-duygusal gelişimindeki ve aile içi ilişkilerdeki değişikliği mümkün kılıyor.

Annelerin çocuklarına kaliteli bir etkileşim, gelişimlerini destekleyici bir ortam, sağlık ve emniyet sağladıklarında onların gelişiminde önemli bir değişim yarattıkları görülüyor. Guralnick (1997) de müdahale programlarının amacının, ebeveyn-çocuk arasında kaliteli bir etkileşimin, destekleyen bir ortamın ve çocuk için sağlık ve emniyetin sağlanması olduğunun altını çiziyor. Aynı zamanda, Program çerçevesinde anne Vygotsky'nin terimiyle çocuğun "potansiyel gelişim alanı" nı desteklediğinde çocuğun gelişim düzeyinin nasıl değiştiği ve üst düzeye çıktığı da görülüyor (Aksu-Koç ve diğerleri,1999).

Annelerin ifadeleri çocuklardaki değişimde kendilerinin de etkili olduğunu doğruluyor. Programın etkisinin ilk önce kendilerinde görüldüğünü, kendileri değiştiğinde çocuklarının da değiştiğini ifade ediyorlar.

- Ben de onu iyi anlıyorum, hem de o beni iyi anlamaya başladı. Belki benim onu daha iyi anlamam sebebiyle... Çocuğa ılımlı yaklaşıyorum ve sonuçta onun karşılığını da görüyorum. (19.tür)

- Anneler eğitiliyor daha çok burada. Normal davranışlara giriyoruz, çocuklar da normalleşiyor. (18.tür)

- Ben konuştuğça haliyle o da konuşuyor. Eğer ben onunla konuşmazsam ona anlatmazsam, o da bana anlatmaz. (12.isv)

- Ben bu ılımlı tavrı takınıp üzerimden baskıcı tavrı atınca o da artık böyle aşırı davranmıyor. (8.bel)

- Ben çocuklara iyi davrandığımda onlar da bana yaklaşıyorlar. Eskiden ben sinirliyken bana

bir şey söylemekten çekinirlerdi ama şu an öyle hissetmiyorum. (9.bah)

- Annesi de güler yüzlü, çocuğum da, haliyle babaya yansıyor. Çevremi bayağı etkiledi. İlişkimizi çok güzel yani olumlu yönde etkiledi. (8.sar)

Bu ifadeler, anneler tarafından belirtilen Programın çocuk üstündeki etkisinde kendilerinin de katkısını açıklıyor.

Anneler kendilerindeki değişimin çocukları ile ilgili davranış ve tutumlarının dışında kendi bakış açılarında ve kendilerine dönük davranışlarında da olduğunu ifade ediyor. Annenin bakış açısındaki değişiklikler, belirli alanlardaki görüşünün değiştiği ancak bu değişikliklerin davranışa dönüşmediği ifadeleri kapsamaktadır. Annenin görüşlerinin ve bakış açısının değiştiği önemli bir alan annelik anlayışıdır; anneliğin kendi yaptığından farklı olması gerektiğini görmesidir. Ayrıca, anneler ailenin eğitimde önemli olduğunu ve anne olarak daha bilinçli oldukları görüşünü edindiklerini ifade ediyorlar. Bir kadın olarak kendini daha değerli hissettiğini, kendine daha çok güvendiğini de ekliyorlar. Çalışmaya ve okumaya devam etme isteklerini de dile getiriyorlar.

Davranışlarındaki değişikliklerde de daha sosyalleştiklerini, kendilerine daha çok önem verdiklerini, cesaretli ve özgüvenli olduklarını ve kendilerini değiştirmek için çaba sarf ettiklerini ifade ediyorlar.

Programın amacı doğrultusunda olmayan, dolayısı ile beklenmedik, dolaylı etkiler hem annelerde, hem de babalarda görülüyor. Anneler eşi ile daha iyi iletişim kurduğunu, kendisini daha rahat ifade ettiğini ve eşine daha çok zaman ayırarak ona karşı daha sabırlı ve rahat olduğunu belirtiyor. Annelerin davranışlarındaki bu değişiklik eşleri ile olan ilişkilerine de yansıyor. İlişkide iletişimin daha iyi olduğu, özellikle çocuklar konusunda daha az çatışma ve tartışma yaşadıklarını ve daha bağımsız hareket ettiklerini ifade ediyorlar. Dolaylı etkiler olarak annelerin Program'a katılmayan çocukları ile de öğrendiklerini uyguladıkları ve onlarla da daha yakın bir ilişkileri olduğu görülüyor.

Annelerin çevreleri ile ilişkilerinde daha sakin, anlayışlı olduğu, kendilerini de daha rahat ifade ettiği belirtiliyor. Annelerin çevreleri ile ilgili ilişkilerindeki değişiklik bununla kısıtlı kalmıyor. Annelerin Program'dan öğrendiklerini çevresindekilere de anlattığını, onlara dağıtılan bilgi eklerinden fotokopi çektiğini, bazen de onların sorunlarına çözümler üretebildiğini ifade ediyor. Burada annenin Program'da öğrendiklerini özümseyip transfer edebildiği, diğer kişilerle ve farklı durumlarda da uygulayabildiği anlaşılıyor. Anne çevresi ile bildiklerini paylaştığını söylüyor.

- Bir arkadaşım var, çocuğunu çok dövüyor, bağırıyordu. "Neden yapıyorsun?", aldım konuştum onunla. Sonra o da "Doğru diyorsun" dedi. (13.tür)

- Bazen şöyle bir şey oluyor çevremdeki komşular, arkadaşlarla paylaştığım oluyor. Hani gün oluyor ortamlarda oturmalarımızda çocuğuna yaklaşımını görüyorum. Ona o anda müda-

hale edip "Böyle yapma" diyorum "Şunu yap, konuş, seçenek sun"; hani bu tarz onlara o şekilde paylaştığım oluyor. (8.bel)

- Çocuklarına sinirlenen annelerle konuşup anlatıyorum. (5.bah)

Bazı durumlarda da anne öğrendikleriyle arkadaşlarının sorunlarına da çözüm üretebildiğini de belirtiyor:

-Örneğin altına kaçırma problemi bir arkadaşım bundan çok çekiyordu. Ben ona anlattım. Yapması gerekenleri söyledim. (18.bah)

- Birinci sınıftan ikinci sınıfa geçen arkadaşım mesela hemen sorun yaşamış çocuğuyla. Sen bilirsin diyerekten beni aradı. Danıştı. Faydasını da gördü arkadaş. (9.sar)

- Yukarıdaki komşum var. Kızı gelmişti gezmeye. Torunu ağzına bilye almış. Ne yapacağız dedi. Daha ben atmamışım gereken kâğıtlarımı, iptal etmemişim yani. Bazen gözden geçiriyorum daha iyi kafamda kalsın diye. Çıkarıdık çocuktan böyle midesinden. (4.sar)

Annenin çocuğun gelişimini desteklemek için yaptıkları ve çevresindeki kişilerle Program'ı uygulaması annedeki değişimin önemli sonuçlarındandır.

Anneler eşlerinde de hem kendileri ile ilgili, hem de Program'a katılan ve katılmayan çocuklarla ilgili değişiklikler olduğunu ifade ediyor. Programın babaları amaçlamadığı düşünüldüğünde bu değişikliklerin de dolaylı etkiler olduğu görülüyor. Babaların hem Program'a katılan, hem de katılmayan çocuğu ile daha yakın bir ilişkiye girdiği ifade ediliyor. Anneler babaların Program'a katılan çocuğu ile daha çok zaman geçirdiğini ve ona karşı daha bilinçli hareket ettiğini de belirtiyor. Benzer şekilde, eşlerinin kendileri ile ilişkilerinde de daha ilgili, yakın olduklarını ve daha iyi iletişim kurduklarını ifade ediyorlar. Ayrıca, eşlerinin kendileriyle gurur duyduğunu da söylüyorlar. Babaların değişiminde annelerin etkisi gene onların söylemlerinde açıklıkla görülüyor.

- Ama eşimi ben çok empoze ediyorum. Yani çocukların ile zaman geçirmen gerekiyor, 10 dakika da olsa, dinleyerek zaman geçirmen gerektiğini, seninle konuştukları zaman duymasan bile, evet, hı, hayır gibi en azından böyle bir tepki verip de onları dinlediğini dile getirmen gerektiğini söylüyorum. O da artık o şekilde yapıyor. Önceden çok önemsemiyordu. Yani, "duymuyordum" diyordu, "televizyona daldım" diyordu. Ama şimdi öyle değil. (20.tür)

- Eşimle daha çok ben diliyle, daha çok eşimle konuşarak, kursta yapılanları anlatarak. Bir de verilen kitapçıkları o da okudu sağolsun. Orada okuduklarından da etkilendi. (13.tür)

- Eşim çocuklarla bir şey paylaşmasını bilmiyor zannedersem. O yüzden onlarla bir şey paylaşmıyor. Ama biraz değişti, benim değişmemle beraber. Şimdi mesela okuldan geldiğinde onun duygularını soruyor, okulda neler yaşadığını. Arkadaşlarıyla bir problemi olduğunda en azından ona soruyor artık niye böyle olduğunu, nasıl hissettiğini. Bu konuda bir ilerleme oldu. (20.isv)

- Her hafta ben AÇEV'de ne öğrendiysem eşime gelip o teksirleri okuyordum. Beni çok et-

kileyen şeyleri işte hani gelip eşimle paylaştığım zaman şöyle yapalım böyle yapalım, beraber kararlar alıyorduk zaten daha önce, sonrasında da uyguluyorduk. (15.isv)

- Eşim olarak bir kere AÇEV’de öğrendiklerimi eşime çok söylemeye başladım, ona çok yansıtmaya başladım. Böyle yapalım şöyle yapalım, bak bunu yanlış yapıyor muyuz, bak bunda hatalı mıyız. Böyle tepkilerim oldu. (8.bel)

- Birlikte çıkıyoruz artık dışarı. Yani bizden yemek esirgemezdi fakat ona diyordum ki bize sadece erzak lazım değil. Bizim senle oturmaya konuşmaya, bilgi alışverişinde bulunmaya, sevgine, ilgine de ihtiyacımız var. Maşallah şimdi oturuyor çocuklarla da vakit geçiriyor. Çocuklara kitaplar defterler alıyor, onlarla ilgilendiğini fark ettiriyor. Eşim yapmazdı bunu (hikaye okumayı) ama... Ben Program’a katıldıktan sonra oturmaya başladı masal anlattı. . Çabuk bir şeyleri değiştirmeye çalışıyor. (15.bah)

- Ne ders gördüysek hep gelirim paylaşırım eşimle. Bu konuda bugün çalıştık, bunları yazdık diye. Yazardım bazen ben, çoğunluğunu yazardım işlediklerimizin. Eşime zaten her şeyi anlatıyordum, çocuklara karşı sinirliydi diye. Ek getiriyordum eve. Ayriyeten işlediğimiz konuyu yetişebildiğim kadar yazıyordum eşime getirmek için. (5.sar)

Annelerin ifadeleri babadaki değişikliklerin öncelikle annenin onunla olan paylaşımları ve uygulamaları sonucunda gerçekleşmiş olduğuna işaret ediyor. Anne öğrendiklerini eşiyile uyguladıkça ve öğrendiklerini eşine anlattıkça eşinin de değişmesini sağlamış. Bunun yanı sıra Program’da dağıtılan eklerin de bu değişimde katkısı olduğu söylenebilir.

Gerek çocukta, gerek babada değişikliğin gerçekleşmesinde annenin kilit kişi olduğu bulgularda çok açık. Değişim sürecinde ya anne değişiyor, çocuk ve babayı değiştiriyor ya da gene anne Programın gereği olan (ZEP gibi) uygulamaları yaparak etkiyi sağlıyor. Eğer değişimde kilit kişi anne ise ne oluyor ya da nasıl oluyor da anne değişiyor?

Annedeki değişimi sağlayan en önemli etken annelerin katıldığı grubun süreci. Grup sürecinin çeşitli etkileri oluyor. Anneler düzenli katıldıkları gruba karşı bir aidiyet hissediyor ve o grubun bir takım olduğunu, artık bir “AÇEV annesi” olduklarını düşünüyorlar. Bunu yaratan da annelerin bu grupta arkadaşlıklar edinmelerinin yanı sıra gruptakilerle aralarında ortak yönlerinin olması; dolayısı ile de birbirlerini daha iyi anlayabilmeleri. Grup süreci annelerin dertlerini paylaştığı, konuşmadığı konuları konuştuğu, böylece de rahatladığı ve psikolojik olarak destek aldığı bir ortam oluyor. Annelerin grup sürecini “rahatladım ve psikolojik destek aldım” şeklinde tanımlamasında o süreçte paylaşımın olması ve annenin bu paylaşımlar sonucu doğruyu bulmasının önemli bir etkisi var. Anneler diğer grup üyeleri ile konuşmalarında sorunlarına çözüm bulduklarını ve kullanabilecekleri örnekler duyduklarını belirtiyorlar. Hatta duydukları örnekleri daha sonra kullandıklarını ve bazen de “o yapıyorsa ben neden yapmayayım” düşüncesi ile yeni yöntemler ve davranışlar edindiklerini belirtiyorlar. Grupta birinin sormadığını başkasının sorduğunu, bu şekilde birbirlerini farkında olmadan desteklediklerini de belirtiyorlar. Bu değişimde annelerin grupta birbirlerini duyduklarında yalnız olmadıklarını

görmeleri, benzer sorunların başkasında da olduğunu duyması annelere umut veriyor; değişmek için bir fırsatları olduğunu anlıyorlar. Aynı zamanda da daha çok paylaşıma açık olmalarını sağlıyor. Yalom (2002) çoğu insanın yalnız kendisinin sorunlu olduğuna inandığını, ancak grupta diğer kişilerin de kendisinininkine benzer sorunlar yaşadığını duyduğunda yalnız olmadığını anlayarak daha fazla duygularını paylaştığını ifade etmiştir. Ayrıca, anne-lerin grup sürecinde kendileri ile ilgili görüşleri ve hislerinde de bir değişiklik oluyor. Anneler grupta eşit muamele gördükleri, fikirleri dinlendiği ve önemsendiği için kendilerini değerli olarak görmeye başlıyorlar. Grup desteğinin ve grup tarafından kabul-lenilmenin de değişimin sağlanmasında önemli olduğu belirtiliyor (Yalom, 2002). Anne-ler bir gruba ait olduğu ve çocuğuna faydalı olduğu düşüncesinin kendisine bir işe yaradığını hissettirdiğini ifade ediyor. Grup süreci onları aynı zamanda sosyal bir çevre-nin içine de sokuyor. Bir topluluğun içinde bir şeyler paylaşıyor, arkadaş ediniyor ve uy-gun davranışları öğreniyorlar.

Anneler grupta verilen bilgilerin gerçekten doğru olduğuna inandıklarını, bu nedenle de değişmek istediklerini ifade ediyor. Kağıtçıbaşı'nın (2008) da belirttiği gibi "benimseme" yoluyla grupta anlatılanları kendine mal eden anne doğru bildiği şeyi yapabilmek için değişmeyi istemektedir.

Program'ın grupta uygulanış biçiminin de annelerdeki değişikliğe katkısı olduğu görülüyor. Lewin (1958) ve Bennett (1955) yaptıkları araştırmaların sonucunda grup ortamında üyelerin tümünün katılımıyla gerçekleşen bir tartışma ortamının grup kararının oluşmasında etkili olduğunu, bunun da üyelerdeki tutum değişikliğini desteklediğini ifade etmişlerdir. Program sırasında kararların grup tartışması sonucunda alınmasının ve öğretmene bağlı kalmamasının önemi de anneler tarafından dile getirilmiştir.

- Bizi dinliyordun hocamız. Kendimizden örnekler veriyordun zaman zaman. Fikirlerimizi ortaya koyuyordun, konuşuyorduk. Hem ders yapıp hem konuşuyorduk. Hem sohbet babında oluyordun. Sıkıcı böyle sus pus bir ders değil. Lezzetli bir sohbet, kaliteli zaman. Yani oradaki ortam olmasaydı, seminer şeklinde bir hoca geldi konuştu konuştu gitti, bu bana hiçbir şey ifade etmezdi açıkçası. Yani konuşup konuşup gidersem o konu bende kalır. Doğru mu? Ben öyle düşünüyorum en azından. Ben de konuşacağım, ben de fikir üreteceğim, ben de düşüneceğim. Bir tek konuşup düşündürmeden gitmek... (15.sar)

Ancak bu demokratik grup düzeninin algılanışında kültürlerarası farklılıklar da olabilir, liderin yetkeli davranış göstermesinin beklendiği kültürlerde farklı sonuçlar çıkabilir (Kağıtçıbaşı, 2008). İsviçre'de iki anne öğretmenin bazı soruları gruba sorduğunu ve kendisinin tek ve doğru cevabı vermediğinden şikayetçi olmuşlardı. Bu çerçeveden bakıldığında İsviçre'deki annelerin lidere yönelik eleştirileri de anlam kazanabilir.

Gruptaki öğretmen de Program'ı uygulama biçimi, kişiliği ve örnek olması ile grup sürecinin etkili olmasını, annelerin edindikleri bilgileri kullanmasını, dolayısı ile değişimi sağlıyor. Öğretmenin kişiliği doğrultusunda yarattığı sıcak ilişki, samimiyet, annelere

vakit ayırması ve iyi bir diyalog kurması annelerin hem gruba devamlarını, hem de grupta paylaşılanları daha iyi benimsemelerine katkı yapıyor. Öğretmenin bilgili, deneyimli olması, sorulara cevap verebilmesi annelerin öğrendikleri bilgilere güvenmelerini sağlıyor. Öğretmen “örnek” bir insan ya da anne olarak görüldüğünde anneler öğretmene daha çok değer veriyorlar. Kağıtçıbaşı'nın (2008) da bahsettiği gibi bir grupta katılımcıların saygın ve kendilerinden daha üstün gördükleri kişilerden gelen sosyal etkiye uyma davranışı daha fazladır. Bu da annelerin öğretmenle kurdukları yakın ilişkide değişime hazır olmalarının bir nedeni olarak açıklanabilir. Annelerin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi öğretmen grup sürecinin etkisini azaltma ya da çoğaltmada, dolayısıyla da annedeki değişimin gerçekleşmesinde önemli rol oynuyor.

Annelerin Zihinsel Eğitim Programı'nı uygulamasının onların üstünde etkili olduğu görülüyor. Anneler, ZEP'leri uygularken belirli bir sorumluluk aldıklarını, çocuklarına faydalı olmanın, bir şeyler vermenin kendilerini gururlandırdığını ve çocuğuna katkıda bulunduğunu hissettiğini belirtiyorlar. Ayrıca, anneler ZEP'leri çocukları ile yaparken çocuğunu daha iyi tanıdığını ve ZEP'lerin kendisine çocuğu ile ilgili uyguluyabileceği yeni yöntemler öğrettiğini de ifade ediyorlar. Bu süreçte çocuğun olumlu değişimi ve annesini öğretmen gibi görmesi, annenin güvenini arttırıyor ve “bilgi verebiliyorum” hissi yaratıyor. ZEP konularının okulöncesi kuruma giden çocukların öğrendikleriyle benzer olması da Program'a duyulan inancı pekiştiriyor.

Annelerin Program'dan yeni bilgiler alıyor olması Program'ın benimsenmesinde, dolayısıyla uygulanmasında etkili oluyor. Yalom'un (2002) da dikkat çektiği gibi grupta annelerin, kendilerini eksik hissettikleri konularda bilgi aktarmak ve açıklama yapmak önemlidir. Annelerin bu bilgileri uygularken sorunların çözüldüğünü bire bir yaşamaları, yeni bilgiler sayesinde yanlışları, doğruları ve eksikleri görmesi de onlara Program'ın işe yaradığını gösteriyor. Program'ın uygulanmasını çok kolay bulduklarını ve onlara uygulama şansı yarattığını da ifade ediyorlar. İşe yaradığını gördükçe uygulamayı arttıracaklarını varsaymak uygun olur. Uyguladıkça işe yaradığını ve etkili olduğunu gören anneler artık kendilerinin vicdanlarının rahat olduğunu çünkü doğru şeyler yaptıklarını gördüklerini dile getiriyorlar. Aynı zamanda kendilerini Program'a girdikleri için şanslı hissettiklerini ve desteklendiklerini düşündüklerini de ifade ediyorlar.

Program'ın anneler tarafından benimsenmesinde onların kendi yetiştirilme yöntemleri ile Program'dan öğrendikleri yetiştirme yöntemlerinin karşılaştırılması önemli bir yer tutuyor. Anneler eğer kendi yetiştirilme yöntemlerinden memnun değillerse değişmek istiyorlar ve kendi ailelerinin yaptıklarını yapmak istemiyorlar. Program bu anneler için bir fırsat oluyor ve uygulamaya daha çok yatkın oluyorlar. Bir annenin “Ben çocuğumu ailem gibi yetiştirmek istemedim. Ben hep destekleyen bir aile olarak çocuğumu yetiştirmek istedim” ifadesi bunu gayet açık olarak belirtiyor. Bazı anneler de kendi yetiştiriliş biçimlerinden memnun olduklarını, Programın da kendi yetiştiriliş biçimleri ile benzer olduğu için bu Program'ı uygulamayı daha çok benimsediklerini belirtiyor. “Kendi ailemle bu program arasında benzerlikler var. O yüzden bu Program'ı daha çok uyguluyorum.”

Annelerin Program'a başlarken aldıkları geribildirimler gibi Program sırasında da aldıkları geribildirimler annelerin uygulamalarında önemli oluyor. Anneler Program sırasında hem olumlu, hem de olumsuz geribildirimler alıyorlar. Bu geribildirimleri de eşlerinden, çocuklarından ve çevreden alıyorlar. Olumlu geribildirimler farklı kişilerden de olsa benzer içerikte oluyor. Geribildirimler annenin değiştiği, bilinçli olduğu, çocuğuna ve eşine farklı davrandığı, çocuğun da olumlu bir biçimde değiştiği doğrultusunda. Çocukların annelerine verdikleri geribildirimler de eşin ve çevrenin dediklerini doğrular biçimde. Onlar da annelerinin değiştiği, kendileri için bir şey yaptığı ve daha bilgili olduğu doğrultusunda geribildirimler veriyorlar. Tabii ki olumlu geribildirimler anneyi uygulamalarında yüreklendiriyor, heveslendiriyor, kendisiyle gurur duymasını sağlıyor ve en önemlisi doğru yoldayım dedirtiyor.

Eşten ve çevreden gelen olumsuz geribildirimler ise annelerin bu Program'a katılmış olmasını onaylamayan ve gereksiz bulan içerikte oluyor. Çocuklar ise annelerindeki değişiklikten mutlu olmadıklarını belirtiyorlar. Ancak, Program'ın başında da olduğu gibi anneler bu olumsuz geribildirimlerden etkilenmediklerini dile getiriyorlar. Bunun nedeni de Program başında verdikleri nedenlerle aynı; bunları "kararımdan vazgeçmem, çocuğum için iyi bir şey yapıyorum" şeklinde ifade ediyorlar.

Geribildirimler kadar annenin çevreden ve eşten aldığı destek de Program'ı uygulamasında etkili oluyor. Anneler eşten işlevsel destek olarak ulaşım ve çocuk bakımı konusunda destek alıyor. Çevreden de aynı içerikte destek geliyor. Eşler annelere desteklerini onların Program'la ilgili anlattıklarını dinleme, ilgilenme ve annelerin uygulamalarına destek olmak şeklinde gösteriyor. Çevre ise annenin Program'a katılmasını desteklerken uygulamalarına da ortam hazırlıyor. Bu destekler annenin Program'a katılımını ve uygulamasını kolaylaştırıyor (Guralnick, 1997). Bununla beraber, destek almadığını belirten anneler de var. Ancak, onlar Program'a devam ederek destek almadan da Program'ın uygulanabileceğini gösteriyorlar. Destek almadan da Program'a devam edebilmenin mümkün olduğu olgusunu bu Program'a katılanların özelliklerini göz önüne alarak değerlendirmek gerek. Eğer o özellikler taşıyorsa yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Program'a devam etmek olası olabilir.

Annelerin Program'la ilgili düşüncelerinin de öğrendiklerini uygulamalarında etkili olduğu düşünülmelidir. Programın çeşitli araştırmalarla ve bilgi ekleri ile desteklenmiş olması programın güvenilir olmasını sağlayan önemli bir etken olarak anlatılıyor. Ayrıca AÇEV'e kurum olarak duyulan güven annenin Program'a da güven duymasını sağlıyor. Bunların yanı sıra, anneler farklı kaynaklardan bilgilerin Program'la benzer olduğunu görünce Program'a daha çok inanıyor. Özellikle Belçika ve İsviçre'de çocuğun gittiği okulöncesi eğitim kurumunda öğrendiklerinin ZEP'lerle benzer olması annelerin daha kolay ikna olmasını sağlıyor.

- Bir de bunun çok araştırılıp da böyle doğru olduğunu hemen algılayabiliyordum, kabul ediyorum hemen. AÇEV'de ZEP'ler öğretmenin anlattıkları bir araştırma sonucunda yapılmış.

Bunun bilincindeyim, yani öğretmen söylüyor da acaba nereye kadar doğru gibi asla bir şey yok. Kesin ve net. Doğrudur. (5.tür)

Program'ın etkileri ülkelere göre önemli bir değişiklik göstermiyor. Ülkeler arasında görülen farklılıkların temelinde "Program'ın uygulanma ortamının" ve "annelerin ev ve yaşam şartlarından" kaynaklandığı söylenebilir. İsviçre'deki grup toplantılarının halka açık bir yerde yapılmış olması sınırların ihlal edilebilmesi ve annelerin dikkatlerini toplayamaması gibi nedenlerle grup sürecini olumsuz şekilde etkilemiş olabilir. Belçika ve Bahreyn'de annelerin çoğunluğu geniş aile ile beraber yaşadığını, dolayısı ile uygulamalarda zorluk yaşadığını ifade etmişlerdir. Evdeki zor şartlardan dolayı Belçika'daki anneler için grup toplantılarının sosyal destek oluşturduğu, Bahreyn'deki anneler için ise streslerini azaltmakta etkili olduğu ifade ediliyor.

Dağıtılan eklerin ve ev postalarının ise en çok Suudi Arabistan'da önemli olduğu anlaşılıyor. Buradaki anneler dağıtılan ekleri sakladıklarını ve zaman zaman tekrar okuduklarını belirtiyor. Diğer ülkelerdeki anneler çocuk eğitimi ve gelişimiyle ilgili kitap okuduklarından bahsederken Suudi Arabistan'daki annelerin bu kitaplara ulaşma imkanlarının sınırlı olması eklerin önemini arttırıyor olabilir.

Program'ın yurt dışı ile birebir ilgili etkisi ayrıca araştırıldığında anneler Program'ın bildikleri bir dilde olmasının katılımı kolaylaştırdığını söylüyor. Ayrıca, çocuklarının Türkçe bilgisinin de pekiştiğini ifade ediyorlar. Avrupa'da yaşayan anneler Program'ın, çocuklarının o ülkeye uyum sağlamaları için önemli olan yöntemleri de öğrettiğini belirtiyor. Grup toplantılarının bir sosyalleşme aracı olması yurt dışında yaşayan anneler için daha da önemli oluyor. Program özellikle Belçika ve Suudi Arabistan'daki annelere sosyal destek sağlıyor çünkü buradaki anneler buldukları ülkenin dilini bilmediklerini, ya yalnız ya da geniş aile ile iç içe olduklarını ve bu yüzden sıkıntı çektiklerini ifade ediyorlar. Program'ın Türkiye'de geliştirilmiş olmasının katılımı kolaylaştırdığını bazı anneler belirtirken, bazıları da kolaylaştırmadığını söylüyorlar. Kolaylaştırmadığını düşünenler içeriğin Program'ın nereden geldiğine göre değişmeyeceğini belirtiyorlar. Anneler, kendi ülkelerinden bir Program'ın yurt dışında uygulanmasını onlar için bir gurur kaynağı olarak görürken, bazıları da ülkelerinin onları unutmadığını düşünerek mutluluklarını dile getiriyorlar.

Annelerin değişiminde etkili olan nedenleri tartıştıktan sonra onların bu süreçte neler yaşadıklarıyla ilgili söylemleri, değişimin nasıl olduğu ile ilgili önemli bilgi verecektir. Anneler öğrendiklerini uygulamanın başlarda zor olsa da sonraları kolaylaştığını belirtiyorlar. O ana kadar uyguladığı yöntemlerin, alışkanlıkların değişmesinin zaman aldığını ve yeni yöntemleri uygulamanın çaba gerektirdiğini vurguluyorlar. Özellikle çocukla ilişki kurmanın ve olumsuz disiplin yöntemlerini azaltmanın anneleri zorladığı anlaşılıyor. Ancak anne bu süreçte istekli ve sabırlı olduğunu, bu nedenle de başarıya ulaştığını anlatıyor.

- İlk başta uygularken zorluk çektim. Konuşmak beni yoruyordu anlatmak, izah etmek. (18.tür)

- Evet zorluk çektim, belli bir 6 yaş 6 yıl gibi bir zaman var ve o zamanı değiştirmek tabii çokta kolay olmadı. Çaba sarf ettim, sabırlı olmaya çalıştım, çünkü hemen değişmeyeceğini biliyordum. Kolay bir şey değildi tabii bu zamanla oldu. Ama hatanın kendimde olduğunu bildiğim için sabretmekten başka çıkar yolum yoktu. (20.isv)

- İlk başta biraz tabii ki uygulamakta biraz zorlandım. Hani tamam aklıma yatıyor, tamam bunu benim böyle yapmam lazım ama bir de düşünüyordum nasıl yapacağım biraz zor iş işte. Ama kendimi muhakkak telkin ediyordum. Çocuk yapmıyorsa sinirlenmek yok, işte bu olacak, bir derin nefes almaya bakıyordum, kendi kendime konuşuyordum hani sinirlenmemek için. (18.bel)

- İnsan bir anda değişemiyor. Bir anda pat diye değişemezsin. Sihirli bir değnek deymiş gibi olmaz yani. Yani ilk başta biraz bağırdım, arada bağırdım, örnek veriyorum ama yavaş yavaş bunlar dengeleniyor, zamanla alışkanlık haline geliyor. Yani bu da aslında alışkanlıklarımızı değiştirmek gibi oluyor yani. Artık zamanla yerleşti diye düşünüyorum. (3.sar)

Annelerin zamanla belirli bir değişimden geçtiği kendi söylemlerinde açıklıkla görülüyor. Acaba anneler bu değişiklikten memnun muydular?

- Tabii iyi mutlu hissettim kendim de. İyi ki gitmişim dedim, iyi ki farkına varmışım dedim. Varmasaydım ne olurdu kim bilir, benim çocuğum nasıl olurdu diyorum. (8.tür)

- Çok mutluyum şimdi. Çocuğuma karşı dediğim gibi yani biraz daha olgun, tam bir anne gibi, şefkatli, sevecen, merhametli olmaya çalışıyorum. Çok mutluyum yani öyle olduğum için de. (11.isv)

- Mutlu oluyorsunuz, çünkü siz de artık öfkelenmiyorsunuz, bunun karşılığında da aynı tepkiyi alıyorsunuz. Hem siz karlı oluyorsunuz, hem çocuğunuz karlı oluyor. (9.bel)

- Çok mutluyum çünkü hayatım boyu kullanabileceğim bir kursa katıldım. Rahatlık hissediyorum. Çocuklarıma daha çok şey verdiğimi hissediyorum. (10.bah)

- Burada zorluk içindeyiz, öyle bir girişimde bulunmak bizi çok çok mutlu ediyordu. Öyle her zaman için içinde hissedeceğim o yaşadığım mutluluğu. (1.sar)

Annelere yaşadıkları bu değişikliğin Programın bitiminden sonra da devam edip etmediği sorulduğunda çoğu anne olumlu cevap vermiştir. Yaşanan değişimlerin artık bir alışkanlık ve yaşam tarzı haline geldiğini ifade ediyorlar. Bununla beraber İstanbul haricinde diğer ülkelerdeki bazı anneler de Programın etkisinin Program devam ederken daha yoğun olduğunu, Programın bitmesiyle beraber de yaşanan değişimlerin ve etkilerin azaldığını söylüyor

- Tabii ki şu anda devam ediyor yani davranışlarım falan aynı şekilde ama keşke her sene böyle bir şey olsa çok faydalı olacağını düşünüyorum (19.tür)

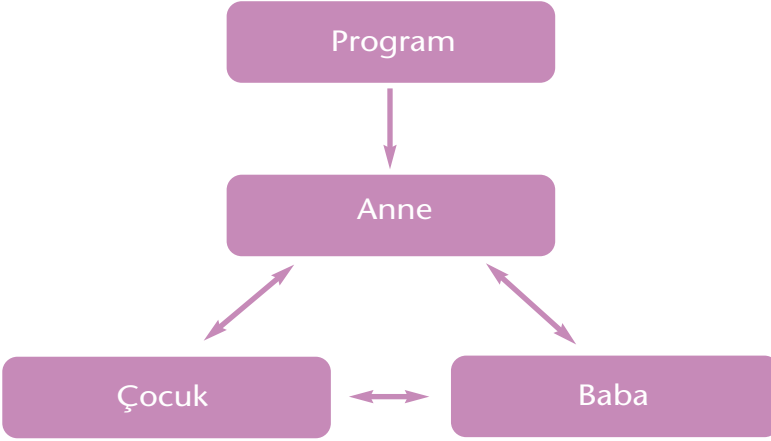
- Olumlu değişiklikler tabii ki devam ediyor. Şimdi uyguluyorsunuz ve karşılığında da olumlu şeyler alınca bunu sürekli yapmak istiyorsunuz ve bu artık zaman zaman böyle hayatınıza yerleşiyor ve yerleşmek zorunda yani bir şekilde. (15.isv)

- Nasıl bir insan belli bir alışkanlığı edindiğinde bırakamazsa, böyle davranışlar alışkanlık haline geliyor bırakılmıyor devam ediyor. (3.bel)

- Eskiyeye dönmedim, aynıyım. Çok şükür değişiklikler hala devam ediyor. (2.bah)

- Sadece burada öğrenip de eve gidip yapmak yetmiyor ki. Onu bir böyle bir hayat felsefesi diyorlar ya işte onu aynen öyle bir hayat felsefesi olarak görüp onu tamamen yani hayatımızın içine koyup onu yapmak gerekiyor. (10.sar)

■ Özet

Yukarıda tartışılan sonuçlar bize Program'ın hem anneyi, hem de çocuğu doğrudan etkilediğini gösteriyor. Çocuğun etkilendiğini onun tüm gelişim alanlarındaki değişiklikten anlıyoruz. Bu değişimin ortaya çıkmasında ZEP faaliyetleri ve anne önemli bir rol oynuyor. Program'a katılan anneler ise grup toplantılarında paylaşılan ADP'nin konularından ve grup sürecinden doğrudan etkileniyor. Anneler Program'a devam ederken hem ADP'de edindikleri bilgileri, hem de ZEP faaliyetlerini çocuklarla uyguluyorlar. Şimdiye kadar yapmadıklarını yapıyorlar ve düşünmediklerini düşünmeye başlıyorlar. Bir değişim geçiriyorlar. Özellikle davranışlarını ve iletişim biçimlerini değiştiriyorlar. Değişikliklerin işe yaradığını görüyorlar. Aynı zamanda çevreden olumlu geribildirimler de alıyorlar. Bunların hepsi annenin uygulamalarını sürdürmesini sağlıyor. Annenin en fazla çocuğuna, daha sonra eşine ve en az da çevreye karşı değiştğini görüyoruz.

Kadının bilgi birikimi sonucu davranışları ve iletişim biçimindeki değişiklik kendisi kadar

çocuğu ve eğini de değiştiriyor. Annesinde farklı davranışları ya da farklı bir iletişim biçimini gören çocuk da kendi davranış ve iletişimini değiştiriyor. Eşlerde de benzer bir durum oluyor. Anneler eşleri ile öğrendiklerini paylařtıķça eş de çocuk gelişimi ve iletişimi konusunda bilgileniyor. Hem edindiği yeni bilgiler, hem de eşinin ve çocuğunun değişimi sonucunda eş de değişmek için çaba sarf etmeye başlıyor. Sonuçlar Anne-Çocuk Eğitim Programı'nın etkili olmasında annenin önemli bir aracı rolü olduğunu gösteriyor. Annelerin hep "ben çocuğum için bu Program'a gittim ancak kendim değiştim" demesi de bundan. Anneler bu süreçte destek aldıklarında daha da istekli ve mutlu oluyorlar. Hem kendilerinin, hem de çocuk ve eşlerinin değişmesini sağladıkları için kendilerinin daha çok etkilendiğini söylüyor olabilirler.

Ancak, Program'ın etkili olması için annenin değişmeyi istemesi ve kararlı olması da önemli bir etken. Sonuçlar AÇEP'in ulaştığı grubun ihtiyaçlarını karşıladığını ve bu durumun farklı ülkelere göre de önemli bir değişlik göstermediğine işaret ediyor. Program ihtiyaçı karşıladığı için de başarılı oluyor.

Beş Ülke

Beş Kadın

“Yaşam Hikayeleri”

Sırma Hanım - Belçika

Sırma Hanım şu anda Brüksel'in Schaerbeek semtinde üç çocuğu ve eşi ile yaşıyor. Kendisi Eskişehir'de doğmuş ve evleninceye kadar orada yaşamış. Çocukluğunu "zor" olarak tanımlıyor. Bu zorluğun nedenini babasının kuralcı olmasına bağlıyor. Babasının kendi kardeşlerinin de sorumluluğunu üstlenmesinin ve çok titiz olmasının onu kuralcı yaptığını düşünüyor. "Kuralları çok katıydı, o kuralların dışına kesinlikle çıkmamız mümkün değildi. Hep babamın dediği olurdu. Çok zor bir çocukluk geçirdik diyebilirim" diyor. Ancak, gene de "Babama da hak veriyorum, hayatı kolay değildi" demekten de kendini alamıyor.

İlkokulu Eskişehir'de bitirdikten sonra ailesi "Kendine güveniyorsan, okumak istiyorsan arkandayız" demişler. Tabii ki o zaman cahil oluyorsun, "Okumak istemiyorum" dedim. Arkadaşlarım hep evde, ev kızı, "Ben okumak istemiyorum, camiye gideceğim" dedim. "Beni Kuran kursuna yazdırdılar, Kuran kursuna yazıldım." İki sene Kuran kursuna gidiyor. Daha sonra hafız olmayı istiyor. Ancak, hafız olmak için yaşı tutmuyor.

Aslında okumamış olmaktan şu anda pişman. Daha sonraları özellikle dayısının kızları onun okuması için çok destek olmak istemişler ancak ikna edememişler. Kendini zeki bir çocuk olarak tanımlıyor. Bütün ailesi okuması için ona destek olmaya çalışırken kendinin haylazlığı ve kolayı tercih ettiğini söylüyor. "Kolayı tercih etmemin bedelini otuz dört yaşına gireceğim bu zamana kadar da fazlasıyla ödedim" diyor. Kuran kursundan sonra bir sene dikiş kursuna gidiyor. Onsekiz yaşında eşini tanıyana kadar evde oturuyor.

Üç kız kardeşin en büyüğü. Kendini "agresif, dediği dedik, sanki bir erkek çocuğu gibiydim" diyerek tanımlıyor. Küçük kız kardeşleri elişi yaparken o sokaklarda gazoz kapağı toplamış. "Çelik çomak oynayan, herkesle kavga eden haşarı bir çocuktum" diyor. Genç kızlığını da aynı şekilde, dediğim dedik bir biçimde geçirmiş. Arkadaşları aşık olup hasta olduklarında onlara aşık olunan için hasta olunur mu diye kızan biriymiş. "Evet, çok agresiftim ancak bir o kadar da merhametliydim" diyor. Kardeşlerinin onu hep alttan aldıklarını, kendisinin ise onlara hırçınlık yaptığını söylüyor.

Eşini tanımadan önce babası kendi ailesinden biri ile Sırma Hanım'ı evlendirmek istiyor. Ancak o bunu kesinlikle istemiyor. Aslında annesi de babasının tarafına vermek niyetinde değil. Sırma Hanım'a göre annesi kendi yaşadıklarını onun da yaşamasını istemiyor. Aslında annesi ile çok yakın bir ilişkisi var. Anne-kızdan ziyade iki arkadaş gibiler. Annesi ile her şeyini paylaşabiliyor. Hem kendi, hem de annesi istemeyince bu iş olmuyor. Aslında olmamasının sebebini "Ben ciddiyetten hoşlanıyorum. Her düğüne gidiyorum bu karşımda oynuyor. Erkek dediğin ağır olmalı" diye açıklıyor. Aslında bir de öğretmen var. Emirdağlı bir öğretmen. Her ikisi de birbirinden hoşlanıyor. Ancak, bu sefer de oğlanın annesi Sırma Hanım'ı beğenmiyor. Sırma Hanım'a göre Emirdağlılar boylu poslu, şişman bir gelin istiyorlar. Kendisi ise ufak tefek biri. Oğlanın annesi "Benim oğlum boylu poslu ben onu almam" deyince Sırma Hanım'ın annesi de "Ben de onlara kız vermem" demiş. Bu iş de o zaman bitmiş. Aslında Sırma Hanım şu anda dahi, "Onunla olsa idi hayatım bambaşka olurdu" diyecek kadar da aklından atamamış bu öğretmeni.

Bu iki olaydan sonra karşısına şimdiki eşi çıkıyor. Brüksel’de oturuyorlar ailece. Brüksel plakalı arabası ile ilk görüyor onu. Eşi kendine konuşma teklif ediyor. Sırma Hanım babasının korkusundan bu teklifi kabul etmiyor. Ancak bir kereye mahsus olmak üzere bir pastanede yengesini de alarak konuşmaya gidiyor. Evlilik kararı o bir saatlik pastane buluşmasında alınıyor.

Ancak, Sırma Hanım’ın ailesi onu dışarıya vermeye pek niyetli değil. Anne “Emirdağlı’ya kız vermem”, baba “Kızımı dışarıya vermem” diyor. İki ortada kalıyor Sırma Hanım. Ama o kararlı. Amcası ki babası olarak görüyor onu, bu kararını “Plaka mı, araba mı, yurt dışı mı yoksa beğendin mi?” sorusu ile öğrenmek istiyor. O da “Hepsi” diyor. Ancak, yüreği pek de öyle demiyor. Bu kararı verirken içinde bulunduğu ortamı “O anda çok boşluk-tayım. Kararsızım. O bitmişti, o kapandı ama o hala içimde o” diye tanımlıyor. O dediği Emirdağlı öğretmen. Ailesinin bu tepkisine yengesi onun yanında oluyor ve karar alınıyor. Hemen nişan yapılıyor o yaz. Yıl 1991. Nişandan sonra eşi Brüksel’e dönüyor. Yılbaşında nişandan altı ay sonra nikah yapılıyor. Eşinin ailesi yılbaşında Türkiye’ye geliyor. Sonra da nişandan bir sene sonra Temmuz 24’te de düğün yapılıyor. Ancak, nikah ile düğün arasında Sırma Hanım bu işi bozmak istiyor. Eşi ile sürekli yaptığı telefon konuşmalarında eşinin konuşmaları onu tatmin etmiyor. Daha doğrusu sıkıyor. Bu durumu amcasına anlatıyor. Amcası da “Eğer gönlün başka birinde ise söyle bozalım. Ancak değilse bu işe devam” diyor. Aslında o anda gönlünün kaydığı kimse yok. Acele ile alınan kararın bir sonucu bu.

Sırma Hanım’ın acele kararına biraz da evdeki “baskılı” hava etki ediyor. Babasını kuralcılığı kadar kıskanç olarak da tanımlıyor. Annesinin her Cuma ailesi ile yapacağı toplantıya gidebilmek için nasıl babasını hafta ortasından itibaren ikna etmek için çalıştığını hala unutmamış. “Halbuki teyzelerim hemen izin alırlardı. Eniştelерim çok açık fikirliydi” diyor.

Eskişehir’in bir düğün salonunda görkemli bir düğün ile Sırma Hanım evleniyor ve Brüksel’e yola çıkıyor. Evliliğin başında zorluklar başlıyor. Kayınvalidesi o günlerde onu hiç sevmiyor. O da Emirdağlı öğretmenin annesi gibi oğluna etli butlu bir gelin peşinde çünkü. Kayınpederi ise onu çok seviyor.

1992 yılında Brüksel Schaerbeek semtindeki, kocasının ailesi ile oturduğu eve geldiğinde hiç de hayalindeki evi bulamamış. Bakın Sırma Hanım bu durumu nasıl anlatıyor: “Hayal ettiğim şeylerle karşılaşmadım ben. Hayalimde onlar yoktu, çünkü bizde gelin evi döşerler, teyzemin kızları evleniyordu, benim yaşıt arkadaşlarım evleniyordu. Ben hep onları hayal ediyordum, onların evleri gibi, odaları gibi olacak. İstedğim gibi bir şeyle karşılaşmadım. Ama baktım, eşim bana karşı çok iyi davranıyor, o bana yeter” dedim. Ancak, kayınvalidesi ile arası iyi değil. Aynı evin içinde yaşıyorlar. Her yaptığı onun gözüne batıyor. Kendisini “modern köle” olarak tanımlıyor o günlerde. Sadece ev işi yapmak için var olduğunu hissediyor Sırma Hanım. Eşi ile yan yana oturma fırsatı bile bulamıyor. O evin içinde tam sekiz sene yaşıyor. Evliliğinin dördüncü

ayında hamile kalıyor. Kayınvalidesinin Türkiye’de olduğu bir zamanda doğumunu yapıyor. Kayınvalidesi döner dönmez kızını elinden alıyor. Artık ilk çocuk kayınvalidesinin çocuğu. Onların odasında kalıyor. Çocuğuna sahip çıkmak istiyor Sırma Hanım ancak imkansız bir şey. Eşine söylüyor, o da çaresiz. Kızı kayınvalidesi ve kayınpederinin yatak odasında kaldığı için emziremiyor ve mamaya dönmek durumunda kalıyor. Bu durum kızı altı yaşına gelene kadar devam ediyor. Hatta kızı kayınvalidesine “anne” diyor. Bu durumu değiştirememenin bir nedeni de maddi bağımlılık. Tüm ihtiyaçları kayınvalide ve kayınpeder karşılıyor. Baş kaldırsalar nasıl geçinecekler? Sırma Hanım’ın eşi ancak küçük ihtiyaçları karşılayabiliyor. Özellikle unutamadığı bir an var Sırma Hanım’ın. Zaten ondan sonra kızı ile ilgili mücadele etmeyi bırakıyor. Bakın o anı nasıl anlatıyor “İlk doktor kontrolüydü çocuğumun, bekliyorum, kendim pusete koyup götüreceğim. Baktım, kayınvalidem puseti itiyor, görüncem çocuğun çantasını aldı, ben arkalarında yürüyorum, şok oldum ona. Ondan sonra bir daha hiç gitmedim, bu şekilde gideceksem hiç gitmeyeyim dedim. Aldılar çocuğu tamamen ellerine, değiştirdiler, yedirdiler, giydirdiler, gezdirdiler, Türkiye’ye getirdiler yaz tatillerinde.”

İki sene sonra Sırma Hanım ikinci kızını doğuruyor. İkinci kızı altı aylık olduğunda Sırma Hanım’ın bütün sıkıntılara dayanma kaynağı olan kocası ile arasına onun deyimi ile “dağlar örülüyor”. “İki, üç sene çok güzeldi. Ondan sonra hayatım tepetaklak oldu” diyerek bu durumu anlatıyor.

Kayınpederinin kardeşi turist olarak Brüksel’e onların evine geliyor. Eğlenceyi, içkiyi ve kadınları çok seven bir amca. İşte o eve geldikten sonra Sırma Hanım’ın eşi de amcası ile eğlenmeye başlıyor. Eşinin eğlence merakı bu beraberliği çok zedeliyor. Ancak Sırma Hanım bütün yaşadıklarına rağmen hala dimdik ayakta. Eşi kendisini beş yıl bırakıp aynı mahalleden başka bir kadınla yaşamaya başlıyor ve iki de çocuğu oluyor. Kocası ile düştükleri bu durum kayınvalidesini ona yaklaştırıyor. Ona destek olmaya çalışıyor. Oğlunu da gözden çıkarıyor. Ancak Sırma Hanım kayınvalidesinin bu hareketi için “Neye yaradı, zamanında bana bir sürü imkanlar tanısaydı, benim eşim belki dışarı çıkmayacaktı. Beraber bir gezme ortamımız olsaydı veya beraber bir oturup televizyon seyretseydik, bir şeyleri paylaşıyaydık, belki ben eşimle bunları hiç yaşamayacaktım. Çünkü bunların hepsini o kadınla yaşadım” diyor.

Dört sene Sırma Hanım iki çocuğu ile eşinin anne ve babasıyla yaşıyor. Eşi ise aynı mahallede bir kaç sokak ötede başka bir kadınla. Aslında Sırma Hanım boşanıp eve dönmek için bir kaç defa istekte bulunuyor. Annesi ve babası tek cümle ile cevap veriyorlar “Ağır taşı ne yel alır, ne sel alır.” Sırma Hanım bu cümleye isyanını “O taş dura dura yosun tutuyor farkında değiller” diyerek getiriyor.

İlk çocuğunu kayınvalidesine kaptıran Sırma Hanım ikinci çocuğunu da bu sıkıntılarla doğru dürüst yetiştiremiyor. Dört sene sonra eşi geri geliyor ve “Beni affet” diyor. Hiç bir cevap vermiyor. Geri geliyor ancak sürekli değil. Bir gün var ise üç gün yok. Daha sonra eşinin beraber yaşadığı kadının hamile olduğunu duyuyor ve felç gibi bir şey

geçiriyor. Zaman zaman görümcesi ile o kadını yolda görünce dövüyorlar. Bu bir kaç kere oluyor. Her dövme olayından sonra karakola gittikleri için Belçikalı polis onlara akıl bile veriyor “Döverken ortalıkta dövmeysin de şahit olmasın” diyor.

Sırma Hanım ayrılmak için tam kararlı olarak Türkiye’ye gidiyor. Bu arada eşinin Türkiye’de olduğunu duyan babası oğlunun Belçika’ya giriş kağıtlarını, kredi kartlarını iptal ettirtiyor ve onu parasız bırakıyor ve Belçika’ya geri dönmesini engelliyor. Amaç diğer hanımdan onu uzak tutmak. Kayınvalidesi ve kayınpederi ile Türkiye’ye giden Sırma Hanım annesine ayrılacağına kararını bildiriyor. Özellikle kayınpederi bu ayrılmaya çok karşı. “Sen benim evladımsın, o değil” diyerek bu kararı engellemeye çalışıyor. İşte ne oldu ise o arada oluyor. Sırma Hanım’ın kayınbiraderi Eskişehir’de evleniyor. Düğün dernek hava biraz yumuşuyor. Kayınbiraderi ile eşini birbirlerine yaklaştırma gezilerine ısrarla Sırma Hanım da eşi ile katılıyor ve üçüncü çocuğuna hamile kalıyor. Hiç kimseye söylemiyor. Bu boşanmayı önleyebilmek adına kayınpederi ona Brüksel’de bir kat alıyor ve üstüne yapıyor. Sırma Hanım kararlı, Belçika’ya gelip çocuğunu alıracak. Görümcesi her şeyi hazırlıyor. Türkiye’den kayınvalide ve kayınpederi ile gemiyle İtalya’ya doğru yola çıkıyorlar. İtalya’ya gelmeden kayınvalidesi Sırma Hanım’a “Kızım bir rüya gördüm, rüyamda hamileymişsin, oğlanmış. Aldıracağım diye uğraşıyormuşsun ama annem aldirtirmiyor” diyor. “Annesi rahmetli olmuş. Ben bu kadından nasıl saklayayım hamile olduğumu, kadına resmen malum olmuş, rüyasında göstermişler” diye açıklıyor Sırma Hanım. “Ben hamileyim” dedim kayınvalideme, “Oğlun olacak, sakın aldırma” dedi. “Aldıracağım anne” dedim. Kadın yalvarıyor, üç gün yalvardı, “Tamam” dedim “aldırmıyorum. Ondan nasip etti Allah, oğlan verdi, iyi ki doğurmuşum onu, iyi ki doğurmuşum.”

İşte Sırma Hanım üçüncü çocuğuna hamileyken kocası da kendi babasının koyduğu engelleri aşip Brüksel’e dönmeye çalışıyor. Kocasının beraber olduğu kadın kendi çocuğunu doğurmadan sahte pasaportla onu Brüksel’e getiriyor. Sırma Hanım’ın eşi Brüksel’e döndükten sonra doğum yaptığında onu görmeye geliyor. Ancak, kayınvalidesi oğlunu hastaneden kovuyor. “Git temizlen öyle gel” diye. Eşi geri gidiyor sonra tekrar geri geliyor ve “Ayrıldım ben” deyip iki sene evde kalıyor. Ancak, tam da değil. Gündüzleri gidip o kadını ve çocuğunu gördüğünü biliyor Sırma Hanım. Çok zor günler geçiriyor. Evleneli şu anda onaltı sene olmuş. Bu onaltı senenin ondört senesi hep sıkıntı ve eşinin başkalarıyla olması ile geçmiş.

Bu onaltı senenin iki senesinde de eşi hapisnede kalıyor. Gent’de yaşayan başka bir kadınla ilişki kuruyor. Bir gün kendisi barda onunla otururken yan masalardan beraber olduğu hanıma bir sataşma oluyor. Büyük bir kavga çıkıyor ve Sırma Hanım’ın eşi yan masada oturan adamı yaralıyor. Bunun sonunda hapse giriyor. Sırma Hanım çocuklarının babası olduğu için onu hapisnede ziyaret ediyor. Eşinin Gent’de oturan hanımdan da bir çocuğu oluyor.

Mücadelesini “Onlar dedim kendi zevkleri için beş paralık şeyleri için uğraştı da, ben niye evim için, çocuklarım için kocamla mücadele etmeyeceğim. Bende de bu hınc

başladı, çok uğraştılar benim gitmem için. Hayır, gitmeyeceğim dedim. Zaten ben onu beynimde öldürmüşüm ki, ister gelsin, ister gelmesin. Ama eve geldi, kardeş gibi yaşayacağız dedim. Pisliklerinden arınmayıp, onun bunun pisliğini bana taşıyamazsın. Bunda da kayınvalidem destek verdi bana” diye dile getiriyor. Kayınvalidesi o denli destek veriyor ki kayınpederi oğlunun öbür kadınla oturması için bir ev tutmaya kalktığında kocasını evden kovuyor. Hatta bu ilişkilere olumlu bakan kocasının tüm akrabaları ile de temasını kesiyor.

Bütün bu olaylardan sonra Sırma Hanım’ın eşi her türlü maddi varlığını kaybediyor. Hapse girmesi siciline de geçtiği için iyi hiç bir iş bulamıyor ve inşaatlarda işçi olarak çalışmaya başlıyor. Anne ve babası da yardım etmiyorlar. Sırma Hanım bu durumu “Allah attan indirip eşeğe de bindirir, eşekten indirip yaya da yürüttür” diyerek anlatıyor.

Kocasını eve dönüyor ancak alkol almaya karşı eğilimi devam ediyor. Hafta sonlarında akşamları bar bar dolaşiyor ve eve sabaha karşı sarhoş olarak dönüyor. Sırma Hanım bunun zaman içinde azaldığını söylüyor. Bütün bu zor yaşam sürecinde Sırma Hanım’ın eşinin ailesinin kendisine bu kadar destek çıkması onun ayakta kalmasında önemli bir etken. Kendisini terk eden, zor duruma sokan, kadınlık gururunu zedeleyen eşinin ailesinin onu desteklemesi ve oğullarını cezalandırmaları ona gizli bir zevk de veriyor.

Sırma Hanım’ın şu anda 14, 12 ve 10 yaşında olan üç çocuğu bu zor şartlar altında büyümüşler. En küçüğü için “O evliliğimin oldukça sakın devresinde büyüdü” dese de hepsi zorlukların içine doğmuşlar. Çocuklarının babasız büyüdüğünü kabul ediyor. Ancak, kocasının ailesinin bu yokluğu hissettirmemek için ellerinden geldiğini yaptıklarını da söylüyor. “Beni hiç kimseye muhtaç ettirmediler” diyor. Çocuklarının babaları ile pek diyalogları olmadığını, hatta onu sevmediklerini söylüyor. Ancak, kendisi ile ilişkileri çok kuvvetli. Sırma Hanım iki kızına da diğer hanımdan olan çocukları gösterip kardeşleri olduğunu söylemiş. Ancak “Onlarla konuşmanızı istemiyorum” da demiş.

Şu anda kocasının içinde bulunduğu duruma üzülüyor da değil. Hele geçenlerde eşinin “Sen olmasan ben bir hiçim” demesi ve sigara parasını dahi ondan istemesi “Bu zaman benim zamanım, şimdi ben güçlüyüm” dedirtiyor ona. Bunları anlatırken yüzünde bir zafer mutluluğu var. Hep birlikte Türkiye’ye gitme hazırlığında iken kocasını arkada bırakmak istemesine rağmen o ailesinden ayrılmak istemiyor. O da gidiyor.

Sırma Hanım’ın bundan sonraki tek hedefi çocuklarını iyi okutmak ve kendisinin düştüğü hataya düşmemelerini sağlamak. Çocuklara hiç bir maddi sıkıntıyı aktarmamak için onlara elinden geldiği kadar destek oluyor. Yaşananlar tabii ki çocukların üstünde etki bırakmış. Hala hafta sonları eve sarhoş gelen bir baba ile yaşamak onlar için zor. Tepkilerini de ilişkilerini en az seviyede tutarak gösteriyorlar. Sırma Hanım hala eşini seviyor. Kendisi bu duygu için “Belki alışkanlık olabilir. Ama ona da bir şey oldu mu çok üzülürüm. Mesela eve gelmesin, acaba gene alkol aldı yaralandı mı veya birine mi bir şey yaptı veya bir yerine mi bir şey olacak. Hep bu düşünce beynimden çıkmıyor” diyor.

Sırma Hanım hep kendine iyi bakmış. Evde çok sıkıntılar çekse de dışarıya çıkarırken yüzüne tebessümünü koymuş, makyajını yapmış, her güne ait bir başka kıyafet giymiş ve öyle çıkmış. Bütün bunları çocukları için yaptığını söylüyor ve onları kimseye bırakmamaktan da mutlu ve gururlu. Aslında kendisinin biraz disiplinli bir anne olduğunu ve Anne-Çocuk Eğitim Programı sayesinde çocukları ile ilişkilerine çok daha farklı baktığını söylüyor. Yaşamda inadı ile bir zafer kazandığını düşünüyor.

Bu zorluklarla geçen yaşam mücadelesinin arkasında kendine çok da zaman ayırmamış. Buradaki hayatını monoton olarak tanımlıyor. Her gün aynı işleri yapıyor. Ancak, bu sene Fransızca kursuna katılmış. Ayrıca arkadaşları ile kahve molaları ve dışarıda kahvaltı yapmak gibi yeni alışkanlıklar da yaşamında yer almaya başlamış. Artık çalışmak da istiyor. Temizlik işlerinde. Kafasını Fransızcaya veremediği için lisanı öğrenemiyor. “Bir şeyler öğrenmek için kafanız boş olacak. Nasıl ilkokul çocuğu hemencecik öğreniyor. Onlar gibi beyniniz müsait olacak. Ama benim beynimde ihanete uğramışlık, çocukları evde bırakmış olmak gibi şeyler varken ben nereye sokabilirim ki onu. Gene öyle gidiyorum, boş gidip boş geliyorum, günlerce bir kelime öğreniyorum” diyor.

Artık kendi küçük ailesi ile bir evde oturuyor. Bundan da çok memnun. Aslında bunca yıl Fransızca öğrenmemesini de Türk mahallesinde yaşadığı için evin dışında zorluk çekmemesine bağlıyor. Mahalledeki alışverişlerde sıkıntısı yok, ancak diğer resmi işlerde tabii ki zorlanıyor. O zaman da ona hep destek olan görümcесinden yardım istiyor. Ancak, Türkiye’den göç edenleri de pek anlamıyor. İnsanların buraya geldikten sonra değiştiğini ve Türkiye’deki komşuluk ve dostluğun burada olmadığını söylüyor. Nedense buraya gelenlerin Türkiye’dekileri tenkit etmelerini ve onlara üstten bakmalarını hiç anlamıyor. “Buraya geliyorlar altlarına arabayı çekiyorlar krediyle, beş sene kredi ödüyorlar, Türkiye’ye gidip hava yapıyorlar veya Türkiye’dekileri beğenmiyorlar. İşte, Türkiye’dekilere şunu götürüyorum, bunu götürüyorum, aman yeter ne olacak. Öyle şey var mı, Türkiye’dekiler sizden lüks yaşıyor. Yaşamayı, yemeyi içmeyi bilmiyor buradakiler. Kesinlikle bilmiyor, ama herkese mahsus değil bu” diye dile getiriyor bu düşüncelerini.

Brüksel’e gelmekten mutlu olup olmadığını hiç düşünmemiş. Türkiye’de kalsa idi burada başına gelenlerin orada da gelebileceğini düşünüyor. Türkiye’den gelen kardeşi ve eltişi ile özgüveni artmış. “Keşke gelmeseydim” demiyor. Buraya gelmesinin en önemli olumlu etkilerini “çocukları için güzel bir ortam, sosyal güvence, sağlık ve eğitim imkanları” olarak sıralıyor. Bunların karşılığını Türkiye’de bulamayacağını ve çocuklarının gelişmesi için bunların önemli olduğunu vurguluyor.

Son bir kaç yıldır başını örtmeye karar vermiş Sırma Hanım. Aslında ilk buraya geldiğinde kayınvalidesi çok ısrar etmiş başını kapa diye. Ancak, ona kuvvetle direnmiş. “Sarı da saçlarım vardı. Kapanmadım” diyor. Eşi ile yaşadıkları onu oldukça boşluğa itmiş ve ilişkilerinde katı yapmış. Gene o zor günlerinden birinde gittiği parkta bir hanıma rastlamış. Onunla sohbet etmeye başlamış. Arkadaş olmuşlar. Bu yeni arkadaşı onu camiye davet etmiş ve orada Kuran dersleri almaya başlamış. Bu ziyaretlerde arka-

daşlarının moral desteğini çok görmüş. Bu sohbetler ve okudukları onu rahatlatmış, kendisi bu rahatlığı “Bu yaşadıklarımnda arkadaşlarımın bana moral desteği çok faydalı oldu. Sabretmenin mükafatını veya Cenabı Allah’ın sevdiği kullarına daha çok yüklenmesini, bunu kitaplarda da okudum. Arkadaşlarım hep bu çevredeydi” diyerek anlatıyor. Ne olursa olsun her hafta bu grupla ya parkta ya da camide buluşuyor. Daha “merhametli olduğunu” da dile getiriyor Sırma Hanım.

Kendisine her ne kadar “Açık kıyafetle de gelebilirsin, kısıtlama yok gel Kuran’ı öğren” deseler de o bir müddet sonra giydiklerini çok açık bulup kendine yakıştırmadığını söylüyor. Ondan sonra da başını kapamaya karar veriyor. Daha ileri bir kapalılığı şu anda düşünmüyor ve “Dışarı çıkarken de pardösü falan giyemem, şimdi arkadaşlarıma da öyle diyorum, siz pardösü giyiyorsunuz ama ben pardösü giyemem. Diyelim yarım kısa ceket veya pantolonun üzerine uzun bir şey. Hepsi birden olmaz” diyor. Aslında eşi tam olarak kendini bildiği, sorumluluklarını aldığı, her şeye tövbe ettiği zaman Hacca gitmeyi de planlıyor. Kocasına karşı dilini tutamayacağı için şu anda böyle bir planı yok.

Kendisinin zamanla daha merhametli olduğunu “Önceden bekliyordum, şimdi bana bir laf söylesin, karşımdakinin bana söyleyeceği lafı kestiriyordum, ondan önce ben beynimde onun cevabını hazırlıyordum. O durum sizi gaddarlaştırıyor. O daha ağızından çıkmadan ben pat, o cevabı ona yapıştırıyordum. Bana diyorlardı ki, ya senin beyninde ne var böyle hemencecik, daha bizim düşündüğümüzün cevabını nasıl verebiliyorsun. O dereceye gelmiştim artık, elektronik beyin olmuşum. Bana biri bir şey diyecek, pat hemen bunu hazırlıyordum beynimde, onu söylüyordum” diyor.

Yaşamdan beklentilerinin karşılanmadığını düşünüyor Sırma Hanım. Haksız da değil. Dönüp baktığında çocukları hariç bu onaltı seneyi yaşamamayı tercih ediyor. Aslında yaşamdan beklentisi çok da büyük şeyler değil. Sadece çocukları ve eşi ile birçok şeyi paylaşmak ve evde güzellikler yaşamak. Bunu yakalayacağını düşünüyor. Ümitli. Eşinin artık yorulduğunu ve eve daha çok zaman ayırdığını, dolayısı ile bu günlerin yaklaştığı fikrinde. Tabii yaşamdan bunun dışında en önemli beklentisi çocuklarını iyi okutmak ve onların iyi bir yaşam kurmasını sağlamak.

Çocukları onun en kıymetli hazinesi. “Arkamda üç kişi var” diyecek kadar onlara güveniyor. Şu anda babalarının yaptıkları ile ilgili onunla yüzleşmediklerini söylüyor ancak bunun zamanının da geleceğini biliyor. Brüksel’de çevreden dolayı çocuk yetiştirmenin zor olduğunu farkında. Onun için de mümkün olduğu kadar onlara yakın olup olumsuzluklardan korumak istiyor.

Bu yaşamı tekrar yaşasa çocukları doğmadan yapabilse idi yaşamını değiştirmek isteyeceğini söylüyor. Ancak, çocuklar doğduktan sonra yaşamamış olmayı tercih ettiği bu yılları “inatla” direnerek geçirmesinden pişman da değil. Bu yaşamı bırakamaması yalnızca çocuklar için mi? Bence değil. Eşini de seviyor. Bunca yıldan sonra hala onunla düşlediği yaşamı yakalayabileceğini düşünmesi de ondan değil mi? Hayal ettiği yaşama kavuşması onun en büyük hakkı.

Hatice Hanım - Türkiye

Hatice Hanım Kilis'in Öncüpınar köyünde doğmuş. Altı çocuğun ikincisi. İki kız, üç de erkek kardeşi var ve kendinden büyük olan ablası. Çocukluğu güzel geçmiş. Yaşamında babasının annesinden çok daha farklı bir yeri var. Babasının çocuklarına çok düşkün olduğunu ve kendisinin en önemli öğretmeni olduğunu söylüyor. Babası okuma yazması olmamasına rağmen çocuklarını eğitmek için çok emek vermiş. Annesi sadece temizlik, bakım gibi işlerde yoğunlaşırken o çocukları ile çok meşgul olan bir anne değil. Annesi ile arasındaki bu uzaklığı küçükken çok önemsemese de büyüdükten sonra, hele de evlenip çocuğu olduktan sonra o eksikliği çok daha iyi anlamış. Annesini de çok suçlamıyor. "O da herhalde öyle alışmış. Ne yapsın ki. Belki de yapmak isteyip de yapamamıştır" diyor. Çocukluğundan hatırladığı tüm olumlu anıları babası ile ilgili. Babasının onlara nasıl şefkatle yaklaştığı, akşamları onların başında oturduğu, hatta merak ettiklerini çevreden yanlış öğrenmesinler diye onlara kitap aldığı hatıraları içinde. Hatice Hanım o kitapları hala saklıyor.

İlkokula Öncüpınar'da başlıyor ve ilköğretimin yarısına kadar orada okuyor. İlköğretimin ikinci yarısı ve ortaokulun birinci sınıfına kadar da Kilis'te yaşıyor. Daha sonra babasının kardeşi ile yaptığı ortak işte anlaşmazlık çıkınca köye tekrar geri dönüyorlar. Köyde ortaokul yok. Hem babası onu okutmayı, hem de kendi çok okumak istemesine rağmen okuyamıyor. Sabahlara kadar yatağın içinde ağladığını hatırlıyor. Okumayı bıraktıktan sonra bahçe, tarla gibi köy hayatındaki işlerde çalışıyor. Babası altmış yedi yaşında ölüyor. Annesi altı çocukla otuzbeş yaşında dul kalıyor.

İlkin Hatice Hanım'ın ablası evleniyor. Daha sonra artık herkes evini bilsin, başlarında kimse yok ve anne de biraz rahat etsin diye kendi de yirmi bir yaşında evleniyor. Hiç tanımadığı bir insanla. Aslında birinci sınıfta birlikte okumuşlar ancak Hatice Hanım onu hiç hatırlamıyor. Evlilik görücü usulü ile oluyor. "Mecburen evlendim" diyor Hatice Hanım. Bu iki sülale hiç birbirinden kız alıp vermemiş. Bu evlilik ilk oluyor. Hatice Hanım'ın annesi de kızını rahat ettirebilmek için bu evliliğe "evet" diyor. Belki biraz da bu iki sülalenin yakınlaşmasında bir ilki yapmanın heyecanı ile. Hatice Hanım babası sağ olsa idi bu evliliğe daha farklı bakacağını söylüyor. İstemeye geldiklerinde eşiyile hiç konuşmamış. Gelmişler istemişler ve kocası ile evlendikten sonra konuşabilmiş. Gelin olarak kocasının evine gidiyor. Evde bir kayınpeder, iki kayınvalide ve onbir çocuk var. Kocasını kayınpederinin ilk karısından. Onun için biraz itilip kakılan bir çocuk. Tam dört sene o evde kalıyor. O yıllarda kendini "iş makinesi" olarak tanımlıyor. O günleri "Sen gelinsin, misafire koşacaksın, yemeğe koşacaksın, çocuğa bakacaksın, kendine bakacaksın, giyineceksin, makyaj yapacaksın, süsleneceksin, hepsine sen yetişeceksin. Sen gelinsin" diye anlatıyor. Eşinin kendini koruyamadığını, dolayısı ile onu hiç koruyamadığını söylüyor. Kayınvalidesinin de ne kendini ne de çocuklarını koruyabildiğini düşünüyor. Kayınpederinin kayınvalidesinin üstüne evlenmesinin sebebini de kendisini koruyamamasına bağlıyor.

Dört sene sonra kocası babası ile anlaşamazlığa düşüyor ve Kilis'e taşınıyorlar. Kocası inşaat işlerinde çalışıyor, o da el işi yaparak eve gelir sağlıyor. Babası oğluna çok fazla destek olmuyor. Bütün bunlara rağmen Hatice Hanım Kilis'te daha yorulsa da burada olmaktan mutlu oluyor. En azından kendi için yoruluyor, kendi kararlarını kendi alıyor ve sığıntı gibi yaşamaktan kurtuluyor. Kilis'e gelmeden Hatice Hanım köyde ilk oğlunu doğuruyor. İkinci ve üçüncü oğullarını ise Kilis'te doğuruyor. Dört beş sene sonra da Kilis'ten İstanbul'a taşınıyorlar. İstanbul'a taşınmalarının en büyük nedeni bütün akrabalarının buraya taşınmış olması. Hatta annesi ve kardeşleri dahi İstanbul'dalar. Sadece iki kardeşi memlekette kalmış. İlk zamanlar Hatice Hanım'ın annesinin evinde kalıyorlar, daha sonra kendi evlerine çıkıyorlar. Eşi hep inşaatlarda çalışıyor. İstanbul'daki yaşama alışmaya başlarken sorunlar ortaya çıkıyor.

İkinci oğlunun davranışları Hatice Hanım'ın dikkatini çekiyor. Çocuk çok hareketli, bir yerde duramıyor, kurallara çok uymuyor ve kendi kafasına göre hareket ediyor. Kendisi çocuğunu bir doktora götürmek istiyor ancak, herkes Hatice Hanım'ın bu işin üstüne gereksiz gittiği kanısında. Ancak, ilköğretim okulundaki oğlunun öğretmeni de bezmiş durumda. Hatice Hanım bir müddet sonra çocuğu alıp Çapa Hastanesi'ne götürüyor. Teşhis hiperaktivite ve sınırdan bir zeka geriliği. Zaman zaman evden kaçıyor ve bir süre ortalıkta hiç gözüküyor. Sonra tekrar ortaya çıkıyor. Bu kaybolmalarda Hatice Hanım her yerlerde oğlunu arıyor. Bir keresinde Ankara'dan, diğer bir keresinde de Silivri'den çıkıyor. On bir yaşında karnesini aldıktan sonra gene onsekiz gün ortadan kayboluyor. Her yerlere haber, radyo ve televizyonlara ilan veriyorlar. Fotoğraflarını her yere asıyorlar. Onsekiz gün sonra öldüğü haberi geliyor. Karşıdan karşıya geçerken araba çarpıyor ve ölüyor. Aslında üç gün hastanede yatıyor ancak hiç kimsenin haberi yok. Haber öldükten sonra geliyor. Hatice Hanım oğlunu morgda buluyor. Yıl 1999. "Hala şu gün olmuş gibi, mezara koyduk ama hala sesi kulağıma gelir, hala ararım ben. Ona çarpan arabayı görmedim, sesini hiç işitmedim. Ancak, sokaktan bir araba geçsin, onun bir çocuğun üstünden geçtiğini zannedirim. Benim çocuğum içerde olduğu halde, ben başka bir çocuğun üstünden geçiyor zannediyorum, araba seslerinden bile nefret ediyorum, hiç görmediğim halde, görsem artık nasıl olurum bilmiyorum."

Bu acı bitmeden üçüncü oğlunda da bir farklılık hissediyor. Gene Çapa Hastanesi, gene aynı teşhis. Üçüncü çocuğunun bu farklı durumunu anlaması Anne Çocuk Eğitim Programı'na katılması ile oluyor. Altı yaşında iken. "Orada herkesin çocuklarına bakıyorum resimleri, çizimleri, ZEP'leri filan çalışırken bu hep geride, ne kadar şey yapıyorsam anlaması daha geride. Az, çok değil ama kadınlar anlatıyordu, mesela bizimki böyle yapıyor, resimlerini filan görüyordum, bizimkinin geride olduğunu ben fark ediyordum. Sonra onu Çapa'ya götürmeye başladım. Teşhis kondu. İlköğretimi bitirdi şimdi boşta" diyor. Şu anda onsekiz yaşında ve haftada iki gün özel eğitime gidiyor. Aslında üçüncü oğlunu çalışması için birçok yere vermiş. Ancak, kendisi hiçbir yerde durmuyor kaçıyormuş. Ağabeyi gibi uzun süre ortadan kaybolduğu zamanlar da oluyormuş. Bir keresinde bir hafta yok olmuş. Hatice Hanım "Bu sefer morglardan aramaya başladık"

diyor. Daha sonra kendisini bir doğum evinin kantininde bulmuşlar. Orada ne yaptığı, nasıl gittiği ile ilgili hiç bir şey sormamışlar. “Üstüne gitmedik” diyor. Tabii bu oğlunun da kaybolduğu zamanlarda ikinci oğlu ile yaşadıklarıyla aynı şeyi yaşayacağını düşünerek çok üzülüyor. Sadece o değil, komşularının da aynı korkuları yaşadıklarını söylüyor. “Hep içimizde korku, çocuğa bir şey olacak. Ben hep kendimi öyle şartlandırdım, dışarı çıkan çocuğa bir şey olacak. Ne kadar da yapmayayım desem, etmeyeyim desem, o dışarıda olduğu zaman, ben içerde artık huzur bulamıyorum. Ona anlatıyorum, oğlum bak abinin başına böyle böyle şeyler geldi, sana sıkıntı vermek istemem ancak seni dışarı bırakamamam. Beni arama diyor, telefonla arıyorum onu, beni arama rahatsız etme diyor bana. Dışarıda böyle çok uzun süre kalman, herkesle bir arada olman, mesela tanımadığın kişilerle, sana güvenmezliğimden değil diyorum. Ben büyüdüm, ben gencim artık diyor. Kendi kendine güveniyor, karışamazsın artık tabii” diye anlatıyor içinde bulunduğu zor durumu.

İkinci oğlunun ölümünden sonra Hatice Hanım’ın çevresindeki destek biraz artmış. Kocasının ve kendisinin kardeşi üçüncü oğlu ile meşgul olmaya başlamışlar. İkinci oğlu ergenliğe girdiği için zorluklar daha da artmış. Babası ile arası iyi değil. Amca ve dayısını biraz daha önemsiyor. Artık kocası da Hatice Hanım’ın çocuklarla ilgili olayları büyütüğünü düşünmüyor. O da çok üzülmüş, hatta kalp krizi bile geçirmiş. Ancak, hala bu işlerin yükünün büyüğü Hatice Hanım’ın sırtında. Kocasının için “Onun işi para kazanmak, akşam ayağını hop çekyata dikip oturup televizyon izlemek” diyor. Hatice Hanım iki oğlundaki bu durumun kalıtımsal olduğunu biliyor. Benzer bir durumun kendi kocasında ve kayınvalidesinde olduğunu söylüyor. Özellikle de kayınvalidesinde. İşte o zaman da hayata yeniden gelse en çok eşini kendisinin seçmesini istediğini söylüyor.

Hatice Hanım’ın büyük oğlu şu anda Azerbaycan’da üniversitede okuyor. Dördüncü sınıftan beri gelir olsun diye bir kuaförün yanında çalışıyormuş. Kuaför oğlunun tüm masraflarını ödeyip onu dershaneye yollamış. Dershaneden sonra büyük oğlu Azerbaycan’a gideceğim diye tutturmuş. Hatice Hanım da önünde durmamış. Türkçe eğitim yapan özel bir okul imiş. Bursu da gene kuaför patronu ayarlamış. Özellikle burada türbandan dolayı okuyamayan kızların gittiği bir okulmuş. Seneye mezun olup geliyormuş. Kuaför kendisinden hiç bir karşılık istemiyormuş döndükten sonra.

Hatice Hanım’ın en küçük ve dördüncü oğlu altı yaşında. Geçen sene kalp kapakçığı değişmiş. Açık kalp ameliyatı olmuş. Hatice Hanım ağbilerinden dolayı küçük oğlunu üç buçuk yaşında gene Çapa’ya test yaptırmaya götürmüş. Bu sefer küçük oğlunun test sonuçları onun “üstün zekalı” olduğunu göstermiş. Daha sonra yaptırdığı testte zekası bu kadar üstün çıkmasa da bir sorun yok. Ondandır dolayı içi biraz rahat. Aslında küçük oğluna hamile kaldığını anlayınca çok üzülmüş. İki buçuk ay sonra farkına vardığı için aldırılmamış. Ancak, hamilelikten itibaren testler yaptırmaya başlamış. “Ya işte Allah diyorum ya, ben onu da hep onlar gibi olacak diye, hep içimde o korku vardı. Doğana kadar diyorum ya, hep korku, hiç uyumazdım, Allah’ım hep dua, Allah’ım yarabdim verdin bari bana bunu, bunlar gibi olmasın.”

Küçük oğlu ile üçüncü oğlu arasında evde ciddi sorunlar yaşanıyor. Özellikle en küçük oğlan ağbisinin hareketlerini kaldıramıyormuş. Aslında üçüncü oğlunun hiç bir yerde kalıcı olamaması onun en büyük sorunu. Eve kilitleyemeyeceğini biliyor ancak nasıl bir çözüm yolu bulacağını da bilmiyor. En büyük oğlu kardeşini Azerbaycan'a götürmeyi istiyor. Ancak, Hatice Hanım bunu çok istemiyor. Sahip çıkamaz diye. Orada büyük oğlunun iyi bir çevresi olduğunu düşünüyor. Ancak, gene de istemiyor. Aslında bunu istememesinin önemli bir sebebi de Azerbaycan'da onun başaramadım duygusunu yaşamasını istememesi. Her başarısızlığın onu zor duruma soktuğu fikrinde.

Etraftan da çok destek alamıyor Hatice Hanım. Onun için artık tükendiğini düşünüyor. "Çabalama ile olsa idi, ben değiştirdim. Çok uğraştım. Mesela bu çocuklarımı böyle yapayım diye, artık gecemi gündüzüme, canımı dişime taktım. İnsanın elinde olan bir şey olsa ben değiştirdim her şeyi. Her şey için çok uğraştım, çok çabaladım ama her şey elimde kaldı" diyor. Evliliğinin çocuklar için devam ettiğini söylüyor; hem kendisini hem de kocasını makineye benzetiyor. İçten gelen bir şey olmadan otomatik olarak devam etmek. Hatice Hanım şu anda kırkbeş yaşında. Bir günü sürekli bir şeylere yetişebilmek için koşturmakla geçiyor. Hiç boş zamanı yok. Çoğu zamanını da çocuklarına ayırıyor. Hafta sonları eşi ile birlikte akrabaları ile toplantılara katılıyorlar. Hep birlikte evlerde sohbet ediyorlar. Hatice Hanım yaşamından çok şikayetçi değil. Ancak, yaşamında en çok zorlandığı anlar çocuklarına yetmediğini, onları eğitemediğini yaşadığı zamanlar. Yapamamak mı, becerememek mi, yoksa yetememek mi. Bu zorluğa isim koyamıyor Hatice Hanım. Ancak, çocukları ile ilgili yaşadıkları en zorlandığı durumlar. Evlenirken güzel, okuyan çocukları olan bir aile düşlemiş. Şu anda yaşamdan tek beklentisi üçüncü oğlunun kalıcı bir iş bulması, küçük oğlunun iyi okuması, en büyük oğlunun da üniversiteyi bitirip yanına dönmesi. Kendisi için pek bir şey istemiyor. Bunu da farkında "Kendim hep en son kalıyorum" diyor. "Onlar mutlu olsun, ben de mutlu olurum artık" diyor. Kaldırdığı yükün ağırlığının farkında. Hiç psikolojik yardım almamış. "Depresyon mu, sinir krizi mi diyeyim bu ikinci oğlandan sonra bunları geçirdim." Çenesinde uyuşmalar oluyor. "Düşmek üzere oluyorum, sonra toparlıyorum" diyor. Bir daha dünyaya gelse eşini tanıdıktan sonra evleneceğini söylüyor. Tek isteği bilgili bir insan olmak. "Herkes paraya pula, güzelliğe servete imrenir, ben de bilgili bir insan olmaya imreniyorum. Böyle biri olmak isterdim." Aslında kendi ailesi ile birlikte Kilis'ten köye tekrar dönmese idi bu yaşamdan farklı bir yaşamı olabileceğine inanıyor çünkü orada kalsa idi eğitimine devam edeceğini biliyor.

Yaşamı için de "Artık buna da kader mi diyelim, bilmiyorum. Allah herkese uğraşacağı şeyi vermiş" diyor.

Cemile Hanım - İsviçre

Cemile Hanım İsviçre'de Wintertur'da yaşıyor. Buraya Konya'dan gelmiş. Konya Derebucak köyünde doğmuş. Dokuz çocuklu bir ailenin en küçük çocuğundan bir

önceki. İki erkek kardeşi, altı da kız kardeşi var. Ailenin en küçüğü olması onun için avantajlı bir durum yaratmış. Her dediği yapılan bir çocuk olmuş. En yakın yaştaki ablası kendinden iki yaş büyük. Hatta üç kardeşi o doğduğu zaman evlenip evden ayrılmışlarmış bile.

Çocukluğunu “sakin” bir çocukluk olarak tanımlıyor. Anne babasının da sakın kişiler olduğunu anlatıyor. Kendine en yakın ablası ve ağbisi ile bir çocukluk geçirdiğini söylüyor. Ağbisi arada bir ona baskı yaparmış ancak bu da çok değilmiş. Çocukluğunda evde beş kardeş olarak yaşadıklarını hatırlıyor.

İyi bir öğrenci olmuş ve ilköğretim okulunu bitirmiş. Başarılı olduğu için hem öğretmenleri okumasını istemiş, hem de kendisi çok okumak istemiş. Ancak, başta babası ve hatta ağbisi okumasını istememişler. Aslında çocukluğunda üzümlere hatırladığı olay ailesinin onu okutmaması. Ailesi oturdukları yerde lise olmadığı için liseye geçtiğinde “kız başına” uzağa yollamak istemediklerinden ilkokulu bitirdikten sonra hiç okumamış. Halbuki ağbileri üniversiteyi bitirmişler. Cemile Hanım “Babam istemedi, okutmak istemiyordum dedi, biz de tabii karşı geleliyorduk babamıza saygımızdan dolayı, yani illaki gideyim diye ısrar yapamıyorduk. Sonuçta okumadım, okumayı çok istiyordum” diyor.

Cemile Hanım on beş yaşında nişanlanıyor, on altı yaşında da evleniyor. Nişanlanana kadar bıçkı nakış gibi el becerisi kurslarına gidiyor. Eşi İsviçre’de yaşıyormuş ve ev komşuları imiş. Tatillerde Türkiye’ye geliyorlarmış. Bu gelişlerden birinde görücü usulü ile birbirlerini tanıyorlar ve evlenmeye karar veriyorlar. İlk eşinin annesi babası Cemile Hanım’ı görüyor, beğeniyor ve oğluna gösteriyor. O da beğeniyor ve bu iş tamamlanıyor. Nişanlandıktan sonra eşi İsviçre’ye dönüyor. Telefon ve mektupla görüşüyorlar. Bir sene sonra da evleniyorlar.

Aslında nişanlanma döneminden daha önce kendi anlatımı ile Cemile Hanım’ın fikri başka birine kaçmış. Ancak, ailesi istememiş. Tam da o sırada şu andaki eşi ortaya çıkmış. Galiba ailesine kızlarını Avrupa’da yaşayan bir aileye gelin vermek daha cazip gelmiş. İlk zamanlar sıkıntılarla karşılaştığında “keşke o olsaydı” dediği olmuş. Ancak, artık yaşama alıştıktan sonra bu düşünceler çok aklına gelmiyormuş. Cemile Hanım İsviçre’ye geldiğinde eşinin ailesinden ayrı bir evde oturmuş. Ayrı evleri olmasına rağmen ilk başlarda gündüzleri kayınvalidesinin evine gidiyor, akşamları da eşi işten döndüğünde kendi evlerine geliyorlarmış.

Avrupa’daki yaşam daha iyidir diye bir düşüncesi olsa da Cemile Hanım ilk geldiğinde eşinin ev şartlarına hayret etmiş. “Hiç dışardan görüldüğünüz gibi değilmişsiniz” bile demiş. Orada hayal ettiği yaşam tarzı ile buradaki arasında çok fark olduğunu görmüş. Ancak, kendini “uyumlu” olarak görüyor. “Uyum gösteremeyenler geri gitti. Ben uyum gösterdim ve alıştım” diyor. Bu alışmada eşinin desteği de önemli olmuş. Cemile Hanım geldiğinin üçüncü ayında Almanca kursuna başlamış. İki yıl boyunca Almanca kursuna devam edip dilini geliştirmiş. Almanca öğrenmesinde eşinin çok önemli desteği var.

Kursa yazılmasının yanında eve Türkçe TV kanalları almamış. Her gün eşinin öğrendiği yeni Almanca kelimelerinden sınav yaparmış. Aslında Cemile Hanım bir meslek okulunda okuyup kendini geliştirmeyi çok istiyor. Artık geç olduğunu düşünüyor. İlk başlarda yalnızlık çekmiş. Ailesinin yanında olmasını istemiş. Ancak, zamanla alışmış. Her sene Türkiye'ye gidip hasret gideriyorlar.

Buraya geldikten bir müddet sonra çalışmaya başlıyor. Yedi sene çocuk yapmıyorlar. Hem evliliğe alışıyorlar, hem de Cemile Hanım İsviçre'ye. İlk işi eşinin tamirci olarak çalıştığı araba garajında araba temizlemek. Orada sürekli İsviçreli arkadaşları ile konuşarak lisanını geliştiriyor. Hamile kaldıktan sonra işi bırakıyor. Amacı çocuğunu kendi yetiştirmek. İlk çocuğu oğlan oluyor. Dört yıl sonra da ikinci çocuğunu, kızını doğuyor. Kızını kendi çocukluk haline benzetiyor. Özellikle "tutturarak bir şeyleri elde etmesini". Çocuklarına bakarken işsizlik sigortasından da faydalaniyor, aynı zamanda kendini geliştirme kurslarına da devam ediyor. İlk çocuğunu doğurduktan iki sene sonra işe başlıyor. Eşi ile nöbetleşe çocuğa bakmayı planlıyorlar. Akşam işi buluyor Cemile Hanım. Gündüzleri çocuğuna kendi bakıyor, geceleri de eşi. İkinci çocuğunu çalışırken doğuruyor. Akşamları çalıştığı için bu sefer işten ayrılmıyor. Eşi ile nöbetleşe çocuklara bakıyorlar. Daha sonra kayınvalidesi emekli oluyor ve onlara çocuk bakımında destek oluyor. Çocuklar büyüdükçe çalışma saatlerini arttırıyor Cemile Hanım. Uzun süredir satış işinde kasiyer olarak çalışıyor.

İsviçre'de çok programlı bir yaşamı olduğunu söylüyor. "Çok canlı ve hareketli bir yaşamım oldu sayılmaz" diyor. Bazen bu programlı yaşamdan bunalmıyor değil. Ancak, gene de uymak zorunda hissediyor kendini. Aslında eşini burada tanımış. Onu "iyi yapılı", "sakin" biri olarak tanımlıyor. Eşi ile büyük sorunları olduğunu hatırlamıyor. Hep kendisini onun yatıştırdığını da söylüyor. Ancak, eşi ile ilgili önemli bir sorunu var. Bu sorunla yaşamayı öğreniyor. Cemile Hanım'ın başı kapalı imiş. Ailesi de kapalı çünkü. Buraya geldiği zaman eşi "Yanımda kapalı istemiyorum, kapalı olanlara daha çok yabancı gözüyle bakıp dışlıyorlar" demiş. Cemile Hanım ise "Ben kapalı kalmak istediğimi söylüyordum. Sonra dedi, illaki açılacaksın, o zaman ben de açtım" diyor. Başını açtığında Cemile Hanım çok üzülmüş. Bir süre eşi olmadan gittiği yerlere başı örtülü, eşi ile gittiği yerlere de açık gitmeye başlamış. Daha sonra tamamen başını açmış. Ailesi başını açmasına hala karşı. Eşi öyle istediği için çok karışmıyorlar ancak, kapanması taraftarılar. Cemile Hanım kendi ailesinin yanına gittiğinde zaten kapanıyor. Ailesinin çevresinin de bunu kabul etmeyeceğini ve kendilerinin dinine ve inancına bağlı olduğunu söylüyor. Çalıştığı işyerinde de kapalı çalışmasına izin verilmiyor. Eski çalıştığı yerde bir ara başını kapamış ancak patron gelip işyerinde böyle bir kıyafetle çalışamayacağını söylemiş.

Bu durum hala içine sinmemiş. Tekrar kapanacağı günü bekliyor. Ancak, kapandığında da kendini bir tuhaf hissediyor. Anlaşılacağı gibi zor bir durumda. Kızının kapanıp kapanmama kararını ona bırakacağını söylüyor ancak onu dinine bağlı olarak

yetiştirmek istediğini, hatta Türk kültürünün değerleri ile bytmek için şimdiden çalışmalara başladığını da vurguluyor.

Geldiğinden beri yaşadığı en olumsuz olay kayınvalidesi ve kayınpederinin ayrılması. Buna neden kayınpederinin Antalya'da yazlıkta iken başka bir hanım bulması ve varını yoğunu o hanıma kaptırması. Bu olaydan sonra kayınpederi Türkiye'de yaşıyor, kayınvalidesi de çocukları olduğu için İsviçre'de. Bu tür olayların Avrupa'da alışan Türkler arasında çok olduğunu hatırlattığımda bana hak veriyor. Kendisini bu tür olaylardan korumak adına lisan öğrendiğini ve kendi kazancını kendi için ayrı değerlendir-diğini, bu şekilde yaşamında daha bağımsız olduğunu ve birikmiş parası olduğunu söylüyor. Bunun dışında yapacağı çok bir şey olmadığı düşüncesinde.

Güne çocuklarını okula götürerek başlıyor. Her ğlen de çocuklarını alıp eve geliyor. Eşi de her öğlen yemeğe eve geliyor. Akşamları eşi eve gelmeden o işe gidiyor. Çocuklara bakmak için eve kayınvalidesi geliyor. Sekizbuukta işten dönüyor, çocukları yatırıyor ve gün bitiyor. Bazı günler arkadaşları ile kahve içmeye gittikleri oluyormuş. Her ne kadar İsvirelilerle sosyal yaşamı olmasa da Türklerden oldukça arkadaşi var. Özellikle Pazar günleri camiye gidiyorlar. Camide hem namaz kılınan bir yer, hem de erkek ve kadınlar için ayrı ayrı sohbet edecekleri yerler olduğundan orada sosyal ilişkiler kuruluyor.

Çocuklar dini bilgiler edinsinler diye de camiye gittiklerini söylüyor Cemile Hanım. "Yani yaşam tarzı olarak böyle biz dine uygun yaşıyoruz. Zaten böyle çok dışarı hayatımız yok, içki sigara hiçbir şey Allah korusun yok. Yani evimizdeki hayatımız, tek benim aıklığım var yani başka öyle bir kötü yaşantımız yok" diye tanımlıyor yaşantısını. Özellikle arkadaşlarını seçerken de dikkatli. İki, sigara içenlerle arkadaş olmuyor. Camiye gitmenin yanında "hanımlar matinesi" yapıyorlar. Herkes yemek getiriyor. şarkılı sözlü toplantılar düzenliyorlar. Bazen de iş yemeklerine gidiyorlar. Cemile Hanım iş yemeklerine gitmeye zen gösteriyor arkadaşları ile daha yakınlaşmak için. İsviçre'deki komşuluk ve arkadaşlıktan çok memnun değil. İsvirelilerle birbirlerine ev ziyaretleri yapmadıklarını söylüyor. İsvirelileri birçok toplantılarına ağırmalarına rağmen onlar bu toplantılara gelmiyorlarmış.

İsviçre'de yaşamaya devam etmesinin en önemli nedeni sağlık ve eğitim hizmetleri ve sosyal haklar. Özellikle de işsizlik parası. Yaşamı daha kolay buluyor burada. "Eğer buraya gelmeseydim ve buradaki yaşam tarzını bilmeseydim Türkiye'de de yaşardım" diyor.

Bütün bunlara rağmen İsviçre'de yabancılara karşi ayrımcılıktan da şikayetçi. ocuklarının niversiteyi okumasını istiyor ancak okuyabileceklerinden şüpheli. Yabancı çocuklarının nnn aılmadığını düşünüyor. Bu düşüncesini de "Kolay değil burada yabancı bir çocuğu okutmak. Bilhassa öğretmenlerden kaynaklanıyor. Eğer yabancı isen ve iyi isen önüne geçiyorlar. Dersleri isterse çok iyi olsun, önüne geçmeye çalışıyorlar. Mesela anne baba okula gidip çocuğunun arkasında olduğunu göstermiyorsa çocuğu çok çabuk harcayabiliyorlar. Çok ufacak bir şeyden, çocuğun mesela bir tane hatası

oluyor, hemen onu büyütüp bütün derslerine etki yapabiliyor. Mesela aynı hata İsviçreli çocukta da olsa göze görünmüyor o ama Türk çocuklarının ufacak bir hatası, yabancı ya, büyütülüyor artık” diyerek aktarıyor.

Cemile Hanım yaşadığı ayrımcılıkla ilgili çok dolu. “Mesela geçen seçim olmuştu, belki görmüşsünüzdür gazetelerde. Seçimde bir tane bakan, kapalıları istemiyoruz diye, afiş astırıyor yolun kenarına. Sonra bunu bir tane duyarlı Türk, yırtıp atıyor. Şimdi o Türk mahkemede, para cezası ödemesi gerekli sırf o afişi yırttığı için. Yabancı düşmanlığını bakanlar bile yapıyor. Sade bu mu? Yabancılara kolay İsviçre pasaportu verilmesin diye oylamaya sunuyorlar, halk oylamasına gidiliyor” diyor. Yabancılar arasında Türklere daha çok ayrımcılık olduğunu düşünüyor. “Kiralık ev bile vermiyorlar, sen yabancısın diye. Bilmiyorum yabancılar böyle toplanıyorlar, ailecek, çok gürültü yapıyor evde, onun için mi?” Cemile Hanım örneklerini arttırıyor ve “Sigorta şirketleri, bundan üç sene önce yeni bir kanun çıkardı, sigortaya İsviçreliler daha az ödüyor, yabancılar daha fazla. Niyeymiş? Yabancılar kurallara uymuyormuş, çok kaza yapıyormuş diye. Onu da bırakın, okulda yabancılara ayrı sınıf, İsviçrelilere ayrı sınıf yapılınsın diye oylamaya bile gittiler. Kabul edilmedi Allah’tan. Onu bile yapmak istediler. İsviçreli çocukların, yabancılarla karışınca sözde kültürü bozuluyormuş. Mesela başörtülü olduğu için İsviçre pasaportunu vermiyorlar. Vermiyorlar, kaç tane gazetede haberleri çıktı, sırf başörtüsü yüzünden, sen bizim kültürümüze uymuyorsun, görünüş şeklin bize uymuyor, işte pasaportunu alamazsın diyorlar, parasını ödemediği halde. Böyle politik açıdan daha çok yabancılık yapıyorlar.” Çocukların da bu ayrımcılıktan etkilendiğini düşünüyor Cemile Hanım. “Çocuklar ilkokula gidiyorlar, öğretmen Türk çocuklarının aralarında konuşmasını yasaklıyor mesela; çocuklar otomatikman o zaman yabancılık duygusunu hissediyorlar. Türkçe konuşmak yasak olunca mecbur İsviçre Almancası konuşmaları isteniyor. Yani çocuklar da hissediyor bunu, küçük yaştan hissediyorlar. Çalışan anne babalar, küçüklükten yuvaya verdikleri için o çocukların Almancaları iyi oluyor. Ama bir ev hanımı mesela çocuğuyla hep evde, hep Türkçe konuşuyor. O çocuk da otomatikman Almancayı fazla öğrenemiyor. Anca oyun alanlarına gidip tek tük öğrenebiliyorsa, onda da ne kadar gidebiliyorsun. Almancası olmayınca çocuk okulda ilk üç ayda çok büyük bocalama çekiyor. Gitmek istemiyor, bunalıma giriyor, benim öğlumda olmuştu. Anaokuluna başladığı zaman gitmek istememişti çünkü kimseyle anlaşamıyor, öğretmenin dediğini anlamıyor. Çocuk tuvalet ihtiyacını bile söyleyemiyor. Onun için de içine kapanıklık oluyor çocukta. İlk anaokulundan başlıyor yani o içine kapanıklık.”

Bütün bunlara rağmen yaşamdan bazı beklentileri var. Sağlık ve çocuklarına güzel bir eğitim. Zaten burada kalma nedeni de o değil mi? Tekrar dünyaya gelse yaşamında değiştirmek isteyeceği çok şey yok gibi görünse de önemli bir değişiklikten bahsediyor Cemile Hanım. İsviçre’de sahip olduğu bu imkanlarla Türkiye’de yaşamak. Türkiye’de yaşamayı sosyal ortamdan dolayı tercih ediyor. Burada yaşadığı apartmanda sohbet ettiği komşusu yok. Zaten bütün komşuları İtalyan. Bir de İsviçre’deki apartman kuralları ve diğer kurallar onu çok bunalıyor. Apartman kuralları çerçevesinde o apartman-

dan atılmadan yaşabilmek için çok çaba sarf ediyor. Hele iki çocukla. Belki de bu zorluklardan ya da değil hayalinde eşi ile birlikte bahçeli bir ev alıp yaşamak var. Eşinden memnun, "Tekrar dünyaya gelsem onunla evlenirim" diyor. Eşinden şikayeti çok sosyal yaşamı sevmemesi, tabii bir de Cemile Hanım'ın başını açtırtması. Eşinin az sosyal olması ile ilgili artık ilk zamanlardaki kadar sıkıntısı yok. Araba kullanabiliyor ve Almancası var. Halbuki eskiden ona daha çok bağımlı olduğunda bu sorun onun gözünde daha da büyüyormuş. Eşinin gençliğinden beri dışarı yaşamı sevmediğini söylüyor. İsviçre'ye sekiz yaşında gelmiş ve burada meslek okulunu bitirmiş. Daha sonra da otomobil tamirciliği alanında büroda çalışmak için ek bir sene daha okumuş ve şu anda büroda çalışıyor. Dolayısı ile aynı iş yerinde tamircilik yapmıyor da büroda çalışıyor. Kendini sürekli kurslarla geliştiren biri. Zaten Cemile Hanım'ın da gelişmesine çok büyük destek olmuş.

On yedi yıllık evli. On altı senedir eşi ile birlikte İsviçre'de. Yaşamını canlı ve heyecanlı değil de çocuklarla birlikte "normal" bir yaşam olarak tanımlıyor Cemile Hanım.

Bahar Hanım - Bahreyn

Bahar Hanım 1974 yılında Bahreyn'in Areyin şehrinde doğmuş. Çocukluğunu Merkuş Menamil'de geçirmiş. İlk zamanlar tek odalı bir evde yaşamışlar. Sekiz yaşından sonra Ariri'ye taşınmışlar. Evlenene kadar orada yaşamış. Çocukluğunu güzel hatırlamasına rağmen o dönemden en çok hatırladığı babasının sertliği. Babası "dövmeyen dövülür" anlayışı ile çocuklarını hep dövmüş. Bahar Hanım ise "dayak yiyen mutlaka dayak atar" görüşü ile dayağa karşı. Beş kız kardeşi, iki de erkek kardeşi var. Hepsinin en büyüğü Bahar Hanım. Onlara o bakıyor. Aslında yetişkin olup para kazanmaya başladıktan sonra da onlara hep bakmış. "Maaşım yüksekti, hep onlara harcadım" diyebiliyor. Kardeşleri ile küçükkenki ilişkileri iyi. Birlikte oyun oynadıklarını, çok eğlendiklerini ve zaman zaman annesini kızdırdıklarını hatırlıyor. Babaları hep iş ve ev arasında bir yaşam sürmüş. Başka bir yerlere gittiği görülmemiş.

Bu yıllarda babasının baskısı ile pek kimse ile arkadaşlık edemiyor. Sadece tek bir arkadaş var. Bahar Hanım beş sene okula gidiyor. Babasını okumaya önem veren bir kişi olarak anlatıyor. Hep onlara ders çalıştırdığını, hatta anlamadıklarında dövdüğünü de söylüyor ve ekliyor "Babam bize ders çalıştırırken notlarım çok kötü idi. Sizi bıraktım ders çalıştırmayacağım dedi. Dürüst olmak gerekirse ondan sonra ben hep pekiyi almaya başladım. İyi oldu notlarım." Bahar Hanım babasının bu dayakçı tutumu ile ilgili "çok yoğun bir ruh haline sahiptim" diyor. Aslında çelişkili hisleri var. Bir yanda büyüğe saygı gösterilmeli duygusu, bir yanda gördüğü şiddet. Babasının aleyhine bir şeyler söylemeye çekiniyor saygısızlık yapmamak adına, ancak çektiği sıkıntılar da açık.

Okulu iyi bir derece ile bitiriyor ve daha sonra ticari bir şirkette sekreter oluyor. Çalışmaya başladığında 18 yaşında Bahar Hanım. Beş yıl bu şirkette çalışıyor, daha sonra başka bir şirkete geçiyor maaşı daha iyi olduğu için. Bu iş yerinde bolca seyahat

ediyor. Dubai, Katar ve Kuveyt gibi ülke dışı yerler de dahil. Bu şirkette iken üniversitede İngilizce tercüme bölümüne devam ediyor. Babası bu seyahatlerine hiç bir kısıntı getirmiyor. "Benim kızım erkek gibi, üstüne korkulmaz" diyor. Bahar Hanım 27 yaşında evleniyor. Severek, görücü usulü ile değil. O sırada babası ölmüş. Eşi ile tanışıyor ve bir hafta içinde nişan, düğün evleniyorlar. Eşi yüksek okula gidiyor. Onu sessiz ve sakin bir olarak tarif ediyor. Sınıfta görüyor. Beğeniyor. Bir arkadaşına şimdiki eşine cep numarasını vermesini istiyor. Bir hafta sonra o da arıyor. İlk görüşmeye kardeşi ile gidiyor. Kardeşinin gözü pek tutmuyor ancak iki gün sonra ailesini alıp eve geliyor ve Bahar Hanım'ı istiyor. Geç evlenmesini babasının erken ölümüne ve tüm ailenin yükünü üstlenmesine bağlıyor. Bir de yaşadığı hormon sorunlarına. Doktorlar çocuğu olmaya çağını söyledikleri için hep evlenmekten kaçmış. Aslında babası da çocuğu olmayacağını bildiği için kızına kötü davranırlar ve üstüne kuma getirirler diye hep isteyenlere bir bahane bulmuş. Bir hafta içinde evlenmesini "yaş geçti hemen evlenmeliyim" düşüncesi ile olduğunu söylüyor. İlk evi tek odalı, banyosu bile olmayan bir ev. Evde ilk gecede boya kokusundan oturamıyorlar. Aslında evlenmedeki bu hızını maceraya düşkünlüğü ile de anlatıyor. "Eş de kavun gibi, içini kırıncı görüyorsun. Onun için fazla beklemeye gerek yoktu" diyor. Eşinin bir kaç eksikle idealindeki eş olduğunu söylüyor. Bu eksiklik de o esmer isterken eşi beyazmış. Yoksa ince, uzun boylu oluşu, onu kırmayan biri olması gibi özellikleri eşinde bulduğunu söylüyor. Ayrıca okumayı seven birini hayal etmiş hep. "Üniversite diploması yok ama okumayı çok seviyor. Hep kendisini geliştiriyor" diyor. Maddi durum ile ilgili bir hayali yok. "Allah'a şükür, geçinip gidiyoruz" diyor. Yıllar geçtikçe eşine olan sevgisinin daha arttığını söylüyor. Evliliğinde bütün masrafları kendi karşılamış. Eşi ona "Sen kendinle evlendin" diyormuş. "Her şeye razı oldum, şimdi her şeyim var" diyor.

Daha sonra ilk çocuğu Ahmet'i doğuruyor. Bu sıralarda da çalıştığı şirket el değiştiriyor ve yabancı idareden yerli idareye geçiyor. Bahar Hanım yerli idarecileri kıymet bilmemekle suçluyor. Beş sene çalıştığı bu şirketten bir müddet sonra ayrılıyor. İlk erkek çocuğundan iki yıl sonra ikinci çocuğu, kızı geliyor. Bu iki doğum, özellikle hamilelik dönemleri Bahar Hanım'ın üniversiteye devamını engelliyor. Aslında okumayı çok istiyor. Özellikle de çocuklarının okumalarına yardımcı olabilmesi için. Çocuklardan sonra iki sene de bir anaokulunda çalışıyor. Altı yıl içinde bir kız, iki erkek çocuğu var. Altı yılın sonunda kendisini eşinin hemşiresi olarak tarif ediyor. "Hep hasta" diyor. Ancak, hala onu eskisi kadar sevdiğini de söylüyor. Şu anda eşinin annesi ve iki kardeşi ile birlikte yaşıyor. Hepsini de çok seviyor. Kayınpederi ikinci eşi ile ayrı bir evdeler.

Bahar Hanım güne sabah namazını kılarak başlıyor. Eşi ile hep birlikte kahvaltı yapıyorlar. Daha sonra gününü çocukları ile birlikte geçiriyor. Akşamları eşi ve çocukları ile dışarıya yürüyüşe çıkıyorlar. Evdeki diğer kişilerin güne saat ikide kalkarak başladığını söylüyor. Aslında evdekileri kendisinin çok değiştirdiğini söylüyor. Özellikle de eltilisini. Onun giyim tarzını, kilosunu hep Bahar Hanım düzenlemiş. İleriye dönük en büyük hayali maaşı yüksek, iyi bir işte çalışmak. Aslında çalışmıyor gözükse de bir dergi aracılığı

ile evden bazı kozmetik ürünleri satışları yapıyor. En büyük dileği çocuklarının iyi okuması. Onlara eğitimin ve terbiyenin en iyisini vermeye çalışıyor. Kızından daha çok oğullarına ilgi gösterdiğini de açıklıkla anlatıyor. Kızının bir şeyi olmasa da kocasına gideceğini, oğullarının geleceğinin ise daha önemli olduğunu söylüyor.

Dünyaya yeniden gelse okumak istiyor. Hep okumak. Aslında eskiden kendi evinde babasının sinirli halini değiştirmek isterken “Şimdi ondan daha sinirliyim” diyor. Bu da değiştirmek istediği şeylerden. Son beş yıldır her yıl tek başına İran’a gidiyor. Çocuklarını eşine bırakıp. Ancak daha da çok seyahat etmeyi istiyor.

Suzan Hanım - Suudi Arabistan

Suzan Hanım 1983 yılında Hatay’ın köyünde 8 çocuklu bir ailenin son (8.) çocuğu olarak dünyaya gelmiş. Yedi ağbisi var. Kendisi o günlerini yüzünde tatlı bir gülümseme ile “ailenin en küçüğü, tek kızı ve annemin babamın kuzusuydum” diye anlatıyor. Doğduğunda en büyük ağbisi 20–25 yaşlarında. Suzan Hanım için yedi ağbinin olduğu bir evde yaşam çok da kolay olmuyor. Ailesi tarafından sevildiğini söylemesine rağmen çocukluğunu “zor” olarak tanımlıyor. Aslında zor olmasının bir nedeni de kendi kişilik yapısı. “Soğuktum ben biraz” diyor. “Çok ağırbaşlı idim. Hep mesafeli olmak istedim. Arkadaşlarım benden daha deli dolu idi.” Bu özellikleri onun arkadaş edinmesine destek olmuyor. “Bir tane arkadaşım vardı, ona da çok sık gitmezdim” diyor. Arkadaşsız bir çocukluk geçiyor. Sürekli annesinin yanında, ona yardımcı olarak geçirdiği bir çocukluk hatırlıyor. “Kalabalık bir ailede hele yedi ağbi ile anneme destek olmak istedim” diyor. Ancak, çocukluğunu yaşamadığını da itiraf ediyor.

Anne, babası ve ağbileri tarafından sevildiğini çok iyi hatırlıyor. Kendisinin babası ile bir sıkıntısı yok çünkü babası ne derse o yapıyor. Amacı biraz da suyuna gidip onu kızdırmamak. Annesi ise yumuşak biri. Her şeyini daha çok onunla paylaşıyor. Ne isterse annesine söyleyebiliyor. Çocukluğundaki yaşamında babasının disiplinli ve sinirli olmasının babasının annesi ile ilişkisine yansımaları onu huzursuz eden hatıralarının en başında. Babası sinirli olduğu ve annesi de alttan almadığı için evde sürtüşme eksik olmuyor. Hatta Suzan Hanım annesinin neden aşığdan almadığını anlamıyor. Sonuçta üzülen annesi olduğu için onun kendisini koruması için biraz alttan alıp fikirlerinde ısrarcı olmamasını istiyor. Annesini hep korumak istiyor hırpalanmasın diye. Ancak, kendi deyimi ile annesi inatçı olduğundan bunu başaramıyor. Annesi üzüldüğü zaman onu teselli eden gene Suzan Hanım oluyor. Kapının önünde ağlayan annesinin yanında oturup birlikte ağladıklarını hatırlıyor. Bazen de annesini “Ayrılmamdan, niye ayrılmıyorsun?” diye sorguladığını. Özellikle de babası annesini dövdüğü zamanlarda. Babası annesine bu kadar sert davranmasına rağmen çocuklarını hiç dövmüyor. Suzan Hanım bunun biraz da çocukların onun suyuna gittiğinden dolayı olduğuna inanıyor. Aslında evin içinde daha çok ağbilerin sözü geçiyor, anne ve babadan ziyade. Bu kalabalık ailede Suzan Hanım hiç tokat yediğini hatırlamıyor. Hep öğreterek ve konuşarak sorunları halletmiş ağbileri.

Suzan Hanım ilkokul 5. sınıfın sonuna kadar okuyor. Daha sonra da okumaya devam etmek istemiyor başarısız olduğundan. Aslında kendinin okuldaki başarısızlığını biraz da göze batmamasına ve içine kapanık olmasına bağlıyor. Bazen keşke okusaydım dediği zamanlar var. Galiba ağbilerinin de okuması için ısrarcı olmamalarına biraz küskün. Buna rağmen çevresindeki okuyan kişilerin çok başarılı olmadığını gördüğü için zaman zaman iyi ki de okumamışım, okusa idim çok bir değişiklik olmayacaktı yaşamımda dediği de oluyor.

Ondört yaşında iken halasının oğlu ile nişanlanıyor ve dört ay nişanlı kalıyor. Dört ay nişanlılıktan sonra ayrılıyor. Sebebini o da bilmiyor. Kendime eş gibi görmedim diyor. Bir sene sonra eşi ile tanışıyor. Eşi de Suudi Arabistan'da çalışırken o aralarda Türkiye'den kendine bir kız bulmak istiyor. Adana, Mersin kız arıyor ancak gönlüne göre bulamıyor. Bir tanıdıkları aracılığı ile Suzan Hanım'la tanışıyor. Birkaç kere görüşüyorlar. Birbirlerini beğeniyorlar ve nişanlanıyorlar. Eşinin konuşmaları Suzan Hanım'a mantıklı geliyor, daha da önemlisi ayağı yere basar buluyor söylediklerini. Hele de "bir bakarsın bir gün ekmek yeriz, bir bakarsın bir gün zengin" olmuşuz demesini. Suzan Hanım 1999 yılında onaltı yaşında iken Hasan ile evleniyor. Eşi evlendikten kırkbeş gün sonra Suudi Arabistan'a dönüyor. Suzan Hanım ise Türkiye'de kayınvalidesinin yanında kalıyor. Ancak, eşinin işleri çok iyi gitmeyince Türkiye'ye tekrar gelmek zorunda kalıyor. Geldikten sonra bir lokanta açıyor. Suzan Hanım da ona yardımcı oluyor. O arada Suzan Hanım ilk çocuğuna 6-7 aylık hamile. Ancak, eşinin bu işi de çok uzun ömürlü olmuyor ve bir müddet sonra lokanta kapanıyor. İşte o zaman biraz sıkıntıları başlıyor. Eşi çalışmıyor, ilk çocukları doğuyor. Eşinin ablası onlara yardımcı oluyor. İş olmayınca ailede sorunlar ortaya çıkıyor. Eşi içki ve "kağıda" başlıyor ve ailesini ihmal ediyor. İşsiz olması, hem de ailesine zaman ayırmaması Suzan Hanım'ı çok üzüyor ve zoruna gidiyor. Suzan Hanım bir şey yapamıyor. Küçük yer olduğu için eşi arkadaşları ile birlikte olmazsa "kılıbık" olarak tanımlanacak. Onu da istemiyor. Çok sıkıntı çekiyor. Eşi ile birlikte hiç zaman geçiremiyor. En fazla da ona üzüyor. İlk çocukları kız oluyor. Altı ay sonra ikinciye hamile kalıyor Suzan Hanım. O da oğlan oluyor. Eşi Türkiye'de pek bir iş bulamıyor. Bir buçuk, iki yıl sonra tekrar Suudi Arabistan'a geri dönüyor. Suzan Hanım her ayrılıkta olduğu gibi gene kayınvalidesinin evinde yaşamaya başlıyor.

İki sene daha Türkiye'de kayınvalidesi ile oturduktan sonra artık bu aileyi birleştirmek isteği ile o da Suudi Arabistan'a gidiyor. Tek arzusu birlikte olabilmek. O arada üçüncü çocuğunu da doğuruyor. Arabistan'a gelme kararına ailesinden karşı çıkanlar oluyor. "Ne yapacaksın orada, hapis mi olacaksın?" diyorlar. Bir tek annesi "Nerede mutlu isen orada ol" diyor. Annesinin çocuklarının yalnız büyüdüğünü, kendisinin de kayınvalidesinin evinde çok yorulduğunu gördüğünden böyle dediğini düşünüyor. Suzan Hanım çocukları ile kocasının ablası ve eniştesi ile birlikte oturduğu eve geliyor. Suzan Hanım'larda üç çocuk, görünmesinde dört çocuk, hep birlikte bir evin içinde yaşamaya başlıyorlar. Eşi eniştesi ile birlikte lokanta işletiyor. Bir yıl aynı evin içinde dört yetişkin ve yedi çocukla çok zor geçiyor. Ev görünmesinin olduğu için Suzan Hanım çok da bir

şey yapamıyor, birçok şeye boyun eğmekten başka. Kendi deyimi ile “bir devenin altından çıktım, diğer devenin altına girdim” diyor. Ancak, her şeye rağmen mutlu çünkü çocukları babaları ile birlikteler. İlk geldiklerinde oğlan dört yaşında. Babasını bir yabancı olarak görüyor ve onu baba olarak kabul etmiyor. Hatta kim olduğunu dahi bilmiyor. Zamanla bu durum düzeliyor. Arabistan’a geldiklerinden bir sene sonra görümcesi eşi ile Türkiye’ye dönüyor.

Eşinin Türkiye’deki alışkanlıklarını sürdürecektir bir ortam burada yok. Onun için Türkiye’de eşi ile yaşadığı sıkıntılar burada ortadan kalkıyor. Bu arada Suzan Hanım da dördüncü çocuğuna hamile kalıyor. Şu anda 8, 7, 3.5 yaş ve 4 aylık olmak üzere iki kız, iki erkek çocukları var. Hep birini diğeri yalnız kalmasın diye doğuruyor. Şu anda ailesi ile kendi evlerinde mutlu bir yaşam sürüyor. Arabistan’daki yaşamı Türkiye’ye göre zor olsa da çocuklarının babalarının, kendisinin de eşinin yanında olmasından çok mutlu. Onun için aile ve ailede paylaşım önemli. Akşamları eşi ile birlikte geçirdiği ve paylaştığı zamanlar onun için her şeye değer. O öyle insanlarla çok içli dışlı olmaktan hoşlanmıyor. Mesafeli olmayıp, insanlarla içli dışlı olduğu zaman sırtından muhakkak vurulduğu düşüncesinde. Kolay kolay kimseyle de dargın olmuyor ve küsmüyor. İnsanları kırmaktan da hoşlanmıyor. Lafını hep düşünerek kullandığını söylüyor.

Suzan Hanım için Arabistan’da sabahların akşam, akşamların sabah olduğu bir yaşam var. Bu biraz da eşinin iş durumundan. Eşi lokantacı olduğu için akşamları çalışıp gündüzleri neredeyse öğleden sonraya kadar uyuyor. Suzan Hanım çocuklarla mı birlikte olsun, yoksa eşi ile mi biraz zorlanıyor. Çocuklarla olduğu zaman sabah onları okula yollayacak, geldiklerinde derslerine destek olacak ve zamanında onları yatıracak. Halbuki eşi güne neredeyse çocuklar okuldan geldiği zamanda başlıyor. Ona ayak uydurursa çocukları ile meşgul olmayacak. Akşamları eşini beklemek ve onunla sohbet etmek de en çok sevdiği şey. Bunu yaptığında sabah çocuklar için kalkmak çok zor. İşte bu ikilemde günlerini geçiriyor. Şu an onun için çocuklar daha önde geliyor, özellikle okula başladıkları için. Buraya daha iyi bir yaşamları olsun diye gelmişler ancak bu ara işler gene o kadar iyi gitmiyor. “Bu benim şansım. Şanssız bir insanım herhalde” diyor. Ancak, eşini bırakıp Türkiye’ye dönmeyi düşünmüyor çünkü çocuklarının babaya ihtiyacı olduğunu farkında. Türkiye’deki yakınları “Madem kazanmıyorsa ne arıyorsun orada, gel” diyorlar. O da “Bunlar benim çocuklarım onlar anlayamazlar” diyor. Burada Türkiye’den daha çok yoruluyor ama eşinin yanında, çocuklarının da babalarının yanında olmasından çok mutlu. Türkiye’de eşi ile farklı dil konuştuklarını, burada ise ortak dili yakaladıklarını söylüyor. Bundan da çok mutlu. En mutlu olduğu da burada ailece başbaşa kalabilmeleri. Eşine onun sevdiği yemekleri pişirmekten çok zevk alıyor. Eşi lokantacı olmasına rağmen o kadar yemek içinden onun yemeklerini tercih etmesinden de mutlu. İki senedir memlekete gitmemiş, oraları da çok özlüyor.

Yaşamını “doğal” olarak tanımlıyor. İnişli çıkışlı bir yaşamı olmamış. “Sade, düz, çok sıradan bir yaşam” diyor. Yaşamında kavgalar kendisinin hiç sevmediği ve kaçtığı bir

olay. Bunu kavga içinde geçen bir çocukluğu olmasına bağlıyor. Şu anki yaşamının çocuklar okula başladıktan sonra daha da zorlaştığı fikrinde. Onun için ilkin çocuklar, sonra eşi geliyor. Kendini çok az düşündüğünü ve zaman ayırabildiğini söylüyor. Bundan da biraz sıkıntılı. Kendine daha çok zaman ayırmayı istiyor. Yaşamının Türkiye’de daha da zor olacağına kendini inandırmış.

Son zamanlarda kafasını meşgul eden ve en büyük sıkıntısı kızının kiloları. Kızı oldukça kilolu ve bundan kendisi de şikayetçi. O da kendisini beğenmiyor. Ancak, Suzan Hanım kızının bu kilo sorununun altında başka şeyler olduğunu düşünüyor. Biraz içine kapanık. Onu açmaya çalışıyor ancak bugüne kadar çok da başarılı olamıyor. Okuldaki arkadaşları evlerinden getirdikleri beslenmeleri yemeyip kantinden bir şey almak için Suzan Hanım’ın kızına yemeklerini yedirtiyorlar. Bu şekilde kızı kendi beslenmesi yerine arkadaşlarının beslenmesini yiyor, sırf onların aileleri kızmasın diye. Suzan Hanım buna çok sinirleniyor. Ancak, önüne de geçemiyor. Bütün bunların psikolojik olabileceğini düşünüyor.

Tüm beklentileri çocukları ile alakalı. “Düzgün” çocuklar olsunlar istiyor. Saygılı ve onlara layık olsunlar istiyor. “Serseri, vurdumduymaz olmasınlar” diyor. Arkasından da, “Okuyacaklar ise benim gibi olmasınlar, hayatı tanısınlar” diyor. Okudukları takdirde farklı ortamlara gireceklerinden biraz hayatı tanımalarının şart olduğunu söylüyor. Buna rağmen Arabistan’da pek de yaşamı tanımadıkları ve korumalı büyüdüklerinden dolayı rahatsız. Kendisi Arabistan’da olmaktan her ne kadar mutlu olsa da ailesini görememek ve çocuklarının burada sıkılması onu oldukça sıkıyor. Burada kalmayı tercih etmesinde Türkiye’ye gittiklerinde eşinin eskiden olduğu gibi kağıt ve içki olan yaşama geri dönebileceği endişesi var. Burada yakaladığı güzel beraberliğin bozulmasını istemiyor. Dünyaya bir daha gelse okumak istediğini söylüyor. Bir de çocukluğunu ve gençliğini yaşamayı. Şu anda evli olduğunu ilk defa hissettiği için çok mutlu. “En çok istediğim başka kimse olmadan eşim ve çocuklarımla bir arada olmak” diyor. Bunu da tüm zorluklara ve özleme rağmen Arabistan’da yakalamış Suzan Hanım.

KAYNAKÇA

- Aksu-Koç, A. (2005). Role of the home-context in the relations between narrative abilities and literacy practices. D. Ravid ve H. Bat-Zeev Shyldkrot (Editörler), Perspectives on language and language development kitabında (s. 257-274). Dordrecht: Kluwer.
- Aksu-Koç, A. ve Kuşçul, H. Ö. (1994, Nisan). Turkish middle and working class homes as pre-literacy environments and the effects of home enrichment on literacy skills. AERA Konferansında sunulan bildiri, New Orleans.
- Aksu-Koç, A., Örüng, S. ve Cesur, S. (1999, Haziran). Pathways to literacy in early childhood II: MOCEP predictors of literacy. Central Asian Literacy Forum'da sunulan bildiri, İstanbul.
- Alpöge, G. (1995). Öykü dizisi (Şaşkın No:1; Şakacı Kaya No:2; Bütün çocuklar dondurma sever No:3; Ah şu su No:4; Uğraşlar No:5; Kozalı konak-kazalı konak No:6; Tembel Keloğlan No:7; Televizyoncu Ali No:8). İstanbul: AÇEV Yayınları.
- Arayıcı, A. (2003). The problems of immigrant children in Europe: The case of the Turks. Prospects, 33 (4), 453-466.
- Balkan, G. E. (1993). Aile Planlaması Eğitim Programı Klavuzu. İstanbul.
- Barnett, W. S. ve Boocock, S. S (editörler). (1998). Early care and education for children in poverty. Albany, NY: State University of New York Press.
- Baydar, N., Brooks-Gunn, J. ve Furstenberg, F. F. (1993). Early warning signs of functional literacy: Predictors in childhood and adolescence. Child Development, 64, 815-829.
- Bekman, S. (1991). Research on HIPPY in Turkey. Proceedings of the First HIPPY International Research Seminar, 11-14.

- Bekman, S. (1993). Preschool Education System in Turkey Revisited. *OMEP International Journal of Early Childhood*, 25 (1), 13-19.
- Bekman, S. (1997). Evde destek programının okul öncesi çocuklarda uzun dönemdeki etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 21 (106), 35-51.
- Bekman, S. (1998). A fair start: An evaluation of the mother-child education program. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Bekman, S. (2002). Does daycare centre experience and its aim matter? *European Early Childhood Education Reserach Journal*, 10(1), 123-135.
- Bekman, S. (2003). From research project to nationwide programme: The mother-child education programme of Turkey. T.S. Saraswathi (Ed.), *Cross-cultural perspectives in human development kitabında* (s. 287-325). India: Sage Publications Ltd.
- Bennett, E. B. (1955). Discussion, decision, commitment and consensus in "group decision", *Human relations*, 8, 251-274.
- Birman, D. ve Taylor-Ritzler, T. (2007). Acculturation and psychological distress among adolescent immigrants from the former soviet union: Exploring the mediating effect of family relationships. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 13(4), 337-346.
- Blok, H., Fukkink, R., Gebhardt, E. ve Leseman, P. (2005). The relevance of delivery mode and other programme characteristics for the effectiveness of early childhood intervention. *International Journal of Behavioral Development*, 21 (1), 35-47.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayını.
- Calzada, E. J., Brotman, L. M., Huang, K., Bat-Chava, Y. ve Kingston, S. (2009). Parent cultural adaptation and child functioning in culturally diverse, urban families of preschoolers. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 515-524.
- Camilli, G., Vargas, S., Ryan, S. ve Barnett, W. S. (2010). Meta-analysis of the effects of early education interventions on cognitive and social development. *Teachers College Record*, 112 (3).
- Campbell, F. A. ve Ramey, C. T. (1994). Effects of early intervention on intellectual and academic achievement: A follow-up study of children from low-income families. *Child Development*, 65, 684-698.
- Campbell, F. A. ve Ramey, C. T. (1995). Cognitive and school outcomes for highrisk African-American students at middle adolescence: Positive effects of early intervention. *American Educational Research Journal*, 32 (4), 743-772.

- Campbell, F.A., Ramey, C. T., Pungello, E., Sparling, J. ve Miller-Johnson, S. (2002). Early childhood education: Young adult outcomes from the Abecedarian Project. *Applied Developmental Science*, 6 (1), 42-57.
- Carneiro, P. M. ve Heckman, J. J. (2004). Human Capital Policy. J. Heckman ve A. Krueger (Editörler), *Inequality in America: What Role for Human Capital Policy?* kitabında (s. 77-240). Cambridge, MA: MIT Press.
- Cicirelli, V. G., Evans, J. W. ve Schiller, J. S. (1969). The impact of Head Start: An evaluation of the effects of Head Start on children's cognitive and affective development. Washington, D. C.: Westingshouse Learning Corporation, Ohio University.
- Coşkun, A., Kızılkaya, N., Yıldız, A. ve Hotun, N. (1996). Üreme sağlığı ve aile planlaması el kitabı. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Coşkun, A., Kızılkaya, N., Yıldız, A. ve Hotun, N. (2000). Üreme Sağlığı ve aile Planlaması el kitabı. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Crane-Thoreson, C. ve Dale, P. S. (1992). Do early talkers become early readers? Linguistic precocity, preschool language, and emergent literacy. *Development Psychology*, 28, 421-429.
- Crepeau, B. (2004, Eylül). Children and migration (Technical Report 18). 28th ISSA General Assembly, Beijing: Technical Commission on Family Allowances.
- Cunha, F., Heckman, J. J., Lochner, L. ve Masterov, D. M. (2006). Interpreting the evidence on life cycle skill formation. E. Hanushok ve F. Welch (Editörler), *Handbook of the Economics of Education*, Vol.1. kitabında (s. 697-812). Amsterdam: Elsevier.
- Dickinson, D. K. ve Tabors, P. O. (Editörler) (2001). *Beginning literacy with language: Young children learning at home and school*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Eccles, J. S. ve Harold, R. D. (1993). Parent-school involvement during the early adolescent years. *Teachers College Record*, 94, 568-587.
- Ewers-Rogers, J. ve Cowan, R. (1996). Children as apprentices to number. *Early Childhood Development and Care*, 125, 15-25.
- Farran, D. C. (1990). Effects of intervention with disadvantaged and disabled children: A decade review. S. J. Meisels ve J.P. Shonkoff (Editörler), *Handbook of early childhood intervention* kitabında (s. 501-539). Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayını.
- Garbarino, J. (1990). The human ecology of early risk. S.J. Meisel ve J.P Shonkoff (Editörler), *Handbook of early childhood intervention* kitabında (s. 78-96).

Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayını.

Ginsburg, H. P., Klein, A. ve Starkey, P. (1998). The development of children's mathematical thinking: Connecting research with practice. I. E. Sigel ve K. A. Renninger (Editörler), Handbook of child psychology. Child psychology in practice, vol. 4 kitabında (s. 401-476). New York: John Wiley & Sons.

Ginsburg, H. P., ve Russell, R. L. (1981). Social class and racial influence on early mathematical thinking. Monograph of the Society for Research in Child Development, 46 (6), 1-68.

Guralnick, M. (Ed.) (1997). The effectiveness of early intervention. Baltimore: Paul H. Brookes.

Hadeed, J. (2004). Poverty Begins At Home: The Mother-child Education Programme (MOCEP) In The Kingdom Of Bahrain. Peter Lang Publishing.

Hart, B. ve Risley, T. R. (1995). Meaningful differences in the everyday experience of young American children. New York: Brookes Pub.

Holloway, S. D., Rambaud, M. F. ve Fuller, B. (1995). What is appropriate practice at home and school? Low-income mothers' views of education. Early Childhood Research Quarterly, 10 (4), 451-473.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). Erken Destek Projesi. S. Bekman (Ed.), Erken Çocukluk eğitiminde değişik modeller kitabında (s. 43-64). Ankara: UNICEF.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1995). Çok yönlü bir yaygın eğitim modeli olarak "Anne-Çocuk Eğitim Programı". Erken Çocukluk Eğitiminin Önemi Sempozyumu Raporu, (s. 42-47). İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). Kültürel Psikoloji. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2008). Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş. İstanbul: Evrim Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Kuşçul, Ö. H., Özkök, Ü. S. ve Sucuka, N. (1995). Zihinsel Eğitim Programı 25 Haftalık Çalışma Formları. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Özkök, Ü. S. ve Kuşçul, Ö. H. (1991). Zihinsel Eğitim Programı 25 Haftalık Çalışma Formları. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S., Özkök, Ü. S. ve Kuşçul, Ö. H. (1995). Anne Destek Programı el kitabı. İstanbul: Anne Çocuk Vakfı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Bekman, S. ve Sunar, D. (1991). Anne Eğitim Programı Kılavuzu. Ankara: UNICEF.

- Kağıtıbaşı, ., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low- income mothers and children. *Applied Developmental Psychology*, 22, 333-361.
- Kağıtıbaşı, ., Sunar, D., Bekman, S., Baydar, N. ve Cemalcılar, Z. (2009). Continuing effects of early enrichment in adult life: The Turkish Early Enrichment Project 22 years later. *Journal of Applied Developmental Psychology*, doi:1016-j.appdev.oo9.05.003.
- Kağıtıbaşı, ., Sunar, D., Bekman, S. ve Cemalcılar, Z. (2005). Erken Mdahalenin Erişkenlikte Sren Etkileri. İstanbul: Anne ocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Koçak, A. ve Bekman, S. (2004). Mothers speaking: A study on the experience of mothers within the mother-child education programme (MOCEP). *European Early Childhood Research Journal*, 12 (1), 115-129.
- Korenman, S., Miller, J. ve Sjaastad, J. (1995). Long-term poverty and child development in the United States: Results from the NLSY. *Children and Youth Services Review*, 17, 127–155.
- Lazar, I. ve Darlington, R. (1982). Lasting effects of early education: A report from the Consortium for Longitudinal Studies. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 47, no. 2-3, 1-151.
- Lee, V. ve Croninger, R. (1994). The relative importance of home and school in the development of literacy skills for middle-grade students. *American Journal of Education*, 102, 286-329.
- Lee, V. E. ve Loeb, S. (1995). Where do Head Start attendees end up? One reason. why preschool effects fade out. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 17 (1), 62-82.
- Lewin, K. (1958). Group decision and social change. E. E. Maccoby, T. M. Newcomb ve E. L. Hartley (Editrler), *Readings in social psychology* kitabında (s. 197-211). New York: Holt, Rinehart ve Winston.
- Lombard, A. (1994). *Success begins at home*. Guilford, Connecticut: The Dushking Publishing Group, Inc.
- Lonigan, C. J. (1993). Somebody read me a story: Evaluation of a shared reading program in low-income daycare. *Society for Research in Child Development Abstracts*, 9, 219.
- Masten, A.S. ve Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53, 205–220.

- McLoyd, V. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, 53(2), 185-204.
- MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı (2009). Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2008-2009. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_orgun_egitim_2008_2009.pdf
- Moon, S. S., Kang, S. ve An, S. (2009). Predictors of Immigrant Children's School Achievement: A comparative study. *Journal of Research in Childhood Education*, 23 (3), 278-289.
- Payne, A.C., Whitehurst, G. J. ve Angell, A. L. (1994). The role of home literacy environment in the development of language ability in preschool children from low-income families. *Early Childhood Research Quarterly*, 9, 427-440.
- Pellegrini, A. D., Perlmuter, J. C., Galda, L. ve Brody, G. H. (1990). Joint reading between black Head Start children and their mothers. *Child Development*, 61, 443-453.
- Piaget, J. (1952). *The child's conception of number*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Piaget, J. (1970). *Science of education and the psychology of the child*. New York: Orion.
- Ramey, C. ve Ramey, L. S. (1998). Early invention and early experience. *American Psychologist*, 23(2), 109-120.
- Raz, I. S. ve Bryant, P. (1990). Social background, phonological awareness and children's reading. *British Journal of Developmental Psychology*, 8, 209-225.
- Reynolds, A. J. (1998). *Success in early intervention: The Chicago Child-Parent Center Program and youth through age 15*. Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Reynolds, A. J. (1999). Educational success in high-risk settings: Contributions of the Chicago Longitudinal Study. *Journal of School Psychology*, 37(4), 345-354.
- Reynolds, A.J. ve Bezruczko, N. (1993). School adjustment of children at risk through fourth grade. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47, 457-480.
- Reynolds, A.J., Chang, H. ve Temple, J. A. (1998). Early childhood intervention and juvenile delinquency: An exploratory analysis of the Chicago Child-Parent Centers. *Evaluation Review*, 22, 341-372.
- Reynolds, A. J., Mavrogenes, N. A., Bezruczko, N. ve Hagemann, M. (1996). Cognitive and family-support mediators of preschool effectiveness: A confirmatory analysis. *Child Development*, 67, 1119-1140.

- Reynolds, A. J., ve Ou, S. R. (2004). Alterable predictions of child wellbeing in the Chicago Longitudinal Study. *Children and Youth Services Review*, 26, 1-14.
- Roopnarine, J. L., Krishnakumar, A., Metindoğan, A. ve Evans, M. (2006). Links between parenting styles, parent-child academic interaction, parent-school interaction, and early academic skills and social behaviors in young children of English-speaking Caribbean immigrants. *Early Childhood Research Quarterly*, 21, 238-252.
- Rowe, K. J. (1991). The influence of reading activity at home on students' attitudes towards reading, classroom attentiveness and reading achievement: An application of structural equation modelling. *British Journal of Educational Psychology*, 61, 19-35.
- Saxe, G. B., Guberman, S. R. ve Gearhart, M. (1987). Social processes in early number development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 52 (2), 3-162.
- Schonkoff, J. P. ve Meisels, S. J. (Editörler) (1990). Early Childhood Intervention: The Evolution of a concept. *Handbook of Early Childhood Intervention kitabında* (s. 3-31). Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayını.
- Schweinhart, L. J., Barnes, H. V., Weikart, D. P., Barnett, W. S. ve Epstein, A. S. (1994). Significant benefits: The High/Scope Perry Preschool study through age 27. Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Schweinhart, L. J., Montie, J., Xiang, Z., Barnett, W. S, Belfield, C. R. ve Nores, M. (2005). Lifetime effects: The High/Scope Perry Preschool study through age 40. (Monographs of the High/Scope Educational Research Foundation, 14). Ypsilanti, MI: High/Scope Press.
- Smilansky, M. (1979). Priorities in education: Preschool evidence and conclusions. World Bank Staff Working Paper No.323. Washington, DC.
- Snow, C. E. (1993). Families as social context for literacy development. C. Daiute (Ed.), *The development of literacy through social interaction kitabında* (s. 11-24). San Francisco: Jossey-Bass.
- Snow, C.E. ve Tabors, P. O. (1996). Intergenerational Transfer of Literacy. *Family Literacy: Directions in Research and Implications for Practice*. U.S Department of Education. <http://www.ed.gov/pubs/FamLit/transfer.html>.
- Starkey, P. ve Klein, A. (2000). Fostering parental support for children's mathematical development: An intervention with Head Start families. *Early Education and Development*, 11, 659-680.
- Starkey, P., Klein, A., Chang, I., Dong, Q., Pang, L. ve Zhou, Y. (1999, Nisan).

Environmental supports for young children's mathematical development in China and the United States. Society for Research in Child Development toplantısında sunulan bildiri, Albuquerque, New Mexico.

Starkey, P., Klein, A. ve Wakeley, A. (2004). Enhancing young children's mathematical knowledge through a pre-kindergarten mathematics intervention. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 99-120.

Sucuka-Çorapçı, N., Algan, T. ve Bekman, S (2005). Zihinsel Eğitim Programı 25 Haftalık Çalışma Formları. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Sucuka, N., Özdemir, A., Kizir, A., Erman, C. ve Bekman, S. (2002). Anne Destek Programı (ADP). İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Sucuka, N., Özdemir, A., Kizir, A., Erman, C. ve Bekman, S. (2004). Anne Destek Programı (ADP). İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

Sucuka-Çorapçı, N., Koçak, A., Şenocak, D., Özdemir, A., Erman, C., Bekman, S. ve diğerleri (2008). Eğitici el kitabı. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.

TUİK/ADNKS (2008). Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

van Tuijl, C. ve Leseman, P. M. (2004). Improving mother-child interaction in low-income Turkish-Dutch families: A study of mechanisms mediating improvements resulting from participating in a home-based preschool intervention program. *Infant and Child Development*, 13, 323-40.

van Tuijl, C., Leseman, P. M. ve Rispen, J. (2001). Efficacy of an intensive homebased educational intervention programme for 4- to 6-year-old ethnic minority children in the Netherlands. *International Journal of Behavioral Development*, 25 (2), 148-159.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Yayını.

Vygotsky, L. S. (1978). Interaction between learning and development. M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner ve E. Souberman (Editörler), *Mind in Society: The development of higher psychological processes kitabında* (s. 79-91). London: Harvard. (Çalışma ilk kez 1935'de yayımlanmıştır).

Vygotsky, L. S. (1994). The problem of the cultural development of the child. R. van der Veer ve J. Valsiner (Editörler), *The Vygotsky reader kitabında* (s. 57-72). Oxford: Blackwell. (Çalışma ilk kez 1929'da yayımlanmıştır).

Wasik, B. H., Bryant, D. M. ve Lyons, C. M. (1990). *Home visiting: Procedures for helping families*. Newbury Park, CA: Sage Publicationa.

Weaver, I. C. G., Cervoni, N., Champagne, F. A., Alessio, A. C. D., Sharma, S., Seckl,

- J. R. ve diğeri. (2004). Epigenetic programming by maternal behavior. *Nature Neuroscience*, 7(8), 847-854.
- Wells, G. (2000). Dialogic inquiry in education: Building on the legacy of Vygotsky. C.D. Lee ve P. Smagorinsky (Editörler), *Vygotskian perspectives on literacy research* kitabında (s. 51-85). New York: Cambridge Üniversitesi Yayını.
- Werner, E. E. ve Johnson, J. L. (1999). Can we apply resilience?. M. D. Glantz ve J. L. Johnson (Editörler), *Resilience and development: positive life adaptations* kitabında (s. 259-268). New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.
- Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A. ve Fischel, J. E. (1994). Outcomes of an emergent literacy intervention in Head Start. *Journal of Educational Psychology*, 86 (4), 542-555.
- Yalom, I. D. (2002). *Grup psikoterapisinin teori ve pratiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yoshikawa, H. (1994). Prevention as cumulative protection: Effects of early family support and education on chronic delinquency and its risks. *Psychological Bulletin* 115, 27-54.
- Zigler, E. ve Styfco, S. J. (1994). Head Start: Criticism in a constructive context. *American Psychologist*, 49, 127-132.
- Zigler, E., Taussig, C. ve Black, K. (1992). Early childhood intervention: A promising preventative for juvenile delinquency. *American Psychologist*, 47, 997-1006.

olduğunuzu sizi kabul ettiklerini hissettiniz mi?

- Onlarla bir grup olduğunuzu düşünüyor musunuz?

43. Yirmibeş hafta boyunca bir grubun içinde idiniz. Bu gruba ait olduğunuz için ne hissediyorsunuz?
44. Katıldığınız bir grubun olması öğrendiklerinizi uygulamayı kolaylaştırdı mı?
45. Gruptaki diğer annelerden etkilendiğinizi/faydalandığınızı düşünüyor musunuz? (Evet ise) Nasıl?
46. Söylediklerinizden, anlattıklarınızdan gruptaki diğer annelerin etkilediğini/faydalandığını düşünüyor musunuz? (Evet ise) Nasıl?

Grup toplantılarını yürüten bir öğretmeniniz vardı. Her hafta grupta en önemli kişi o idi. Peki birazda onunla ilgili düşüncelerinizi paylaşmanızı istiyorum.

47. Öğretmeniniz ile ilişkiniz nasıl idi? Kendisi sizin için ne ifade ediyordu?
48. Öğretmeninin davranışlarını, size ve diğer annelere yaklaşımını nasıl buluyordunuz? Hoşlanmadığınız tarafları var mıydı?
49. Öğretmenin aktardığı/tartıştığı konuları bildiğini düşünüyor musunuz? (Evet ya da Hayır derse) Neden böyle düşünüyorsunuz?

Evde hergün çocuğunuzla birlikte ZEP'leri yapıyordunuz? Birazda bu süreçte yaşadıklarınızı konuşalım.

50. Çocuğunuzla her hafta ZEP formlarını yaptınız. Bunların çocuğunuzun gelişimini etkilediğini düşünüyor musunuz? Bilgisinin arttığı, daha iyi konuştuğu gibi. (Evet ise) Ne tür değişiklikler oldu? Neler öğrendi, neleri geliştirdi?
51. Çocuğunuzla her gün birlikte bir çalışma yapmanın onunla ilişkinize bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?
52. Çocuğunuzla ZEP'leri uygulayarak onu okula hazırlıyor olmak, ona bir şeyler öğretmek nasıl bir duygu idi? Neler hissettiniz?

Şimdi de eşinizin ve ailenizin size ilgili düşüncelerinde program öncesi ve sonrasında bir fark olup olmadığını konuşmak istiyorum.

53. Programa ilk katıldığınız zamanla bitirdiğiniz zamanı düşündüğünüzde, çocuklarınızın size ilgili görüşlerinde bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz? (Çocuklar beni böyle görüyorlardı şimdi böyle görüyorlar dediğiniz durumlar var mı?)
54. Çocuklarınız sizdeki değişiklikleri nasıl karşıladı, size bir şey söylediler mi? "Şunu şöyle yapıyordun, şimdi böyle yapıyorsun" gibi...
55. Peki şimdi de Programa ilk katıldığınız zamanla bitirdiğiniz zamanı düşündüğünüzde eşinizin size ilgili görüşlerinde bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz? "Eşim beni böyle görüyordu daha sonra böyle gördü" dediğiniz durumlar var mı? Anlatır mısınız? (Daha ev içi işlerde uzman olarak görüldüyordum şimdi diğer konularda da fikri olan bir kişi olarak görülüyorum gibi)

ÖLÇEK

Mülakat yapılan kişinin adı ve soyadı:
Adres:
Telefon numarası:
Mülakatı yapan kişinin adı ve soyadı:
Mülakata başlama saati:
Mülakatı bitirme saati:

Anne Çocuk Eğitim Programı'na farklı ülkelerde katılan annelerin Program'la ilgili duygu ve düşüncelerinin araştırıldığı bir çalışma var. Bunun için Program'a katılan annelerle konuşmalar yapıyoruz. Sizde bugün katılmış olduğunuz Anne Çocuk Eğitim Programı hakkında görüşmek istiyorum. Bu Program'la ilgili görüşlerinizi, yaşadıklarınızı ve size ne gibi etkileri olduğunu paylaşmanızı istiyorum. Burada önemli olan sizin duygu ve düşünceleriniz. Bu soruların doğru ya da yanlış cevabı yok. Önemli olan sizin kendi düşüncelerinizi benimle paylaşmanız. Buradaki bilgiler sadece araştırma çerçevesinde kullanılacak, adınız açıklanmayacak ve başka kimselerle paylaşılmayacaktır.

Sizle ilgili biraz bilgi almak istiyorum.

- Eşiniz ve çocuklarınızla birlikte mi oturuyorsunuz?
- Kaç yaşındasınız?
- Nerede doğdunuz?
- Bu şehre/ülkeye gelmeden önce nerede yaşıyordunuz?
- Orada kaç sene yaşadınız?
- Bu şehirde/ülkede kaç senedir yaşıyorsunuz?
- Eğitim durumunuz nedir?
- Çalışıyor musunuz?
- (Evet ise) Ne iş yapıyorsunuz?
- (Çalışıyorsa) Çalışmaya evlenmeden önce mi başladınız?
- Eşiniz kaç yaşında?
- Eşinizin eğitim durumu nedir?
- Eşiniz çalışıyor mu?
- (Evet ise) Ne iş yapıyor?
- Evinizde siz dahil kaç kişi yaşıyor?
- Bunlar kimler?
- Kaç çocuğunuz var?
- Yaşları?
- Programa katılan çocuğunuzun cinsiyeti?
- AÇEP'e hangi yıl katıldınız?
- 25 haftalık toplantıların kaçına katılabildiniz?
- Çocuğunuz ana okuluna gitti mi?
- (Evet ise) kaç yıl

İlk olarak programın (AÇEP) sizin üzerinizdeki etkilerinden konuşalım istiyorum.

1. Katıldığınız bu programın (AÇEP) sizin hayatınızı etkilediğini düşünüyor musunuz? Neler değişti? Anlatır mısınız?
2. Şimdi de bu değişiklikleri ayrıntılı konuşmak istiyorum.
  - Programa başlamadan öncesini ve bitirdikten sonrasını düşündüğünüzde, kendinizde bir anne olarak ne gibi değişiklikler görüyorsunuz? Neler değişti?
  - Pekii bir eş olarak kendinizde ne gibi değişiklikler görüyorsunuz? Neler değişti?
  - Bir kadın olarak kendinizde nasıl değişiklikler görüyorsunuz? Neler değişti?
3. Eskiden yapamam ama şimdi yapabilirim diye düşündüğünüz/yaptıklarınız var mı?
  - (Evet ise) Neler bunlar, anlatır mısınız?
  - Bu değişikliğe Program yol açmış olabilir mi?
  - (Evet ise) Programda neler bu değişikliği yaratmış olabilir?
4. AÇEP'i bitirmiş biri olarak, kendinizi eskiden tanımladığınızdan daha farklı mı tanımlarsınız? (Evet ise) Nasıl?
5. Programa katıldıktan sonra tüm yaşadıklarınızı düşündüğünüzde böyle bir

- programa katıldığınız için ne hissediyorsunuz?
6. Programa başlamadan önce mutlaka hayattan bazı bekledikleriniz/istekleriniz vardı. (Bir arabam olsun bir evim olsun, çocuğum şöyle olsun gibi..) Eminim şimdi de var. Bu beklenti/isteklerinizde değişen şeyler oldu mu?
  7. Şimdi de eşinizle ilişkinizi, yani birbirinizi anlama, birbirinize olan davranışlarınızı ve uyumunuzu düşünmenizi istiyorum. Program'a katılmanızın eşinizle olan ilişkinize bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Olumlu ya da olumsuz neler değişti, anlatır mısınız? "Program'dan önce böyle idi programdan sonra böyle oldu" dediğiniz durumlar ya da davranışlar var mı?
  8. Çocuklarınızın (Programa katılan ve katılmayanlar dahil) babaları ile ilişkilerini/yaşadıklarını ve paylaştıklarını düşündüğünüzde Programdan önce ve sonrası arasında bir fark var mı?
    - (Evet ise) Ne gibi değişiklikler oldu? Anlatır mısınız?
    - (Değişiklik var dedi ise) Bu değişiklik Program'dan kaynaklanmış olabilir mi? Ne dersiniz?
  9. (Başka çocuğu yok ise sorma) Peki şimdi de programa katılmayan diğer çocuklarınızla ilişkinizi/iletişiminizi/yaşadıklarınızı ve paylaştıklarınızı düşünmenizi istiyorum. Programa katılmanın diğer çocuklarınızla ilişkilerinizde etkisi oldu mu? Ne düşünüyorsunuz? "Programdan önce çocuklarla ilişkim böyleydi programdan sonra böyle oldu" dediğiniz durumlar ya da davranışlar var mı?

Şimdi de bu programa sizinle birlikte katılan çocuğunuzla olan ilişkiniz/iletişiminiz ile ilgili sorular sormak istiyorum.

10. Evde çocuğunuzla bir günü nasıl geçiriyorsunuz? Neler yapıyorsunuz?
Anlatır mısınız?
  - Peki evde çocuğunuzla geçirdiğiniz bir günü programa katılmadan önce de böyle mi geçiriyordunuz? Program sonrasında değişiklik var mı?
11. Programa katılmanızın çocuğunuzla ilişkinizi/iletişiminizi/yaşadıklarınızı ve paylaştıklarınızı etkilediğini düşünüyor musunuz? (Evet ise) Nasıl etkiledi?
12. Programa katıldıktan sonra çocuğunuza karşı olan davranışlarınızda değişiklik oldu mu?
  - (Evet ise) Neler değişti? Anlatır mısınız?
  - (Evet dedi ise) Çocuğunuza karşı davranışlarınızı neden değiştirmeye karar verdiniz? Ne oldu da böyle bir karar aldınız?
  - Bu kararınızda Programın etkisinin olduğunu düşünüyor musunuz? Nasıl, anlatır mısınız?
13. Pekii çocuğunuzun size olan davranışlarında bir değişiklik oldu mu?
  - (Evet ise) Ne tür değişiklikler oldu? Eskiden size karşı davranışları nasıldı şimdi nasıl?
14. Söylediğiniz bu değişiklikler/değişimler (kendinizde, eşinizle, çocuklarınızla) Program bittikten sonra da devam ediyor mu?

15. Programa katılmanızdan sonra yaşamınızda bir çok değişiklik olduğundan bahsediyorsunuz (kendinizde, eşinizle, çocuklarınızla). Bu değişiklikleri yaşamış olmaktan dolayı neler hissediyorsunuz?
16. Geçtiğimiz bir yıl içinde çocuğunuzun gelişimini desteklemek (zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal) için ZEP uygulamalarının dışında bir şeyler yaptığınızı düşünüyor musunuz? (Evet ise) Neler yaptınız?
17. Programın etkilerini düşündüğünüzde, sizce Programdan ailenizde en çok kim yararlandı? Program en çok kimin ihtiyacını karşıladı?
18. Peki Programdan en az kim yararlandı?

Peki, şimdi isterseniz programı ilk duyduğunuz ve katılmaya karar verdiğiniz zamana geri dönelim. O zamanlarda neler yaşadınız onları konuşalım.

19. Bu Programa katılmaya nasıl karar verdiniz? Ne oldu da katıldınız? Anlatır mısınız?
20. Çevrenizdekiler (aileniz dışındakiler) böyle bir programa katılmanızı nasıl karşıladılar/ne dediler? Olumlu ya da olumsuz. Anlatır mısınız... (Büyükler, Komşular, Arkadaşlar olarak herkesi kapsamaya çalışın)
21. Çevrenizdekiler kadar ailenizdekiler de önemli tabii ki. Eşiniz bu Programa katılmanızı nasıl karşıladı? Neler dedi? Olumlu ya da olumsuz
22. Çocuklarınız nasıl karşıladı/Neler dediler? Olumlu ya da olumsuz.
23. Aldığınız olumlu ve olumsuz tepkiler var. Şimdi olumlulardan başlayalım Olumlu tepkiler almanız sizi nasıl etkiledi? Anlatır mısınız?
  - Bu olumlu tepkileri alınca neler hissettiniz? Katılmakta kararsızdınız da sonra daha kararlı olmanız gibi.
24. (Olumsuz tepki aldı ise) Peki aldığınız olumsuz tepkileri düşündüğünüzde bunlar sizi nasıl etkiledi? Neler hissettiniz?
  - (Olumsuz tepki aldı ise) Olumsuz tepkilerin sonucunda Programla ilgili düşüncelerinizde değişiklikler oldu mu? Ya da Programla ilgili tutumunuzda bir değişiklik oldu mu?
  - (Olumsuz tepki aldı ise) Bu olumsuz tepkiler sonucunda Programı hiç bırakmayı düşündünüz mü?

Şimdi de Programla ilgili sizin düşüncelerinizi konuşalım

25. Programa sizinle birlikte katılmış olsaydım, toplantılar sırasında neler yaşadığınızı görürdüm?
26. Bir okuma yazama kursuna okuma öğrenmek beklentisi ile katılır ya da dikiş kursuna dikiş nakış öğrenmek için. Bu Program'a katılırken sizin ne beklentileriniz vardı? Neler öğrenmeyi ve yaşamayı umuyordunuz?
27. Program beklentilerinizden ne kadar farklıydı, ne kadar beklentilerinizi karşılıyordu?
  - (Beklentim karşılanmadı dedi ise) Bazı isteklerinizin karşılanmadığını söylüyorsunuz. Buna rağmen Programa devam ettiniz. Devam etmenize neden nedir?
  - (Beklentim karşılanmadı dedi ise) Programda ne olsa idi bu beklentileriniz karşılanırdı?

28. Bu programın daha iyi olabilmesi için bazı şeyleri değiştirebilseydiniz, neleri değiştirdiniz?
29. Programda bir çok konu hakkında konuştunuz/bilgiler edindiniz; çocukla nasıl konuşulur, çocuğun disiplini, beslenme, sağlık, oyun, tuvalet terbiyesi, kadın sağlığı gibi Program'da en çok faydalandığınız konular/bilgiler hangileri idi?
30. Az faydalandığınız, olmasa da olur dediğiniz konular/bilgiler hangileri idi?
31. Edindiğiniz bu bilgileri uyguladınız mı?
  - (Evet ise) Kimlerle uyguladınız/Nasıl uyguladınız?
  - Hangi konu ve bilgileri uygulamak kolaydı?
  - Uyguluyamadığınız konu ve bilgiler oldu mu? Neden?
32. Bu bilgileri çocuğunuzun dışında başkalarına da uyguladığınız oldu mu?
33. Sizce Program'ın en etkili tarafı/yanı nedir?
34. Pekii en az etkili tarafı/yanı nedir?

Şimdi de Programa devam ettiğiniz zamanları düşünmenizi istiyorum.

35. Programı uygularken çevrenizdeki kişilerden (Programa devam etmeniz için küçük çocuğunuza bakma, arabayla sizi toplantı yerine bırakma ya da siz toplantıya gittiğinizde alışverişinizi yapma, sen ne faydalı şeyler öğreniyorsun gibi) bazı destekler gördünüz mü?
  - En fazla kimlerden gördünüz? Nasıl destek oldular?
36. Programda edindiğiniz bilgileri eşinizle paylaştınız mı? Eşiniz olumlu ya da olumsuz ne gibi tepkiler verdi.
37. Programda öğrendiklerinizi evde uygularken eşinizden olumlu olumsuz tepkiler aldınız mı? Neler söyledi?
38. (Başka çocukları var ise) Program'a katılmayan (daha büyük ya da daha küçük) çocuklarınızı düşündüğünüzde Program'ı uygularken/Program'a katılırken onlarla neler yaşadınız? Kardeşleri ile her gün ZEP'leri yapmanıza ya da her hafta toplantıya gitmenize ne tepkiler verdiler?
39. Program başladıktan sonra ailenizin Program'a bakış açısında bir değişiklik oldu mu? "Başta şöyle düşünüyorlardı sonra böyle düşünüyorlar" dediğiniz durumlar var mı?/Var ise bunlara ne neden olmuş olabilir?

Programı uygularken her hafta bir grubun içinde idiniz. Orada diğer anneler vardı. Tabii grupta bir çok şey yaşandı. Şimdi de gruptaki deneyimlerinizi konuşmak istiyorum.

40. AÇEP'in bir uygulanış biçimi vardı. Grup toplantısı, daha sonra küçük gruplarla ZEP'leri uygulama, evde çocukla yapılan her günlük çalışmalar... Bu birbirini takip eden faaliyetler sizce uygun mu idi? Neden böyle düşünüyorsunuz?
41. Grup içinde kendinizi rahat hissettiniz mi? Düşünce ve duygularınızı grupla rahatlıkla paylaşabildiniz mi?
42. Program süresince diğer anneler ile nasıl bir ilişki kurdunuz? Onlarla yakın

56. Eşiniz sizdeki bu değişikliği nasıl karşıladı, size neler söyledi? “Şunu şöyle yapıyordun, şimdi böyle yapıyorsun” gibi...
57. Peki şimdi de ailenizin dışındakilerle ilişkinizi düşünmenizi istiyorum. Programa başlamadan önce ile şimdi arasında onların sizle ilgili görüşlerinde bir fark olduğunu düşünüyor musunuz? (Beni şöyle görüyorlardı artık böyle görüyorlar ya da bana şöyle yaklaşıyorlardı artık böyle yaklaşıyorlar gibi.)
58. (Fark var ise) Çevrenizdekiler sizdeki bu değişikliği nasıl karşıladı bunla ilgili neler söylediler? Şunu şöyle yapıyordun, şimdi böyle yapıyorsun gibi...
59. Eşiniz, çocuklarınız ve çevrenizden aldığınız bu tepkileri duymak ve yaşamak size ne hissettirdi?

Birazda Program’da edindiğiniz bilgiler ile ilgili fikrinizi almak istiyorum.

60. Kendi ailenizin sizi bir yetiştirme biçimi vardı? Program’da öğrendiğiniz çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili bilgiler sizin kendi yetiştiriliş biçiminiz ile aynı mı idi?
- Ne gibi farklılıklar vardı? Ne gibi benzerlikler vardı?
  - (Benzerlikler var ise) Bu benzerliklerin olmasının Program’a bakış açınızı etkilediğini düşünüyor musunuz?
  - (Farklılıklar var idi ise) Bu sizi rahatsız etti mi? Kendinizin yetiştiriliş biçiminden farklı biçimde çocuğunuzu yetiştiriyor olabileceğinizden dolayı neler hissettiniz? (Çocuğu dövmemek, onun her davranışı için nedenini anlatmak gibi)
61. (Farklı idi ancak rahatsız olmadım der ise) Rahatsız olmamanızı neye bağlıyorsunuz?
62. Program’a başlamadan önce sizin de çocuğunuzu yetiştirme biçiminiz vardı? Program’da öğrendiğiniz çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili bilgiler sizin çocuk yetiştirme biçiminiz ile aynı mı idi? (Örneğin çocuğa söz hakkı vermek, çocuğun da bir kişi olduğunu kabul etmek, çocuğa davranış biçimi, kullanılan dil gibi.)
63. (Farklı derse) Kendi inandığınızdan farklı çocuk yetiştirme biçimleri ile karşılaştığınızda nasıl başa çıktınız. Bunları uygulamakta zorluk çektiniz mi?
64. (Zorluk çekmedim der ise) Zorluk çekmemenizi neye bağlıyorsunuz?
65. Grupta öğretmeninizin verdiği bilgilerin içeriğinin (çocukla nasıl konuşulur, nasıl beslenir gibi) sizin düşüncelerinizle aynı olduğu zaman ne hissediyordunuz?
66. Peki sizin düşüncelerinize ters düşen bilgiler verdiği zaman ne hissediyordunuz?
67. Grupta kendi görüşlerinizi paylaştığınızda (çocuğa nasıl davranılır/davrandınız, onunla nasıl konuşulur/konuştunuz) öğretmen sizin görüşlerinizin doğru olduğunu söylediği zaman ne hissediyordunuz?
- Bir de tersini düşünelim söylediklerinize katılmadığı zaman ne hissediyordunuz?
68. Bu programa harcadığınız zaman ve enerjiye değdiğini düşünüyor musunuz? Size bunu dedirten nedir?

Yurt dışında yaşayanlar için

69. Bu Programdan rendiklerinizin sizin yurt dışındaki yaşamınızda işe yaradığını düşünüyorsunuz? (Evet ise) Işe yaradığına örnekler verebilirmisiniz?
70. Programa katılmanız buradaki yaşamınızda değişiklikler yarattı mı?
Yaşamınızda eskiden yapamadıklarımı şimdi yapıyorum dediğiniz şeyler var mı?
71. Bu Programın Türkiye’de geliştirilmiş olması Program’a katılmanızı etkiledi mi?
(Evet ise) Neden?
72. Yabancı bir ülkede otururken Türkiye’de geliştirilmiş bir programı uygulamanızla ilgili düşünceleriniz nedir?
73. Neler hissettiniz?

Anne Çocuk Eğitim Programı'nın öncelikli amacı hem çocuğun gelişimine ve eğitimine, hem de bu süreçte aileye destek olmaktır. Ancak, Program yıllar içinde temel amacının çok ötesine geçmiştir. Bir sivil toplum kuruluşu olarak Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın kurulmasında önemli bir rol oynadı. Hem Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yaygın bir biçimde, hem de yurt dışında farklı ortaklıklarla birçok ülkede uygulandı. Ayrıca, aile eğitiminin Türkiye'deki eğitim politikaları arasına girmesine ve devlet-üniversite-STK işbirliğinin gerçekleşmesine katkı yaptı. Program dünyada çok az örneği olan boylamsal bir araştırma ile (24 yıl) değerlendirildi ve dünya literatüründe önemli bir yer edindi.

Elinizde tuttuğunuz bu kitap Anne Çocuk Eğitim Programı'nın niteliksel araştırmasının sonuçlarını içermektedir. Beş farklı ülkeden (Türkiye, Belçika, İsviçre, Bahreyn ve Suudi Arabistan) Program'a katılan annelerin deneyimlerini ve Program hakkındaki görüşlerini kendi söylemleri ile değerlendirmektedir. Araştırma, "Programa kimler katılıyor?", "Programın etkileri nelerdir?" ve "Program neden ve nasıl etkili oluyor?" sorularına cevap vermektedir. "Bir Program hem Türkiye'de, hem de yurt dışında aynı etkiyi yaratabilir mi?" ve "Yurt dışında uygulanmasının yaşanılan ülkeye ait etkileri var mıdır?" sorularına da ışık tutmaktadır.

Sevda Bekman (Prof.) Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesidir.

Aylin Atmaca Koçak Uzman psikolojik danışman olarak Boğaziçi Üniversitesi Öğrenci Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Merkezi'nde çalışmaktadır.